
DİKTADAN DEMOKRASİYE

GÜNEY AVRUPA'NIN YENİ DEMOKRASİLERİ
İSPANYA-PORTEKİZ-YUNANİSTAN

AYDIN CINGİ

TÜRKİYE SOSYAL EKONOMİK
SİYASAL ARAŞTIRMALAR VAKFI

DİKTADAN DEMOKRASİYE

**GÜNEY AVRUPA'NIN YENİ DEMOKRASİLERİ
İSPANYA - PORTEKİZ - YUNANİSTAN**

**Demokratikleşme Süreci, Parti Sistemleri ve
Demokratik Sol**

AYDIN CINGİ

DİKTADAN DEMOKRASİYE

Güney AT Demokrasileri:İspanya, Portekiz, Yunanistan
Demokratikleşme Süreci, Parti Sistemleri ve Demokratik Sol

	<u>Sayfa</u>
SUNUŞ	1
I- GİRİŞ	4
1980'lerin Güney AT'sinde sosyal demokrasi	
Perspektifler	
Otoriter rejimlerin olumsuz kalıtımı	
Demokratikleşmenin kuramsal çerçevesi	
Parti sistemlerini doğuran ayrışmalar	
Sağ-sol kavramları, sağ-sol eksen ve seçmen motivasyonları	
Üç Güney AT ülkesinin ortak özellikleri	
II- YUNANİSTAN	25
A) Demokratikleşme ve yeni sistem	25
Demokratikleşme hareketi ve uzantıları	
Siyasal ayrışmalar ve seçimler	
Seçmen, partiler ve sağ-sol eksen	
Parti sisteminin nitelikleri	
B) PASOK	35
Genel çizgileriyle PASOK ve vadedilen "değişim"	
Lider egemenliği	
PASOK popülizmi	
PASOK'un dış politika uygulamaları	
PASOK'un sosyal politikası	
Yunanistan ekonomisi ve PASOK'un uygulaması	
C) 1980'leri bitirip 1990'lı yıllara başlarken	49
1989'un seçimleri ve ekonomik durum	
Yunan komünistleri ve PASOK ile kavgaları	
ND, PASOK ve son gelişmeler -1990'lı yılların ilk seçimi	
III- İSPANYA	59
A) Demokratikleşme süreci ve İspanyol "sol"u	59
Franco sonrası ortamda PCE-PSOE	
Dikta döneminde PCE - PSOE	
Demokrasiye "yumuşak" geçiş	
Barış içinde demokratikleşebilme nedenleri	

PCE - PSOE ilk serbest seçimlere girmeden önce
İlk serbest seçimlerden sonra PCE

B) İspanyol Parti Sistemi

73

Serbest seçimlerin ortaya çıkardığı sistem özellikleri

Ayrışmalar ve seçimler

Geçiş dönemi ile PSOE iktidarını ayıran süreçte seçmen ve parti dinamiği

Parti sisteminin nitelikleri

C) PSOE'nin kimliği

80

PSOE'nin iktidara turmanırken yapısı ve Gonzales'in kişiliği

İktidara yönelen PSOE'nin değişen seçmen profili ve öncelikleri

D) PSOE iktidarı

87

PSOE iktidarı ve silahlı kuvvetler

PSOE ve terör sorunu

Ekonomi politikası

Sosyal politika ve emekçi örgütleriyle ilişkiler

Dış politikada PSOE

PSOE ve NATO

E) PSOE ve son gelişmeler

98

Genel çizgileriyle PSOE iktidarı ve PSOE'nin siyasal yelpazedeki yeri

1989 seçimlerinden önce ve sonra durum

IV- PORTEKİZ

107

A) Dikta rejiminden istikrarlı demokrasiye geçiş

107

Karanfil Devrimi

İlk Soares hükümetleri ve istikrarsızlık dönemi

Merkez Bloğu

1985 genel seçimleri - Soares'in Cumhurbaşkanlığı

1987 genel seçimlerinden 1990'lı yılların istikrarlı demokrasisine

B) Parti sistemi ve siyasal partiler

119

Siyasal çizgiler, seçimler, seçmen ve parti dinamiği

PCP'nin devrim sürecinde rolü

PCP'nin yapısı ve çizgisi

Sistemin siyasal partilerinden PSD, CSD, PRD

C) Portekiz Sosyalist Partisi 132

Partinin yapısı ve özellikleri
PS - Soares
Soares sonrası PS
PS ve kamulaştırmalar
PS hükümetlerinin ekonomi politikaları

V- SONUÇ 143

Parti sistemlerindeki değişimler
Popülizm olgusu
Güney Avrupa sosyal demokrasisini 1990'larda bekleyen sorunlar
Kimlik bunalımı-başkalaşım
Sosyolojik başkalaşım-yeni taban
Sosyal demokrasinin 1990'larda şansı

KAYNAKÇA 155

SUNUŞ

1970'li yılların ortalarına yaklaşırken Avrupa'nın güney kanadını oluşturan ülkelerden Yunanistan, İspanya ve Portekiz'de sağ otoriter rejimler egemendi. Aynı dönemde Türk parti sistemi, 1961 Anayasası'nın olanaklı kıldığı açılımını tamamlamıştı. 12 Mart 1971'den sonra bir süre askıya alınan "Türk demokrasisi" o dönemde "az çok" işler durumdaydı. Sonra birden Yunanistan, İspanya ve Portekiz'de otoriter rejimler çöktü, bu ülkelerde demokratikleşme sürecine geçildi. Aynı dönemde Türk parti sistemi, -12 Eylül 1980'den başlayarak önce dondurulup sonra da darmadağın edilmesine yol açacak olan- kutuplaşma sürecine girdi. 5-6 yıl sonra, 1980'li yılların başında, görünüm tersine dönmüştü. Yunanistan, İspanya ve Portekiz demokrasi yolunda ilerlemişlerdi. Bu ülkelerin ilk ikisinde bir iki dönem süren sağ ve merkez-sağ iktidarlardan sonra sosyal demokratlar işbaşına gelmişler, Portekiz'de ise yine demokratik solun saygınlık ve söz sahibi olduğu bir siyasal yapı yerleşmişti. 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yıllara girilirken - bu arada AT üyesi de olmuş bulunan - her üç ülkede "tam demokrasi", bir daha kesintiye uğrama tehlikesi olmaksızın, oturmuş; parti sistemleri istikrar kazanmış; demokratik sol, siyasal ortamın yön verici güçlerinden biri olma konumunu pekiştirmişti. Türkiye'de ise 1980'li yıllar demokrasiden yoksun geçirilmiş, 12 Eylül'den sonra yapay biçimde oluşturulan parti sistemi denge bulamamış, yelpazenin solu neredeyse yok edilmiş, AT artık çok daha uzaktan "görünür" olmuştu.

Özetle 1970'li yılların ortalarında siyasal rejim açısından Türkiye'ye neredeyse imrenerek bakan 3 "dikta kurbanı" Güney Avrupa ülkesi 15 yıl sonra "eksiksiz" demokrasiye kavuşmuş, bu kez Türkiye uygarlığa kanatlanınların arkasından bakakalır duruma düşmüştür.

Yukarıda kalın çizgileriyle özetlenen oluşumlar beni AT Güney kanadını oluşturan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'i yakından incelemeye yöneltti. Aslında başlangıçta tüm "AT Güney kanadı" olarak düşündüğüm inceleme, bu üç ülkeden başka İtalya'yı da içermeyi planlıyordu. Ancak daha sonra, diğer üç ülkeden farklı özellikler gösteren İtalya'yı ileride başka ve bağımsız bir araştırmaya konu edilmek üzere, bu incelemenin kapsamı dışında bırakmak bana daha amaca uygun gibi göründü. Gerçekten de İtalya, ekonomik gelişmişliği, -Mussolini kesintisi dışında- uzun süreli demokrasi geleneği, AT'nin kurucu üyeliği ve komünist solu sosyalist ve de sosyaldemokrat solundan daha gelişmiş ve çok sayıda parti barındıran "atomize" parti sistemi ile Yunanistan, İspanya ve Portekiz'den çok farklıdır. Yukarıdaki paragraflarda belirlenen ortak özelliklere sahip ve -Türkiye'nin son 15 yıldaki yazgısına ters bir yörünge çizmekle birlikte- Türkiye ile yapısal benzerlikler gösteren Güney AT ülkeleri olsa olsa Yunanistan, İspanya ve Portekiz'dir.

Üç ülkeyi incelememde, gerekli literatürün yanısıra, 1989 yılı sonunda yaptığım gezi boyunca bu ülkelerde gerçekleştirdiğim temas ve gözlemler çok yararlı oldu. Algılayarak, dinleyerek ve okuyarak öğrendiklerimi okur yararına değerlendirirken belirli noktalara öncelik verdim. Bu çerçevede, inceleme konusu ülkelerin demokratikleşme süreçlerini tüm öğeleriyle yansıtmaya çaba gösterdim. Amaç tüm parti sistemin irdelemesi olmakla birlikte, siyasal

yelpazenin solunu, özellikle demokratik solunu, daha ayrıntılı biçimde ele aldım. Demokratik sol partileri iktidara getiren ilk seçimlerden hemen önceki ve hemen sonraki yıllarda seçmen ve parti dinamiğini özenle inceledim. Öte yandan demokratik solun iktidarda karşılaştığı -ülkeye özgü- spesifik ve -konjonktüre bağlı- ortak sorunları, Türk demokratik solu açısından çıkarılabilecek sonuçlara zemin hazırlamak bakımından, tüm boyutlarıyla sunmaya çalıştım. Ancak bunları yaparken, demokratik sol ile ilgili evrensel "doğru"lara varma iddiası gütmедim. Okurun fazla kuramsallıktan bezginliğe de, çok yüzeysellikten sıradan bir gazete yazısı okuyor duygusuna da kapılmasını önlemek için teori ile güncel bilgi arasındaki duyarlı dengeyi gözetmeye çalıştım.

İnceleme boyunca kullanılan kavramları okura baştan sunma amacı güden ve demokratikleşme süreçlerini gözden geçiren bir "giriş" bölümünden sonra üç ülkeyi tek tek, coğrafi yakınlık sırasıyla Yunanistan'dan başlayarak, demokratikleşme sürecinin oluşumları, tüm siyasal parti sistemi, demokratik sol partiler ve bu partilerin uygulamaları gibi üç ana eksen çevresinde gözden geçirdim. İnceleme sonucunda kendiliğinden belirginleşen ve "demokratik sola" ilişkin kimi "gerçek"lerin vurgulandığı "sonuç" bölümü yapıtı noktaladı.

İncelemenin esasını oluşturan ve tek tek ülkelerin etüd edildiği bölümlerde öncelikle bu üç ülkeyi tanıtmaya çalıştım. Türkiye'yi özellikle ilgilendirebileceğini düşündüğüm noktaların altını "dipnot"larda çizdim. Ancak bu ülkeleri okura sunarken Türkiye ile koşutluklar ya da karşıtlıklar bulma yolunda "zorlama" yapmaktan kaçındım. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in demokrasiye geçişini, parti sistemini, demokratik solunu inceler ve bunları okura yansıtırken önem hiyerarşisini sözkonusu ülkenin koşulları saptadı. Bir başka deyişle, bu ülkeleri anlatırken Türkiye bakımından önemli olana değil ilgili ülke için önemli olana öncelik tanıdım. Sonuçta zaten ister istemez ortaya çıkan kimi gerçekler Türkiye açısından da geçerli pek çok sorunun vurgulanmasına yol açtı.

Yönteme ilişkin olarak belki bir iki konuya daha değinmek yararlı olur. İncelememi sunarken okura gözlemlerimi aktarmak, onu nesnel açıdan bilgilendirmek ve kendisinin okudukları ışığında bizzat özgürce yorum üretebilmesine olanak sağlamak istedim. Bu alanda ipucu vermekle yetindim, "köşeli" sonuç çıkarmaktan olabildiğince kaçındım. Kişisel eğilimlerimi satır aralarına sıkıştırmaktan özenle kaçındım. Sonuçta, yazının tümünün esnek bir çerçeveye sahip olabildiği kanısındayım.

Öte yandan, bütün bu bilgileri okuru sıkmadan sunabilmek amacıyla olayları kronolojik katılıktan kurtarmaya, bir başka deyişle anlatımda tekdüzeliği kırmak ve sunuşu canlı kılmak için geriye dönüşler yapmaya çalıştım. Tablo, şema, grafik gibi, esas olarak yardımcı olma amacı güden, ama pek alışkın olmayan okuru ürküten yan öğeleri asgari sayıda tuttum; kağıda ekonomik göstergeleri değil olabildiğince içerdikleri anlamları dökmeye çalıştım. Dolayısıyla, burada anlama temel oluşturmayan ayrıntılar atıldı, ama nüansa önem tanındı. Özetle amacım, incelediğim siyasal yapıları, özü ayrıntıda yitirmeden okura kavratılabilmek oldu. Ancak okuru sıkmamaya çabasının, eldeki incelemeyi bilimsellikten pek fazla yoksunlaştırmama neden olmasını da istemedim.

Oluşumların bana ilham ettiği ek yorumları ve Türkiye ile ilgili olarak düşündüklerini, anlatımı kesmemek için dipnot olarak verdim. Önemle anımsatma-

lıyım ki, bu dipnotlar esas metnin ayrılmaz birer parçasıdır. Sözkonusu notlar okunmadığı takdirde, inceleme, okura iletmek istediği mesajları tastamam verme olanağından yoksun kalmış olur. Bu arada, terminolojiye ilişkin olarak, "demokratik sol" terimini -komünistlerin de artık pek çok ülkede çoğulculuğu benimzedikleri bilinmekle birlikte- komünist akım dışındaki solun ya da sosyal demokrasinin "değişik derecelerini" içeren akımların tümü için, ayırım yapmadan, kullandığımı belirtmeliyim.

Son olarak altı çizilmesi gereken bir konu daha vardır. Siyasal sistemler, 20. yüzyıl sonunda hızla başkalaşan ve karmaşıklaşan koşullara uyum sağlamak zorundadırlar. Böyle bir ortamda "yaşamak" durumundaki partiler, -sağda olsun, solda olsun- artık, 20.yüzyılın son çeyreğine varmadan çok önceleri dondurulmuş çizgilerinden sıyrılıp tercihlerini "etiket"lerinden olabildiğince bağımsız biçimde kullanmaya başlamışlardır. Dolayısıyla, temellerindeki çizgi ve kimlik ile konjonktürel ve nesnel gerekler arasında sık sık ikilemlere sürüklenen partilerden, sözelimi, sosyal demokratların uygulamaları -özellikle sol ideolojik motivasyonu yüksek- okuru ilk bakışta çok çelişkili değerlendirmelere yöneltebilecek bir "çeşitlilik" içerir. Öte yandan, incelememizin asal amacı, ele aldığı konuda "nesnel bilgi" sunmak ve bu konuya ilişkin "düşünce üretimi"ne vesile olmaktır. Demek ki, okur, oluşumları ve -"aşına sadık" biçimde sergilenmeye özen gösterilen- uygulamaları, her birinin üzerine bir değer yargısı iliştiirmeden incelemelidir. Eldeki yapıt, ancak bu durumda, belirlediği amaca gerçekten ulaşabilecektir.

Araştırmayı gerçekleştirirken pek çok kişinin dostça işbirliğinden ve yardımından yararlandım. Başta Yunanistan, İspanya ve Portekiz'deki TC Büyükelçiliklerinde görevli ilgililer olmak üzere, adı geçen ülkelerde temas ettiğim yabancı ve Türk akademisyen, politikacı, gazeteci ve dostlara, yurda döndükten sonra bana destek sağlayan arkadaşlarıma ve de Yönetim Kurulu Başkanı Korel Göymen'in şahsında yapıtın basım, yayım ve dağıtım işlerini üstlenen TÜSES'e teşekkür ederim. Eldeki kitap, gelişmelerin ivme kazandığı -ve oluşumları yönlendirebilmek ya da en azından yorumlayabilmek için onları vakit yitirmeden kavrama zorunda bulunulan- bu çağda aydın Türk okurunun bazı konularda daha da aydınlanmasına katkıda bulunabilirse, bunun onuru benim kadar yukarıda teşekkür ettiğim kişi ve kurumlara da ait olacaktır.

Aydın CINGİ
İstanbul, Ekim 1990

GİRİŞ

1980'li yılların Güney AT'sinde sosyal demokrasi

1970'li yılların ortalarına değin ya askeri diktatörlüklerin ya da baskıcı sağ kanat partilerinin iktidarda bulunduğu, ekonomisi bağımlı, toplumsal bozuklukların büyük boyutlara ulaştığı siyasal rejimlere sahip olan Güney Avrupa ülkelerinden sırasıyla Portekiz, Yunanistan ve İspanya, 1974-76 yılları arasında, bu yapılarını terkedip seçimlere gittiler ve demokratik rejimlere kavuştular. 1981-83 yılları arasında ise her üç ülkede de sağ iktidarlar, düzenlenen seçimler sonucunda, yerlerini demokratik sol muhalefet partilerine ya da başını bunların çektiği koalisyonlara bıraktılar.

Gerçekten de 1980'li yıllar Avrupa siyasal coğrafyasında çok önemli dönüşümlere sahne oldu. Güney Avrupa'da o yıllara değin muhalefet işlevini sürdüregelen sosyalist partiler 1980-90 arası on yılın büyük bölümünü iktidarda geçirirken, Avrupa'nın kuzeyinde bu yıllara / değin iktidarda bulunan sosyalist partiler de muhalefete geçmek zorunda kaldılar. Bir başka deyişle 1980'li yıllarda Kuzey Avrupa'da siyasal rüzgar sağdan esmeye başlarken bugün AT'nin Güney kanadını oluşturan 4 ülkede iktidarlar sosyalist partilerden ya da sosyalist başkan önderliğindeki koalisyonlardan oluştu. Portekiz ve İtalya'da Soares ve Craxi başkanlığındaki koalisyon hükümetleri, Yunanistan ve İspanya'da da Papandreu ve Gonzales yönetimindeki PASOK (Panhellenik Sosyalist Hareket) ve PSOE (İspanyol Sosyalist İşçi Partisi) iktidara geldiler. PSOE, 1982'deki ilk seçim zaferinden sonra, 1986 ve 1989 yıllarında yine seçimleri kazanarak İspanya'yı 1990'lı yıllara sosyalist iktidar yönetiminde soktu. PASOK, 1981 seçimleriyle iktidara gelişinden sonra, 1985 genel seçimlerinden de tek başına iktidar olarak çıktı; ancak, 1989'da muhalefete geçmek zorunda kaldı.

İtalyan Sosyalist Partisi PSI'nin önderi Craxi'nin başkanlık ettiği hükümet ise, 2.Dünya Savaşı sonrası İtalya'sının en uzun süreli iktidarı oldu. Sadece Portekiz'de, sol kanat siyasal güçlerin egemenliği, 1985'te merkez sağ bir hükümetin işbaşına gelmesi ile kırıldı. Ancak bundan hemen bir yıl sonra Sosyalist Parti PS'nin başkanı Mario Soares, Portekiz siyasal yapısı çerçevesinde önemli işlevleri olan Cumhurbaşkanlığını elde ederek, solun Portekiz siyasal yaşamındaki etkisini sürdürmesine olanak sağlamış oldu. Aslında sosyalist partilerin, İspanya ve Yunanistan'da 1980'li yılların başlarında ulaştıkları başarılar, bir ölçüde, bu ülkelerde diktatörlük döneminden sonra işbaşına gelen merkez sağ iktidarların seçmenlerin beklentilerine yanıt getirmekte yetersiz ve tutarlı hükümetler kurmakta başarısız kalmış olmalarına bağlanabilir.

AT Güney kanadında sosyalist partilerin iktidara tırmandığı dönemde, bu partilerin doğuşuna gerekçe oluşturan doktrinin temelleri tartışma konusu olma sürecine girmişti. Özellikle müdahaleci devlet imgesi tüm aydın ve yönetici çevrelerde kredi kaybına uğramaya başlamış; sosyalizm, değişen koşullar karşısında yeni stratejiler üretmedeki yetersizliği nedeniyle, özellikle Kuzey Avrupa'da çekiciliğini yitirmişti. Nitekim İngiltere'de Thatcher'in 1979'dan bu yana süregelen katıksız sağ iktidarı Güney Avrupa'da da bunun bir kanıtı gibi

algılandı.

Güney Avrupa siyasal ve entellektüel çevrelerinde Marksizm, 1970'lerin ortalarına değin, sosyal demokrasiye oranla egemen güç olagelmıştır. Bunun nedeni, belki de Marksist görüşün daha önceki otoriter rejimler süresince yaptığı uzun soluklu yeraltı çalışmasıydı. Ancak AT Güney kanadı ülkelerinin tüm sosyalist partilerinde 1970'lerin sonlarına doğru Marksist kanatların parçalandığı ve Marksist görüşlerin bu partilerin programlarından ya birer birer kaybolduğu ya da bu programlarla çok sulandırılarak yereldiği görüldü.

Sosyalist terminoloji ve belirli Marksist referans noktaları, bu programlar bünyesinde, ya eski tabanı yitirmemek amacıyla ya da yerlerini tutacak başka bir sembolik ifade dizisi bulunamadığı için korundu. Ne var ki, radikal sol ekonomik görüşler ve sosyal politika projeleri tamamen bir kenara itildi ya da "oportünist" bir biçimde yeniden düzenlendi. Gerçekten de sonradan iktidar olan bu sosyalist partilerin hiçbirisi -eski programlarda yer aldığı biçimiyle- "sosyalist" bir ekonomik ve sosyal politika izlemedi.

Bu arada Güney Avrupa'nın dikkatle gözlediği bir deneyim Fransa'dan geldi. Kısa süre önce seçilmiş sosyalist başkan Mitterrand'ın ardından Sosyalist Parti, 1981 genel seçimlerinde, mutlak çoğunluğu elde ederek iktidara geldi ve programında yer alan ekonomi politikasını uygulamaya koyuldu. Sonuç o denli düş kırıcı oldu ki, sosyalistler programlarında yazılı "tam istihdam" ve "devlet müdahalesi" politikalarını, daha yerlerini 1986 seçimlerinde Chirac başkanlığındaki sağcı hükümete terketmeden çok önce bir yana bırakmak zorunda kaldılar. 1980'li yılların ilk yarısında Fransa'da cereyan eden bu talihsiz deneyimden Güney'li sosyalistlerin bazı dersler çıkarmamış olmaları düşünülemez. Nitekim, Gonzales, başbakan olduktan sonra, sosyal adalet, sosyal dönüşüm gibi kavramları arka plana atmış, ülkesinin modernleştirilmesine, rekabet gücünün arttırılmasına ve İspanya'nın Avrupa topluluklarının sözü sayılır bir üyesi durumuna getirilmesine dönük çabalara öncelik tanımıştır. Bu, o denli gerçektir ki, Gonzales hükümetinin sosyal ve ekonomik politikası, sosyal dayanışmayı ön plana çıkaran geleneksel sosyalist uygulamalardan çok neo-liberal serbest piyasa anlayışlarına uygun düşer olmuştur. Öte yandan, Soares ve Craxi de benzer eğilimleri sergilemiş, Papandreu ise sosyalist söylemin yerini Yunan ulusculuğuyla ve kendisini giderek bir üçüncü dünya lideri havasına sokan popülist bir retorikle doldurmuştur.

1973 petrol bunalımının dünyayı soktuğu resesyon, ekonomik konjonktür üzerindeki etkilerini Güney Avrupa'da sosyalist partilerin iktidara geldiği 1980'li yılların başında da duyuruyordu. Bu olgu, kuşkusuz ki, sözkonusu partilerin manevra alanlarını kısıtlıyordu. Ekonomik koşullar, bu bölgede herkesten kabul görebilecek nitelikte ve çerçevesi belirli bir ekonomi politikası çağrıştırmıyordu. Böylece, her sosyalist iktidar kendi ekonomi politikasını daha çok ulusal ve "partisel koşulları"nı dikkate alarak saptadı. Görülen odur ki, resesyondan hemen hemen 1980'li yılların ortasına değin etkilenen bu "koşullar", iktidardaki sosyalist partileri "sosyal adalet" kavramına öncelik tanıyan politikalara yönelmekten alakoydu.

Güney Avrupa'daki sol hükümetler için, kendilerini iktidara taşıyan kitlelere bekledikleri avantajları umdukları ölçüde getirmeyen bu sosyal ve ekonomik

politikaların kuşkusuz ki "seçimsel" bir bedeli olacaktı. Ne var ki bu, çok yavaş ortaya çıktı ve PSOE'nin üç, PASOK'un iki kez üstüste seçim kazanmasını, Portekiz'de de PS'nin üç kez hükümet kurmasını engelleyemedi.

Demokrasi, halkın "halk tarafından" yönetimi olduğu kadar halkın "halk için" yönetimidir. İdeal bir demokratik hükümet, eylemleri halkın görüş ve dilekleriyle tamamen çakışan hükümettir.¹ Demek oluyor ki, kamuoyu ile kamu yönetimi arasındaki ilişki demokrasilerin en önemli öğelerindendir.

İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da 1978 ile 1986 arasında yapılan araştırmalar, bu üç ülkede kamuoyu ile hükümet uygulamaları arasında ortalama %38'lik bir çakışma olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bir başka anlatımla, bu üç ülkede yapılan 100 hükümet uygulamasının 38 tanesi çoğunluğun dilediği doğrultuda, 62 tanesi bunun tersi yönde gerçekleşmiştir.² Özellikle, sözgelimi gelir dağılımını düzenleyen kararlar vb. gibi "bölüşüm" ile ilgili olup ortaya zorunlu olarak, "yararlanan" ve "zarara uğrayan" kategoriler çıkaran durumlarda, hükümet politikası ile kamuoyu eğilimi arasındaki çakışma oranı %11'e düşmektedir. Daha somut bir deyişle, bu üç ülkede adı geçen dönem boyunca halkın %89'u hükümetin gelir dağılımına ilişkin politikasını onaylamamıştır. Oysa yine "bölüşüm"e ilişkin durumlar, ABD, Büyük Britanya, Fransa ve Kanada gibi ülkelerde ortalama ancak %64 oranında "gayrimemnun" yaratmıştır. "Kuzey" ile "Güney" arasındaki bu olağanüstü farklılaşmalardan ilk çıkabilecek sonuç, Güney AT ülkelerinde hükümetlerin kamuoyuna ters gelen uygulamaları köklü batı demokrasilerinden genelde daha fazla yüreklilikle gerçekleştirebildikleri yolundadır. Bunda, uzun yıllar otoriter rejimlere alışmış Güney AT vatandaşının muhalif görüşlerini köklü Kuzey demokrasilerinde olduğu gibi aktif tepkiye dönüştürememesinin payı büyüktür. Öte yandan, yeni demokrasilerin yönetici kadroları eski demokrasilerde etkisini çoktan yitirmiş olan "birlik, beraberlik" sloganlarını, yurttışı arkalarında safa dizme yolunda hala daha bir ölçüde kullanabilmektedir.³ Yönetici kadroların kendilerini kamuoyundan -köklü batı demokrasilerinde olduğundan- daha bağımsız hissedebildiği İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın bu açıdan -belki "eksiksiz" ama- henüz "tam olgunlaşmamış" demokrasiler oldukları öne sürülebilir.⁴

İşte sosyal demokrasinin 1980'li yıllara büyük ölçüde iktidarda geçirdiği

1) Bkz: A.Lipjhart, "Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries", New Haven: Yale University Press, 1984, S.1-2

2) Sayısal veriler, 8 yıllık sürede, 78'i İspanya, 70'i Portekiz, 96'sı da Yunanistan'da olmak üzere tam 244 hükümet kararına ilişkin araştırma yapmış J.E.Brooks'un makalesinden alınmıştır. Bkz: J.E.Brooks, "Mediterranean neo-democracies and the opinion-policy nexus", *West European Politics*, No.3, Temmuz 1988, S.126-140

3) Özellikle otokrasi dönemlerinde halkı "halka rağmen" yönetme amacıyla yaratılmış "birlik ve beraberlik sendromu"nın etkileri bu toplumlardan kolay silinemez.

4) Sözkonusu ülkelerde tek tek uygulamaların -halkın çoğunluğunun görüş ve isteklerine tam koşut gitmeseler bile- yine de, yürürlükteki seçim sistemine göre en az %40 dolaylarında oy alarak iktidara gelmiş ve bu desteği yitirmemiş hükümetlerce yapılmış oldukları da bu arada gözden kaçırılmamalıdır.

Güney Avrupa ülkelerinin o dönemde henüz "yumuşak" demokrasi ortamında bulunmaları, demokratik solun bu ülkelerde elde etmiş olduğu ek bir "şans"tır. Kamuoyundan olabildiğince bağımsız davranabilen sol hükümetler zaman zaman etiketlerine uymayan tercihlerini, böylelikle, rahatça uygulamaya koyabilmişlerdir.

Seçmen tepkisinin yavaşlığı, esas olarak yukarıda açıklanan olguya dayanmakla birlikte, bir ölçüde de bu üç ülke siyasal yelpazesinin özelliğine bağlıydı. İtalya dışında üç Güney Avrupa ülkesinde de sosyalistlerin "yetersizliklerini" kendi adına seçim başarısına dönüştürecek boyutta bir komünist parti yoktu. Ayrıca, bu ülkelerde yine sosyalist iktidarların belirli politikalarının "yanlışlığını" ya da "eksikliğini" kullanarak bunlardan yararlanacak boyutlarda yeşil, pasifist vb. gibi siyasal gruplar da bulunmuyordu. Dolayısıyla, sosyalistler, 1980'lerde zaman zaman tutucu ekonomi politikaları izleyip bunun da kendi seçmenleri nezdinde ve genel olarak seçimsel düzeyde pek fazla zararını görmeyebilecek ölçülerde seçeneksiz kalmışlardır.

Güney Avrupa'da Sosyalist partilere karşı solda başka seçenekler üretilebilmesine engel bir etken daha vardır ki, o da bu ülkelerin siyasal geleneğinden kaynaklanan "karizmatik siyasal önder" tutkusudur. İtalya dışındaki üç güney ülkesinde de sosyalist partiler Gonzales, Soares ve Papandreu'nun kişiliğinde böyle birer öndere sahip olmuşlar ve taban, bu liderlerin, temel doktrin ve program dışına kayarak da olsa, seçmenle kişisel iletişim kurup onu peşinden sürüklemesini seve seve kabul etmiştir. Giderek önderin kişiliği, partinin ideolojisini ve programı arka plana itmiş, parti tabanı bu oluşumda pek önemli çelişkiler görmemiş, önderin karizmasından ve yeteneklerinden ülkede demokrasinin güçlendirilmesi yolunda yararlanmayı yeğlemiştir.

Bunlardan başka, sosyalist yöneticiler, eski dikta rejimleri süresince en çok demokrasi dışı davranışlar göstermiş ve otoriter ortamdan en fazla yararlanmış kurum ve çevrelerden hesap sorulduğu ya da bunların sesi kısıldığı taktirde seçmenin mevcut "kemer sıkma" ekonomisini daha kolay kabullenebileceğini de düşünmüşlerdir. Nitekim, İtalya dışında her üç ülkede de orduyu, polis örgütünü ve üst kademe bürokrasisini sivil yönetime kesinkes tabi kılma politikası değişik hızlarda ama yüksek bir beceri dozuyla yürütülmüştür.

Sosyalist yönetimler, devlete bağlı kuruluşlara da partizanca atamalar yaparak hem bu kuruluşları daha sıkı biçimde denetleme hem de işsizlik döneminde partiye bağlı kişileri ödüllendirme yoluna gitmişlerdir. Böylece parti tabanının yönetici kadro tarafından uygulanan ekonomi politikasına tepkisi de bir ölçüde yumuşatılmıştır.

Bu partilerin iç yapıları birbirinden çok farklıdır. İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, bunlar arasında, gerçekten en "geleneksel sosyalist" emekçi partisidir. 19.yüzyılda İspanyol işçilerinin bünyesinde doğan bu partiye karşılık, Portekiz ve Yunan sosyalist partileri daha çok popülist davranışlar sergileyegelmişlerdir. Nitekim iktidarın bütün aşındırma etkisine karşın PEOE'nin üstüste üç seçim kazanıp İspanya'da iktidarı sürdürmesi, tabandan gelen gücünün diğer sosyalist partilere oranda fazla olduğunu göstermiştir.

Öte yandan 1980'li yıllar bu ülkelerde dış politika ve savunma politikası

alanında da önemli değişim ve dönüşümlere sahne olmuştur. Bu alanda, sözkonusu dönemde AT'ye giren üç ülkeden İspanya, diğer iki ülkeye oranla daha "faal" oldu. İspanya, 1986'da düzenlenen halkoylaması sonucunda NATO'ya girdi ve ABD'ye verilebilecek üsler konusunda bu ülke ile görüşmeler başlattı. Bu yıllar içinde, Portekiz'de, AT'ye giriş dışında pek bir etkinlik görülmezken, Yunanistan, 1980'li yılların başında AT'ye girdi ve NATO'nun askeri kanada döndü. PASOK yönetiminde Yunanistan, ABD üsleri ile ilgili olarak kendi içinde sürekli tartıştı ve üçüncü dünya ile ayrıcalıklı ilişkiler kurmaya çabaladı.

Faşist dönem dışında esasen yerleşmiş bir demokrasi geleneğine sahip İtalya'nın küçük sosyalist partisi ise, ufak boyutlarına karşın, bu on yıl boyunca ülkesinin siyasetinde çok önemli bir rol oynadı.

Perspektifler

1980'li yıllarda Avrupa demokratik solunun Güney'de yükselen Kuzey'de de düşen çizgiler yoluyla ifadesini bulan zıt yazgıları, 1990'lı yıllarda aynı zıt görüntüyü bu kez yön değiştirerek sürdüreceğe benziyor. Gerçekten de, bu on yıllık dönemin başında, Yunanistan'da PASOK, Portekiz'de de PS iktidardan uzak kalırken, İspanya'da PSOE bir sonraki seçimlerden itibaren artık tek başına hükümet kurmasına elverecek bir çoğunluğa kavuşamayacağı izlenimini veriyor.

Buna karşılık, herhangi bir beklenmedik oluşum Birleşik Krallık siyasal sahnesini altüst etmediği taktirde, 1990'lı yılların ilk genel seçimlerinin -bu ülkenin yazgısına on yılı aşkın süredir egemen olan- muhafazakarların iktidara son vereceğine ve dümenin İşçi Partisi'nin ellerine geçmesine yol açacağına "çok olası" gözüyle bakılıyor. Bu arada İskandinav sosyal demokratları - özellikle İsveçliler- kendilerini yenilemeye, 21.yüzyıla hazırlanmaya başlıyorlar. Öte yandan çağın ve özellikle endüstri sonrası toplumların sorunlarına çözüm üretmede başarılı Federal Alman Sosyal Demokrat Partisi SPD'nin 1990'larda yükselen bir eğime ulaşacağı yolunda genelleşmiş bir beklenti vardır. Üstelik, birer birer çoğulcu rejimlere kavuşan Varşova Paktı üyelerinin de -ilk seçimlerde antikomünist reflekslerden kaynaklanan sağ tercihlerine karşın, daha sonra, hele işsizlik, enflasyon, dış borç v.b. gibi sorunlarla daha yakından tanıştıkça - demokratik sola yönelmeleri olasılığı yüksektir. Tüm bu görüşler ışığında, 1990'lı yılların -en azından- ortalarına doğru, 1980'lilerin tersine, Güney Avrupa'da şimdilik duraklayan demokratik solun kıtanın kuzeyinde güç kazanacağı öne sürülebilir.⁵

5) Ne var ki çağımızda artık hiç bir ideolojik görüşler kümesinin, -bu arada demokratik solun- edineceği eğimin belirli bir "coğrafya" ile sınırlı kalamayacağı gerçeği de ortadadır. Hızlı etkileşim, yerel koşulların etkisini genel ve global yönelişler lehine azaltmaktadır. Dolayısıyla, sözgelimi Latin demokratik solu bir eğimi izlerken Anglosakson demokratik solunun ters bir "trend" içinde bulunduğunu söylemek artık giderek daha az mümkün olacaktır.

Tek tek ülkelere özgü sorunları incelemeden önce yapılmakla yetinilmesi gereken "sağlıklı" saptamalar şunlar olsa gerektir. Araştırma konusu olan üç güney ülkesinde 1970'li yılların ortasında başlayan demokratikleşme sürecine -İspanya'da daha çok, Portekiz'de daha az ama- genelde geniş koalisyon tabanları ile girilmiştir. İlk iktidarlar, İspanya ve Yunanistan'da merkez sağın ve sağın önderliğinde oluşmuştur. Demokratikleşme sürecinin "geçiş"i izleyen evrelerinde ise demokratik sol, yığınlara, merkez sağdan ve sağdan daha başarılı olabileceği, birikmiş "değişim ama rizikosuz değişim" özlemine daha iyi yanıt getirebileceği izlenimini vermiştir. Böylece, bu iki ülkede ve hatta Portekiz'de demokratik, sol, -daha önceki iktidar dönemlerinin etkisiyle Kuzey Avrupa'da bir aşınma sürecine girmiş olan demokratik solun tersine- 1980'li yıllara doğru tırmanmaya geçmiştir. 1980'li yıllar boyunca süren iktidar ya da önemli sorumluluk dönemlerinden sonra bu akımların da "yorgunluk" belirtileri göstermeleri doğaldır.

Otoriter rejimlerin olumsuz kalıtımı

Demokratikleşme öncesi otoriter rejimin siyasal kalıtımı eldeki incelemeye konu olan her üç ülkede de yeni siyasal ortamı etkileyen faktörlerin en önemlilerindendir. Geçmiş, bu ülkelerde -özellikle çok uzun dikta dönemlerinden geçen İspanya ve Portekiz'de- demokratikleşme sürecinde de, az ya da çok, "psiko-sosyal yük" olma niteliğini sürdürmüştür.

Kapsamlı bir siyasal değişim eşdeğer bir bedel gerektirir. Bu bedel, bazen sözgelimi, bir savaş gibi, çok hızlı, kesin ve açık biçimde ödenir. Bazen de sözkonusu bedelin ödenmesi yıllar süren ve gözle görülmeyen bir süreç dönüşür. Nitekim, otoriter rejimlerin demokratikleşme başladıktan sonra da siyasal kültür, toplumsal yapılanma, halkın motivasyonları ve siyasal önderlerin davranışları düzeyinde göze çarpan uzantıları olmuştur.

Uzun süreli diktatörlüklerin bir toplumun siyasal kültürü üzerinde olumsuz etkiler yaptığı yadsınamaz. Otoriter rejim, gerçekten de, salt "aile" ve "okul" gibi bireyi erken yaşta sosyalleştiren kurumları bu işlevleri açısından bozmakla kalmaz, toplumla yönetim arasında eklem oluşturan parti, dernek vb. gibi demokratik mekanizmalar üzerinde de yıkıcı etki yapar ve bu mekanizmaların yerini toplumda çürüme ve kötümserlik yayan ve halka hesap verme zorunda olmayan aracı kurumlarla doldurur.

Uzun bir dikta rejiminden geçen ya da demokratik geleneklere hiç sahip olmamış toplumlarda, aile içinde kuşaktan kuşağa aktarılmış demokratik değer yoktur. Bu nedenle, demokrasiye geçilirken, sıradan bir yetişkin yurttaş bir tür demokrasi eğitiminden geçmeye, yeniden sosyalleşmeye gereksinir. Otoriter toplumda filizlenen siyasal çelişki ve çekişmeler çokça aile düzeyinde de yankısını bulur. Baskı ortamı, aile içinde "depolitizasyon" eğilimi yaratır. Anne baba, ailenin birliğini korumak için, aile bireylerinin toplum sorunlarına karşı ilgisiz davranışlarını yüreklendirecek bir tutum takınır. Böyle bir aile ortamı ise, demokrasiye gerekli bir toplumsal biçimlenmenin engelidir. Demek oluyor ki, parti dokusunun ve demokratik eklemlenmelerin bulunmaması ya da aile düze-

yindeki yapılanma yoluyla yok edilmiş olması, toplumla yönetim arasındaki siyasal aracılık işlevini, bu işlevi "meşrulaştıracak" hiçbir ideolojik gerekçesi bulunmayan ve halka karşı siyasal sorumluluk taşımayan kadroların tekeline terkeder. Bu ise, toplum dokusunu, daha sonra otoriter rejim yıkılıp demokrasiye dönüldüğü ya da "ilk kez" demokratikleşme sürecine girildiği zaman bile kolay kolay sağlığa kavuşturulamayacak ölçüde çürütür. Üstelik demokratikleşme dönemi -pek sık olduğu gibi- bir ekonomik gerileme dönemine rastlıyorsa, konuşmanın otoriter rejimden sonra da sürmesi pek olasıdır; çünkü, darlık ortamı, bürokrasi ile toplum arasında dokunmuş "rüşvet, iltimas ve avanta" şebekelerinin daha da güçlenmesine yol açar.⁶

Demokrasiye kavuşulduğunda siyasal kadroların oluşması ve davranışı da bazı sorunlar yaratır. Önder kadronun "tam demokrasi"yi uygulayabilmesi -2.Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da ve 1980'li yıllarda Latin Amerika'da olduğu gibi- daha önceki demokratik deneyimlerden gelip dikta rejimini atlatabilmiş siyasal kadroların varlığına büyük ölçüde bağlıdır; çünkü yeni kadrolar, genellikle, tam demokratik ve nitelikli siyasal deneyimlere sahip değildirler. Demokrasinin çok uzun süre ya da demokratik geleneklerin yerleşmesine fırsat tanımayacak kadar çok sıkça kesintiye uğradığı ülkelerde, otoriter rejimin "ekol"ünden geçmiş insanlardan demokrasiye uyum sağlayan iyi demokratlar nadiren çıkar.⁷

Demokrasinin yaşamasında çıkarı olan bir parti, kuşkusuz ki, demokratik yarış ortamına uymayan her türlü alışkanlığa karşı olmalıdır. Bu tür bir parti, iktidara ancak halkın desteğiyle gelip, orada da ancak halkın desteğiyle kalmayı içine sindirebilir. Hukuk üstünlüğünü engelleyen, bazı sorunlarla başa çıkamadıklarından ve halk desteğini yitirdiklerinden ötürü işgal ettikleri konumdan ayrılmalari siyasal bir zorunluluk durumuna geldiği halde halkın bu yöndeki baskısına karşı direnen, oy alma kaygısı dışında seçmenlerle bütünleşme yolunda yeterli ilgi bağına sahip olmayan, kişisel çıkarlarını veya temsil ettikleri partinin ya da grubun çıkarlarını demokrasinin gereklerinden ve toplumun çıkarlarından üstün tuttuklarını belli eder nitelikte görüş ve hareketler sergileyen, siyasal rotayı değiştirirken halka gerekli açıklamaları vermekten kaçınan,

6) "Kayırma" ve "partizanlık" ilişkilerinin toplumsal boyutuna ilişkin kuramsal bir inceleme ve karşılaştırmalı bir araştırma L.Graziano ve C.H.Lande tarafından yapılmıştır. Bkz. "Political clientelism and comparative perspectives", **International Political Science Review** 4, No 4, 1983, S.425-454

7) Nitekim, uzun süreli dikta rejiminden sonra İspanya'da siyasal önderlik işlevini üstlenen Suarez ve hatta daha sonra iktidara gelen Gonzales'in,Portekiz'de ise Soares'in, - kişisel olarak gerçek birer demokrat olmalarına karşın- demokrasinin kurallarına uyum sağlamada zaman zaman güçlük çektikleri görülmüştür. Demokratik geleneklerin yerleşmeye olanak bulamadığı Türkiye'de ise her "kesinti"den sonra ortaya çıkan liderlerin otokratik anlayışlardan sıyrılmadıkları, hele bu önderlerin özellikle başını çektikleri sağın, Türkiye'de bir türlü tam demokratikleşemediği, hatta demokrasiye doğası gereği daha yatkın olan Türk demokratik solunun önder kadrolarının da demokrasiyi özümseyemediklerini gösteren tutumları en azından kendi örgütleri içinde sergiledikleri bilinen gerçeklerdendir.

demokrasi yandaşlarından çok -sivil veya üniformalı olsun- otoriter rejim yanlısı olagelmış kategorilerle içli dışlı olmayı yeğleyen siyasal kişilikler ise demokrasinin kök salamadığı toplumların ürünleridirler.

Yeni demokratikleşmiş ya da demokratikleşme çabasına girmiş bir toplumun demokratik edinimlerini korumak için alacağı çok önemli bir siyasal önlem vardır: demokrasiye fiilen darbe vurabilme olasılığını içinde taşıyan kurum ve kişileri sıkı bir denetim altında tutmak.⁸ Sivil siyasal önderlerin demokrasiye olan inançları ve bu denetimi uygulamadaki becerileri demokrasinin gücünü belirleyecektir; çünkü yeni demokrasilerde ve özellikle yarı demokrasilerde demokrasi karşıtlarının sayıca önemli bir grup oluşturmaları doğaldır ve de demokrasiyi ancak halk desteğine sahip olma yolunda girilen yarışın kurallarını özümsemiş demokrat politikacılar savunabilir.

Demokratikleşmenin kuramsal çerçevesi

Demokrasinin Güney Avrupa'da 1970'lerin ortalarında yerleşmesi olgusu pek çok incelemeye malzeme oluşturmıştır.⁹ Demokratikleşme sürecinin ilk evresi genellikle bir "geçiş" döneminden ibarettir. "Geçiş" dönemi, önceki otoriter rejimin bazı antidemokratik konumlarını terkettiği, ama gelecek demokratik rejimin de yapısını henüz tümüyle edinmemiş olduğu, çerçevesi belirsiz ara dönemdir. Bu kurumsal başkalaşım ve dengesizlik döneminde " taraflar", farklı çıkar, niyet ve stratejilerle karşı karşıya gelirler.

Liberal demokratik yapıları belirleyen siyasal özgürlüklere ve insan haklarına ilişkin olarak "iyileştirmelere" gidilmesi yolunda toplumsal eğilim genelleşip siyasal çoğulculuğun gerçekleşmesini engelleyen biçimsel ve reel baskılar çözülmeye başladığında, "geçiş" sözkonusudur. Rejim değişikliğinin gerçekleşmesi sürecine girilmesi, ya da, daha özlü bir anlatımla, tam demokrasiyi kurabilme yolunda somut olanakların belirginleşmesi bu "geçiş" dönemini noktalar. Aslında demokratikleşme sürecinin-"geçiş dönemi" olarak nitelenen- bu ilk evresinin sona erdiğini ortaya koyan somut gösterge, genellikle ilgili ülkede düzenlenen ilk serbest seçimlerdir. Yine de, bazı durumlarda, ilk evrenin sonunu serbest seçimlerden de önce müjdeleyen - sözgelimi komünist partinin yasallaştırılması ya da çoğulcu siyasal yapının resmen kabul edilmesi gibi- bazı

8) İnceleme konusu her üç ülkede de bu alanda yapılan uygulamalar artık bu ülkelerde bundan böyle, sözgelimi "askeri darbe" olasılığını sözkonusu olmaktan çıkarmıştır. Türkiye'nin ise girdiği demokratikleşme sürecinin ilk evresi olan geçiş döneminde bu yönde önlemler aldığını öne sürmek için fazla iyimser olmak gerekir. Türkiye'nin bu alandaki sorunlarına ilişkin olarak, bunların, daha henüz sivil iktidarı, hatta toplumun sivil bilinci düzeyinde çözüme kavuşamamış olduğunu belirtmek için pek çok neden vardır.

9) Sözkonusu incelemelerin en ilginçlerinden birisi de, 1940'larda İtalya, Avusturya, Batı Almanya ve Fransa'nın, 1970'lerde de Avrupa'da Portekiz, İspanya, Yunanistan'ın, Latin Amerika'da da Arjantin, Brezilya, Peru ve Uruguay'ın demokratikleşme süreçlerini ele alan Leonardo Morlino'ya aittir. Bkz: L.Morlino, "Democratic establishments: a dimensional analysis", (ed) E.A. Baloyra, "Comparing New Democracies - Transition and Consolidation in Mediterranean Europe and the Southern Cone", Westview Press, Boulder and London, 1987, s 53-78

"anahtar" oluşumlar yer alabilir.

"Demokratikleşme", demokratik rejimlere özgü kural ve kurumların topluma tümüyle yerleşmesi ile oluşur. Demek oluyor ki, "demokratikleşme süreci" geçiş dönemi ile başlayıp bir demokrasiye karakterize eden tüm kural ve kurumların yerli yerine oturması ile son bulur. Varış noktası, bir başka deyişle Batı toplumlarında geçerli anlamıyla "liberal demokrasi", tüm yurttaşlara eşitlik sağlayan ve onlara "rekabet" ve "katılım" olanağı veren kural ve kurumların bütünüdür. Bu tür bir siyasal yapının göstergeleri, -ampirik olarak- belirli aralıklarla yenilenen özgür seçimler, kadın ve erkek herkese oy hakkı, çok sayıda çıkar ve baskı grubunun varlığı, birbirinden farklı ve birbirine seçenek oluşturabilecek bilgi kaynaklarının mevcudiyeti ve çok önemli kamu görevlerinin seçim yoluyla doldurulması vb. dir.¹⁰ Biçimsel ölçütler getiren bu ampirik tanımın temelindeki öz, sosyal ve siyasal etmenler arasındaki -toplumsal çelişkilerin barışçı yoldan çözümlenmesine elverecek kural ve yöntemlere ilişkin- uzlaşma istencidir. Demek oluyor ki, demokrasi, muhalefetin varlığının, alt gelirli sosyal kategorilerin örgütlenme özgürlüğünün ve çıkar çelişkilerinin yol açtıkları karşıtlıkların hep aynı gruplar lehine sonuçlanmayabileceğinin önceden kabul edilmesi anlamına gelir. Demokrasi, önceden saptanmış kuralların uygulanmasıyla ürettiği "belirlilik" ortamına karşın, bu ortamda oluşacak ve alınacak kararların "önceden belirli olmadığı" rejimdir.¹¹

Her demokratikleşme hareketinin sonunda mutlaka yukarıda tanımlanan ve ölçütleri ortaya konan türden bir demokrasiye varılmaz.¹² "Geçiş dönemi"nin tam demokratikleşme sonucunu getirmeyebildiği durumlardan biri, bazı baskıların sürdüğü, ya da, sözgelimi komünist partilerin yasa dışı ilan edilmesi yoluyla siyasal hakların kısıtlandığı "sınırlı demokrasi"dir. Bir başka "yarı demokrasi" biçimi, iktidar sivil de olsa demokrasiye sözgelimi silahlı kuvvetlerin destekleyip koşullandığı "vesayet demokrasisi"dir. Diğer bir yarı demokratik toplum, önceki otoriter rejimin değişip açılma gösterdiği, ama eski egemen kesim ve kurumların etkinliklerini elden bırakmadıkları karma kurumsal yapıdır.¹³

Bu arada "demokratikleşme" ile "liberalleşme" arasındaki farkı da vurgulamak, kavramları yerli yerine oturtmak bakımından, yararlı olur. "Liberalleşme", yerleşik otoriter kesimin, sivil toplumu her düzeyde

10) Liberal demokrasinin bu klasik tanımı için bkz: R.A. Dahl, "Polyarchy, Participation and Opposition", New Haven, Conn: Yale University Press, 1971, S.1-5

11) Bu tanım için bkz: E.Morlino, "Democratic establishments: a dimensional analysis", (ed.) E.A.Baloyra, op.cit. S.54

12) Gerçi AT'nin güney kanadını oluşturan ülkelerde bu gerçekleşmiştir; ama, başta Türkiye olmak üzere, pek çok ülkede ve bu arada bazı Latin Amerika ülkelerinde "geçiş dönemi" tam demokratikleşmeye yol açacak sürece dönüşmemiştir.

13) Daha önceki tanımlardan Türkiye'de Cumhuriyet kurulduktan bu yana hiç bir zaman demokrasi bulunmadığı; hele yarı demokrasi tanımları ışığında, sözgelimi 12 Eylül'den sonraki ilk seçimlerden bu yana tüm yarı demokrasi türlerinden bir parça bulunduğu açıktır. 1982 anayasal çerçevesinin ve anlayışının geçerli olduğu Türkiye, 1990'lı yıllara değin bu aşamada takılıp kalmıştır.

denetlemeyi sürdürmesini engellemeyecek ölçüdeki sivil ve siyasal hakları topluma yukarıdan aşağıya ve tek yönlü bir kararla ödün olarak vermesiyle oluşan süreçtir. "Liberalleşme", genelde, otoriter rejimin bunalımını aşmak amacıyla başvurduğu kurumsal düzeydeki kısmi değişimlerin toplamıdır. Bu yolla, askeri yönetim ya da sivil otokrasi, egemenliğini tümüyle elden bırakmaksızın rejimin toplumsal tabanını genişletmeye çabalar. Otoritarizmin, - sözgeli mi askeri rejimin- liderleri kumanda mevkilerini ellerinde tutmayı sürdürürler.

"Demokratikleşme" ise liberalleşmeye seçenek oluşturan ya da liberalleşmeyi izleyen çok farklı bir süreçtir. Demokratikleşme, sivil ve siyasal hakların gerçekten yerleşmesi ve sivil toplumun yeniden yapılanması yolunda bir tür dönüşümdür. Sonuçta siyasal partiler ve bir parti sistemi doğar; "sendika" vb. gibi çıkar ve baskı grupları örgütlenir; seçim yasaları ve yasama ile yürütmenin ilişkilerini düzenleyen yasalar türünden yeni rejimin belli başlı demokratik kurumlarını işlerliğe kavuşturacak olan hukuksal düzenlemeler vücuda getirilir.

Demokrasinin tüm kural ve kurumlarıyla yerleşmeye başlamasının aslında yaşanmış deneyimler ışığında bir ila üç yıl arasında bir süreye yayılmasının doğal olduğu öne sürülebilir. Ancak, demokratikleşme süreci, örneğin Yunanistan'da Temmuz 1974'ten Aralık 1974'e kadar süren kısa bir zaman almıştır. Sürenin bu ölçüde kısa olmasını bu ülkede cunta egemenliğinin ancak 7 yıl kadar sürmüş olmasına bağlamak olasıdır. Buna karşılık, neredeyse yarım yüzyıllık faşizm döneminden geçen İspanya'da demokratikleşmenin temel taşlarını oluşturan Aralık 1976 tarihli siyasal reform yasası ile Ekim 1978'de anayasanın kabulü arasında 2 yıl geçmiştir. Öte yandan, ülkeyi geçiş dönemine ve giderek demokratikleşmeye yönelten oluşumlar içinde şiddet ögesinin yer almamış olması, demokrasinin başarıyla yerleşip pekişmesini daha olası kılmıştır.

Antidemokratik bir rejimi demokrasiye geçmeye zorlayabilecek önemli etken gruplarından biri "uluslararası" ya da "dış" faktörlerdir. Portekiz'in Afrika'da yürüttüğü "amaçsız" ve "anlamsız" sömürge savaşlarının alt ve orta kademe subayları ayaklanmaya ittiği ve onları otoriter sağ rejimi yıkmaya yönelttiği bilinen bir gerçektir. 2.Dünya Savaşı'nda Mussolini'nin yenilgisinin İtalya'da demokrasinin yerleşmesini kolaylaştırıcı rol oynadığı açıktır. Yine, Temmuz 1974'te Yunan cuntasının yıkılmasında ateşleyici işlevi gören dış etken Yunan askeri iktidarının Kıbrıs'taki başarısız serüveni olmuştur..¹⁴

Toplum içinde demokratikleşme sürecini etkileyen başlıca kurumlar ise, ordu, hükümet, otoriter rejimin bürokratik kadroları; özetle, bu süreci başlatmaya ve denetimleri altında tutmaya kararlı otoriter siyasal güçlerdir. Aslında "geçiş" döneminde gerçekten etkin rol oynayan bu kurumlar demokratikleşme sürecinin son evrelerinde değişimin kontrolünü ellerinden kaçırabilirler. Pek çok ülkede değişimi, eski otoriter rejimin ılımlı kanatlarıyla muhalefetin bir tür koalisyon oluşturarak başlattıkları görülmüştür. Demokratikleşmeyi içine sindiremeyen otoriter güçleri ve uç muhalefeti dışlayan bir ılımlılar koalisyonu, birçok yeni

14) Pek çok antidemokratik ülkenin demokrasi yoluna girmesinde dışarıdan gelen siyasal ve özellikle ekonomik baskıların "itici güç" işlevi gördüğü de bilinen gerçeklerdendir.

demokraside demokratikleşmenin temelinde yatan itici güç olmuştur. Otoriter rejimin ılımlı kanadı, "geçiş dönemi"ni izleyen demokratikleşme süreci başlayıp serbest seçimler düzenledikten sonra yeni rejimle bütünleşir. Otoriter bir rejimin varlığı sürmekte iken geçiş dönemini muhalefetin başlattığı pek görülmemiştir. Muhalefetin geçiş döneminin ateşleyicisi olduğu durumlarda da bu muhalefet genellikle hep silahlı muhalefet olmuş ve bu geçiş dönemleri de zaten kısa vadede demokrasiye dönüşmemiştir.

Demokrasinin yerleşmesindeki rolü ne olursa olsun, ordunun, "cebiri" tekeline sahip bulunması bakımından, bu süreçteki önemi çok büyüktür. Bu açıdan en az sorunlu durumlar, Kıbrıs'ta Yunanistan'ın ya da Falkland Adaları'nda Arjantin'in uğradığı türden silahlı kuvvetlerin yenilgisiyle başlayan "geçiş" dönemleridir. Buna karşılık, ordunun saygınlığına gölge düşmesine yol açmamış olan durumlar, tehlikeli ve zor demokratikleşme başlangıçlarıdır. Gerçekten de, yansız ve sessiz davrandıkları bir ilk dönemden sonra bazı ordu gruplarının yeni demokratik rejime muhalif bir tutum takınmaları olasıdır. Şubat 1981'de, Albay Tejero önderliğindeki bir grup subayın demokratik İspanyol hükümetini devirme girişimi bunun bir örneğidir. Bir ülkede demokrasiyi yerleştirip işlerliğe kavuşturabilmenin ön koşulu askerlerin sivil otoritenin emrine girmeyi kabul etmesidir. Askeri şeflerin siyasal oluşumları denetlemeye kalkışmayacağıının "tek" güvencesi ise, ancak tam demokratikleşmiş toplumun sivil bilincidir. O noktaya ulaşınca ya da değin komutanların -demokratik rejimi destekleseler bile- varlıklarıyla tehlike oluşturdukları gerçeğini hiçbir sivil iktidar gözardı edemez. Hele demokratikleşme süreci boyunca kurumsal düzeyde ve sosyal ve ekonomik açıdan bunalımdan kurtulamayan ülkelerde silahlı kuvvetlerin üst kadroları siyasal gidişi denetleme eğilimine daha da kolay kapılırlar.¹⁵

Silahlı kuvvetlerin demokratikleşme sürecini denetleyip koşullandırdığı, ya da, siyasal iktidarı sivillere devretmekle birlikte, ordunun iç yapısını aynen koruduğu ülkelerde demokratikleşme genellikle "sancılı" olur. 1974 Devrimi'nden sonraki Portekiz, çalkantılı geçiş dönemi ve uzun süren tam demokratikleşme süreci ile bunun bir örneğidir.

Demokratikleşme sürecinin en önemli anahtarlarından birisi yeni rejimin temellerini atan koalisyondur. Geçiş döneminde bu koalisyona katılan siyasal ve sosyopolitik güçler ne denli geniş bir cephe oluşturur, köklerini ne denli dinamik katmanlardan alırlarsa hızlı ve sağlam demokratikleşme olasılığı o ölçüde yüksek olur. Koalisiyonu oluşturan grupları bir arada tutan güç -kağıda dökülmüş olsun ya da olmasın- bir uzlaşmadır. Söz konusu uzlaşma, koalisyona katılan kadro ve kurumların karşılıklı güç dengelerinin ve "pazarlık"larının ürünü olup bunlar arasındaki rekabet ve çelişkiyi asgari düzeye indirir ve demokratik istencin özünü oluşturan karşılıklı güvenceler içerir.

15) Bu türün en klasik örneği, 1950'den bu yana 10 yılda bir demokratikleşme süreci kesilip kısa süreli bir askeri dikta rejiminden sonra yeniden geçiş dönemine kavuşan, ama tam demokratikleşmeden yönetimi yeniden "asker" denetimine kaptıran Türkiye'dir. Bkz: L.Morlino, "Democratic establishments: a dimensional analysis" (ed.) E.A.Baloyra, op.cit. S.59. Öte yandan, bu "kesinti"lerin baş nedenlerinden birisinin de aslında sivil iktidarların ya da sivil siyasal güçlerin demokratik bilince kavuşamamış olmaları olduğu bu arada dikkate alınmalıdır.

Demokratik uzlaşma somut ifadesini genellikle bir yazılı anlaşma, belge ya da yeni bir anayasada bulur. Ancak, bu belgenin -özellikle yeni anayasanın- oluşturulmasına katkıda bulunan siyasal grupların olabildiğince geniş bir cepheyi temsil etmeleri, yeni demokrasi açısından, gereklidir. Aksi durumda, bu kez yeni anayasa, ek bir karşıtlık ve çelişki kaynağı işlevine bürünür. Gerçekten de, yeni düzenlemelerin "mağdur" ettiği kesimler, daha bunların yürürlüğe girdiği gün, değiştirilmeleri yönünde çaba göstermeye başlarlar. Nitekim Portekiz'de, yürürlüğe girdiği 1976 ile revizyona tabi tutulduğu 1982 arasında, yeni anayasanın değiştirilmesi konusu siyasal gündemin başında yer almıştır.¹⁶ Demokratikleşme sürecine giren ülkenin siyasal kategorilerini ayrıştıran çizgilerin her iki tarafındakiler de bu sürece katılmalıdırlar. Sözelimi ilgili ülkenin temel siyasal ayrışma çizgisi "emek/sermaye" karşıtlığı ise demokratikleşmeyi "belgeleyen" uzlaşma metni, -bu sürecin sağlıklı ve sağlam bir sonuca ulaşabilmesi bakımından- olabildiğince hem sağın hem de solun katılımıyla hazırlanmalıdır.

Demokratikleşme, şematik olarak, biri "reform" diğeri eski rejimden "kopma" yoluyla gerçekleşir. Bunlardan ilkinin ayırıcı özellikleri şunlardır: süreç uzundur, oluşumlarda şiddet ögesi yer almaz, geçiş dönemini başlatan motor ülke içinde ve otoriter rejim bünyesinde, silahlı kuvvetlerin rolü önemlidir, demokratikleşmeyi başlatan güçler arasında genellikle kağıda dökülmeyen sessiz bir anlaşma oluşur, kitle hareketleri çok kısıtlıdır, siyasal güçlerin sürecin başındaki etkisi sınırlıdır, eski rejimin yapısı ve kadroları çok değişikliğe uğratılmaz. Buna karşılık, eski rejimden "kopma" biçiminde gerçekleşen demokratikleşme modeli ise şu belirleyici öğelere sahiptir: süre kısadır, şiddet önemli yer tutar, demokratik muhalefet önemli bir işlev üstlenmiştir, silahlı kuvvetlerin etkinliği düşüktür, demokratikleştirici güçler arasındaki uzlaşma genellikle kağıda dökülmüştür, kitle katılımının dozu yüksektir, demokratikleşme sürecinde etkinlik gösteren siyasal kategoriler yelpazenin geniş bir kesimini kaplar, eski rejimin yapısı ve kadroları büyük ölçüde değiştirilir.¹⁷ Aslında demokratikleşme süreçlerinin ampirik incelemesi göstermiştir ki, bunların büyük çoğunluğu yukarıda "ideal" biçimleriyle tanımlanan iki modelin ortasında gerçekleşip her iki modelden de bazı öğeler içerirler. Bir başka deyişle, çağımızın demokratikleşmeleri zaman zaman

16) Portekiz Anayasası, ılımlı sağın dahi dışlandığı bir siyasal kategori tarafından hazırlanmıştı. Öte yandan, toplumun yarısını hesaba katmayan 1961 Anayasası da, Portekiz'de olduğu gibi, yürürlüğe girer girmez "mağdur" ve "dışlanmış" siyasal güçler tarafından "tartışma konusu" yapılmıştı. Bunlara ek olarak, çok kısıtlı çevrelerin sözcülüğünü üstlenen kişilerce hazırlanan ve -%92'lik çoğunlukla onaylanmasına karşın- toplumsal güçler arası bir uzlaşmanın ürünü olmayan 1982 Anayasası'nın da, yürürlüğü girdiği andan itibaren, Türk siyasal yaşamı -hatta Türk toplumu- için bir gerilim kaynağı oluşturduğuna artık bu "belge"nin yaratıcılarını içeren kategorilerin bile yadsımıyor bulunması da bunun bir başka örneğidir.

17) Bkz: L.Morlino, "Democratic establishments" a dimensional analysis" (ed.) E.A.Baloyra, op.cit S.63

"kopma" belirtileri taşıyan "reform" dizileri biçiminde gerçekleşir. ¹⁸

Belirli özellikleri incelenen demokratikleşme süreçlerini koşullandıran etkenleri de kısaca gözden geçirmekte yarar bulunabilir. Bunların en önemlilerinden birisi ülkenin geleneksel siyasal kültürüdür. Monarşik geleneğe sahip ülkelerden örneğin İspanya'da demokratikleşme, monarşi biçimsel olarak korunarak gerçekleştirilmiş ve kralın varlığı, güçlü bir monarşi geleneğine sahip ordunun kumanda düzeyindeki mensupları gözünde yeni demokratik rejimi "meşru" kılmıştır. Buna karşılık, Yunanistan ve İtalya'da, demokratikleşme sürecinde, monarşi, birer halkoylaması yoluyla lağvedilmiştir. Söz konusu siyasal geleneğin bir başka ögesi, ilgili ülkenin geçmişinde şiddet dolu deneyimlerin, hatta bir iç savaşın varlığı ya da yokluğudur. Geçmişte yaşanmış acılı şiddet olaylarının, siyasal kadrolar üzerinde, genellikle ılımlatıcı etkide bulunduğu açıktır. İspanya'nın 1930'larda, Yunanistan'ın ise 1940'larda geçirdiği iç savaşların anısı bu ülke toplumlarının kolektif belleğine işlemiş ve demokratikleşme sürecinde kadroları uzlaşmaya yöneltmiştir. ¹⁹ Ancak burada belirleyici olan, toplumun gelişmişlik düzeyidir. Geçmişteki şiddetin ve acıların, az gelişmiş bir toplumun az gelişmiş bireylerini, uzlaşmaya götürecek yerde, kalıcı bir kan davasının tarafları konumuna getirmesi de olasıdır. ²⁰

1960'larda ve hatta incelediğimiz 3 ülkenin demokratikleşmeye geçtiği 1970'lerde Batı Avrupa ülkelerinin parti sistemleri henüz büyük ölçüde 1920'lerde oluşmuş ayrışma çizgilerine dayanıyordu. Dolayısıyla, bu ülkelerde, partiler ve örgütler seçmenlerin çoğunluğundan daha "yaşlı" idiler. ²¹ Bu açıdan, Yunanistan ve özellikle de İspanya'daki otoriter dönemler süresince "dondurulmuş" olan parti sistemleri, demokrasiye "geçildiğinde" dikta rejimi öncesindeki kimlikleri hemen hemen değişmeden buzluktan çıkarılıp yeniden yaşama döndürülmüşlerdir. Nitekim, bu ülkelerde, demokrasiye geçişten sonraki ilk seçimlerde, seçmen, otoriter rejim öncesi siyasal özdeşleşme, sempati ve antipatileri neredeyse aynen sergilemiştir. Özetle, parti sisteminin eski yapısını

18) Varşova Paketi üyesi ülkelerin çoğundaki demokratikleşme hareketleri de bu görüşü doğrular nitelikler taşıyor. Bu arada, eski rejimin yeni rejime -en azından kadroları düzende- kopma olmaksızın dönüştürülmesinin, eski rejimle özdeşleşmiş yığınları incitmemek bakımından yararlı olduğu; buna karşılık, eski rejimin kadrolarının tasfiyesinin ise, yeni rejimi, otoriter rejimin dışlamış olduğu sosyal katmanlar gözünde daha "meşru" ve "popüler" kıldığı, bu sürece özgü önemli bir ikilem olarak vurgulanmalıdır.

19) 1980 öncesi şiddet ortamının ve bu ortamın vardığı 12 Eylül çıkmazının yinelenmemesi dileğinin, 12 Eylül'den önce uzlaşmaya yanaşmayan Türk siyasal kadrolarını -12 Eylül'ün uzantısı işlevi görenler dışında- artık bu alanda daha "özverili" olmaya yönelttiği de gözlemlenen bir gerçektir.

20) 27 Mayıs Devrimi'nden sonra bu Devrim'e yol açan zıtlıkların daha da derinleşerek kalıcılığa dönüşmesi ve toplumu 1980'lere değin iki karşıt kampa bölmüş olması bu olgunun klasik örneklerindendir.

21) 1980'lerde başkalaşmaya yönelen parti sistemleri gerçekten de bu yüzyılın başlarından bu yana aynı çelişki ve ayrışma çizgilerinin "taraf"ları olarak oluşmuşlardır. Bu konuda ayrıntı için bkz: S.M.Lipset / S.Rokkan, "Party Systems and Voter Alignments" New York. Free Press, 1967

demokratikleşmeye başlanırken değiştirmemiş olması, bu ülkelerde daha önce yaşanmış demokrasi deneyimlerinin önemini ve olumlu etkisini arttırmıştır. Seçmen ve siyasal kadrolar, üstelik geçmişteki hataların bilinci ile de donanmış olduklarından, yeni kurumsal yapılanma daha isabetli yönde gerçekleştirilmiştir.

Bu ülkelerde komünist partiler ve örneğin PSOE otoriter rejim dönemini yer altında geçirmişler, bu partilerin seçmen tabanı babadan oğula varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde varlıklarını koruyamamış kimi partiler de, demokrasiye kavuşunca, yine eski demokratik dönemdeki kimliklerinin uzantısı olarak yeniden kurulmuşlardır. Ancak, aynı ayrışma çizgisinin aynı tarafını temsil etmek üzere kurulup aynı seçmen tabanına oturan, hatta aynı adı taşıyıp belki örneğin Karamanlis -ya da Demirel- gibi eski dönemdeki liderlere sahip olan partilerin yeniden ortaya çıkması, otoriter dönem öncesi parti sisteminin aynen yenilenmesi anlamına gelmez.²² Dikta rejimleri, genelde politikayı ve siyasal partileri kötüleme kampanyasına girişir ve parti militanlarını sindirme politikası güder. Bunların yurttaşı etkilememesi düşünülemez. Öte yandan, iki demokrasi arasında gerçekleşen sosyoekonomik değişimler ve yeni dönemin konjonktürü partileri ve parti sistemini farklılaştırabilir.

Demokratikleşme süreci açısından, aşılmış bulunulan otoriter rejimin niteliği de önem taşır. Otoriter rejimin sivil toplumun aktif katılımını sağlama, onu örgütleyebilme ve denetleme yetisi ve halkın bu rejimle özdeşleşebilme ölçüsü demokratikleşme sürecini etkiler. Dikta, genelde bir "resmi parti" ya da "devlet partisi" aracılığıyla halk ile yönetim arasına eklem getirir. Bu yolla kurulan yeni özdeşleşme olguları, siyasal duyarlılıklar, bağlaşıklıklar ve sempatiler kalıcılık kazanabilirler. Gerçi Franco ve Salazar nostaljisi İspanya ve Portekiz'de neredeyse salt "emekli sohbetleri" malzemesi durumuna indirgenmiş, Yunan cuntasını "hayır" ile anan bir tek Yunanlı'ya rastlamak olasılık dışına çıkmıştır; ama, örneğin Almanya'nın Nazi ve İtalya'nın Faşist dönemleri 1990'larda dahi parti sisteminde siyasal ifadesini bulan kalıcı çizgilere dönüşmüşlerdir.

Otoriter rejimlerin demokratik dokuyu tahrip ettiği ülkelerde toplum, yeniden demokratikleşirken, örgütlenmede ve dayanışmada zorluklara uğrayabilir. Böyle durumlarda, halkın geçiş döneminde ve demokratikleşme sürecinde katılımı düşük olur ve yeni oluşan parti sistemi de siyasal yelpazenin tümünü kapsayabilecek bir tabana oturmaz. Diktatörlüklerin süresi, bu noktada, büyük önem taşır. 1926 ile 1974 arasında 48 yıl boyu Portekiz'de egemenliğini sürdüren Salazar rejimi bu alanda rekor sahibidir. Buna karşılık kısa süreli kesintiler, çok sık yinelenirlerse, demokratik refleksi yok eden uzun süreli otoriter rejimlerden daha da zararlı olur ve toplumda demokratik dokunun vücut bulmasını önlerler.

Uzun süreli otoriter rejimlerin nasıl olup da yavaş yavaş bunalıma düştüğü ve

22) Nitekim 12 Eylül sonrasında "geçiş dönemi" partilerinden solda önce HP, sonra So-dep ve daha sonra da DSP ve SHP, sağda ise DYP ve giderek RP, MÇP dikta rejiminin kapattığı partilerin uzantıları olarak kurulmuştur. Üstelik, örneğin, DYP, DP-AP çizgisinin 12 Eylül öncesi lideri yönetimindedir. Ne var ki, 12 Eylül sonrası Türk parti sisteminin 12 Eylül öncesi parti sistemine "özdeş" olduğu yine de ileri sürülemez. Kısa da olsa, bir otoriter dönemin parti sisteminde kalıcı olabilen izler bırakmaması kolay değildir.

sonunda "iflas" ettiği konusu ise, -dikta dönemini izleyen yeni demokrasilerin karşılaşması olası sorunları önceden saptamak bakımından- önemlidir. Bu tür bir rejimin bunalıma düşmesinin ön koşulu, sözkonusu rejimi destekleyen siyasal tabanın çökme belirtileri göstermesi ya da bu rejimin temelini oluşturan sosyal "antlaşma"nın bozulmasıdır. Böyle bir gelişme değişik nedenlerden kaynaklanabilir. Toplum bünyesinde gerçekleşen yapısal farklılaşmalar otoriter rejime destek sağlayan bazı sosyal ve ekonomik kategorilerin görüşlerini etkileyerek, onları otoriter koalisyonu değiştirmeye yöneltebilir. Bu oluşumlar ise, koalisyon içinde gerilimler yaratarak, ortaya, rejimin yeniden yapılanması yolunda "talep"ler çıkarabilir; ya da koalisyonun bazı öğeleri, bu değişimler sonucunda saf değiştirerek rejim karşıtı kimlikler edinebilirler. Öte yandan, sosyoekonomik gelişmeler daha önce pek "sözü geçmeyen" yeni toplum kategorilerine etki ve yaptırım gücü kazandırır ve onlar bu güçlerini otoriter koalisyona karşı kullanabilirler. Yukarıda kuramsal çerçevesi çizilen bu oluşumlar, İspanya ve Portekiz'de yarım yüzyıla yakın iktidarda kalan faşist rejimlerin yıkılması sürecinde göze çarpmıştır. Gerçi, biçimsel olarak, İspanya 'da Franco'nun ölümü, Portekiz'de de sömürge savaşlarının ülkeyi soktuğu çıkmazın somutlaşması, yıkılma sürecinde kilometre taşları gibi görünür. Ancak her iki ülkenin de uğradığı -örneğin gelişip serpilen emekçi sınıfı ve orta sınıflar ve bunların taşıdığı yeni değer yargıları, ekonomik gidiş vb. gibi- sosyoekonomik değişimler, otoriter rejimin tabanını erozyona uğrattı ve bu rejimin dayandığı güçler koalisyonu içinde yeni ve farklı taleplere, gerilimlere yol açmıştır. Bütün bunlar, otoriter rejimin geriye dönülmez biçimde bunalıma düşmesine neden olan uzun soluklu gelişmelerdir. Bu arada dikta rejiminin dayandığı toplumsal güçler koalisyonunu zayıflatan ya da çökerten kısa -ya da orta- vadeli nedenler de vardır. Örneğin, rejimin askerleri ile sivilleri arasında bir bölünme bu koalisyon üzerinde yıkıcı etki yapabilir. Sözgelimi, koalisyonun "asker" kanadı iktidardaki sivil otoriter rejimin uygulamalarına ortak olmaktan vazgeçebilir. Bunların ötesinde, askeri bir yenilgi otoriter rejimin sivilleri ile askerlerini anlaşmazlığa düşürebilir ya da artık silah desteğini gerektirmeyecek politikalar uygulamanın zamanı geldiğini düşenen sivil kadrolar otoriter rejimin tabanını oluşturan koalisyonu terk edebilirler.

Otoriter rejimin dayandığı bloğun erozyona uğraması, kadrolar arasında çelişkiler yaratarak anlaşmazlıkların giderek boyut kazanmasına ve rejimin meşruluğunun tartışma konusu edilmeye başlanmasına yol açabilir. Öte yandan, rejim bünyesindeki anlaşmazlıkların -özellikle askeri kanadı da içerdіđi durumlarda- bir başka ve önemli uzantısı, otoriter rejimin giderek büyüyen ve örgütlenen muhalefete karşı bastırma ve sindirme gücünü baltalamasıdır. Otoriter rejimin bunalımı, demek oluyor ki, muhalefetin çoğalması ve güçlenmesi sonucunu doğurur. Bu noktada, otoriter rejim bunalımının demokrasiye geçişe dönüşmesi için, bir kez muhalefetin siyasal güç dengesini kendi lehine çevirebilecek kapsamı kazanmış olması ve siyasal bir seçenek gibi görünmesi gerekir. Ancak rejim değişikliği için -yeterli değil ama- gerekli bir başka koşul vardır ki, o da, otoriter rejimin dayandığı güçler koalisyonunun, özellikle de bu koalisyonun askeri kesiminin rejim değişikliğinden zarar görmeyeceğine inanmasıdır. Aksi halde bu güçler, otoriter rejimin çökmemesi

için, sonuna kadar savaşım vereceklerdir. Oysa, giderek sallanan ve üstelik silahlı kuvvetler içinde birliğin bozulmasına neden olan bir iktidarı paylaşmanın tüm sakıncalarını gören askerler, gelecek rejimin kendilerine zarar vermeyeceği kanısına vardıkları taktirde, kışlarına dönmeyi yeğleyebileceklerdir. Böylece, taşımakta zaten zorluk çektikleri siyasal sorumlulukları azalacak, sosyal saygınlıkları artacak ve rejimin barış içinde demokratikleşmesi yolunda güvence işlevi göreceklerdir. Demek ki, otoriter rejim bunalımının demokratikleşme ile son bulması, bir yandan muhalefetin mevcut rejime alternatif oluşturabilmesine diğer yandan da bazı duyarlı dengelerin kollanmasına bağlıdır.

Otoriter rejim, temelini oluşturan güçler koalisyonunun bölünmesi veya dağılması sonucunda ya demokrasiye geçiş dönemine dönüşür ya da çöker. Rejim değişikliği, eski rejimin yasaları çerçevesinde gerçekleşmiyorsa, çöküş söz konusudur. Daha somut bir anlatımla, bir darbe ya da hükümeti aniden sivil güçlere geçiren bir olay gerçekleşmiş, otoriter rejim kesilmiştir. Portekiz'de ve Yunanistan'da "demokrasiye geçiş dönemi" otoriter rejimin çöküşü ile ve eski hukuksal çerçeve geçersiz kabul edilerek gerçekleşmiştir. Oysa İspanya'da olduğu gibi otoriter rejim, kendi hukuk düzeni sürmekte iken de, "geçiş dönemi"ne dönüşebilir. Böylece; -eski kurumlar yerinde kalarak - rejim kendi kendini değiştirmeye yönelmiş olur.

Gerçi otoriter rejimin "çöküş"ünü belgeleyen darbe ya da ani iktidar devri mutlaka kanlı olaylar veya şiddet ögeleri içermeyebilir. Nitekim Portekiz ve Yunanistan'da iktidar devri "kansız" gerçekleşmiştir. Ancak bu kesintinin taraflarda kalıcı olabilen gerilimler yarattığı ve bunun da demokratikleşmeyi kolaylaştırıcı etki yapmadığı açıktır. Oysa, ilk aşamada eski rejimin koyduğu kuralları bile değiştirmeden salt kadroları otoriter cepheden demokratikleşme yanlıları safına "çekerek" gerçekleşen "geçiş" in yeni rejimi önceki rejime bağlı sosyal katmanlar gözünde meşru kılma gibi bir büyük avantaj taşıdığı da gerçektir. Eski rejim yanlıları da böylece korkutulmamış, değişikliği kolaylıkla kabule hazırlanmış olur. Otoriter rejimin yönetici kadrolarını iktidarı bırakmak gibi bir "siyasal özveri"ye iten etken, bunların -belirli nedenler yüzünden- çöküşün ya da değişimin kaçınılmazlığını anlayıp önceden davranarak bu değişim sürecinde bizzat rol üstlenmenin daha avantajlı olduğu düşünmelerindendir; ya da yönetici kadrolar değişimin ancak zor kullanarak engellenebileceğini kavrayıp bu yolda şiddete başvurma ile sakıncalı olduğu kanısındadırlar. Hangi nedenlerle olursa olsun, bu kadrolar, değişimi yönlendirerek ılımlı muhalefetin desteğini sağlamış, uç muhalefeti yalnızlaştırmış ve dolaysız bir çatışmayı önlemiş olurlar.

İspanya'da Franco öldükten sonra Franco rejiminden beri değişmemiş olan Meclis'te siyasal reform yasası Kasım 1976'da kabul edilinceye ve Şubat 1977 ile Haziran 1977 arasında parti örgütlenmesine ve Komünist Parti'nin yasallaşmasına ilişkin bir dizi yasa düzenleninceye değin tüm "geçiş dönemi", otoriter rejimin yasa, kural ve kurumları çerçevesinde gerçekleşti. Geçiş dönemi ancak 1977'den itibaren bitmiş ve yeni bir yasal ve kurumsal çerçevede tam demokratikleşme sürecine girilmiştir.

Demokratikleşme süreci, demokrasinin tastamam uygulanıp pekiştirilmesi ile

amacına ulaşmış olur; ya da bir başka bunalım yeni demokrasiyi daha kök salmadan tehlikeye sokar. Güney Avrupa'nın üç üyesinin bu ilk yolu izlemiş olduğunu görmek ne denli sevindirici ise, Türkiye'nin -bazı Latin Amerika ülkeleri gibi- ikinci yola saplanıp kalmış ve bir türlü tam demokratikleşme sürecini tamamlayamamış olduğunu saptamak da o ölçüde üzücüdür.

Parti sistemlerini doğuran ayrışmalar

Ünlü siyaset bilimcisi Rokkan'a göre Avrupa politikasını tarihsel açıdan üç devrim etkilemiştir. Ulusal devrim, endüstri devrimi ve enternasyonalist devrim.²³

Bu devrimlerden ilk ikisi, etkilerini aşağı yukarı aynı dönemlerde göstererek, siyasal sistemleri, birisi işlevsel, diğeri coğrafi-kültürel olan iki eksen boyunca kesmişlerdir. Böylece, örneğin 1789 Fransız Ulusal Devrimi, işlevsel yönde "kilise/devlet" ve coğrafi-kültürel yönde de "merkez/çevre" ayrışma çizgilerini doğurmuştur.

Endüstri devrimi, bu ayrışmalara, işlevsel yönde "varlıklılar/emekçiler", coğrafi-kültürel yönde de "tarım sektörü/sanayi sektörü" ayrışmalarını eklemiştir. 1917 proletarya devrimi ise, bir önceki "varlıklılar/emekçiler" ayrışmasının emekçiler kesimini kendi içinde komünist olan ve olmayan sol biçiminde ikiye ayırmıştır.²⁴

Tüm Avrupa'nın ve bu arada Güney Avrupa ülkelerinin siyasal sistemleri, az ya da çok yukarıda kısaca özetlenen kombinezonlar uyarınca, ama her ülkenin kendine özgü tarihsel koşulları ve kronolojisi çerçevesinde belirlenmiştir. Bu ayrışma çizgilerinin, -katettikleri Avrupa demokrasi tarihi boyunca- doğurdukları parti tipolojisini kronolojik sırayla kısaca gözden geçirirsek aşağıdaki bileşenleri buluruz.²⁵

Kral-Kilise / Devlet - Ulusal devrimden kaynaklanan bu ayrışma çizgisi, bir yanında "monarşist" ve "hıristiyan demokrat" gibi, doğduğu dönemlerde kralın tüm toplum üzerinde ya da kilisenin en azından eğitim, sağlık gibi alanlarda sosyal yaşam üzerindeki denetimini gerekli gören partilerle diğer yanında her türlü kurumun denetiminde laik devletin tekeli öngören cumhuriyetçi ve radikal parti familyasını meydana çıkarmıştır.

Merkez / Çevre²⁶ - Yine ulusal devrimin ortaya çıkardığı ve kültürel kökenli bu ayrışma, ulusal devlet kurucularının görüşlerini odaklaştıran merkeziyetçi partilerle, bunların karşıtları olan bölgeci, federalist, özerkçi ve de giderek norm

23) Bkz: S.Lipset/ S.Rokkan, op. cit.

24) 5 ayrışma çizgisinin doğurduğu familya tipolojisi için bkz: D.L.Seiler, "Les Partis Politiques en Europe", Presses Universitaires de France 1978, S. 14-19

25) Ancak, hemen belirtmelidir ki, sözkonusu ayrışmaların ortaya çıkardığı parti familyaları daha sonra kendilerinden ilerideki zıtlaşmaların getirdiği değer sistemlerini de kısmen emerek değişmiş, farklılaşmıştır. Dolayısıyla bu görüşler, bu nokta göz önünde tutularak, sadece parti tipolojisinin durumunu özünde kavramak amacı ile incelenmelidir.

26) Burada "çevre"yi "merkeze karşı çevre" yani "periphery/périphérie" anlamında düşünmek gerekiyor.

koyucu merkezi otoriteye karşı oluşan tepkiyi dile getiren popülist nitelikli partilerin doğmasına yolaçmıştır.

Tarım sektörü / Sanayi sektörü-Endüstri devriminin doğurduğu bu çizgi, aslında, üretim evreninin kapitalizm öncesi sektörleri ile geri kalan bölümünü ayırtmış olup aslında iki yanında değil tek yanında köylü ve tarımcıların çıkarlarını savunan partiler familyasını ortaya çıkarmıştır.

Varlıklılar / Emekçiler- Bir önceki ayrışma çizgisi gibi endüstri devriminden kaynaklanıp sosyoekonomik kökenler taşıyan bu ayrışma çizgisi, bir yanda finans ve iş çevrelerinin, sanayicilerin ve ticaret erbabının iradesini temsil eden liberal tipli parti familyasının diğer yanda da sol ya da sosyalist diye nitelenen ve emekçi sınıfların taleplerini dile getiren işçi partilerinin doğmasına yolaçmıştır.²⁷

Reformist sol / Komünist sol - Enternasyonalist devrimin ürünü olan bu ayrışma, bir önceki ayrışma çizgisinin sadece "emekçiler" yanında bir alt ayrışma yaratarak bu partileri "3. Enternasyonal'e giren ve girmeyen sol partiler" biçiminde katetmiştir.

Yukarıdaki parti familyalarına ek olarak 1960-70'lerden itibaren gerçekleşen teknoloji devrimi sonucunda boy vermiş endüstri sonrası toplumlara özgü koşullardan esinlenen görüşlerin doğurduğu kültürel kökenli ayrışma sayılabilir. Sözkonusu ayrışma çizgisi, bir tarafında "yeşiller" vb gibi endüstri sonrası değerleri dile getiren kategorileri ortaya çıkarmıştır. Öte yandan, Batı toplumlarının 20.yüzyıl sonlarında geçirdiği sosyal değişimler dolayısıyla artık sol partilerde görülen "beyaz yakalı emekçi" önderliği de sosyal demokrat ve hatta komünist partileri doğuran ayrışma çizgilerinin getirdikleri genel özellikleri farklılaşmıştır.

"Sağ-sol" kavramları, "sağ-sol eksen" ve seçmen motivasyonları

Yunan, İspanyol ve Portekiz parti sistemleri incelenirken çok sık olarak sağ ve sol kavramlarına başvuruldu ve değerlendirmeler genellikle parti konumlarını "metrik" bir çerçeveye indirmek amacıyla, "sağ-sol eksen" "referans" kabul edilerek yapıldı. Bu nedenle, tüm bu kavramlara başlangıçta açıklık getirmek yararlı olacaktır.

Bilindiği gibi ,bir siyasal davranışı belirlemek amacıyla sıkça "sol" ve "sağ" kavramlarına başvurulur. Aslında bütün siyasal gerçekler tüm nüanslarıyla bir sağ-sol eksen aracılığıyla açıklanamazlar. Ancak, bir ortası iki de ucu bulunan bir sağ sol ekseninin yine de çok önemli bazı açıklayıcı özelliklere sahip olduğu da yadsınamaz.

Özellikle Batı'nın demokratik ülkelerinde, siyasal algılayış ve görüşler yıllardır tek bir sağ sol boyutu üzerinde konumlandırılarak özetlenegelir. Bu boyutun -toplumun sosyoekonomik yapısına ilişkin konularda- genelleşmiş ve ortak bir ölçek oluşturduğu anlayışı egemendir. Genellikle kişilerin aklına, "solcu" deyince daha eşitlikçi bir toplum yönünde sosyal değişim yanlısı olmak,

27) Günümüz Güney Avrupa parti sistemlerini en çok etkisi altında bulunduran ayrışma bu ayrışmadır.

"sağcı" deyince de daha eşitlikçi bir topluma yönelmeyen, gelenekçi ve hiyerarşiye dayalı bir sosyal düzen yanlısı olmak gelir. Demek ki, daha solda bir konum "daha eşitlikçi bir toplum yapısı amaç bilinerek değişime açıklık", daha sağda bir konum ise "bu değişime muhalefet" ifade eder.²⁸

Aslında toplumların, hele Batı'da, artık "eşitlikçilik/hiyerarşi" gibi karşıt kavramları büyük ölçüde aştığını saptayan pek çok araştırmacı yukarıdaki deyişi, solun sadece "daha çok ve hızlı değişim" sağın ise "buna muhalefet" demek olduğu şeklinde kısaltır.

Özetle, "sol" ya da "sağ" denildiği zaman, herkesin zihninde insana, topluma, doğaya, kısaca, yaşama bakış ve yaklaşımlar bütününe ilişkin bir izlenimin oluştuğu gerçektir. Esasen saptanması amaçlanan "şey" de, siyasal partilerin belirli sorunlara ilişkin yaklaşımlarının seçmenlerin kafasında yapılanıp yer etmiş "sağ-sol eksen" üzerindeki izdüşümüdür. O halde, bir parti sistemini incelerken, o sistemde yer alan partilerin -seçmene göre- sağ-sol ekseninin neresinde bulunduklarını öncelikle bilme zorunluluğu vardır.²⁹

Öte yandan, tüm demokrasilerde seçmenler oylarını farklı motivasyonlardan devinerek kullanırlar. Herhangi bir oylamada belirli bir siyasal partide toplanan oylar, verilme nedenlerine göre, aşağıdaki gibi gruplandırılabilir: İlk kategoride, ilgili partiye üyeleri ya da "müdavim" seçmenlerince verilen oylar bulunur.

Üyeler ya da bu "sürekli" seçmenler, sözkonusu parti kişilik ya da hedef değiştirmedikçe, ne olursa olsun bu partiye oy veren seçmenlerdir. Motivasyon açısından, bu oylar şu nedenlere dayanırlar: İdeolojik anlayış; parti ile özdeşleşme; sosyal, dinsel ya da etnik bir gruba mensup olma bilinci.³⁰

Partiye, sempatisanlarınca konjonktürel ve/veya duygusal nedenlerle verilen oylar ise ikinci grupta toplanabilir. Konjonktürel nedenler, örneğin partinin ya da parti sorumlularının yetenek değerlendirmesine ya da seçmen için özel bir önem taşıyan spesifik bir iç ve/veya dış politika sorununun o parti tarafından en iyi biçimde ele alınacağına, çözümleneceğine ilişkin kanıya bağlı olabilirler. Duygusal nedenler ise, ya bir yönetici ya da başkanın karizması ile ilgilidir ya da tanımlanamaz türden kişisel sempati veya antipatilere dayanır. Gayrimemnun oyları ve yararlı oylar bir üçüncü kategori oluştururlar. Bunlar, herhangi bir

28) Bkz: W.Van Deth / A.T.M. Geurts- "Value orientation, left-right placement and voting"- *European Journal of Political Research*, 17/1989 No.1.S.17-34

29) Bunu yapmak için -başta AT'nin kamuoyu yoklaması kuruluşu olan "Eurobarometer / Eurobaromètre" olmak üzere - araştırmacıların kullanageldikleri cetvel (1) ila (10) arasında numaralanmış bir sağ-sol eksenidir. Bu eksen üzerinde (1) uç solu, (10) ise uç sağı temsil eder. Seçmen dağılımlarını ve siyasal partilerin konumlarını somut ve görsel bir anlatıma kavuşturmak için, eldeki incelemede de bu tür bir sağ-sol ekseninden yararlanıldı.

30) Bir anlayış, siyasal veya sosyal bir kuramı referans noktası gibi alıyor ya da belirli bir soyutlama eylemi içeriyorsa, "ideolojik"tir. Başka bir anlatımla, siyasal bir değerlendirmeyi, tutarlı bir dünya görüşünü eksen olarak alıp onun çevresinde geliyorsa ya da merkezini siyasal görüşlerin kapladığı bir inanış ve algılayış sistemini ölçü kabul ediyorsa "ideolojik" olarak nitelendiriyorum.

partiye karşıtından ya da rakip partiden memnun olunmadığı için verilen oylar, - ki genellikle bu tür oylar iktidardan memnun olmayan seçmenlerce muhalefete yönelirler- ya da mutlaka yararlı olmaları için seçmenin, görüşüne en yakın olup iktidar olma şansı bulunan partiye verdiği oylardır.³¹ Çok kısa vadede yön değiştiren ya da yeni yön kazanan oylar ise, yine yukarıdaki motivasyon türlerinden birisi çerçevesinde sınıflandırılabilir bir nedenle tercih oluşturan ve çözümleri genelde sağ-sol ekseninin ortasında arayan "kararsız" seçmenin oylarıdır.

Üç Güney AT üyesinin ortak özellikleri

İncelemenin konusunu oluşturan her üç ülkenin de AT üyesi olduğu biliniyor. AT'ye Yunanistan 1981'de, İspanya ve Portekiz ise 1986'da girdiler. Ancak 1980'li yılların tam ortalarında yapılmış olan istatistikler, bu üç ülkenin, -hatta Güney Avrupa'nın en gelişmiş ülkesi olan İtalya'nın bile- diğer AT ülkelerine oranla, ekonomik açıdan, az gelişmiş olduğunu gösteriyordu.³² Gerçekten de, kişi başına yıllık gelir, 1985 yılında, AT ortalamasının, Portekiz'de %20'sine, Yunanistan'da %40'ına, İspanya'da ise %50'sine ulaşıyordu.³³ Bu açıdan, bu üç ülkeyi, hatta kişi başına yıllık geliri AT ortalamasının %80'ine varan İtalya'nın "Mezzogiorno" denen güney kesimini- en azından 1980'li yılların ışığında- "AT'nin üçüncü dünyası" diye nitelemek pek yanlış olmaz.³⁴

AT'nin üyeleri arasında dengeleyici olmaya yönelik politikası sayesinde, AT'nin bütünü ile Güney kanadı arasındaki farklar, 1990'lara girerken, açılmış değildir. Ancak, AT'nin güneyinin, özellikle de inceleme konusu üç ülkenin AT bünyesindeki konumunun olumlu yönde çok farklılaştığını sanmak yanlış olur. Ekonomik açıdan görece geri geri kalmışlık, ilgili ülke toplumunun görüş ve davranışlarının da AT geneline göre farklı olmasına yol açar. 1989 yılında AT

31) Bir partinin sağlamlığı, seçmen yapısının üye ve "müdavim" ya da kararlı seçmen bileşeninin nicel gücü ile orantılıdır. Bir başka yönüyle, bir partiye verilen oyların içinde ideolojik nedenlere, parti ile kişisel özdeşleşme, bir gruba mensup olma bilincine dayalı olan kararlıların oranı ne denli yüksek, konjonktürel ve duygusal nedenleri temel alanların -bu arada yararlı oyların- oranı ne denli düşükse, parti, o denli kökleşmiş bir yapıya sahiptir. Bu arada hemen belirtilmelidir ki, Batı Avrupa -ve de özellikle Güney Avrupa- ülkelerinde iktidara oynayabilen partilere yönelen oylar giderek daha az birinci ve daha çok ikinci ve üçüncü kategorilere kaymaktadır. Bu olgu, sosyoekonomik gidişten ve çağımızın değerlerinden kaynaklanan "genel-evrensel" bir eğimin seçmen düzeyindeki ifadesidir. Büyük partilerin -bu arada sol partilerin- ideolojileri arka plana atıp herkese dönük birer pragmatik "değer taşıyıcısı" olmaya yönelmeleri de bir ölçüde bu olgunun sonucudur.

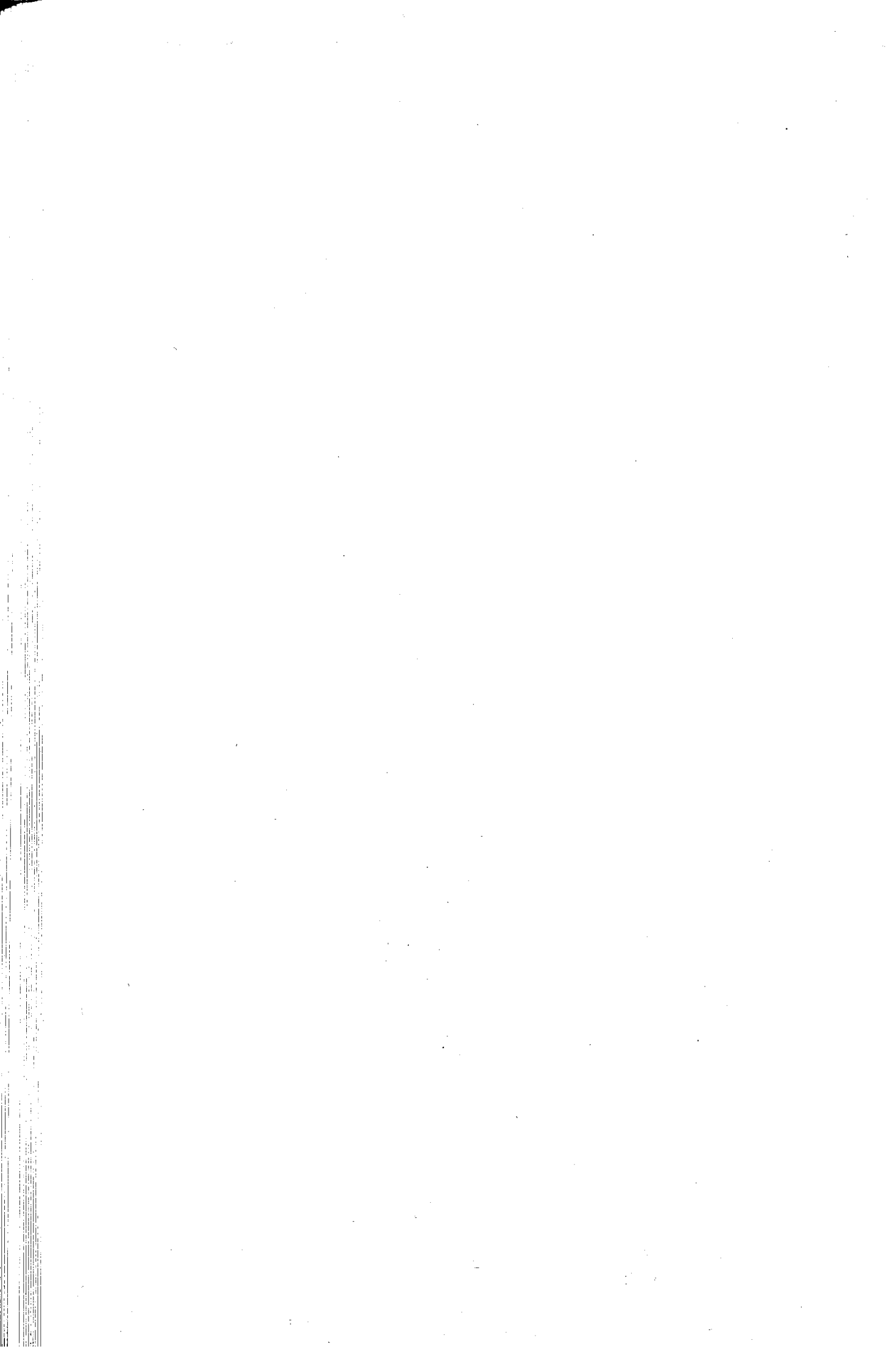
32) Akdeniz'de kıyısı bulunan AT ülkelerinden biri olmasına karşın, sosyo-kültürel açıdan bir bütün olarak Güney Avrupa nitelikleri taşımayan Fransa'yı Güney AT ülkeleri ya da Akdenizli AT ülkeleri kategorisine katmıyorum.

33) OECD kaynaklarına dayanılarak çıkarılan bu oranlar için, bkz: M.Drain, "L'Economie de l'Espagne", Presses Universitaires de France, 5.baskı, 1988, S.29

34) Bu arada belirtilmelidir ki, ekonomik göstergeler açısından, İrlanda da, AT Güney kanadı ülkelerine koşutluklar sergiler ve AT'nin "fakir" ülkeleri arasında yer alır.

komisyonunca düzenlenen kamuoyu araştırmaları, ailelerin, -%8,6'lık AT ortalamasına karşılık- Portekiz'de %12,4'ünün, Yunanistan'da %12,5'inin, İspanya'da da %15.5'inin kendisini "fakir" kategorisinde gördüğünü saptamıştır. ³⁵ Öte yandan, aynı araştırmalara göre, kamu otoritelerinin fakirlikle yeterince mücadele etmedikleri kanısı da, yine en çok güney kanadı ülkelerinde -ve bu arada İtalya'da- yaygındır. İstatistikler ve göstergeler üzerinde fazla durmanın anlamı yoktur. En sondan başlayarak sırasıyla Portekiz, Yunanistan ve İspanya -bu arada pek çok bakımdan İrlanda'nın da eşliğinde-, endüstri sonrası toplum belirtile-ri gösteren AT bütününden farklı, ondan hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan daha "geride" bir görünüm sergilerler. 1000 kişi başına otomobil, telefon vb. sayısı AT ortalamasına göre düşük olan Güney AT'lilerin evrene, doğaya, insana bakışı ve yaklaşımları da hem Kuzey'deki AT'lilerden farklıdır hem de kendi içlerinde birbirine koşutluklar gösterir. Bir bütün içinde uç noktalara varmayan farklılıkların sosyokültürel açıdan zenginleştirici bir işlevi vardır. Bu, AT bütünü için de, kuşkusuz ki, böyledir. Öte yandan ekonomik ve sosyal farkların derinleşmeyeceğinin güvencesi, AT üyeliğİ ve AT'nin de ötesinde tüm Avrupalıların giderek billurlaşan ve yaygınlaşan ortak Avrupalılık bilincidir.

35) Bkz: Eurobarometer, "The Perception of Poverty in Europe-Poverty 3"- Directorate General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Brussels, Mart 1990, S.18

YUNANİSTAN

A) Demokratikleşme ve yeni sistem

1974 demokratikleşme hareketi ve uzantıları

Günümüzün "yeni" güney demokrasilerinden biri olan Yunanistan'ın bugünkü siyasal sistemi 1974'te kurulmuştur. Yunanistan, uzun süreli diktatörlüklerden geçen İspanya ve Portekiz'den farklı olarak, 1967'den 1974'e kadar süren kısa bir dikta rejimi geçirmiştir.

1974 yazında boy veren Kıbrıs bunalımından sonra, askeri rejim kendiliğinden yıkılıp demokrasinin yeniden kurulmasına başlandığında, yeni sistemi iki önemli oluşum belirledi. Bunlardan birisi krallığın kaldırılması, diğeri ise gerçek bir çoğulcu sistemin yerleştirilmesi oldu.

Yunanistan'ın siyasal yapısından yüzyılın başından bu yana başrollerden birini oynayan monarşi, 1974 Aralık ayında yapılan halkoylaması sonucunda, %69'luk bir çoğunlukla ülkenin gündeminden çıkartıldı. ¹ Oylamanın bu yönde sonuç vermesinde en önemli etken, belki de Kral'ın artık seçmenlerin muhafazakâr kesiminin desteğini kaybetmiş olmasıydı. Ancak bu arada, "Krallık" kurumundan vazgeçmekle, sağ da, en önemli ideolojik temellerinden birini reddetmiş oluyordu. Böylece sağ, kendi içinde çok çarpıcı ve önemli bir yenilenme hareketi başlatmış oldu.

Kuzey Avrupa ülkelerinin bir kesiminde günümüzde de yürürlükte bulunan "krallık" kurumu bu ülkelerde bir tür ılımlatıcı, birleştirici etken olagelmıştır. Oysa Yunanistan'da, monarşi sürekli bir gerilim kaynağı oluşturuyordu. Bu sorunun bir halkoylaması yoluyla barışçı biçimde çözüme bağlanması, Yunanistan'ın yeni doğmuş demokrasisi için, zaten kendi içinde önemli bir başarı idi. Ancak bu oluşumun uzantıları Yunan parti sistemi için çok daha kapsamlı oldu. 1.Dünya Savaşı'nda yansızlık isteyen Kral ile "müttefikler"in yanında savaşa katılmak isteyen Venizelos arasında beliren çatışmanın halkı ikiye bölmesi, daha sonra da etkilerini sürdürüp siyasal yaşama "Kralcılar/Cumhuriyetçiler" ayrışma çizgisini yerleştirmişti. Sözkonusu ayrışmanın ortadan kalkması ile kral karşıtlığı ya da kralcılık, siyasal "piyasa"da sunulabilir olma niteliğini yitiriyor ve o güne değin salt bu ayrışma çizgisinin kral karşıtı yanında yer alarak tutunabilen ideolojisiz merkez partileri erimeye başlıyordu.

Aynı anda gerçek bir çoğulculuk da boy vermeye başladı. Sol, 2.Dünya Savaşı'nı izleyen Yunan iç savaşında bozguna uğramıştı. Bunun sonucunda, Yunanistan'da, komünist solun dışlandığı "yarı demokratik" bir sistem ortaya

1) Gerçi 1917'de Kral Konstantin "taht"ını bırakmış, Yunanistan'ın yazgısına Venizelos egemen olmuştu. Ancak daha sonra ilan edilen "cumhuriyet" ömürlü olmamış, 1935'te ülke Kral'ı yine başına geçirmişti. Yunanistan'ın "müttefikler" safında İtalya ve Almanya'ya karşı 1941-44 yıllarında katıldığı 2.Dünya Savaşı'ndan sonra, 1944-47 arasında, solcu direnişçilerle "Kral'ın Ordusu"nu karşı karşıya getiren iç savaş ise 1947'de Kral Paul'ün gücünü kabul ettirmesiyle sonuçlanmıştı.

çıkmişti. Gerçi, 2.Dünya Savaşı'ndan 1967'ye kadar geçen bu yarı demokratik dönemde demokratik kurumlar işlerlik kazanmıştı; ama, ortam sürekli bir karşı devrim niteliğine bürünmüştü ve halk resmi açıdan -biraz da Türkiye'de yaşanagelen siyasal ortamda yer alan uygulamalara benzer biçimde- "milliyetçi" olanlar ve olmayanlar diye iki kesimde ele alınır olmuştu. Komünist Parti 1947'den sonra yasaklanmış ve komünist yurttaşlar bu dönemde hep "ikinci sınıf vatandaş" muamelesi görmüştü. Bir tür siyasal ayrımcılığın egemen olduğu bu ortam, bir açıdan, iç savaşın yasal uzantısıydı.

Bu dönemin Yunanistan'ında göze çarpan bir başka olgu da, pek çok yarı demokraside görüldüğü üzere, devletin parlamento ve hükümet gibi resmi iktidar kurumlarının yanısıra başka siyasal güç odaklarının mevcut bulunmasıydı. Esas kararlar, daha çok kral, ordu ve bazı "müttefik" büyükelçiliklerinden oluşan bu paralel iktidar tarafından belirleniyordu.

İşte 1974'de başlatılan demokratikleşme, hem yukarıda sözü geçen bu siyasal güç odaklarının etkinliğine son vererek gerçek bir devleti tüm kurumlarıyla yaşama geçirmiş, hem de komünist solu yasallaştırarak gerçek demokrasiyi kurmuştur. Bu andan itibaren de, -genelde ordu bünyesindeki kaynaşmaların, özelde de 1967 darbecilerinin motorunu oluşturan- "antikomünizm" Yunan siyasal yaşamında bir yatırım metarı olmaktan çıkmıştır. Demek oluyor ki, 1974 sonrası biçimlenen ilk oluşumlar, Yunan parti sistemi açısından bir dizi önemli gelişmeye yol açmıştır. Bunlardan en önemlisinin "kralcı/cumhuriyetçi" ayrışmasının ortadan kalkıp parti sisteminin "sağ-sol" eksenine oturması olduğunu vurgulamak gereklidir.² Bu olgunun bir uzantısı olarak, 1967'den önce sağ ile merkez arasında cereyan eden partiler arası rekabet, bundan böyle sağ ile sol arasında biçimlenmeye başlamıştır.³

Krallığın kaldırılıp demokrasinin kurulmasıyla başlatılan süreçte parti sisteminde görülen bir başka gelişme de, siyasal sistemin ve söylemin sola kayışıdır. Bu çerçevede sağ, antidemokratik azınlığını tasfiye etmiş, kendi içinde demokratikleşme yolunu tutmuştur. Sağın, 1967'de merkez sol güçlerin iktidara gelmesini engellemek amacıyla yönetime el koyan albayları -azınlıkta da olsa- bir kesimiyle desteklediği düşünülürse bu gelişmenin önemi anlaşılır. Nitekim, daha önceleri kendisinininkinden başka bir siyasal doğrultuyu iktidarda görmek istemeyen sağ, kendi içinde demokratikleştikten sonra, 1981'de PASOK'un iktidara gelmesini yadırgamamıştır.

2) Demokratikleşmenin Yunan parti sistemi üzerindeki ayrıntılı etkileri için bkz.: Y.Papadopoulos, "Parties, the state and society in Greece: continuity within change", *West European Politics*, No.2, Nisan 1989, S. 55-71

3) Bu noktada genellikle iç savaştan ve antikomünist dikta rejimlerinden geçmiş ülkelere özgü olup özellikle de Yunanistan'da göze çarpan bir olgudan söz etmek yararlı olur. Günümüz demokratik ortamında dahi Yunan partileri aslında "sağı" ve "solu" referans noktası olarak vermekten kaçınmaya özen gösterirler. Bunun nedeni, eski kuşaktan Yunan vatandaşının zihninde hâlâ daha sağ'ın "diktatörlük", sol'un da "komünistlerin iktidarı zorla ele geçirme eylemi"ni çağrıştırmayı sürdürmesidir. Ancak, adı ne olursa olsun, siyasal değerler sisteminin 1974'ten başlayarak sağ-sol eksenine oturduğu ve diğer boyutların da sağ-sol boyutu tarafından büyük ölçüde absorbe edildiği bir gerçektir.

Yine siyasal sistemin sola kayış olgusu çerçevesinde, merkez partileri giderek erimiş ve siyasal yelpazenin merkezi PASOK tarafından kaplanır olmuştur. Öte yandan, bu arada biri "ortodoks Marksist" diğeri "avrokomünist" olmak üzere ikiye ayrılmış bulunan komünist partinin ortodoks olanı, diğetine oranla daha çok önem kazanmış ve siyasal yaşamda daha etkili rol oynamaya başlamıştır.

Siyasal ayrışmalar ve seçimler

Yunan siyasal sistemi, iki ayrışma çizgisi tarafından üç parti familyasına bölünmüştür. İlk ayrışmayı yaratan 1916'daki "Kral/Venizelos" çatışması ülkeyi sağ ve merkeze bölmüş, 2.Dünya Savaşı sonrası iç savaş ise bu familyalara karşı solu ortaya çıkarmıştır. ⁴ Bu üç kutuplu sistem Yunan seçmenin zihninde yıllardan beri yer etmiştir. Ancak, 1967 darbesinden önce yapılan 4 seçime ilişkin tabloya göz atıldığında anlaşılabacaktır ki, seçmen 1950'li yılların sonunda dağınık biçimde verdiği oyları sonradan üç parti üzerinde toplamış ve 1980'li yıllarda yeniden ortaya çıkacak olan tabloyu 1960'lı yılların başında yaratmıştır.

	1958	1961	1963	1964
ERE (sağ)	41,2	50,8	39,4	35,3
Liberal parti (merkez)	20,7	-	-	-
PADE (demokratik	10,6	-	-	-
tarımcılar				
Merkez Birliği	-	33,7	42,0	52,7
EDA (demokratik sol	24,4	14,6	14,3	11,8
birliği)				
Diğer	3,1	0,9	4,3	0,2

1958'de liberallerce temsil edilen merkez, daha sonra Merkez Birliği aracılığıyla önemini giderek arttırmış ve oyları 1963'ten itibaren sağın oylarını aşmıştır. Bu arada yasaklı ve sürgündeki komünist solun dışındaki "izinli" sol parti EDA giderek oy yitirmiş ve sistem 1961'den itibaren -üçüncü partinin "anahtar" rolünü yitirmeye yüz tuttuğu- iki partili sisteme yaklaşan bir yapıya bürünmüştür. 1965'te Kralın bazı siyasal güçleri tasfiye ederek yaptığı siyasal darbe ve 1967'de albaylar cuntasının iktidara el koyması, tüm siyasal sistemi altüst etmiş ve her üç kanadı da bölerek, sağ, faşistler ve demokratlar; merkezi, ılımlılar ve sonradan ortanın solunda PASOK'u kuran radikaller; solu da, ortodoks dış komünistler ve ılımlı yerel komünistler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Darbe sonrası demokratik Yunanistan parti sisteminin, 1974'te demokrasiye geçişten itibaren yapılan seçimlerin sonuçlarını gösteren tablo ışığında incelenmesi yararlı olacaktır.

4) Bkz: G. T. Mavrogordatos, "The Rise of the Green Sun (The Greek Election of 1981), London: King's College, 1983, S.5-7

	1974		1977		1981		1985		1989 Haziran		1989 Kasım ⁵		1990 Nisan	
	oy (%)	mv.	%	mv.	%	mv.	%	mv.	%	mv.	%	mv.	%	mv.
Yeni Demokrasi (ND)	54.4	220	41.8	172	35.9	115	40.8	126	44.3	145	46.3	148	46.9	150
(sağ-merkez sağ)														
Merkez Birliği	20.4	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
(merkez)														
Demokratik Merkez Bir.	-	-	12.0	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
(EDİK) (merkez)														
Panhellenik Sosyalist														
Hareket (PASOK) (d.sol)	13.6	12	25.3	93	48.0	172	45.8	161	39.1	125	40.7	128	38.6	123
Komünist Parti (KKE)														
(ortodoks)	-	-	9.4	11	10.9	13	9.9	12	-	-	-	-	-	-
Komünist parti (KKE-ESO)	-	-	-	-	-	-	1.8	1	-	-	-	-	-	-
(avrokomünist)														
Sinaspismos (yukarıdaki iki komünist														
partinin birleşik örgütü)	-	-	-	-	-	-	-	-	13.1	28	10.9	21	10.2	19
(EDA-KKE, diğer sol)	9.5	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
PASOK ve Sinaspismos														
ortak listesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.0	4
Diğer	2.1	-	11.5	9	5.2	-	1.7	-	3.5	2	2.1	3	3.3	4

Kaynak: Union Interparlementaire-Chronique des Elections et de l'Evolution Parlamentaires, CIDP, Genève

5) Son iki seçim sonuçları için bkz: Le Monde 7.11.1989 ve Le Monde 9.4.1990.

mv. "milletvekili" anlamında kullanılmıştır.

1974 demokratikleşmesini parlamenter düzeyde belgeleyen seçimler ve hatta 1977 seçimleri, seçmenin henüz dikta rejiminin uyuşturucu etkisi altında bulunduğu geçiş dönemi seçimleridir. Parti sistemi ve partiler henüz tam yapılanmamış ve oturmamıştır. Bu seçimler, seçmenin, ülkesine 1974'te bir kurtarıcı gibi dönerek Yeni Demokrasi Partisi (ND)'nin başına geçen Karamanlis'in karizmasına oy verdiği geçiş dönemi seçimleridir. Yel pazenin sağı ND, solu ise 1974'te Birleşik Sol, 1977'de de KKE tarafından işgal edilmiştir. Yunan seçmenin en yoğun biçimde kümelendiği merkez ve ortanın solunda 1974'te Merkez Birliği ile PASOK, 1977'de de EDİK ile yine PASOK arasındaki hesaplaşma ancak 1981'de bitmiştir. Sağda ND, 1974'te aldığı %54 oyun %12.5 kadarını 3 yıl içinde yitirmiş, solda KKE, 1977'de Birleşik Sol'un bir önceki seçimde aldığı oyları korumuştur. Seçimde sağdan ortaya ve ortanın soluna doğru bir kayma olmuş, bu olgudan da PASOK -hem 3 yılda oylarını iki katına çıkararak hem de kendi dışındaki merkezi yarı yarıya eriterek - kazançlı çıkmıştır.

Seçmen, partiler ve "sağ-sol" eksenini

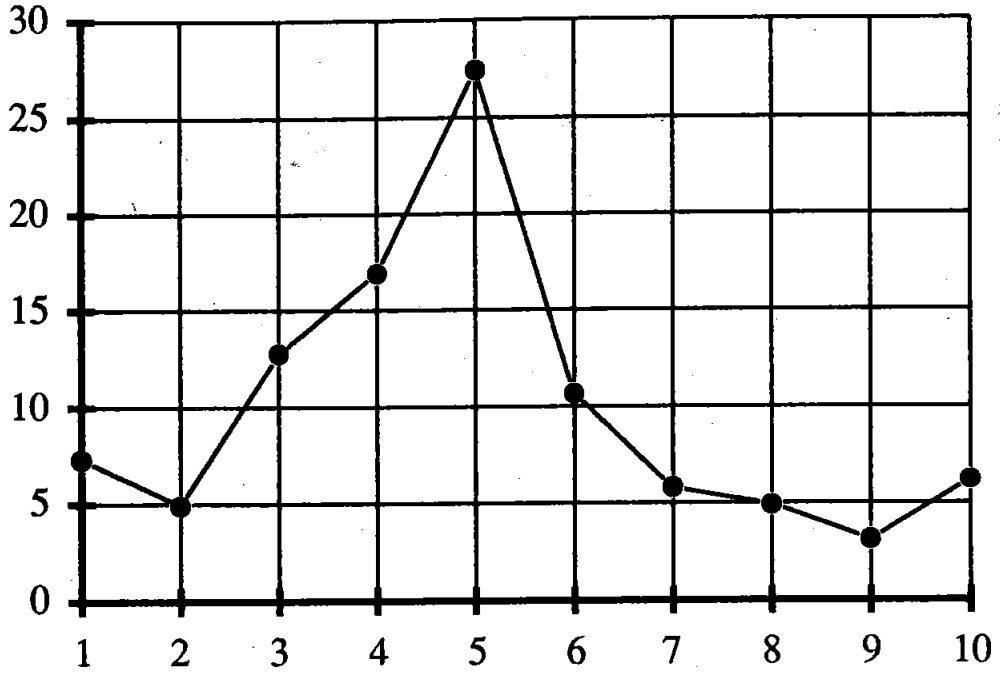
Yunan parti sisteminin 1980'den itibaren edindiği yapı ancak bu ülkenin seçmen dağılımı ışığında anlama kavuşabilir.⁶

1981 Nisan 'da seçmen dağılımı:

6) Seçmen dağılım grafikleri ve seçmenin sağ sol eksenini üzerinde ortalama konumu, "Eurobaromètre"nin 14, 15, 17, 18, 19 ve 20 no'lu sondajlarına dayanılarak düzenlenmiştir. Tabloların apsisinde sağ sol eksenini üzerindeki nokta, ordinatında da o noktalarda konumlanan seçmen yüzdesi gösterilmiştir.

1982 Nisan'da seçmen dağılımı:

Sondaj tarihi

Seçmenin ortalama konumu

Ekim 1980

5,8

Nisan 1981

6,1

Nisan 1982

4,9

Ekim 1982

4,9

Nisan 1983

5,1

Ekim 1983

5,2

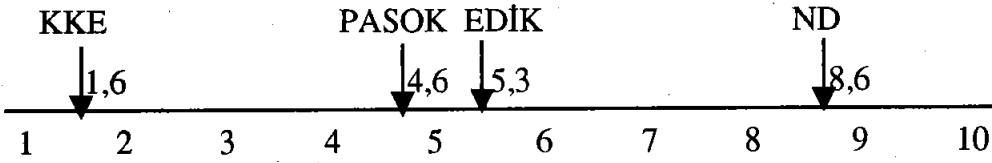
Seçmenin sağ-sol eksenindeki ortalama konumlarının ve seçmen dağılım grafiklerine bakıldığında ilk saptanan olgu, hem bu ortalamaların 1981 Nisan'ı ile 1982 Nisan'ı arasında (6)'dan (5) noktasına, hem de, seçmen yığınının tümüyle sağdan sola kayışıdır. Süre gözönüne alındığında "sıçrama" diye nitelenebilecek bu sola kayışın başlangıç noktasının PASOK'a kesin bir yengi getiren 1981 seçimleri olduğu gözleniyor. Seçmen, PASOK'a zafer getiren seçimlerden hemen önce değil daha sonra ortanın soluna doğru kayma yapmıştır. Demek ki, seçmen, önce büyük bir olasılıkla PASOK'un "çekici" söylemine, vaatlerine ve PASOK önderinin karizmasına oyunu vermiş, konumunu daha sonra partininki ile özdeşleştirmiştir.⁷

7) Önemli "özveri"ler pahasına da olsa, öncelikle iktidara tırmanma yanlısı partililer bu olguda "hatırı sayılır" bir ampirik destek bulacaklardır. Demek ki, büyük ölçüde ideoloji dışı motivasyonlarla önce iktidarı elde edip daha sonra seçmeni istenen doğrultuda - kısa süre için ve bir oranda da olsa- yönlendirmek 1980'lerin Güney Avrupa'sında mümkün olmuştur.

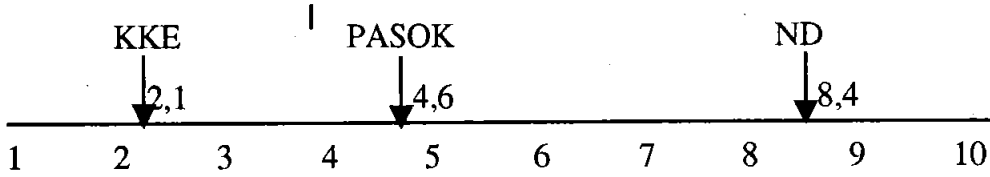
Öyle görünüyor ki, ağırlık merkezi seçimlerden önce ortanın biraz sağında bulunan seçmen, (5) noktasının da soluna kayarak iktidarla bir yıl süre ile daha ağırlıklı biçimde özdeşleşiyor, ancak 1983'den itibaren iktidar aşınması sürecine giriliyor ve seçmen yine (5) noktasının sağına geçerek o bölgede sabitleşiyor.

Kamuoyunun partileri sağ-sol ekseninin neresinde gördüğüne ilişkin bilgiler parti sisteminin yapısını daha iyi belirler. Bu amaçla düzenlenmiş kamuoyu yoklamalarının parti konumlarına ilişkin sonuçlarının bir sağ-sol eksenine üzerine yerleştirilmesi ise şu sonuçları verir.⁸

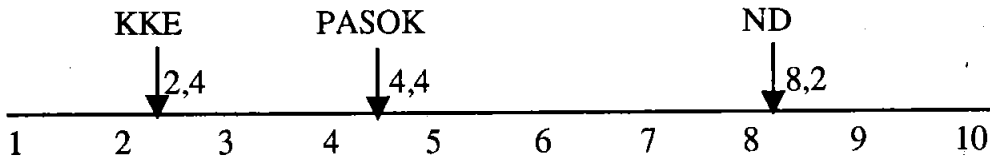
1980

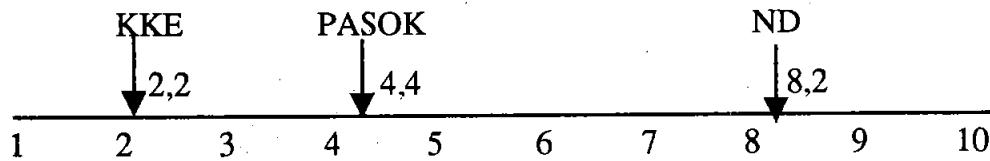
1981 (Seçimden Önce)

1982

1983

1981 seçimlerinden önce PASOK, eksenin (4,6) noktasında bulunarak ılımlı bir sosyalist parti görünümündedir. Buna karşılık ND seçimlerden hemen önce bir önceki yıla oranla ortaya yanaşiyor. Bunun nedeni ise partilerarası rekabetin yapısı olsa gerektir. Gerçekten de 1981 seçimlerinde hemen hiç oy alamayarak

8) Sayısal veriler "Eurobaromètre"nin 14, 15, 17 ve 19 no'lu sondajlarından elde edilmiştir.

kaybolan merkez partisi EDİK, PASOK'a ND'ye oranla daha yakın bir konumdadır. O halde, ND, merkezdeki seçmenin oylarına doğru hareketlenerek biraz sola kaymıştır. İşte 1981 seçimlerinde hemen hemen hiç oy alamayarak kaybolan merkez partisi EDİK'in bu kötü yazgısı, PASOK ile bir ölçüde ortaya yavaşan ND arasında sıkışmasına bağlanabilir. Ortaya doğru hareketlenme eğilimi, 1981 seçimlerinden hemen önce bir önceki yıla oranla merkeze kayan KKE için de geçerlidir. Demek ki, seçmenin sağ-sol eksenindeki dağılımı partileri merkeze doğru rekabete özendiricidir. Dolayısıyla, sistemin-ve özellikle "PASOK/ND"-ideolojik aralığı 1981 seçimlerinden sonra azalmış, yelpaze daralmış, ama -daha sonraki bölümlerde görüleceği gibi- yelpazenin "tümünü" kaplayabilme amacıyla hem sağda hem ortada hem de solda olduğu izlenimini verme eğilimine giren PASOK'un siyasal söyleminin havayı kızıştırması ve bunun sonunda ND'nin muhalefet olarak tutumunu radikalleştirmesi dolayısıyla yine açılmıştır.⁹

Öte yandan, okuyucuyu daha çok yormamak için tablo şeklinde vermekten özellikle kaçınılan dağılımlara göre, eksen üzerinde en dağınık seçmen PASOK'un seçmenidir. Kendini uç sağda ve uç solda konumlandıran PASOK seçmenleri bile vardır. Bu, ileride incelenecek "PASOK popülizmi"nden hem kaynaklanan hem de onu besleyen olgudur. Oysa ND'nin seçmenlerinin dörtte üçü en sağdaki noktalardadır ve kendini solda gören ND seçmeni yoktur. KKE seçmeni de, yine ND'ninki gibi, az dağılmış ama bu kez kendini solda konumlandırmış bir seçmen yapısına sahiptir. O halde, 1980'li yılların başında PASOK, seçmenleri sağ-sol ekseninin (3)-(4)-(5)-(6) noktalarında yani ortada ve ortanın solunda en çok yayılmış olan ve merkezi olduğu gibi kaplayan tek partidir. PASOK, diğer partilerin belirli bölgelerde yoğunlaşmış seçmen yapıları sayesinde, solunda KKE'ye karşı, sağda da ND'ye karşı bu yıllarda büyük ölçüde rahattır.

Parti sisteminin nitelikleri

1980'li yılların hatta belki de bir ölçüde 1990'lı yılların Yunan parti sistemi 1981 seçimleri ile belirlenmiştir. Gerçekten de Mavros'un partisi EDİK, merkezdeki yaşam alanını PASOK'un kaplaması sonucunda yitmiş; KKE %10 dolaylarındaki geleneksel oyunu alıp, sonraki yıllarda da sürdüreceği "sistemin buçuk partisi" işlevine başlamış; "sağda" ND, "merkez" ve "merkez solda" da PASOK, sistemin iki büyük partisi olarak kalmıştır. Sistem, üç ideolojik kutuplu ama iki buçuk partili bir sistemdir. Aslında bu sistem 1981'den sonra 1985 yılında da, İngiltere'deki gibi küçük partinin iki büyükten birinin tek başına hükümeti kurmasını engelleyemediği bir çift parti sistemi biçiminde işlemiştir. Ne var ki, bu gidiş 1989'da bozulmuş ve iki büyük partiden hiçbirisi ne Temmuz'daki ne de aynı yılın Kasım'ında yenilenen seçimlerde iktidarı tek

9) Bir parti sisteminin "ideolojik aralığı"nı, o sistemin yerleştirildiği "sağ-sol ekseninde en sağda ve en solda bulunan iki partinin arasındaki mesafe" olarak tanımlıyorum. İki parti arasındaki "ideolojik aralık" ise, sözkonusu iki partinin sağ-sol eksenindeki konumları arasındaki "mesafe"dir.

başına kurabilecek çoğunluğu elde edebilmiştir. 1989'da, bu arada ortodoks KKE'nin avrokomünist kesimle birleşerek Sinaspismos adı altında kurduğu komünist birlik, -1970'li ve 1980'li yılların Federal Almanya'sında "onsuz hükümet olmaz" FDP gibi -sistemin anahtar partisi konumuna gelmiştir. Ancak, bu gidiş, 1990 Nisan'ındaki seçimde bozulmuş ve sağ "tek başına" hükümet kurmuş, Sinaspismos da "anahtar parti" konumunu yitirmiştir.

Yunan parti sisteminde siyasal ısı yüksektir. Ancak, yüksek ısı, temel farklılıklardan çok esas olarak söylemden kaynaklanan bir ısıdır. Seçmen oylarının büyük partiler dışına pek dağılmamasına karşın, orantıya dayalı seçim sistemi seçmen oylarını parlamento yapısına çok adil biçimde yansıttığından, ND 1989 Kasım seçiminde % 46,3 oy aldığı halde tek başına iktidara gelememiş, 1990 Nisan'ında ise hükümet kurabilecek sayıya, % 46,9 oy ile elde ettiği 150 milletvekilliğine ancak merkez sağdaki DIANA partisinin tek milletvekilinin de katılmasıyla erişmiştir.

Partilerarası kutuplaşma Yunan siyasal yaşamının özelliklerinden biri olagelmıştır. Ancak, 1980'li yılların siyasal kutuplaşması, ideolojik kaynaklı olmaktan çok ND ile PASOK'un oluşturduğu ikili sistemi korumaya yönelik bir tür parti stratejisi gibi mütalaa edilebilir. Başlangıçtaki radikal hedeflerini giderek bir yana bırakmakla birlikte, PASOK, saldırgan siyasal biçimini ve kurulu düzen ve sağ karşıtı sert söylemini stratejisinin temel taşı yapmıştır. Siyasal sahnede karşıtlarıyla sürekli çatışmayı ve şiddetli polemikçi kalıcı yöntem haline getirmiş olan PASOK yönetimi, kutuplaşmış iki partili sistemi yaratıp onu her günkü söylem ve eylemiyle yeniden üretir. Aslında PASOK'un bu stratejisi, iki parti arasındaki ideolojik açıklığın kapanmasını önleyerek, seçmenlerin merkezde oluşabilecek ortak çözümler çevresinde kümelenmesini engeller. Bu açıdan, söz konusu strateji, "consensus" alışkanlığını ve demokratik kurumların güçlenmesini önleyici bir nitelik taşır. Diğer partiler de PASOK'a, doğal olarak tepki gösterdiklerinden, olası yaklaşımlar oluşmadan engellenmiş olur. Böylece, aslında birer kitle partisi olan ND ve PASOK, aralarına -sert siyasal söylem ve tavırlar yoluyla- büyük ölçüde yapay olarak üretilmiş ideolojik mesafeler koyarlar. Bu partiler, böylece seçmenlerini kutuplaştırdıkları sistemi -gerçek bir merkez partisinin doğup yaşamasına olanak tanımadan- olduğu gibi sürdürme çabasına girmişlerdir.

Seçmen dağılımının nisbeten merkezde kümelenme gösterip uçlarda şişme yapmamasına karşın iki büyük Yunan partisinin birbirini sürekli suçlama kampanyasına girmesi, yineleyelim ki, toplumsal uzlaşma ortamına katkı yapar nitelikte değildir. "Rejim" konusunda uzlaşma bulunmasına karşın, iki partinin stili kavgacıdır. Dolayısıyla, demokratik rejim konusu ve -Türkiye'de de olduğu gibi- bir ölçüde de dış politika dışında her alanda kavga vardır. Öte yandan, çelişkilerin bu denli şiddetle vurgulanması ve gerilimin artırılması, siyasal yelpazede, köklü komünist parti dışında, gerçek ekstremist partilere oluşup yaşama olanağı vermemesi bakımından da her iki büyük partinin işine gelmektedir.

PASOK da, ND de, sınıf partileri değildir. Örneğin, 1983'te yapılan anketlere göre, PASOK seçmenlerinin % 10.6'sı tarımcı, % 5.9'u işveren, % 15.3'ü el

emekçisi, % 10.6'sı ise büro emekçisidir. ND seçmenlerinin ise sırasıyla % 17.2, % 8.2, % 9.8 ve % 8.2'si bu toplum kategorilerine mensuptur. Görüldüğü üzere, arada pek çarpıcı farklılaşmalar yoktur. Üstelik PASOK, tüm çalışanların ancak % 8.8'ini oluşturan tarımcılar kategorisinden kendi seçmeni bünyesinde % 10.6 kadar barındırmaktadır.¹⁰ Tarımcılardan oy toplayabilen PASOK ayrıca son üç yıldır büyük kentlerde oy yitirmekte, oysa kırsal alanlardaki oyları pek de azalmamaktadır. Bunun bir sosyal demokrat parti için çok şaşırtıcı bir olgu olduğu açıktır.¹¹

Bu arada dikkati çeken bir nokta da, siyasal söylemde politik konuların ekonomik sorunlara oranla sürekli olarak öncelik kazanmasıdır. Nitekim, PASOK, 1985 seçiminden sonra, ND'nin daha önce savunduğu kemer sıkma politikasına yöneldiği zaman kutuplaşma ve gerginleşme ortamında gevşeme görülmedi. ND, daha önce savunduğu ekonomi politikasının iktidar tarafından uygulamaya konulmasına memnun olmadı. Tam tersine, ND bu kez komünistler ile ağız birliği ederek, gayrimemnun emekçilerin örgütlediği grevleri destekledi. Bir başka deyişle, PASOK, ne yaparsa yapsın iktidar yılları boyunca iki taraflı muhalefetin sağdan ve soldan gelen ateşi arasında kalmaktan kaçınmadı ve buna en az aynı şiddette karşılık vermekle kalmayıp -kutuplaşma olgusunu gevşetmemek için- onları tahrike bile yöneldi.

Gerçekten de, "komünistler" ile "ND" gibi aralarındaki ideolojik mesafe tüm AT ülkeleri komünistleri ile muhafazakâr partileri arasındaki mesafeden büyük olan iki partinin PASOK'a karşı -genelde ayrı yönlerden muhalefet etmekle birlikte- zaman zaman söz birliği yapabilmeleri ve hatta 1989 Temmuz seçiminden sonra, belirli amaçlar ve sınırlı bir süre için de olsa, birlikte koalisyon hükümeti kurabilmeleri Yunanistan'ı tanımayan ve partilerarası "görünür" ideolojik mesafelerin önemli ölçüde yapay biçimde üretilmiş olduğunu bilmeyen gözlemci için şaşırtıcıdır.¹²

10) Sayısal veriler ve tüm partilerin sosyolojik yapısı ile ilgili ayrıntı için bkz: Y.Papadopoulos, "Parties, the state and society in Greece: continuity within change", op.cit., S.62-63

11) Eldeki incelemeyi hazırlamakta kullanmak üzere bilgi topladığım Atina'da karşılaştığım bazı gözlemciler, AT tarım politikası gereğince -hükümet tarafından Yunan tarımcılarına dağıtılmak üzere- AT'den Yunanistan'a önemli fonların akıtıldığını belirttiler. Aynı gözlemciler, bu fonların, PASOK tarafından, durumdan habersiz tarımcılara sanki iktidarın kendi inisiyatifiyle saptadığı politika sonucunda "ulufe" şeklinde dağıtıldığını ve bu yolla tarım kesiminden "haksız" puan toplandığını söylediler. Bunu daha sonra karşılaştığım PASOK sorumlusu kişiye sorduğumda yorumsuz bir "tebessüm" ile karşılaştım.

12) Yürürlükteki Yunan anayasasının 1975'te oylanması ve 1986'da bazı değişikliklere uğraması sırasında da partiler şiddetle karşı karşıya gelmişlerdir. Anayasa 1975'te salt ND oylarıyla kabul edilmişti. O zamanlar muhalefet, ND'yi tek parti rejimi yaratmaya özenmekle suçlamıştı. 1985'te PASOK lideri Papandreu'nun Cumhurbaşkanı'nın yasal yetkilerini kısıtlama girişimlerini ise bu kez ND, aynı biçimde "dikta rejimi kurmaya çabalamak" olarak niteledi. Bunlar, Türk siyasal ortamını tanıyan okuyucuya pek de yabancı gelmeyen tutum ve eylemlerdir.

B) PASOK

Genel çizgileriyle PASOK ve vadedilen "değişim"

1981 Ekim ayında PASOK'un ulaştığı seçim yengisi, o güne değin sağ güçlerin egemenliğindeki Yunan politik yaşamında yeni bir dönemin başlangıcını "müjdeliyordu". Yunan halkı bu döneme her alanda kalkınma umutları ile giriyordu. 1985 yılının Haziran ayında yapılan bir sonraki seçimler ise, PASOK'un yerini koruduğunu ve 4 yıl önce halka sunduğu programı bir gün gerçekten ve tastamam uygulamaya koyacağına ilişkin umutların yenilendiğini gösteriyordu. Ne var ki, iktidara gelişinden 8 yıl sonra 1989'da PASOK, vadettiği köklü değişime bağlanan umutları kısmen yok etmiş, seçimde genel bir düş kırıklığı yaratmış ve kimi yöneticileri türlü skandallara "bulaşmış" bir iktidar partisi görünümündeydi. Papandreu, ailevi sıkıntıları dışında, bir takım usulsüz uygulamalara karışmıştı ve bu çerçevede basını uydulaştırmak amacıyla "kullandığı" bir "işadamına" haksız çıkar sağladığı söylentisi yaygındı. Bütün bunların ötesinde, Papandreu, arkasında tutarlı bir temele ve kalıcı bir görüşler bütününe sahip olmadığı görünümünü veren bir PASOK iktidarını bırakarak gidiyordu.¹³

Gerçekten de, 1981 Ekim'inde geldiği iktidarda geçirdiği 8 yıla yakın bir süreden sonra ve bu sürede gösterdiği performansın ışığında, PASOK ile ilgili olarak pek çok sorunun gündeme gelmesi doğaldır. Bu alanda, öncelikle PASOK'un iktidarda iken yaptığı uygulamalara göz atmak gereklidir. Ancak ortaya çıkacak bilanço, salt PASOK'un başarısı ya da başarısızlığı gibi düşünülerek, bu partinin aktifine ya da pasifine düşülecek notu vermez. Söz konusu bilanço, aslında Batı ve özellikle Güney Avrupa'daki sosyalist

13) Yunanistan'da yaptığım temaslar çerçevesinde pek çok "can alıcı" konuda ND ve PASOK yetkililerinin birbirinden farklı şeyler söylemedikleri dikkatimi çekti. Birbirinden siyasal yelpaze üzerinde bu denli mesafeli iki partinin birbirine bu ölçüde benzer şeyler söylemesi son derece ilginçti. ND yetkilisi kendi partisini İtalyan Hristiyan Demokratlarına benzeterek partisi merkezde imiş izlenimini yaratmaya özen gösteriyordu. Aslında, temas ettiğim Güney AT sağ partilerinden hiçbirisinin "sağcı" oldukları savını kabul etmediklerini de belirtmek isterim. Bu partilerin hepsi de sanki sağ-sol ekseninin sağında konumlanmak "ayıp" imişçesine kendilerini merkezde gösterme çabasına girdiler. Öte yandan diğer bir başka değişmez nokta da sosyal demokrat ve hatta bazı komünist partiler gözünde "serbest piyasa ekonomisi" kavramının neredeyse bir tür dokunulmazlık ve tartışılmazlık zırhına bürünmüş olma olgusuydu. Bu kez bu parti sorumluları, piyasa ekonomisinin erdemlerinden söz ederek, devletin bu konuda çerçeveyi düzenlemekle yetinip sadece bölüşüm mekanizmasına müdahalede bulunması gerektiğini savunduklarını belirttiler. Ancak bu alanda sorulan "yan" sorular hem sağ partilerin ne ölçüde "merkez"de, hem de sol partilerin ne oranda "liberal ekonomi" yanlısı olduklarının saptanmasına ve belirli referans noktaları elde edilmesine olanak sağladı. Ancak bu parantezi kapatırken ND'nin yetkililerinin "ND'ye göre Devlet vatandaşın hizmetinde olmalı ve görevi vatandaşın refah içinde yaşamasına gerekli koşulları hazırlamaktan ibaret bulunmalı" biçimindeki ifadesini aynen PASOK yetkililerinden de bu kez PASOK ile ilgili olarak duyduğumu belirtmek isterim.

partilerin stratejileri, kapitalist toplumların sosyalist yapılandırma yolu ile değişebilirliği, liberal demokratik rejimlerde sosyalizmin geleceği gibi yerel ve ulusal düzeyi aşan kapsamdaki sorunların da anahtarını içinde taşır.

PASOK, kurulduğu 1974'ten iktidarı elde ettiği 1981 yılına değin, kendini seçmene hep geçmiş siyasal ortam ve örgütlerle organik ilişkisi olmayan yepyeni bir kimlikle sunmaya özen göstermişti. Yunan siyasal evrenini ikiye ayıran PASOK, bir yana her katmandan oluşan ayrıcalıksız büyük çoğunluğu koyuyor, onun karşısına da yabancı çıkarların ve yerli tekellerin temsilcisi olan çok küçük bir oligarşiyi yerleştiriyordu. Bu küçük azınlık, "düşman" ile özdeşleştiriliyor, PASOK bu "düşman"a karşı ayrıcalıksız çoğunluğun haklarını savunuyordu. Bu görüşlerin uzantısı olarak da PASOK, seçmenin karşısına Yunan toplumunun sosyalist yönde değişimini amaçlayan köktenci bir programla çıkmıştı. Programda, köklü değişimin, üretim araçlarının kamulaştırılması; işçilerin yönetime katılımı; gelir dağılımının yeniden ve daha hakça düzenlenmesi; ekonomik planlamanın merkeziyetçilikten kurtarılması; değişik sosyal reformların ve refah politikalarının uygulamaya sokulması; ulusal bağımsızlığın "yeniden" tastamam gerçekleştirilmesi; ülkenin NATO'dan çıkarılıp AT içindeki konumunun da yeniden belirlenmesi yoluyla bloksuz ve bağlantısız bir dış politika uygulanması gibi ögelere dayalı olması öngörülüyordu.¹⁴

Bu yolla PASOK, sosyalizme ulaşmada hem sosyal demokrat hem de komünist deneyimlerden farklı bir "üçüncü yol"un sözcülüğünü üstlenmiş oluyordu. Ancak 1981 seçimleri yaklaştıkça, PASOK'un da sert ve "köşeli" sözlerini yumuşattığı görüldü. PASOK, bu kez ılımlı ve sorunlara pragmatik biçimde yaklaşan bir parti imajı vermeye çaba gösterir oldu. Yunan toplumunun "sosyalist yapı"ya kavuşturulması kararı, yerini, sadece sürekli olarak altı çizilen "değişim" sloganına bıraktı. Böylece, daha önce, çok sert bir sağ karşıtlığıyla ve köktenci bir yaklaşımla sempatisi kazanılmış radikal görüşlü seçmen "cepte" bilinip, sol ideolojik motivasyonu bulunmayan ama yaşamın değişmesini isteyen merkezde yığılmış seçmen avına çıkılıyordu.

PASOK'un çizgisi, iktidarda bulunduğu dönemlerde de, sık sık umulmadık değişikliklere ve rötüslara uğrayagelmıştır. Öyle ki, bunu, PASOK'un belirleyici bir niteliği gibi mütalaa etmek dahi olasıdır. Genelde bu olgu, partinin, aslında iyi çalışan ve etkin bir örgüte sahip bulunmasına karşın esas olarak karizmatik bir önder çevresinde yapılanmış olmasından kaynaklanır. Gerçekten de, Papandreu bir politikanın üretilmesi için gerekli tartışma ortamına pek fırsat tanımamış, parti içinde çıkan "çatlak" sesleri "bir sağa bir sola" vurup tüm kanatlardan eşit uzaklıkta kalarak ve bazen de otoritesini kullanarak susturmuş ve PASOK'un tek "politika üreticisi" olmuştur. Parti yönetimi, liderin tek başına aldığı kararı demokratik meşruluğa kavuşturan bir "büro" işlevi görmüştür. Bütün bu dönemlerde Papandreu partide o denli tartışmasız bir egemenlik sürdürmüştür ki, PASOK, kongresini düzenlemeyi kurulduktan 10 yıl sonra,

14) Bkz: "PASOK: Declaration of Governing Policy: the Contract with the People," 1981 (PASOK yayını)

ancak 1984'te akıl edebilmiştir.

PASOK hükümetlerinin 8 yıl boyu uygulamalarını önemli başlıklar altında gözden geçirmeden önce iktidara gelirken seçmene vadedilmiş olan "değişim"in ne ölçüde gerçekleştiği konusuna kısaca değinmek yararlı olacaktır. Genelde, değişim programı ile uygulama arasında- özellikle dış politika dışındaki - bazı alanlarda pek de düşük olmayan bir uyum sağlanmıştır. Bu, PASOK iktidarının "değişim" fikrini pratiğe geçirme yolundaki iyi niyetinin göstergesidir.

Hem eski ND hükümetlerinin hem de 1981-89 arası PASOK'un icraatı dikkate alındığında, her iki dönem için birer ideolojik öncelik sırası belirir. ND için "toplum düzeni" kavramı önemli olmuş, PASOK ise "refah" kavramına öncelik tanımıştır.¹⁵ Öte yandan salt ekonomi politikası ele alındığında, PASOK'un seçmene verdiği sözleri, en azından 1985'de kemerleri sıkamak zorunda kalıncaya değin, tutma çabasına girdiği belirtilmelidir.¹⁶

Lider egemenliği

1974'te demokrasi kurulduktan sonra PASOK, Komünist Parti dışında tabanda iyi örgütlenmiş tek siyasal parti olarak ortaya çıktı. Şu anda da PASOK çok yüksek sayıda üyeye sahip olup 1986 verilerine göre "üye / seçmen" oranı %9 dolayındadır. Bir başka deyişle hemen hemen her 11 PASOK seçmeninden birisi partiye kayıtlı üyedir. Üyelerin pek çoğunun PASOK'a, ideolojik nedenlerden çok iktidar partisinin üyeliği yoluyla elde edilebilecek maddi çıkarların çekiciliğine kapılarak kaydolmuş bulundukları düşünülebilir. Ancak, yine de, PASOK'un "üye/seçmen" oranı diğer sosyal demokrat AT partilerinininkinin çok üzerindedir. PASOK'un bir kitle partisi olarak örgütlenme

15) PASOK'un 1981-85 arasındaki uygulamaları ile seçmene 1981 öncesinde program ve demeç yoluyla verilmiş sözler arasındaki tutarlılık ölçüsü, özetle PASOK'un bu ilk döneminde vaatlerini gerçekleştirme oranları ile ilgili olarak Essex Üniversitesinden Efthalia Kalogeropoulou çok ayrıntılı bir araştırma yapmıştır. Bkz: E.Kalogeropoulou, "Election promises and government performance in Greece: PASOK's fulfilment of its 1981 pledges", *European Journal of Political Research*, No.3. Mayıs 1989, s.289-311

16) Ancak yukarıda değinildiği üzere, tüm seçmen kategorilerini aynı anda memnun etme çabası PASOK'un ekonomi politikasını etkinlikten uzaklaştırmıştır. Öte yandan, yansız bir gözlemci olarak ve salt gözlem düzeyinde kalarak belirtmeliyim ki, PASOK döneminde sosyal "değişim" parti programındaki niteliği ile tam olarak gerçekleştirilememiştir; ancak toplum, yine de bir dizi reform yoluyla olumlu yönde değişmiş, 1981 yılındaki ziyaretimde yılanmış bozuklukların bünyesini kemirmeyi sürdürdüğünü gördüğüm "tam demokratlaşamamış" bir toplumdur -1989'da saptadığım kadarıyla- hoşgörülü, çağdaş ve AT normlarına pekçok yönlerini uyarlamayı başarmış "demokrat" bir toplum türemiştir. 8 yıla sığan bu gelişme, çağın mı, AT'ye katılışın mı, toplumsal gidişin doğal ivmesinin mi yoksa PASOK iktidarının mı aktifine düşülecek bir nottur? Bilemiyorum. Sanırım, sözkonusu gelişme, tüm bu -ve yukarıda sayılmayan başka- etkenlerin bileşkesidir.

kararının, başlangıçta, çok iyi örgütlü bir parti olan KKE'nin yelpazenin solundaki egemenliğini kırma amacına yönelik olduğu söylenebilir. Daha sonra, sistemde iki başlılık belirginleşince, bu örgütlenme biçimi ND tarafından da benimsendi.¹⁷ Ancak, bu noktada, oluşumu iyi anlamak gerekir. Yunan siyasal partilerindeki değişim, aslında, yerel kişilikler çevresinde yapılan geleneksel politika ortamından ulusal düzeyde kitleselleşmeye geçiş biçiminde gerçekleşmemiştir. Yunan siyasal yaşamında boy veren bu gelişme, oy motivasyonlarını- yörenin bilgisi ya da eşrafından önemli "sima"sı gibi- yerel kişiliklerde odaklaştıran seçmenlerin simgelediği geleneksel yapıdan kopuş ve evrensel ideolojilerin iletişim aracı olan bürokratikleşmiş bir örgütlenmeye geçiş niteliğinde değildir. Bu, daha çok, bünyesinde merkez dışı ve çok sayıda yerel önderin oy topladığı ulusal örgütlerden popülist partilerin son derecede merkezileşmiş tek kişi egemenliğine kayış olmuştur.¹⁸

Kitle partisi biçiminde örgütlenme, 1974'ten itibaren siyasal partilerin her kitle hareketine katılmasına yol açmış, tüm toplumu "partilileştirmiştir". Yunan kamu yaşamının her kesitine sızan partiler, kapsamsız öğrenci hareketlerinden köylerdeki kültürel düzenlemelere değin her türlü etkinliği kontrol etme çabasına girmişler; tüm toplumsal yaşamı siyasal partilerin birbiriyle "kayıştığı" bir arenaya çevirmişlerdir. İlk bakışta, bu gelişmenin demokratik yaşam açısından olumlu sonuçlar vereceği düşünülebilir. Ne var ki, tam tersine, bu "partitokrasi", kişileri parti militanlarının "vesayet"i altına sokarak uzun dönemde sivil toplumu ve toplumun sivil bilincini özgürce oluşmaktan alakoyar bir niteliğe bürünmüştür. "Lider / yönetim kadrosu / militan" yoluyla yukarıdan aşağıya zincirleme indirilen davranış şablonları, neredeyse tüm toplumun partilerce sömürgeleştirilmesi olgusuna dönüşmüştür.

PASOK, politologlarca, Avrupa tipi bir sosyal demokrat partiden çok Latin ülkelerinde sık görülen türden popülist bir akımın temsilcisi gibi ele alınır. Daha önce de popülist tavrılı siyasal örgütler görmüş olan Yunanistan'da, PASOK, bu türün ilk geniş toplumsal tabana oturmuş olanıdır. Başlangıçta seçimsel nedenlerle benimsenmiş olup toplumun aksayan yönlerini sıradan vatandaş için çarpıcı biçimde ele alan seçkin karşıtı söylem, giderek her türlü gerçeğin sıradan vatandaşın tekelinde olduğu varsayımına dayanan basit ve çizgileri belirsiz bir popülizme dönüşmüştür. Ancak, bu tür bir siyasal söylem, bir başka toplumsal olgunun gerçekleşmesiyle doruklara tırmanabilir ki, o da, örgütü çalıştıran ama kendisi örgütten bağımsız kalan karizmatik bir önderin varlığıdır. İşte, Papandreu yönetimindeki PASOK, tüm bu öğeleri bünyesinde toplamıştır.

17) Parti başkanının -yalnız parlamento grubu tarafından değil- delegelerce seçilme yöntemi kabul edilince, ND içinde egemenliklerini sürdüregelen yıllanmış politika profesyonellerinin konumları da bu arada sarsıldı .

18) Bkz.:N. Mouzelis, "Continuities and discontinuities in Greek politics," K. Feathers-tone / R.K. Katsoudas, "Political Change in Greece- Before and After the Colonels", Crom Helm, Londra, 1987, s.279-280

Genelde Papandreu'nun PASOK'u Gonzales'in PSOE'sine çok benzetilir. Ancak burada gözden kaçan iki nokta vardır ki, onlar da, önce Gonzales'in PSOE örgütünden Papandreu ölçüsünde bağımsız olmaması, ikincisi de PSOE'nin gerçek bir emekçi tabanına dayalı olup bu partinin bir sol kanada sahip bulunmasıdır. Örneğin NATO konusunda parti tabanından farklı düşünen Gonzales bir halkoylamasına gitmek zorunda kalırken, NATO ve AT konusunda parti programına koydurduğu görüşlerini sonradan değiştiren Papandreu, kimseye danışmadan, partisinin bu alanlardaki politikalarını başta söylediklerinin tersi yönde düzenleyebilmiştir. Gerçekten de, PASOK yönetiminde herşey Papandreu'nun iki dudağı arasındadır. Öyle ki, bir ara rahatsızlanarak hastanede kalması gereken lider ülkesini ve partisini yatağından yönetmeyi sürdürmüş, kumandayı kısa süre için dahi olsa başka kimseye vermemiştir.

Karizmatik önderlerin varlığının geçiş dönemlerinde önemli ve dengeleyici bir rol oynadığı doğrudur. Örneğin 1974'te, demokrasiye geçişte Yunanistan'ın, Karamanlis'in tartışılmaz ve karizmatik kişiliğinden bir denge unsuru olarak yararlanılmış olduğu açıktır.¹⁹ Papandreu'nun varlığı da, Yunan seçmeninin sağ ilk kez ve barış içinde terketmesinde dengeleyici bir etken olmuştur. Ancak, uzun dönemde karizma, seçmenin partiye dengeli yönelişleri ve önceliklerini net biçimde saptaması ve de demokrasinin yerleşmesi konularında olumsuz etkiler yapabilir. Siyasal angajmanların ve konumlanmaların parti ile bütünleşmeyip kişiselleşmesi, halk ile lider arasında denge unsuru olarak işlev gören partiyi devreden çıkararak rejimin kökleşmesini engeller. Öte yandan kişi yönetimi, parti örgütünü önderin istenci önünde eğip bükerek seçmenin parti ile özdeşleşebilme olasılığını zayıflatır. Böyle bir siyasal ortamda, seçmenlerin oy motivasyonları ideolojik nedenlere ve partileri ile özdeşleşme ölçüsüne dayanmayacağından ve konjonktüre bağlı olarak sapabileceğinden sistemin dengeye oturması güçleşir.

Ayrıca kararlar ve oluşumlar, ideolojisi ve çizgisi oturmuş bir siyasal örgütle değil önderin kişisel istenci ile bağımlı olarak alınıp geliştiğinden, üretilecek politikalar örgörülebilir doğrultulardan sapabilecek, bir başka deyişle, orta dönemde partinin ne yapacağı önceden bilinemeyecektir.²⁰

PASOK popülizmi

PASOK seçmenlerinin, önemli bir oranda, sağdan ve sağ politikarlardan bezmiş gayrimemnun yığınlardan oluştuğu bilinen bir gerçektir. PASOK bu yığınları 1980'li yılların sonlarına değin kendine çekmeyi sürdürmüştür. Ancak, PASOK'un 1970'li yılların ortalarında yepyeni bir güç olarak kurulup halkı

19) Bkz: P.N. Diamandouros, "Transition to, and consolidation of democratic politics in Greece, 1974-83: a tentative assessment", "West European Politics", No2, Nisan 1984, s.50-71

20) Türkiye vatandaşı ve seçmeni yukarıda sergilenmeye çalışılan gerçekleri büyük ölçüde yaşamış ve yaşamaktadır.

miting alanlarında coşturması ve 1980'lerin başında her iki Yunanlı seçmenden birinin oyunu alarak iktidara gelme başarısını göstermesi, uzun yıllar iktidarda kalmış bulunan sağın salt bir kesim seçmen üzerindeki itici etkisine bağlanamaz. PASOK'un bu büyük başarısının nedenlerini anlamak için bu partinin ideolojik söylemini ve bu söylemin mantık yapısını incelemek gereklidir.

PASOK, söylemine sosyalist ve komünist solun bazı temalarını ustalıkla katmıştır. Ne var ki, sosyalist görüşlerin varlığı PASOK'un mantığına yansımamış; bir başka deyişle, iç mantık sosyalist söylemin netliğinden nasibini almamıştır. PASOK söyleminin sosyalist değil popülist olması bu söylemin iç yapısında ve seçmene yaptığı çağrıda görülür.

Popülizm, bilindiği gibi, komünizm, sosyal demokrasi, liberalizm vb. türünden bir ideoloji ya da bir siyasal programlar bütünü değildir. Popülizm, toplumsal olguları özel bir algılama ve yansıma biçimidir. Popülizmi belirleyen öğeler, bir politikalar zinciri ya da görüşler dizisi değildir. Popülizmi, kendine özgü mantığı, toplumsal ve siyasal gerçekleri sıralama ve sunma biçimi belirler. Popülizm, sonuçlara, karmaşık toplumsal gerçekleri basitleştirme anlamına gelen bir dizi özdeşlik ya da eşdeğerlik aracılığıyla varır. Popülist mantık yürütülürken, sözkonusu parti tanımlanmaktan çok, ters özdeşlikler yoluyla, o partinin "ne" ve "nasıl" olmadığı belirlenir. Somut bir örnek vermek gerekirse "düşman" olarak tanımlanan bir imgeden hareket edilerek, ters özdeşlik yoluyla, ne olunmaması gerektiği ve olunmadığı yolunda yapay bir mantık bağı ortaya çıkarılır. Böylece popülizm, partinin toplumsal tabanını halka -ya da PASOK örneğinde olduğu gibi- "ayrıcalıksız'lara" veya "gariban"lara bağlayan bir dizi ters eşdeğerlik kurar.²¹ Bütün bu özellikleriyle popülizm, halka ya da kitleye mensup oldukları vurgulanarak yüceltilen kişiler üzerinde popüler öğelerden yararlanarak egemenlik kuran bir söylem biçimine ulaşır. Popülizm, şu ya da bu toplumsal sınıfı değil, -sözelimi "oligarşi" diye nitelenen bir küçük kesim dışında- tüm kitleleri harekete geçirme savındadır. Sınıf farklarını gözardı etmesi de, zaten toplumun her katından yığınları "titretmesi" açısından, popülizme "avantaj" oluşturur. O halde içeriğinden çok mantık kurgusu ile belirlendiği saptanan popülizm, yığınlar nezdinde herhangi bir sınıfsal çıkarı korumakta kullanılabilir.²²

Bunun da ötesinde, popülizm, bir söylem çerçevesinde sosyalizmle de ilişkili kurabilir. Gerçekten de, parlamenter rejimler bünyesinde oy kovalayan sosyalist partiler de bir ölçüde "popülizm"e saparlar. Çağımız demokrasilerinde,

21) Popülizme bu tür bir yaklaşım ve PASOK'un oluşturduğu popülizm örneği ile ilgili olarak bkz: C.Lyrintzis, "The power of populism: the Greek case", *European Journal of Political Research*, Kasım-Aralık, 1987, s. 67-86.

22) 1980-83 yıllarında Türkiye'de de, alanlar, bir generalin popülist öğelerle dolu söylemlerini kendileri zararına kullanma eylemini alkışlayan "ayrıcalıksızlar"la dolup taşmıştı.

sosyalist partiler, artık salt emekçi sınıfının partisi olmaktan çıkmışlar, emekçilerden başka bir çok sınıfların - özellikle de orta sınıfın - desteğine gereksinim duyar olmuşlardır. Seçimlerde başarı sağlamak; hele iktidara oynamak isteyen sosyalist partilerin, sınıfsal niteliklerinden sayrılıp "halk"ın partisi olmaktan, tüm halktan destek istemekten başka şansları yoktur. Günümüzün toplumlarında değişen sosyal yapıların bunu gerektirdiği açıktır. Ancak, örneğin emek öncelikli ama toplumun tümüne -ya da yakınına- dönük bir söylem oluşturmak başka, politikayı bütünüyle popülist mantığa yaslamak başkadır. Bu bağlamda ortaya çıkması kaçınılmaz kuramsal ve pratik tartışmaların ötesinde, 1980'li yılların PASOK deneyiminin, popülizmin tüm Avrupa sosyalist partilerinin gelecekteki strateji ve pratikleri üzerindeki etkilerini incelemek bakımından son derece yararlı olduğu açıktır.²³

Yineleyelim ki PASOK, ideolojik açıdan söylemini sürekli olarak sınıf farklarının ötesine yerleştirmeye özen göstermiştir. Siyasal evreni ikiye bölen PASOK, böylece sosyal tabanın içerdiği sorunlara ve çelişkilere hiç değinmeden herkesi kapsayan ve çerçevesi belirsiz bir "değişim" projesi sunmanın yolunu bulmuştur. PASOK'un bu basite indirgeme yöntemi destek görmüştür; çünkü PASOK, Yunan toplumunun çelişkili ve karmaşık yapısını ve özellikle Yunan orta sınıfının zıtlaşan çıkarlarını hiç sözkonusu etmeden, her konumdan seçmene değişik ve güzel bir "dünya" vadetmiştir. Ne var ki, iktidara geçtikten bir süre sonra, seçmen tabanını oluşturan tüm toplum katmanlarını aynı yoğunlukta memnun edemeyeceğini, ayrım noktasına vardığında bir seçim yapması gerektiğini anlayan PASOK, tercihini, halkın alt gelirli dilimini olumsuz etkileyen "kemer sıkma" politikaları yönünde kullanmıştır.

PASOK'un "kemer sıkma" politikası, -doğu komşusunda da olduğu gibi- ister istemez "kollanan" bir işadama, sanayici ve "iş bitirici" bir yönetici sınıfı yaratmıştır. Bunun "sosyalizme giden üçüncü yol"u deneme savıyla iktidara gelen PASOK'un dönemi için beklenmeyen bir oluşum olduğu düşünülebilir. Ancak, sözkonusu "sosyalist" parti popülist bir mantığı benimsediği andan itibaren, parti politikalarının da üst gelir katmanlarının işine yaraması kaçınılmazdı. Çünkü, aslında PASOK'un söyleminde salt çalışanların çıkarına yönelik politikaları uygulayacağını ve partinin bu uygulamalar ile çıkarları çelişebilecek olan kesimlerin baskısına partinin göğüs gerebileceğini açıklıkla gösteren hiçbir belirti yoktu. PASOK, bunun yerine, seçmene, aynı anda tüm toplumsal

23) Genelde "popülizm", özelde "PASOK popülizmi" ile ilgili olarak çok derinlemesine araştırma yapmış olan Christos Lyrantzis'in bu konuda yazdıkları incelenmeye değer. Bkz:

C.Lyrantzis, "The power of populism: the Greek case", op.cit. s. 67-86

C.Lyrantzis, "PASOK in power: the loss of the third road to socialism", T.Gallagher/A.M.Williams, "Southern European Socialism - Parties, Elections and the Challenge of Government", Manchester University Press, Manchester, New York, 1989,

C.Lyrantzis, "Between Socialism and Populism: The Rise of the Panhellenic Socialist Movement (PASOK)", University of London, LSE, yayımlanmamış doktora tezi, 1983.

katmanların çıkarına yönelik olduğunu öne sürdüğü belirginlikten uzak siyasal projeleri sunmuştu. Popülist mantığa dayalı bu tür politikalardan toplumun ve özellikle orta sınıfın en dinamik unsurları olan iş çevrelerinin yarar sağlayacağı açıktı ve öyle de oldu.

PASOK'un dış politika uygulamaları

PASOK, "ulusal bağımsızlığı" temel alan bir dış politika programı oluşturmuştu. Bu eksen çevresinde biçimlenen tüm politikalar, ülkenin bağımsızlığını korumaya; bir başka anlatımla, Yunanistan'ın AET'ye bağımlılığını azaltmaya ve "kapitalist dünyanın güdümünde" bulunmasından kaynaklanan sorunları çözüme kavuşturmaya yönelikti. Dolayısıyla PASOK, Yunanistan'ın NATO'dan ayrılıp bağlantısızlar safında yer almasını, AT ile ortaklığının koşullarını yeniden gözden geçirmesini ve ülke topraklarında bulunan ABD üslerinin kapatılmasını öneriyordu.²⁴ Ne var ki, PASOK, muhalefette iken seçmene sunduğu dış politika programını iktidara gelince uygulamaktan kaçındı. PASOK, NATO'dan ayrılmak ya da ABD üslerini kapatmak yerine, kendisinden bu adımları atmasını bekleyen seçmen kesimlerini, önemi kısıtlı bir takım ekonomik sorunlarda diğer Batılı ülkelerden farklı resmî görüşler sergileyerek ya da diğer AT ülkelerinden farklı biçimde Libya ve Filistin Kurtuluş Cephesi ile ilişkiler kurarak oyalamaya çalıştı. Yunanistan, PASOK döneminde, hiç te 1981 seçimlerinden önce vadedildiği gibi uluslararası pazarlık gücü yüksek, bağlantısız ve her yerde görüşü alınıp sözü dinlenir bir ülke olmadı. Tersine, gösterişli "çıkışları"nın çoğunlukla iç politika tüketimine yönelik olduğunu kavrayan Batılı üst yöneticiler, Papandreu'nun "aykırı" davranışlarını kimi zaman "tebessüm"le geçirir oldular.

Aslında "tam bağımsızlık" sloganıyla yola çıkan PASOK'un Yunanistan'a uluslararası düzeyde böyle bir değişiklik yaşatmak için hazırlıklı olmadığı ve ülkenin NATO'dan da AT'den de çıkmasının sözkonusu bulunmadığı parti iktidara geldikten hemen hemen bir buçuk iki yıl sonra ortaya çıktı. Hatta o yıllarda, durumu, üzerinde fazla gürültü çıkarmadan, "kabullenen" PASOK daha sonraları, -"NATO ve AT'den ayrılmanın ülkenin çıkarlarıyla bağdaşmayacağı" türünden- kendisini iktidara getiren programının içeriğiyle taban tabana zıt görüşleri de açıkça savundu. Gerekçe, her zamanki gibi, Türkiye ile aradaki anlaşmazlık olup ülkenin böyle bir durumda her türlü uluslararası örgüt dışı kalmasının doğru olmadığı yolundaydı. Ne var ki, "Türkiye" faktörü yüzünden bloklar ve uluslararası örgütlere ilişkin politikasını değiştirme durumunda kaldığını öne süren PASOK, bir yandan da ABD'nin Yunanistan'daki askeri üslerinin süresini yenileyen bir anlaşma yapmak üzere bu ülkeyle daha 1982'de masaya oturarak dış politika alanındaki inanırlılığına önemli bir darbe indiriyordu.

24) Yunanistan'ın AT ile ilişkilerinin ayrıntılı incelemesi için bkz: K.Featherstone, "Socialist parties in southern Europe and the enlarged European Community", T.Gallagher/A.H.Williams. op.cit. 247-270

Günümüzde hiç bir demokratik ülkenin dış politika bağlantı ve bağlaşıklıklarını -kendi dışında oluşan her türlü eğim ve uluslararası konjonktürden soyutlanarak- çok kısa dönemde ters yüz edebilmesi düşünülemez. Birçok ülkede iktidara aday pek çok partinin -hele sosyal demokrat partilerin- bloklardan ve nükleer silahlardan arınmayı hedefleyen, Kuzey-Güney diyalogunu güçlendirmeye yönelen, barışçı vb. dış politikalar oluşturma çabası içinde oldukları bilinen bir gerçektir. Bunların yaptıkları da bir süreci başlatmak ve uluslararası siyasal arenayı altüst etmeksizin bir oluşumu, bir eğimi sürdürmektir. Görülen odur ki, PASOK, bir "establishment" partisi olarak uygulaması olanaksız dış politikaları salt belirli seçmen kesimlerini kendine çekmek amacıyla programına koyarak popülizme sapmıştır.

Vurgulamak gerekir ki, Yunanistan, Türkiye ile 1980'li yılların ilk yarısında yaşadığı göreceli gerginlik ortamında NATO'dan çıkmak gibi köktenci girişimleri gerçekleştiremeyebilirdi. Ancak, şurası da bir gerçektir ki, PASOK iktidarı Yunanistan'ın NATO ve ABD'ye bağımlı olması olgusunu yaratan ve bunu sürdüren uluslararası politika mekanizmalarını kendisinden umulabilecek yönde değiştirmeye de hiç çabalamadı. Tam tersine, iktidarı boyunca PASOK'un belirleyici dış politika çizgisi, -Papandreu'nun iç tüketime ve özellikle partinin sol kanadını yatıştırmaya yönelik temalar işleyen ateşli söylevleri bir yana bırakılırsa- tüm temel konularda mevcut dış siyaseti sürdürmek oldu. PASOK'un, programını uygulamaya koymamakla gösterdiği "ideolojik özveri"yi de bu arada belirli ekonomik ve siyasal avantajlara dönüştürdüğü uluslararası çevrelerde bilinen bir gerçektir.²⁵

PASOK'un Sosyal politikası

PASOK, dış politikada gerçekleştiremediği köktenci değişimleri, sosyal ve kurumsal düzeyde yürürlüğe koyduğu reformlarla bir ölçüde yapabilmıştır. PASOK'un sosyal alandaki performanslarının örneğin ücret, emeklilik, sendika vb. gibi aynı zamanda ekonomiye ilişkin kesimi partinin ekonomi politikası çerçevesinde incelenecektir. Ancak bu arada dikkati çeken, PASOK'un çok iyi niyetlerle uygulamaya başladığı sosyal politikaları, kimi zaman beceriksizlik ve hazırlıksızlık kimi zaman da popülizme kayma yüzünden ve hatta bazen de sonradan işine gelmediği için sonuna dek başarıyla götürememiş olmasıdır. Örneğin, "sağlık" konusunda PASOK, iktidara gelince, ulusal bir sağlık sistemine gerekli yasal çerçeveyi yazılı programına uygun olarak oluşturmaya başladı. Sözkonusu sistem uyarınca, bir tıp hizmetlisi, ya bu sistem içinde yer alarak kamu hizmeti görecekti ya da muayenehanesinde çalışacaktı. Böyle bir seçime zorlanan tıp doktorlarından pek çok tanınmış ve değerli kişi tercihinin özel muayenehane yönünde kullandı. Dolayısıyla, kamu, özellikle kırsal bölgelerde, nitelikli bir tıp hizmetinden yoksun kaldı. Öte yandan, sağlık sistemi ile bir bütün oluşturmak üzere kurulmuş bulunan sosyal güvenlik kurumları da

25) PASOK'un ilk döneminde Yunan dış politikası ve Türk "tehlike"sinin bu politikaya etkileri için bkz: V.Coufoudakis, "Greek foreign policy, 1945-1985: seeking independence in an interdependent world", K.Featherstone / D.Katsoudas, op.cit.

parasal güçlüklerle uğrayıp borçlandı. Sonuçta, yine bir yanda etkinlikten ve inandırıcılıktan uzak bir kamu sağlık hizmeti, diğer yanda da pahalı ama güvenilir bir özel tıp hizmeti varlıklarını aynı anda sürdürdüler. Böylece, her Yunan vatandaşına verilmesi planlanan nitelikli tıp hizmeti bir türlü gerçekleşemedi. Öyle ki, yıllar sonra Sağlık Bakanlığı, geçerli bir ulusal sağlık sisteminin ancak tıp personelinin temsil eden birlik ve derneklerle uzlaşarak kurulabileceği görüşünde olduğunu açıkladı. İşte ilgili meslek kuruluşlarının görüşü dahi alınmadan oluşturulmuş bu sağlık politikası örneğinde de görüldüğü gibi, PASOK, zaman zaman iktidar olmanın gerektirdiği hazırlık düzeyinin ve bilincin daha önce edinilmemiş bulunmasının sıkıntısını çekti.

Beceriksizlikten çok popülist eğilimlere "kurban" giden "eğitim" konusunda ise PASOK yine iyi niyetli bir program oluşturmuştu. Amaç, Yunan üniversitelerini profesörlerin süregelen "sulta"sından kurtarmak, yüksek öğretim kurumlarını demokratikleştirmekti. Ancak, bu yapılırken, yeni üniversiteler kuruldu ve eskiler genişletildi. Oysa, ortada, bu düzenlemelerin gerektireceği parasal olanaklar, altyapı ve kadrolar yoktu. Sonuçta, üniversiteler, hem parasal kaynak hem de öğretim kadrosu bakımından, çıkmaza sürüklendi. PASOK iktidarının ilk 5 yılında yüksek öğrenim görenlerin sayısı iki katına çıktı, ancak öğretim kadrosu ve araştırma programları yetersiz kaldı. PASOK, bu noktada da popülizm yolunu seçmiş, toplumun "daha çok yüksek öğrenim" talebini karşılamak için "parasal ve akademik olanaklar", "eğitim düzeyi" ve mezunların "iş bulma olanakları" gibi sorunları dikkate almamıştı.

En başarılı uygulamaları yaptığı sosyal -daha doğrusu- kurumsal alanda ise, PASOK'a koşulsuz övgü düzmek olasıdır. Örneğin Ceza Kanunu ve Aile Hukuku önemli ölçüde gözden geçirilmiş; evlenme, dinsel bir işlem olmaktan çıkarılmış; uzlaşmayla kolayca boşanma olanaklı kılınmış ve "kadın"ın Yunan toplumunda daha iyi bir konuma kavuşturulması için bazı düzenlemelere gidilmiştir.

PASOK iktidarı, ayrıca 2.Dünya Savaşı süresince savaşmış direnişçi örgütlerini hükümet olarak resmen tanımış, bunların mensuplarına maaş bağlamış ve 1946-49 arası Yunan iç savaşında ideolojileri yüzünden ülke dışına, özellikle Doğu Bloku ülkelerine sığınmak zorunda kalmış olan Yunan vatandaşlarının -belki biraz komünistlerden oy kopartılmasına da yaradığı için- geri gelebilmelerini sağlamıştır.

Bu arada, Yunan toplumunu, "müdahale" tehlikesi 1980'li yıllara değin tamamen uzaklaşmamış olan silahlı kuvvetlerin ipoteğinden kesinkes kurtarmış olması, PASOK iktidarının en önemli başarılarından. Gerçi 1974'teki Kıbrıs bunalımı ve "fiyasko"sunun Yunan halkında yarattığı şok, askeri yönetimin saygınlığını sıfırlamış ve "askerler" in bir daha "sivil işi" ne karışma olasılığını bir süre için yoketmişti. Ancak -o arada tutuklanıp mahkum edilen- cuntacı albayların kişiliğinde askerlerin siyasal yaşama müdahalesine yönelik genel allerji bile, darbe "tiryaki"lerini, 1970'li yıllar boyunca, "zamanında" ortaya çıkartılan bazı komplolara girişmekten alakoyamamıştı.

Başlangıçtaki tüm "radikal sol" imajına karşın, PASOK 1981'de iktidara geldiğinde, orduda pek bir "kıvıldama" olmadı. Bunda, Başbakan Papandreu'nun Savunma Bakanlığını da bizzat üstlenerek silahlı kuvvetlere

karşı kararlı bir tutum benimsemesinin rolü oldu. Orduda maaşlar önemli oranda arttırıldı, üst kumandanlar düzeyinde personel değişikliği yapıldı. Bazı kumandanlar görevden alınarak yerlerine PASOK'a olumlu bakan kişiler getirildi. Hepsinden de önemlisi, Papandreu'nun Türkiye'ye karşı Davos sürecine değin "kavgacı" bir dil kullanarak katı bir politika izlemesi silahlı kuvvetler mensuplarını "psikolojik" açıdan tatmin etti. Ancak, ordunun demokratikleştirilmesi yolunda en önemli adım, askeri akademilere girmek isteyen adaylara uygulanan eleme yönteminin yürürlükten kaldırılması oldu. Kimi silahlı kuvvetler mensuplarının homurdanmalarına yolaçan bu önlem, "otoriter kökenli sağ"ın ordudaki tekeli kırıp bu kurumu -her yetkin Yunan gencine açarak- demokratikleştirdi. Papandreu'nun bu olumlu uygulaması, demokrasinin güçlenmesine ve Yunan halkının 1990'lı yıllara "askeri darbe" kuşkusundan arınmış olarak girmesine çok önemli bir katkıda bulunmuştur.

PASOK'un parti çıkarlarına uymadığını düşündüğü için sonuna dek gerçekleştirmedeği reform ise "merkeziyetçilik" ile ilgili olanıdır. Yine kurumsal yenileşmeler çerçevesinde, PASOK, Yunan devletini merkeziyetçi yapısından arındırma yolunda da çaba harcamaya kararlıydı. Bu amaçla, devletin yerel yönetimler üzerindeki "vesayet"ini kaldırmaya yönelik bir dizi yasal düzenleme yapılmıştı. İktidara gelişini izleyen 2 yıl içinde PASOK, bir takım önemli işlev ve yetkilerin ilgili bakanlıklardan yerel yönetimlere devredilmesini sağlamıştı. Ne var ki, tüm bu olumlu düzenlemeler, parasal yetkilerin alanlarını belirleyen reformlarla tamamlanmamış ve -yerel yönetimler parasal açıdan büyük ölçüde "merkez"e bağımlı kaldıklarından- toplum, merkeziyetçilikten gerçekten arınmış bir örgütlenme biçimine kavuşamamıştır. PASOK'un merkeziyetçi yapının tümüyle yok edilmesi konusunda çekingen davranması, bunun bazı uzantılarının kendi çıkarlarıyla çelişeceği kaygısına kapılmasına bağlanabilir. Merkeziyetçilikten arınmış bir siyasal yapı, yerel düzeyde siyasal özerkliğe olanak verecek ve -bunun bir sonucu olarak da- hükümet politikasıyla uzlaşmayabilecek bir takım bağımsız merkezlerin doğmasına yol açabilecekti. Bu ise, iktidarın bu noktalarda denetim olanağını yitirmesi ile eşanlamlıydı.

Öte yandan, 1986 yerel seçimlerinden Atina, Pire ve Selanik gibi önemli yerleşim merkezlerinin belediyelerinin de PASOK'un elinden çıkıp sağa gitmesi PASOK'u bu konuda iyice çekingenleştirmiştir. Ancak, hepsinden önemlisi, yeni özerk merkezler yaratıp sosyal ve siyasal yapının karmaşıklaştırılmasının tüm söylemini düz bir popülist mantığa oturtmuş olan PASOK'un ülkenin her yerindeki seçmenle diyalogunu zorlaştıracığı gerçeğidir. Bu kaygı, PASOK iktidarını, merkeziyetçi yapıyı tamamen yok etmekten alakoyan en önemli etken olmuş olsa gerektir.

Yunanistan ekonomisi ve PASOK'un uygulamaları

Yunanistan'ın AET'ye katılması, ülkenin üretim sistemini diğer üye ülkelerin üretim sistemi ile aynı hizaya getirmek için otomatik olarak yukarı doğru itmedi; tersine, sanayiın, tarımın ve başta turizm olmak üzere hizmet sektörünün rekabet gücünü zayıflattı.

Görece gerilemenin özellikle çarpıcı olduğu sanayi sektöründe 1979-87 arası

dönemde imalat sanayiinin katma değer oranı, AT bütününde her yıl %0,7 kadar artarken Yunanistan'da ortalama her yıl %0,2 kadar azaldı.²⁶ Sanayide verimlilik ise, yine aynı dönemde, AT genelinde yükselmesine karşılık Yunanistan'da düştü.

Öte yandan Yunanistan'ın AT ülkelerinden yaptığı dışalım, 1980'li yılların ikinci yarısına girilirken, 1980 yılına oranla iki katına çıkmıştı. AT'nin rekabetinden en çok zarar gören sektörler gıda, tekstil, giyim, ayakkabı gibi geleneksel dallardı. Verimin düşmesinin büyük ölçüde ekipman kullanımındaki yetersizliğe, üretim birimlerinin boyutlarının küçük olmasına ve bunların örgütlenme ve yönetilmesindeki aksaklıklara bağlanma eğilimi baskındır. Dolayısıyla, "sıkı rekabetin ve bundan doğan bunalıma gösterilecek tepkinin ekonomik birimleri AT standartlarına ayak uydurmaya yönelteceği" yolundaki tez Yunanistan'da pek geçerlilik bulmamıştır. Güçlü rekabetin doğurduğu bunalımın Yunan imalat sanayiinde uyandırdığı tepki, geleneksel yapıdaki işyerlerinin modernleşmesi değil, bunların değişmeksizin üreyip çoğalması olmuştur.²⁷ Gerçi, bazı yüksek oranda otomatikleşme gerektiren dallarda teknolojik gelişmeler görülmüştür. Ne var ki, bu da, bazı iş yerlerinin kapanmasına ve istihdamda belirli düzensizliklere neden olmuştur.

PASOK, iktidara geldiğinde, öncelikle eskimiş üretim mekanizmasını modernleştirerek, Yunan ekonomisinin geri kalmış yapısını değiştirmeyi düşünüyordu. Seçim programı, yarı kalifiye işgücü ile çalışan hizmet sektörüne dayalı ve bu arada geniş bir tarım sektörüne de sahip bulunan Yunan ekonomisini kalifiye işgücüyle işleyen bir endüstri toplumu ekonomisine dönüştürmeyi öngörüyordu. Bu tür bir yenileşme programı, kuşkusuz ki, sanayie yönelecek önemli bir yatırım hacmi gerektiriyordu. Ancak, Yunan sanayicileri, hele 1980'li yılların başlarında, -tıpkı Doğu komşularının sanayicileri gibi- çok yüksek miktarları riske sokma eğilimi taşıyorlardı. Kârlar, yeni yatırımlara dönüşmekten çok İsviçre bankalarına yöneliyordu.²⁸ Daha önce uygulanmış ücret kısıtlamaları ve sübvansiyon politikaları işyerlerinin rekabet gücünü, 1980'li yıllara değin, belirli bir düzeyde tutabilmişti. PASOK, 1982'den itibaren, yatırımcıya, yaptığı yatırımın %35'ine varan yardımlar yaparak, öncelikle yatırımı teşvik etti. Ne var ki, bu teşvik önlemleri, üretim araçlarının modernleşmesine yol açmada önemli bir etki yapmadı. Öte yandan, bu alanda daha köktenci ve kalıcı olup yukarıda sözü geçen uygulamalara koşut başka politikalar vardı ki, PASOK bunlara yönelmedi. PASOK'un temel anlayışına göre, "madem ki sanayici yatırım yapmıyordu, o halde üretim araçlarının yenilenmesine gerekli yatırımı sağlamak devletin görevi" olmalıydı. Devlet, kendi parasal temelini sağlamlaştırmak, yeni vergiler koyup toplanamayan vergileri toplayabilmek için gerekli düzenlemeler yaparak gelir dağılımını değiştirebilir,

26) Bkz: Statistiques Rétrospectives, OCDE, 1989

27) Bkz. P. Linardos, "Une économie sous le choc", Le Monde Diplomatique, Ocak 1990

28) Bkz: C. Lyrantzis, "PASOK in power: the loss of the third road to socialism", T. Gallagher/ A.M. Williams, op.cit. s.40-41

rasyonelleştirebilirdi. PASOK'un programı da zaten bunu öngörüyordu. Ne var ki, PASOK, seçmenlerini ürkütmemek için, programının bu bölümünü de uygulamaktan kaçındı.

Gerçekten de, PASOK'un seçmenleri arasında "vergi reformu" yoluyla gelir dağılımının aleyhlerine değiştirilmesine karşı çıkacak sanayiciler ve işadamları vardı. Bundan başka, hizmet sektörüne bel bağlamış, gayri resmi yan ekonomik faaliyetlerden yararlanan ve kamu sektöründe sürüp giden kargaşadan çıkar sağlayan bir kesim orta sınıf da PASOK seçmeni idi. Yeni bir gelir dağılımı düzenlemesi, hem köktenci değişimden korkan sıradan seçmeni -en azından başlangıçta- ürkütecek, hem de yukarıda adı geçen seçmen kategorilerini partinin karşısına alacaktı. Sonuçta, OECD tarafından 1987'de yapılan hesaplamalara göre, PASOK döneminin ilk 5 yılında ücretli ve emeklilerin ödedikleri vergi miktarı artarken tüccar, sanayici, serbest meslek sahibi, rantiyeye ve tarımcıların ödediği vergi tutarı azaldı.²⁹

PASOK'un ekonomide köktenci değişime yönelememesinin temel nedenini aslında yine popülist mantıkta aramak yerinde olur. PASOK'un seçmeni, parti tarafından her gün aktarılan bilgi, verilen demeç ve söylevlerle Yunan ekonomisinin tüm sıkıntılarının bir avuç holding sahibi ve vurguncudan kaynaklandığı yolunda neredeyse "eğitilmişti". Demek ki, işbaşına gelince yabancı ve yerli tekelleri engellemek, gerekli değişimi sağlamak için yeterli olacaktı. İşte, PASOK'un vadettiği köktenci değişimlere yönelebilmesinin ve tutarlı bir ekonomi politikası izleyebilmesinin en önemli ve yapısal engelini, karmaşık sosyo-ekonomik gerçekler ile partinin basitleştirilmiş söylemi arasındaki bu farklılık oluşturmuştur.

PASOK, iktidara geldiği 1981 yılından itibaren, ücret ve maaşları hemen arttırdığı gibi bunların ve emekli gelirlerinin de hayat pahalılığı üzerinden endekslenmesini sağladı. Bu uygulamalar, gerçi hem seçim programına uygun düştü, hem de PASOK'un seçmenlerinin hoşuna gitti; ama, genel talebi, üretimi kamçılıyıp yatırımcıları harekete geçirecek ölçüde arttıramadı. Artan gelirlerden kaynaklanan talep, daha çok, dışarıya yöneldi. Enflasyon, PASOK hükümetinin 2. ve 3. yıllarında % 20'nin üzerine çıktı. İşsizlik, PASOK hükümeti işe başladıktan sonraki ilk seçimlerin yapıldığı 1985 yılına kadar geçen 4 yıllık sürede ikiye katlanarak % 9'a ulaştı. Aynı sürede sosyal güvenlik harcamalarının ve kamu yönetimi giderlerinin GSMH içindeki oranı durmadan artıyordu. Oysa, vergi girdileri, yukarıda da belirtildiği gibi, ücretliler ve emeklilerinki dışında, artmıyordu.³⁰ Devletin, içeride ve dışarıda, borçlanmaktan başka çaresi yoktu. Öte yandan, dışarıda yaşayan Yunan kökenlilerin paralarını ve yerli Yunanlıların dış ülkelere kaçırılmış sermayelerini çekebilmek için 1987'den itibaren uygulanan yüksek faiz politikası devlet borçlarının servislerini daha da ağırlaştırıyordu.

29) PASOK ta -tıpkı ANAP gibi- "orta sınıf" ya da "orta direk" denilen kesime "göz kırpan" ve neredeyse tüm eğilimleri içerip tüm katmanlara vaat yağdıran popülist bir söylem paketiyle iktidara gelmiş, ama, uygulamalarıyla sözkonusu sınıfları "mağdur" edici gelişmelere yol açmıştır.

30) Bkz.: *Statistiques Rétrospectives*, OCDE, 1989

Bu arada kamu harcamalarının çoğunu yutan hizmet sektörü %3 oranında büyürken imalat sektörü küçülüyordu. 1970'li yıllarda gelişen sanayi, 1980'li yılların başında, Yunanlıların otomobillerini, beyaz ve elektronik eşyalarını dışarıdan alma hevesleri dolayısıyla küçülmeye başlamıştı. Bütün bu oluşumların sonucu olarak, Yunanistan'ın dış borcu PASOK döneminin ilk 5 yılında ikiye katlanarak 17 Milyar dolara çıktı.³¹

Gerçi, ekonomik gidişin olumsuzluğunu daha başlarda anlayan PASOK hükümeti, 1983'de ılımlı bir "kemerleri sıkma" politikasına başlamıştı; ama 1985 seçimleri ufukta görüldüğünde bu uygulama durduruldu. Tam tersine, seçim öncesi dönemde kamu harcamaları arttırıldı ve bunun da 1985 seçimlerindeki başarıya yadsınamaz bir katkısı oldu.

PASOK hükümeti, seçimlerden hemen sonra, Drahi'nin % 15 oranında devalüe edilmesini ve PASOK'un en popüler önlemi olan ücret endeksasyonunun da durdurulmasını içeren bir ekonomik önlem paketini uygulamaya koydu. Sendikalar ayağa kalktı, grevler düzenlendi; ama hükümet "kemer sıkma" politikasından bu kez caymadı. Ancak, ücretlilerin gelirinde reel anlamda %20'ye varan düşmeler yaratan bu önlemler bütünü, ne endüstride verimin azalmasını, ne dış ticaret açığının büyümesini, ne de enflasyon oranının %20'ler dolayında demir atmasını engelleyebildi.³²

Eldeki incelemenin konusu esasta "ekonomik" değildir. Bu nedenle ekonomik ayrıntılar üzerinde çok durmak yararlı olmayacaktır. Önemli olan, PASOK'un ekonomi politikasının neden sık sık tutarsızlaştığının ve sonuçta göreceli bir başarısızlığa uğradığının anlaşılmasıdır.

PASOK, iş ve endüstri dünyasına karşı açık tavırlar alamamıştır. Bir yandan özel sermayenin desteğini isteyen ve bu desteği sağlayabilmek amacıyla teşvik önlemleri benimseyen PASOK, bir yandan da, yaşama geçirmemekle birlikte, iş yerlerinde "işçinin yönetime katılımı" ve "sosyalizasyon" gibi kavramları dilinden düşürmemiştir. PASOK'un ikircikli ekonomi politikası tavırlarının bir başka somut örneği, hükümetin kamu iktisadi teşebbüslerine yaklaşımıdır. Başlarda sağ eğilimli geleneksel bürokrasinin buralardaki egemenliğini kırmak için kamu iktisadi teşebbüslerine kendi yandaşlarını atayan PASOK hükümeti, daha sonra, bu kuruluşların ne denli "yararlı" birer siyasal araç olduğunu anlamış, partizanca atamalarını arttırarak sürdürmüş ve sürekli zarar eden bu kamu kuruluşlarını bir yandan rasyonel işleyişe kavuşturmaya çabalarırken bir yandan da bunların bir tür "aralık" gibi kullanılma olgusunu genelleştirmiştir.

Özetle, PASOK döneminde, devlet, ekonomik oluşumlara müdahale etmiş, bunları denetlemiş, ama ekonominin verimli alanlarında yatırımcı olmamıştır. PASOK, ülke ekonomisini yeniden yapılandırma yolunda da pek başarılı olmamıştır. "Yeniden yapılandırma", ekonominin modernleştirilmesi ve işleyişin rasyonelleştirilmesi amacını güder. PASOK her hangi bir alanda kendisini

31) J.Petras, "The contradictions of Greek Socialism", *New Left Review*, 163, Mayıs-Haziran 1987.

32) PASOK'un ekonomi politikalarının ayrıntıları için bkz: A.M.Williams, "Socialist economic policies: never off the drawing board?" T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit. S.188-216

desteklemesi olasılığı bulunan her meslek kategorisini ve sosyal katmanı bir arada koruyup kollamak, dolayısıyla zaman zaman birbiriyle uzlaşmaz çıkarları aynı anda savunur ve kollar görünmek yüzünden, özetle, popülist mantık yapısı nedeniyle bu amaca ulaşmakta güçlük çekmiştir.

C)1980'lileri bitirip 1990'lı yıllara başlarken

1989 seçimleri ve ekonomik durum

1989 Haziran seçimlerinden ND %44,3 oranında oy ve 145 milletvekili ile, PASOK ise %39,1 oranında oy ve 125 milletvekili ile çıktı. Ayrıca, Sinaspismos adı altında tek bir örgütte birleşen komünistler, %13,1 oy oranı ile, 28 milletvekili elde etmişlerdi. ND, 300 kişilik parlamentoda 6 sandalye ile çoğunluğu kaçıncı, Türkiye'de de iktidarı tek partiye vermeyen 1961, 1973 ve 1977 seçimlerinden sonra olduğu gibi, bitmez tükenmez görüşmeler başladı. Sonuçta ND, Sinaspismos ile geçici bir koalisyon kurdu. Bir başka deyişle, önceki dönemin muhalefet partileri birleşerek eski iktidarı muhalefette bıraktılar.

Uzlaşmaz gibi görünen bu iki siyasal partinin koalisyonu, kuşkusuz ki, ideolojik değil sadece işlevseldi. Koalisyonun kısa dönemde somut amaçları, bir önceki rejimin skandallarını ortaya döküp sorumluları bir an önce yargıya yollamak, demokratikleşme yolunda bazı yasaları hemen çıkartmak ve yeni seçimlere gitmekti. Sinaspismos yetkililerine göre bu koalisyonun bir başka hedefi de, iç savaştan bu yana süregelen ve komünistler ile -demokratikleşip şimdi ND'ye oy veren- "eski kralcı ve faşist" sağcı kitleler arasındaki eski düşmanlığı, Sinaspismos ile ND'nin ulusal düzeydeki ortaklığı çerçevesinde giderebilmektir. Bu koalisyon, böylece, 2.Dünya Savaşı'nın son etkilerini de silecek, yaraları saracaktı. Öte yandan, bu arada "ipliği pazara çıkarılacak" olan eski iktidar, yeni seçimler düzenleninceye değin daha da yıpranacaktı. Özetle, koalisyon ortakları, yenilenecek seçimlere kadar geçecek birkaç ay içinde PASOK'tan kendilerine yönelebilecek oy transferlerine bel bağlamışlardı.

Beklenen seçim Kasım 1989'da yapıldı ve ardından da "acaba boşuna mı yapıldı?" diye düşünölmeye başladı; çünkü, yeni seçimden de iktidar ve hatta "yaşayabilir bir koalisyon" olanağı çıkmamıştı. Ülke her zamankinden de çok PASOK ile ND arasında ikiye bölünmüş görünümü veriyor, "buçuk" parti niteliğindeki "Sinaspismos" adlı "komünist koalisyon" oy yitirmekle birlikte "anahtar" konumunu koruyordu.

ND, oyların %46,3'ü ile, öngöröldüğü üzere, ülkenin birinci partisi konumunu elinde tuttu. Böylece ND, oylarını yaz başına oranla %2 kadar arttırmakla birlikte, parlamentodaki mutlak çoğunluğu üç sandalye ile yine kaçırdı. Oysa ND, Haziran'da %1,3 oy alan küçük uç sağ gruplarının bu kez seçime girmemesi dolayısıyla bu seçimde onların da oylarını kendine çekmişti. Sonuç, Mitçotakis ve Yeni Demokrasi Partisi için, bir düş kırıklığıydı.

Buna karşılık PASOK, oylarını %1,5 oranında ve meclisteki milletvekili sayısını da 3 sandalye yükselterek, yeni meclise -umulmadık biçimde- daha güçlü giriyordu. Oysa, bu arada, Papandreu ve 5 eski bakanı hakkında soruş -

turma açılmıştı. Görünen oydu ki, önderlerinin bu denli üzerine gidilmesi, PASOK seçmenlerinin liderleri arkasında bütünleşmesine yol açmıştı. Florakis'in önderliğini yaptığı komünist koalisyon ise bu seçimin en zararlı partisiydi. Oy-ları bir önceki seçime oranla %2,2 gerileyerek %10,9'a düşen Sinaspismos, mecliste de 7 sandalye yitiriyordu. Komünist seçmen, Temmuz 1989'da sağ ile yapılmış olan ortaklığı bağışlamamış görünüyordu.

Böylece dönülüp dolaşılıp aynı noktaya gelindi ve uzun partiler arası görüşme ve uzlaşma raundlarından sonra 85 yaşındaki tanınmış ekonomist Zolotas'ın baş-bakanlığı üzerinde birleşildi. Tüm partilerin katılımıyla kurulan hükümet, 1989'da iki genel seçimden geçen ülkenin ekonomisini yeniden işlerliğe kavuş-turmak amacıyla Aralık ayında bir dizi önlem benimsedi. Alınan ekonomik ön-lem paketinin ana çizgileri kamu hizmetlerini pahalılandırmak ve yeni vergiler koyup dolaylı vergileri de arttırmaktan ibaretti. Böylece, Türkiye'nin daha sık ve daha yüksek oranlarda yaşadığı bir senaryo Yunanistan'da da sahneye konu-yor; elektrik, su, posta, telefon, otobüs, demiryolları vb. vatandaşa %11-%18 kadar daha pahalıya mal olmaya başlıyordu. Bu arada, doğal olarak, sigara, içki, benzin de unutulmuyordu. Ayrıca, en yüksek gelir dilimini oluşturan vatandaş kesimine özel bir yeni vergi getiriliyor, iş yerlerinin kazançları % 5-7 oranında ek vergilendirmeye tabi tutuluyordu.³³

Tüm bu önlemlerin amacı, giderek büyüyen kamu açıklarını bir ölçüde olsun kapatabilmektir. Ancak enflasyonun, %15'i aşarak, AT ülkeleri arasında en yüksek enflasyon oranı olmayı sürdüreceği de biliniyordu. Öte yandan, ödemeler dengesinin, 1988'deki 1 Milyar Doları biraz aşkın açığını bol bol katlayıp -Yunanistan tarihine seçimler yılı olarak geçecek olan 1989'da- 2,5 milyar doları aşan bir açık vermesi öngörülüyordu.

Koalisyon hükümeti, 9-10 ay içindeki 3. genel seçimlerin 1990 Nisan ayında düzenlenmesine karar verdi. Ancak, herkeste bu seçimin de net bir sonuç ürete-meyebileceği kuşkusuna vardı. Bu arada, her üç partinin de isteği, 1990 başındaki cumhurbaşkanlığı seçiminden ve genel seçimlerden önce biraz zaman kazan-maktı.

Aslında 18 Haziran 1989 ve 5 Kasım 1989 seçimlerinden, partilerarası ilişkiler düzeyinde değil ama siyasal çizgiler açısından, çıkmış bir sonuç vardır. PASOK ve komünistler toplam olarak her iki seçimde de %50'yi aşan bir oran elde ettiler. Bu koşullarda biri "sosyalist" diğeri komünist bu iki partinin birleşerek -ve bağımsızları da bir olasılıkla yanlarına alarak- koalisyon kurması pek çok gözlemciye şaşırtıcı gelir. Ne var ki, Yunan yelpazesinin solundaki kimlik bunalımı, Yunan solunun iki bileşeninin sağ ile değil de birbiri ile kapışıp tükenmesine yol açmaktadır. Bunun Yunanistan'a özgü ve derinlerde kalmış nedenleri Yunan komünistlerinin ve komünistler ile PASOK ilişkilerinin geçmişinde bulunur.

33) Le Monde, 9 Aralık 1989

Yunan komünistleri ve PASOK ile kavgaları

Pek çok siyasal çevre Yunanistan'ı, 1970'li yılların sonlarına değin, bir "üçüncü dünya ülkesi" olarak mütalaa etmiştir. Bu görüş, hele şimdilerde, geçerli olmaktan uzak gibi görünmektedir. Ancak, kimi politologların bu ülkeyi üçüncü dünyanın bir parçası gibi sayması da bir takım tarihsel nedenlere dayanır. Bugünkü Yunanistan, 19.yüzyılın ortalarına değin, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalmıştır. Bu nedenle de, Yunanistan, Batı Dünyasını yoğurup belirleyen şu üç önemli dönüşümü Batı ile birlikte yaşamamıştır: Rönesans, Reform ve Endüstri Devrimi. Bu olgunun Yunan siyasal yaşamını diğer Batı ülkelerinden farklı kılmamış olması düşünülemez. Nitekim, Yunan siyasal ayrışma çizgileri, "siyasal kavga" biçimi vb. genelde Batı Avrupa'ya oranla değişiktir. Ancak, Batı'da siyasal oluşumları ve parti sistemlerini belirlemiş bir başka dönüşüm vardır ki, Yunanistan parti sistemi onun etkilerini tüm Batı ile birlikte yaşamıştır: 1917 Proletarya Devrimi.

İşte bu Devrim'in ürünü olarak kurulduğu 1918 yılından bu yana geçen sürede KKE (Yunan Komünist Partisi)'nin yapısı, görüşleri değişmiş ama seçimsel başarı düzeyi aşağı yukarı hep %5-%15 oranlarında kalmıştır. Ne var ki, bu arada KKE'nin ülke üzerindeki siyasal etkisinin seçimsel gücünün hep çok üzerinde olageldiğini belirtmek de bir gerçeği saptamak olur.

KKE'nin ilkesi daima birliğini korumak, tek parti halinde örgütlenmek olmuştur. Geçmişindeki bütün parçalanmalara karşın sonuçta KKE, bugün de olduğu gibi, siyasal sahnede hep tek bir parti olarak boy göstermiştir. 1936 ile 1941 arasındaki Metaxas döneminde, KKE üçe bölünmüştür.³⁴ Bu nedenle 2.Dünya savaşı, KKE'yi güçsüz bir durumda yakalamıştır. Ancak KKE, ön cepheye fırlamış ve işgalci güçlere karşı direnme savaşını örgütlemeye girişmiştir. Bu amaçla kurduğu EAM (Ulusal Kurtuluş Cephesi) adlı "partiler koalisyonu", 1941-44 yılları arasında direnişin başlıca örgütü olmuştur. KKE, yine aynı dönemde halk direnişini örgütleyen Fransız Komünist Partisi gibi, bu dönemdeki öncü rolünden hep gurur duymuştur.³⁵ Bu nedenle KKE, PASOK lideri Papandreu'nun çok sonraları EAM'yi sahiplenerek KKE'nin bu dönemdeki öncü rolünü tartışma konusu yapmasına çok kızar. KKE'ye göre, sayıları o zamanlar 1,5 milyona varan EAM üyelerinin gerçi hepsi komünist değildir; ancak KKE, hareketin bütününde "komünist ruh"unun ve "komünist biçim"inin egemen olduğu savındadır. Aslında, vatansever öncü rolü KKE'ye halk gözünde de çok saygınlık kazandırmıştır. Nitekim KKE'nin 1936'da 14000 olan üye sayısı 1944'te 350.000'e fırlamıştır. Daha sonraki iç savaş sırasında komünistler yasa dışına itildiğinde de, taktiğe ilişkin tüm iç çelişkilerine karşın, direniş günlerinin yarattığı birlik duygusu yok olmamıştır.

34) Metaxas, 1936-1941 yılları arasında ülkede dikta rejimi kurmuş olan Yunan generalidir.

35) Yunan Komünistlerinin 1940'lı yıllardaki yapıları ve bu dönemdeki gelişmeleri için bkz: M.Esche, "Die kommunistische Partei Griechenlands 1941-1949", Franz Steiner, 1982

1950'den 1964'e değin süren illegal yaşamı boyunca, KKE'nin, Yunanistan içinde, EDA (Demokratik Sol Birliği) tarafından temsil edilmiş olduğu genel kabul gören bir görüştür. Ancak KKE'nin EDA üzerindeki denetim ölçüsü konusunda kesin bir yargıya varmak için yeterli veri de yoktur. Bu arada Yunanistan dışına sığınmış bulunan KKE liderleri, EDA'nın legal görünümünü bozmamak ve EDA'nın başını Yunan otoriteleriyle derde sokmamak için bu kuruluşun herhangi bir biçimde kendi uzantıları olduğu, hatta kenarından köşesinden denetimleri altında bulunduğu savını kesinlikle yadsımışlardır.³⁶

Demek ki, KKE, yasadışı ilan edildiği 1950-64 döneminde düzenlenen seçimlerde, genellikle de öne sürüldüğü üzere, EDA tarafından temsil edilmiştir. 1958'de %24,4 oy oranı ile 300 kişilik parlamentoya EDA'dan 79 milletvekili girmiştir. Seçmenleri daha sonra Merkez Birliği'ne kayan EDA'nın oyları 1961'den itibaren %15'in altına düşmüştür. Daha sonra gelen "saray darbesi"ni izleyen "albaylar darbesi", 1967'den itibaren EDA'yı da, diğer siyasal partiler gibi, darmadağın edip liderlerini tutuklayınca komünistler için yine çok güç bir dönem başladı. Bu arada EDA'da yer alan komünistler, sürgündeki KKE'lileri Yunan gerçeklerini gözden kaçırmış olmak ve "dogmatizm"e, "oportünizm"e vb. sapmakla suçladılar. Böylece, sürgündeki KKE'nin esas çekirdeğini oluşturan "ortodoks" kadro "dış komünistler", kapatılan EDA'nın uzantısı olup sonradan 1970'li yılların ikinci yarısında "avrokomünist" diye nitelenen içerideki kadro da "iç komünistler" diye anılır oldu.

Komünizm KKE'ye "Sovyetik" biçimiyle girmiş ve Yunan komünizmi, 1967'ye değin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin genel yönelişlerinden esinlenmiştir. Ancak, savaştaki yenilgiden sonra sürgüne giden KKE önderlerince EDA'yı yönetmek üzere seçilen kişiler "batılılaşmış" yapıdalardı. Nitekim bunlar, daha sonraki aşamalarda, "iç komünistler" olarak Yunanistan'da "avrokomünist" akımı geliştirdiler. Demek oluyor ki, Yunan komünistleri, içte olsun dışta olsun "üçüncü dünya popülizmi"ne kapalı, hatta karşıydılar. 1967'ye değin parlamenter rejimin "rejim karşıtı" olarak görüp dışladığı tek akım "komünizm" iken bu tarihte darbeyle iktidara geçen albaylar, Rallis ve Averoff gibi sağın tanınmış politikacılarını da tutuklayıp "ne kapitalizm ne sosyalizm" vb. gibi, üçüncü dünyanın "Kaddafi" tipte ulusçu ve popülist sloganlarına sarılmaya başladılar.³⁷

36) KKE'nin, 2.Dünya Savaşı'nda direnişin başını çeken EAM koalisyonuna karşı da aynı tutumu benimsediği ilerideki sayfalarda görülecektir.

37) Bu atmosferi somut olarak bir iki örnekle belirlemek gerekirse örneğin bir cunta mensubunun bir komünist militana "biz Yunanistan'ı sizin istediğinizden daha da kızıl yapacağız, ama sizden farklı olarak onu başka bir ülkeye peşkeş çekmeyeceğiz" türünden deyişleri ve yine cuntanın bir başka güçlü adamı Ioannides'in, "Yunanistan'ın, Avrupa'nın peşinden koşacağı yerde Doğu Akdeniz'in Üçüncü Dünya ülkelerinin liderliğine oynamasının daha elverişli olacağı" yolundaki görüşleri anımsatılabilir. Bkz: D.Kitsikis, "Populism, Eurocommunism and the KKE- The Communist Party of Greece", M.Waller/M.Fennema, "Communist Parties in Western Europe-Divide or Adaptation?" Oxford, 1988, s.104

Cuntanın, ülkeyi pek başarılı sonuçlara ulaştıramadığı ve tüm "popülist" biçimine karşın 1974'de yıkılıp gittiğinde arkasında kendisine destek veren hiçbir halk kesimi bırakmadığı biliniyor. Ne var ki, bu arada cunta ile birlikte Yunanistan'da tarihe karıştığı sanılan üçüncü dünya popülizmi, Andreas Papandreu'nun geri dönüşüyle, Yunanistan siyasal gündemine yeniden girdi. Papandreu, cunta rejiminin temsil ettiği görüşlerin tam tersi anlayışta bir demokrat olmakla birlikte, "üçüncü dünya popülizmi" ve hatta kısaca "popülizm" alanında cuntanın adeta uzantısı oldu. 1974-81 arası Karamanlis önderliğindeki sağ kanat liberal rejimlerin Yunan siyasal evrenindeki "saltanat"ına ara verdiği popülizm, 1981'de bu kez PASOK ile siyasal söylemin "baş köşesi"ne yeniden oturup yığınları coşturmaya başladı.

Sınıf partileri olan komünist partilerin en hoşlanmadıkları siyasal yöntemlerin başında, kuşkusuz ki, tüm sınıflara demagogik yollarla yaranmayı politika edinmiş popülist yöntemler gelir; hele, bu popülizm, üstelik sol terminolojiyi kullanıp komünist partilerin siyasal yelpazede yıllar yılı kendi "arka bahçesi" gözüyle baktığı alanlara da "saldırıyorsa." Komünist militana "Yunanistan'ı sizin istediğinizden daha da kızıl yapacağız...." diyen cunta albayı gibi, Papandreu da, "bizim programımız Komünist Parti'ninkinden daha ileriye gidiyor" diyordu. Komünistler ile PASOK ve özellikle PASOK lideri arasındaki uçurumun nedeni işte burada yatar. ³⁸

KKE, 2.Dünya Savaşı'nın işgal günlerinde yeraltından EAM aracılığıyla ulusal direniş hareketini örgütlerken bir yandan da, halkın -antikomünist olanlar da dahil- olabildiğince geniş kesimlerinin katılımını sağlamak amacıyla, EAM örgütünün komünistlerle ilgisi bulunmadığı kanısını yaymaya uğraşıyordu. Kendisi açısından bir siyasal özveri olan bu eylemi, KKE, kurtuluş savaşına komünistlere karşı önyargılı olan yurtseverleri de çekebilmek için, salt vatanseverlik güdüsüyle yapıyordu. Ancak Papandreu, 1974'te PASOK'u kurar kurmaz, KKE'nin o dönemlerdeki özverili demeçlerinden yararlanarak tarihin bu -gerçekle pek de bağdaşmaz- versiyonuna sahip çıkıyor ve kendi partisini halka EAM kuşağının günümüzdeki "esas temsilcisi" olarak sunuyordu. ³⁹ PASOK önderi bununla da kalmıyor, gerçek "uç sol"un sloganlarını kullanarak, "ulusal onur", "sosyalizm", "imtiyazsız kitleler", "fakir halk" lehine ve

38) PASOK'un kuruluşunun ilk yıldönümü olan 6 Eylül 1975'te düzenlenen mitingde Papandreu yığınlara şöyle sesleniyordu: "PASOK'un benimsediği sosyalizm ulusal kurtuluşun sosyalizmidir. Bu, Filistinli, Suriyeli ve emperyalizmin zincirlerini kırmak için çarpışan diğer ülkelerden dostların bu akşam burada bulunmalarının gerekçesidir." Gerçekten de PASOK, sosyalizmini hep ulusçuluğunun ayrılmaz bir parçası gibi göstermiştir. Bkz. D.Kitsikis, "Populism, Eurocommunism and the KKE-The Communist Party of Greece", M.Waller/M.Fennema, op.cit., s.96-113

39)Üstelik Papandreu, -Türkiye'deki "demokrat" sözcüğünün "demirkırat" gibi telaffuzu yoluyla benimsenen "kır at" amblemi öyküsünü çağrıştıran biçimde- saygın EAM'nin gençlik örgütünün amblemine benzeyen bir "doğmakta olan yeşil güneş"i PASOK'a amblem yapıyordu. Bkz: Dimitri Kitsikis, "Populism, Eurocommunism and the KKE-The Communist Party of Greece", M.Waller/M.Fennema, op.cit, S.105.

"Amerikan emperyalizmi", "uluslararası finans çevreleri" aleyhine ateşli söylevler vererek KKE üyelerini kendine çekiyordu.⁴⁰ Komünistler, bu açıdan, Papandreu'nun salt "oy avcılığı" yüzünden inancı dışında konuştuğunu, kısacası politikanın bir "deontoloji"si olduğunu ama Papandreu'nun politikayı bu "kurallara" göre yapmadığını ileri sürerler.

PASOK'un komünistlere karşı uyguladığı bir başka taktik ise, her seçimden önce hiç bir koalisyon taahhüdüne girmeden onların mutlak desteklerini talep etmektir. Komünistler bu tür bir koşulsuz desteği reddedince de, Papandreu tarafından "sağın oyununu oynamak", "gericilere destek vermek" ile suçlanırlar.⁴¹

Şurası açık bir gerçektir ki, PASOK popülizmi, 1980'li yılların ikinci yarısına değin, halkın gerçekleştirememiş özlemlerini kendi hesabına desteğe ve oya dönüştürebildi ve KKE'nin gelişmesini engelleyebildi. 1985'teki seçimlere Papandreu'nun tek başına çoğunluğu elde etmesini önleyerek onu kendi desteklerine muhtaç bırakma umuduyla giren komünistler, bu seçimden düş kırıklığı ile ayrıldılar. Ancak, PASOK'a karşı artan karşıtlıkları, komünistleri 1986 yerel seçimlerinde PASOK'a destek vermekten kaçınmaya yöneltti. Bu kez etkili oldular; PASOK, büyük belediyeleri yitirdi. KKE'nin iki fraksiyonu ise 1988 güzünde birleşti ve komünistler, 1989 seçimlerini, "birlik" ilkeleri uyarınca, yine bir arada karşıladılar.

ND, PASOK ve son gelişmeler - 1990'lı yılların ilk seçimi

1990'lı yıllara girerken muhafazakârlar kanadında durum, solda olduğundan daha seçikti. Kasım 1989'da %46.2 gibi önemli bir seçim skoru elde etmesine karşın, ND, hükümeti tek başına kuracak milletvekili sayısına sahip olamamıştı. Bu nedenle sağ, seçmenin artık bu oranla tavana "vurmuş" olması kuşkusunu duyuyordu. Eğer seçmen 1989'un ikinci seçimlerinde biraz daha "çaba" gösterebilse idi, iktidar ND'nin olacaktı. Oysa, PASOK'un iktidarda karşıladığı seçimlerden önceki partizanca davranışlarına karşı eleştirilerini esirgemeyen ND de, Kasım 1989 seçimleri öncesinde, televizyonu ve kamu kuruluşlarının iktidardaki partiler için oluşturduğu iş dağıtma olanaklarını alabildiğine değerlendirmişti. Üstelik, bu arada, ND lideri Mitçotakis'in yakını olan milletvekili Bakoyannis'in bir grup terörist tarafından öldürülmesi de "hukuk ve düzen" partisi ND'ye "ek" sempati çekebilmişti. Ama, yine de olmadı; ND, hükümeti koalisyonsuz kurmasına elverecek oy oranını Kasım 1989'da tutturamadı.

1990'lı yılların ilk genel seçimi 8 Nisan 1990 tarihinde yapıldı. Daha önceki

40) Özellikle "avrokomünist" öğeler içermesi bakımından PASOK'un söylemi "avrokomünist" eğilimli iç komünistlerin tüm siyasal yaşam alanını kaplamış ve onları, ortodoks görüşleri savunan dış komünistlere oranla daha da çok zayıflatmıştı.

41) D.Kitsikis, "Populism, Eurocommunism and the KKE-The Communist Party of Greece", M.Waller/M.Fennema, op.cit. s.106.

parlamento cumhurbaşkanını seçememişti; dolayısıyla, bu genel seçimden çıkacak parlamentonun yeni cumhurbaşkanını belirleme gibi önemli bir ek işlevi olacaktı. Yunanlılar, 10 ayda 3 genel seçimde ifadesini bulan siyasal istikrarsızlıktan bıktıklarını belli ederek -8 yıllık PASOK ve neredeyse bir yıllık geçici hükümet yönetimlerinden sonra- bu kez muhafazakârlara iktidar şansı tanıdılar. Gerçi, ND, yine de 150 milletvekilinde kalıp 151 sandalye gerektiren mutlak çoğunluğa ulaşamadı; ancak, ND'den 1985'te kopmuş olan merkez sağ DIANA partisinin tek milletvekili ND ile ortak davranacağını açıkladı ve Mitçotakis yıllardır özlemini çektiği başbakanlığa kavuşma yoluna girdi.

Liberal ve cumhuriyetçi lider Venizelos'un anne tarafından küçük yeğeni olan Konstantin Mitçotakis 2.Dünya Savaşında Nazi'lere karşı savaşmış ve iki kez ölüm cezasına çarptırılmıştır. Mitçotakis, doğduğu ve büyüdüğü Girit'i, 1946'dan bu yana, parlamentoda temsil etmiş 1951'den sonra da değişik kabinelerde yer almıştır. Mitçotakis, Andreas'ın babası Merkez Birliği lideri Yorgo Papandreu'nun sağ kolu durumunda iken 1965'te bakanlıktan istifa ederek Merkez Birliği hükümetinin düşmesine yol açmıştır. Andreas Papandreu'nun, Mitçotakis'in -babasını ve Merkez Birliği'ni 1965'te terkederek- ülkeyi Nisan 1967'de albayların iktidara el koymasıyla noktalanmış bir "istikrarsızlık dönemine sokmuş olmasını" hala bağışlamamış olduğu Yunanistan siyasal çevrelerinde çok sık yinelenir. Darbeyi izleyen günlerde cuntacılar tarafından tutuklanıp daha sonra Federal Almanya'ya göçen Mitçotakis, demokrasinin Yunanistan'a geri dönüşünden 3 yıl sonra Yeni Liberal Parti'yi kurmuş, ertesi yıl da Karamanlis'in Yeni Demokrasi Partisi'ne girmiştir. 1984'te ND'nin başına geçen Mitçotakis, Karamanlis'in liberal ideallerine bağlı, Avrupa ve Batı yanlısı bir liderdir. ND'nin Karamanlis'i cumhurbaşkanı olarak da seçtirmesinden sonra, Yunanistan'ın, 1990'lı yılların en azından başlarında, -öngörülmesi olanaksız olaylar vuku bulmadığı taktirde- "Karamanlis / Mitçotakis" ikilisinin liberal görüşlerinin damgasını taşıyacağı düşünülebilir.

Yunanistan'da "sağ", bilindiği gibi, sosyal olmaktan çok tarihsel koşulların oluşturduğu bir "sağ"dır. Gerçi, 1974'te eski "günah"larından büyük ölçüde arınmış olmakla birlikte geçmişinde -Metaxas ve albaylar cuntası gibi- iki diktatörlük dönemine verilmiş destek bulunan ve monarşist ve bir ölçüde de otoriter ve aşırı akımların mirasçısı olan bugünün "Yunan sağ"ı 50 yıldır elinde tuttuğu iktidarı 1981'de yitirdiğinde çok sarsılmıştı. Sağın günümüz temsilcisi ND muhalefet yılları boyunca yapısını yenileme olanağı buldu. Artık ilkel antikomünizm bir yana bırakılmış, Avrupa'nın liberal kanadında kendine bir yer edinme tutkusu kökleşmiş ve yönetici ve uzman kadrolar ND bayrağı altında birleşmişti. 1990'ların ilk seçimlerine girerken sağın tek kuşkusu kendisine destek veren yığınları -1989'un iki seçimi arasında görüldüğü gibi- arttıramamak; bir başka deyişle, tüm olumlu siyasal konjonktüre karşın kendisine parlamentonun yarısını aşma olanağını getirecek oy potansiyeline sosyolojik açıdan sahip olamamaktı. Bu ise büyük ölçüde, ülkenin, seçmenin ve partinin oluşturduğu bütünle ilgili yapısal bir sorundu. Görülen odur ki, Nisan 1990'da bu sorun aşılmış ve ND iktidar olma olanağı bulmuştur.

1990'lı yılların başında, hangi eğilimde olursa olsun, Yunanistan'da iktidar

olacak partinin işi zordur. Mitçotakis de, "işin güç olacağını ama yitirilmiş zamanı telafi etmek için yüreklilikle ilerleyeceklerini" belirtirken bu gerçeğin bilincindedir. İktidara gelirken Mitçotakis'in elinde bir önceki hükümet başkanı Zolotas'ın oluşturduğu "bilgeler" komisyonunun AT, IMF ve OECD uzmanlarının görüşlerini de içeren bir raporu vardır. Söz konusu raporun, seçme- ne tarım vergisi, tasarruf vergisi gibi yeni külfetler yüklemesi ve KDV'nin ve alkol, sigara, emlak vergilerinin arttırılması gibi önlemler öngörmesi Mitçotakis'i bekleyen sıkıntılı günlerin habercisidir.⁴²

Pek çok devlet adamı ve ekonomistin uyarılarına karşın, Yunan halkında, ülkenin bir ekonomik bunalımdan geçtiğine ilişkin bilinç oluşmamıştır. Böyle bir ortamda, alınması "gerekli" "kemer sıkma" önlemlerinin de sendikaların grev çağrıları ile karşılaşması, dolayısıyla, bu kararlara yönelecek hükümetin darbe alması kaçınılmazdır. Üstelik -bu uygulamalara başladığı taktirde- Mitçotakis'in, PASOK'un ve söylemine demagojik öğeleri seve seve serpiştiren Papandreu'nun iyi niyetli desteğine güvenmesi olanak dışıdır. Gerçi, liberal sağın kemer sıkma politikasıyla ilgili görüşlerini paylaşan politikacı PASOK saflarında da çoktur. Ancak, Yunan siyasal sisteminin kızışmış ortamı ve sert söylem geleneği dikkate alınır ve ND'nin, PASOK'un ilk iktidar yıllarında "bol keseden" yaşamasını eleştirip ona kemerleri sıkmasını önerdiği ama PASOK ikinci döneminde gerçekten kemerleri sıkıp kendisine önerileni yaptığında aynı ND'nin onu -bu kez de komünistlerle ağız birliği ederek- yine hedef tahtası yapmış olduğu düşünülürse, iktidarın, muhalefetten bu konuda armağan beklememesi gerektiği anlaşılır.

Tüm ekonomik göstergeler alarm sinyali verirken bu arada Yunanlıların söz konusu göstergelerden beklenmeyecek ölçüde iyi yaşadıkları da açıktır. "Paralel" ekonomik sektörün varlığı bu olguya yabancı değildir. Oysa, kamu borçları şişmiş; enflasyon %20'ye yönelmiş; devlet, kamu personelinin ve emeklilerin maaşlarını ödeyebilmek için borçlanır duruma gelmiştir. Bu gidişin sürmesi halinde Yunanistan'ın AT üyeliğinin devamının bile tartışma konusu olabileceğini öne sürenler vardır.⁴³ Öte yandan, daha önce belirlenen nedenlerle, PASOK'un iktidara karşı yapıcı bir muhalefete yönelmeyeceği de varsayılabilir. Bütün bu güçlükler ışığında, Mitçotakis'in, zorlukla tırmanabildiği iktidarda 4 yıl boyu kalabileceğini öngörmek belki de fazla iyimserlik olacaktır.

Solun iki bileşenini ayıran nedenin salt komünistlerin durmadan açıkladıkları "PASOK yolsuzlukları" olmadığını biliyoruz. Bu "kardeş kavgası"nın daha derinlerde yatan tarihsel nedenlere dayalı olduğu önceki bölümde açıklandı. Komünistler, hem "solcu" hem "sağ milliyetçi", hem "emekçi" hem "patron" yanlısı, hem "modernist" hem "gelenekçi" olduğunu ileri sürüp tüm ayrışma çizgilerinin her iki tarafını işgal etmeye ve de gürültü ve demogojiyle yelpazenin tümünü kaplamaya çalışan "nerede olduğu belirsiz" PASOK'un

42) Bkz: Le Monde, 10 Nisan 1990

43) Yıllardır %50-60'lık enflasyon oranlarıyla sessiz sedasız "idare eden" ve "edilen" Türkiye %20'lik enflasyon oranı yüzünden AT'den uyarı alan Yunanistan ile karşılaştırıldığında bazı gerçekler daha net olarak belirir.

"sol"un oylarını "çaldığı" ve Yunan solunun meşru temsilcisinin aslında KKE olduğu görüşündedirler. Genelde Yunan aydınlarının da paylaştığı bu görüşler halka sinmemiştir. Son üç seçimde görüldüğü kadarıyla PASOK dirençlidir, komünistler ise ilk iki seçim arasında PASOK yerine sağ ile birleştikleri için seçmenleri tarafından cezalandırılmışlardır.

1990 seçimi PASOK'a düş kırıklığı getirmiştir. Son 3 seçimden birincisi ile ikincisi arasında durumunu biraz düzeltmiş olan PASOK en son seçimde öncekinden 5 milletvekili daha az çıkarmıştır. Kendi listeleriyle % 38.6 oranında oy toplayan PASOK'a komünistlerle yaptığı ortak listeler %1 oy ile 4 milletvekili getirmiştir. Öte yandan, oyları biraz düşen "sol koalisyon" Sinaspismos 2 sandalye yitirmiş; ancak, PASOK ile ortak listeleri bu kayıpları gidermiş, ama, yine de solun toplam oyları %49,8 ile bu kez % 50 sınırınının altında kalmıştır.⁴⁴ Komünistlerce "fırsatçılık"la suçlanan PASOK'un yandaşlarını vaktiyle kimler arasından toplamış olduğunu saptamak ilginçtir. Eski "Kral/Venizelos" karşıtlığından kaynaklanan çizgide Venizelos'un yanında yer alan ve PASOK liderinin babası Yorgo Papandreu tarafından kurulup 1967'de cuntacılarının kapattığı Merkez Birliği'nin eski yandaşları; yıllar boyu sağ iktidarlarca ezilen köylüler; küçük yerleşim birimlerinde yaşayan ve toplumun gelişmesinden pay alamamış küçük girişimci, tarımcı, esnaf ve memur; tüketim toplumunun "lezzet"ini almış ve genelde "paralel" sektörde "gayriresmi" işlerle tüketimini arttırabilme heveslisi küçük burjuva; ikiye ayrılmış komünistlerin verimsiz bir kanatlar arası ideolojik kavgaya dalmış olmasının vaktiyle bezdirdiği emekçiler; artan kentleşmenin yepyeni özlemleriyle ortaya çıkardığı yeni orta sınıflar 1980'li yıllarda hep PASOK'u desteklemiştir. Böyle karmaşık bir siyasal olgu ancak daha önce hiç sosyalist bir parti sahibi olmamış bir siyasal ortamda yeşerebilirdi. Gerçekten, Yunanistan'ın da daha önce hiç sosyalist partisi olmamıştır. Bu yığınların, iktidardan düşmüş olmasına karşın, 1990'lı yıllarda PASOK'tan tümüyle kopabileceklerini düşünmek için yeterli neden yoktur.

Daha önce incelendiği üzere, PASOK'un "sosyalist"lik ölçüsü, pek çok siyasal gözlemciye göre, kurulduğu günden beri kuşku götürür bir düzeydedir. Ancak, yine de PASOK, son yıllara değin, yeterince köktenci olmadığını düşündüğünden ötürü Sosyalist Enternasyonal'e dahi girmekten kaçınacak ölçüde gösterişli bir "solcu"luk ve "üçüncü dünya" yandaşlığı yapmıştır. Öte yandan, uluslararası düzeyde tanınmış kişiliklerle birlikte oluşturup bu alanda komünistlerinki "aşan" ama nasıl olsa "tastamam" uygulayamayacağı öngörüle-bilecek bir "sosyalist proje" ile PASOK içerde ve dışarda göze çarpmayı, idealist sol yığınları hareketlendirmeyi başarmıştır. Komünistlerin bu "haksız iktisabı" bağışlaması zordur. Onların amacı, PASOK'un bu yollarla "tutukladığı" sol yığınları ve oyları özgürleştirerek doğal mecrasına sokmaktır.

44) Bu seçimin bir başka özelliği de, oyların- ND, PASOK ve Sinaspismos dışındaki formasyonlara- eskiye oranla daha çok dağılarak 1 merkez sağ, 1 ekolojist ve 2 de Batı Trakya'daki Türk kökenli azınlığı temsil eden milletvekilinin çıkmasına yol açması olmuştur.

8 yıllık iktidar döneminin aşındırma etkisine ve arkasında bıraktığı yolsuzluk söylentilerine karşın PASOK'un çok önemli zaaf belirtileri göstermemesi, kişiliği yıpranan önderin yerini, bu kez, şimdiye değin pek sesi çıkmayan örgütün almasına bağlanabilir. Gerçekten de, 1989'un ikinci yarısında her yönden yağmaya başlayıp hala süren tüm darbelere karşın PASOK parlamento grubu parçalanmamıştır. Yerel örgütlerde de daha sıkı kenetlenme saptanmıştır. Nitekim, 1989'un 2.seçiminin sonuçları bu gözlemleri doğrulamıştır. İktidardan düşüş, belki de karizmatik önderinin işlevini kısıtlayarak PASOK'a gerçekten "partileşme" olanağı getirmiştir ve getirecektir.

Batılı parti sistemlerindeki yapılaşma ve oluşumlarla karşılaştırıldığında tümüyle "irrasyonel" görünebilecek olan "Yunan olgu"su, bu farkı salt üretim sisteminin nispî geriliğine "borçlu" değil. Daha önce de belirtildiği üzere, Batı ile birlikte yaşayamadığı bazı deneyimler, Batı'dan farklı olarak 2.Dünya Savaşı'ndan sonra içine düştüğü iç savaşın uzantıları ve geçirdiği diktatörlük dönemleri Yunanistan'da bir tür tarihsel gecikme "birikimi" yaratmıştır.⁴⁵

PASOK, izlerini silme amacıyla işe başladığı -Yunanistan'a özgü- bu sosyal ve tarihsel gerçekleri demagojik biçimde sömürüp siyasal yaşamı boyunca bunların çizgilerini daha da derinleştirdiği içindir ki bugün yeniden düşünüp rotasını yeniden saptamak zorundadır. Geleneksel komünist sol ise, bir türlü anlamamakta ısrar ettiği kimi toplumsal gerçekler üzerinde artık yeni bir anlayış ve bakışla durmak zorundadır.

Böylece, üç ideolojik kutuplu ve 1980'li yılların tüm seçimlerinde oyların %85 - %90'ını alan iki büyük parti ile bir de "buçuk" partili Yunan sistemi, yazgısını her zamanki gibi kızırmış bir partiler arası atmosferde -belki de sistem olarak yeniden biçimlenmesine sahne olacak olan- 1990'lı yıllara taşımaktadır.

45) Bu nedenledir ki, parti sistemi bu tür bir gecikmişliğin izlerini daha da çok taşıyan Türkiye'ninki ile Yunanistan'ın siyasal ayrışmaları ve siyasal ortamları arasında koşutluklar bulmak pek olasıdır. Türkiye'de 1970'lere değin norm koyucu merkezî otoriteyi temsil etmiş "sol" CHP'ye karşı çevrenin bu normlara tepkisini dile getiren "sağ" DP ve sonra da "sağ" AP'nin işlevlerine eşdeğer bir işlevi, tam ters yönde, Yunanistan'da 50 yıldır merkezî otoriteyi temsil eden "sağ"a karşı bu kez, "sol" PASOK üstlenmiştir. "Yurttaş-Devlet" ilişkileri, Yunanistan'da da, Türkiye'deki gibi, bir "hierarchy" ilişkisi olduğundan "merkez-çevre" ayrışmasına dayalı böyle bir benzetmeyi yapmak pek yanlış olmaz.

İSPANYA

A) Demokratikleşme süreci ve İspanyol "sol'u

Franko sonrası ortamda PCE-PSOE

General Franco 1975'te öldüğü zaman, dikta sonrası dönemde İspanya'nın yazgısını belirleyecek siyasal güçlerin başında İspanyol Komünist Partisi PCE'nin geleceği kanısı egemendi. Gerçekten de, 36 yıllık baskı rejimi süresince, Franco'ya karşı tek örgütlü muhalefet PCE'den gelmişti. Santiago Carrillo'nun yönettiği PCE'nin militanları, 1960'ların ortalarından itibaren Franco karşıtı sendikalar ele geçirmişlerdi. Buna karşılık, PCE'nin iç savaştan beri en önemli rakibi olan PSOE'nin durumu pek iç açıcı değildi. Franco döneminde ağır baskılar altında ezilen PSOE ve PSOE'ye bağlı sendikalar birliği olan UGT etkinlikten yoksundular. Ayrıca, kendi içinde liderlik çekişmeleriyle de uğraşan PSOE'nin, kamuoyunda ve emekçiler nezdinde, saygınlık ve sürükleyiciliği PCE'ye oranla düşük düzeydeydi. Özetle, 1975'te tüm siyasal çevrelerin görüşü, İspanyol demokrasisini biçimlendirmeye "bir numaralı" aday sol gücün, dikta rejimi boyunca pek etkili bir muhalefeti görülmemiş olan PSOE değil, sesi gür çıkan, saygın, iyi örgütlü ve etkili PCE olacağı yolundaydı. On yıldan daha az bir sürede rollerin tersine döneceğini, 1980'li yılların başında PCE'nin küçülerek neredeyse marjinalleşeceğini, PSOE'nin ise iktidara gelip 1980'lerin -ve hatta belki de 1990'ların - İspanya'sına damgasını vuracağını o zamanlar pek kimse öngörmemişti.

Sağ, dikta döneminden "yaralı" çıkmıştı. Neredeyse yarım yüzyıldır yeraltına itilmiş solun ise hiç bir iktidar deneyimi yoktu. Tüm yönetici kadrolar sağda toplanmıştı. Ne var ki, Franco sonrası dönemin İspanyol seçmeni, son derecede "rasyonel" bir tercihler dizisi ile, demokrasiye "yumuşak" geçişte sağın faşist olmayan unsurlarından yararlanıp daha sonra iktidarı sosyal demokrat sola emanet etti. Ancak, bu arada ilginç olan, yelpazenin solunda PCE ile PSOE arasında 1975'ten başlayarak süregelen siyasal hesaplaşmanın evreleridir.

PSOE'nin PCE'ye üstünlük sağlamasının nedeni, esas olarak, sosyalistlerin siyasal koşullara uyma yolunda daha esnek davranabilmelerinde yatar. Ancak, bu soyut anlatımı biraz daha açarak siyasal "esnek"liğin somut örneklerini görmekte yarar vardır.

"Geçiş" döneminde her iki sol parti de öncelikle Marksist formül ve çözümlerinin ilerlemiş ve sınılaşmış toplumlara uygunluk ve uygulanabilirlik ölçüsü ile ilgili sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Marksist siyasal partilerin temel bir kuramsal kavram olarak ele almaları gereken "sınıf" kavramı, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi -onlardan genelde o zamanlar biraz daha geride olmasına karşın- İspanya'da da üretim ve tüketim mekanizmalarının vardıkları aşamada, anlamından çok şeyler yitiriyordu. Üstelik, Franco'nun ölümünü izleyen geçiş döneminde de ülke politikasına egemen olmayı sürdüren sivil ve askeri "establishment" Marksist siyasal güçlerin İspanya siyasal sahnesinde

yönlendirici roller üstlenmelerine kesinlikle karşı çıkıyordu.¹

Dolayısıyla, her iki parti için de Marksist ideoloji, bedeli çok yüksek bir dünya görüşü; Marksist terminoloji de, taşınması çok zor bir yük durumuna gelmeye başladı. O halde, İspanyol siyasal yaşamında varlığını sürdürebilmek için yapılacak -ve zaten her iki partinin de yaptığı- tek şey vardı: Marksist kimliğini cebinde saklamak ve hem egemenliğini sürdüren güçlere hem de kamuoyuna partinin "demokratik" niteliğine ilişkin güvenceler sunmak.

PCE'nin bu alanda PSOE ile yarışa girmesinin ya da onunkine koşut bir yön benimsemesinin ne derece "anamlı" olduğu konusu sonradan komünistlerce çok tartışıldı. Kamuoyunda "sosyalistlerin demokratik kurallara komünistlerden daha içtenlikle bağlı" olageldiklerine ilişkin yerleşmiş ve genelleşmiş kanı gözönüne alındığında, PCE'nin bu alanda PSOE'den daha az "inandırıcı" bir görünüm sergilemesi kaçınılmazdı. Nitekim, 1977 ve 1979 seçimlerinde, PSOE seçmenlerinin büyük bir çoğunluğu oylarını partilerinin kendisini "Marksist" olarak tanımladığını bilmeden kullanırken, halk, -aldığı "avrokomünist" viraja karşın- çağrıştırdığı "Sovyetler Birliği" imgesi yüzünden PCE'ye oy vermekten kaçınıyordu.²

Dikta döneminde PCE-PSOE

PCE ile Franco rejimi son derece ilginç bir ilişki içindeydiler. Aslında bu ilişkiyi iki taraf açısından da bir tür "çıkar ilişkisi" olarak nitelemek yanlış olmaz. Kuşkusuz ki, Franco da PCE de karşıtının çıkarlarına bilerek hizmet etmiyordu; ne var ki, her iki tarafın salt siyasal varlığı ve yaşam çabası, dolaylı olarak, karşıtının da işine yarıyordu.

Francro rejimi, baskıcı yapısını, hem İspanya'da hem dışarda, özellikle "soğuk savaş" yılları boyunca, "komünist tehlike"nin varlığıyla gerekçelendiriyor, meşruluğunu bu "tehlikenin yakınlığında" buluyordu. Demek oluyor ki, PCE'nin

1) Geçiş dönemi öncesinde ve sırasında İspanyol "sol"unun ayrıntılı analizi için bkz: P.Heywood, "Mirror-images: The PCE and PSOE in the transition to democracy in Spain", *West European Politics*, No.2. Nisan 1987, S.193-209

2) İleride de üzerinde durulacak "avrokomünizm" konusu ile ilgili olarak ayrıntılı biçimde bilgilenmek isteyen okuyucu sözgelimi şu kitaplardan birine başvurabilir:

- S.Tarrow, "Communism in Italy and France", Princeton, 1975

- J.E.Dougherty/D.K.Pfaltzgraff, "Eurocommunism and the Atlantic Alliance", Institute for Foreign Policy Analysis, Inc. Cambridge, Mass., 1977

- T.Leuenberger/W.Gysin, "Der Historische Kompromiss - Chancen und Grenzen des Eurokommunismus", Colloquium Verlag Otto H.Hess, Berlin, 1979

- K.Priester, "Hat der Eurokommunismus eine Zukunft? - Perspektiven und Grenzen des Systemwandels in Westeuropa", Verlag C.H. Beck, München, 1982

- L.Marcou, "Les Pieds d'Argile -Le Communisme Mondial au Présent 1970-1986", Ramsay, Paris, 1986.

varlığı ve "kımıldanışları" otoriter rejime "meşruluk" zemini hazırlıyor; öte yandan, kendi varlığını ve baskıcı karakterini bu yolla "zorunlu" gibi gösterme çabasındaki Franco rejiminin propaganda görevlileri de PCE'yi tam anlamıyla "şişiriyorlardı". Bu, kuşkusuz ki, PCE'nin işine yarıyor, PCE, bu sayede, ülkenin tek geçerli muhalif gücü rolünü üstleniyordu. Böylece Franco rejiminin korku ve kin odağını oluşturmaları PCE'nin gücünün genelde abartılmasına neden oluyordu.³

Bilindiği üzere, Franco rejimi süresince yasa dışı ilan edilen sol partilerden PCE Paris'te, PSOE ise Fransa'nın İspanya yakınlarındaki Toulouse kentinde üslenmişlerdi. Adı geçen partilerin sürgündeki önderleri ile İspanya'da yeraltı faaliyeti gösteren militanları arasında zaman zaman eşgüdüm yoksunluğu belirliyordu. Bu, özellikle de PCE için geçerliydi ve Paris'ten verilen emir ile İspanya'da yapılan eylemin birbirini tutmaması partiyi zayıflatıyordu. Öte yandan önemle belirtmek gerekir ki, Franco döneminde Komünist Parti üyesi olmak, bu örgüt bünyesinde etkinlik göstermek, bunu yapan kişilerce, komünist ideolojiye hizmet etmekten çok "baskı rejiminin çökertilmesine katkıda bulunmak" biçiminde algılanıyordu. Eylemci Franco karşıtlığı, bu alanda en etkin ve en gerçekçi savaşım olanaklarını sunabilen komünist örgüte kanaliz olmuştu. Ancak, halkın "komünist parti"ye sağladığı genel destek ile "komünizm"e verdiği özel destek arasındaki fark Franco ölünce ortaya çıkıverdi. Diktatöre karşı savaşımın nedeni yok olunca, diktaya karşı bir tür savaş aracı gibi algılanan PCE'ye yönelen destek de azaldı.

PCE için her şeyden önemlisi, yukarıda vurgulandığı üzere, Paris'teki yönetici kadro ile İspanya'daki taban arasında göze çarpan iletişimsizlikti. PCE'nin dizginlerini 1950'li yılların sonlarında ele alan Santiago Carrillo çok parlak bir kuramcı idi. Ancak, ülke gerçeklerinden uzun süre ayrı kalmak zorunda bulunmaları, o ve Paris'teki diğer yöneticilerle İspanya'daki militanlar arasında kopukluk yaratmıştı. Öyle ki, 1976'da demokratikleşme sürecine girilirken yöneticiler sürgünden döndüklerinde İspanya'da ortaya neredeyse "iki" komünist parti çıktı. Ülkenin gerçekleriyle her gün içiçe yaşamış genç komünistler ile ortodoks ve merkeziyetçi yönetim arasında diyalog kurmak çok zorlaşmıştı.

Toplam 36 yıl süren Franco rejimi boyunca İspanya hep aynı "İspanya" kalmamıştı. 1950'li yılların sonlarında hükümete alınan Opus Dei'ye bağlı teknokratlar 1960'lı yıllarda -ekonomik konjonktürün de yardımıyla- yüksek bir kalkınma hızına ulaşılmasını sağlamışlardı.⁴ Böylece, o yıllarda, 1940'ların kıtlık ortamı ile ilişkisiz göreceli bir refaha ulaşıldı.⁵ Yükselen hayat

3) İspanya'nın yakın tarihi ve özellikle iç savaş sonrası oluşumlar için, bkz: W.L. Bernecker, "Spaniens Geschichte seit dem Bürgerkrieg", Beck, 1988

4) Opus Dei, kiliseye doğrudan bağlı olmayan ama dinsel nitelikli bir tür "katolik mason örgütü"dür. Franco rejimini destekleyen ve çok önemli bir finans gücü oluşturan Opus Dei, özellikle 1950'li, 1960'lı ve hatta 1970'li yıllarda, İspanya'da çok etkiliydi.

5) İspanya'nın "ekonomik gelişme dönemi" olarak anılan (1959-1974) arasını kapsayan ekonomik kalkınma planları için bkz: M.Drain, op.cit., S.15-20

standartları yeni bir orta sınıf yarattı. İşte sürgündeki PCE yöneticileri bu gelişmeleri salt kağıt üzerinde öğreniyorlar, gerçeği bizzat yaşama olanağından yoksun kalıyorlardı. 1960'lı yılların başında ilk önemli kuramsal kavgalar boy verdi. Yöneticilerden Claudin ve Semprun, "hizipçilik" gerekçesiyle, partiden çıkarıldılar. Bu olaylar dolayısıyla da Carrillo'nun merkezîyetçi anlayışa, parti disiplinine ne denli bağlı bir lider olduğu saptandı. Ancak aynı Carrillo, parti içindeki bükülmezliğini partinin dışı bakan yüzüne yansıtmadı. Tam tersine, bu alanda son derece esnek davranan PCE lideri -İtalyan Komünist Partisi önderi Berlinguer ve Fransız Komünist Partisi lideri Marchais ile birlikte- "avrokomünist" olduğunu açıkladı ve 1970'li yılların ortalarında avrokomünizm adına yeni kavramlar hatta kuramlar üreterek bunları kağıda döktü.⁶ Sovyetler Birliği'nin itkisi ile Varşova Paktı ordularının 1968'de Çekoslovakya'yı işgal etmesini şiddetle kınamış olan Carrillo, PCE'nin "sovyet uydusu" imajını silmek için Sovyetler Birliği yöneticilerine yönelttiği eleştirilerin dozunu daha sonra da sürekli arttırdı.

1879'da kurulmuş olan PSOE, bilindiği gibi, 1931-1933 yıllarında bir koalisyon ortağı olarak iktidar deneyimine bile sahip olmuştu. 1936-1939 arası iç savaşta Cumhuriyetçiler yenilince sosyalist yöneticiler de, komünistler gibi, faaliyetlerini yeraltına kaydırmak durumunda kalmışlardı. Bu arada dışarı kaçan bir kesim yönetici Batılı demokratik ülkeleri Franco rejimine müdahalede bulunmaya çağırmış, ancak bir sonuç elde edememişti. 1944'de Llopiş, Toulouse'da, sürgündeki diğer yöneticilerle birlikte, PSOE'nin "sürgün yönetimi"ni üstlenmiş ve bu kadro 1940'lı ve 1950'li yılları gerçekçilikle bağdaşmaz bir takım siyasal söylem ve faaliyetle geçirmişti.

Yeraltı faaliyeti ve sürgün PSOE'ye yaramıyordu. PSOE ve bu partiye bağlı sendikalar birliği UGT, komünistlerin aksine, illegal eyleme elverişli biçimde yapılanmamıştı; öyle ki, 1945 ile 1953 yılları arasında PSOE'nin tam 6 tane yürütme kurulu "tam kadro" Franco polisinin eline geçti. Bunun üzerine 1954'te parti, yönetim kadrosunu bu kez tümüyle yurtdışına, Toulouse'a kaydırды.

PSOE'nin sürgündeki önder kadrosu ile İspanya'daki militanları arasındaki ilişki ile ilgili olarak komünistler için söylenenler aynen yinelenebilir. Yalnız PSOE'de, PCE'de olandan farklı olarak, sürgündeki yöneticiler İspanya'daki militanları değil ülke gerçeğinden kopmuş yönetici kadroyu içerideki militan kadro denetliyordu. 1960'lı yıllarda içeride kıpırdanma olması ve bunun Halk Kurtuluş Cephesi, Galiçya Sosyalist Hareketi ya da Kanarya Adaları Halk Birliği gibi tek tek grupların oluşmasına yol açması, aslında, sürgündeki PSOE önderlerinin sosyalist akımları PSOE bünyesinde toplamakta gösterdiği aczi belgeliyordu.⁷ Bu arada önemli ölçüde politize olan üniversitelerden bazı

6) Carrillo'nun bu amaçla kaleme aldığı "Avrokomünizm ve Devlet" adlı kitap, 1977'den itibaren hemen hemen tüm batı dillerinde yayımlandı ve çok yankı uyandırdı. Bkz: S.Carrillo, "Eurokommunismus und Staat", VSA, Hamburg, 1978.

7) Bkz: J.M.Maravall, "The Socialist Alternative: The policies and electorate of the PSOE", H.R.Penniman/E.M.Mujal-Leon (eds), "Spain at the Polls, 1977, 1979 and 1982" Durham, NC, Duke University Press, 1985, s.132. İşte bu sırada kurulan yerel

gruplar sosyalist akımın temsilcileriyle temasa geçiyorlardı. Sol eğilimli İspanyol aydınları -yaşlı Franco'nun yaşamının artık beklenmeye başlanan sonuyla baskı rejiminin de noktalanabileceğinin bilinci içinde- Franco sonrası siyasal yapıyı önceden örgütlemeye, gelecek dönem için bağlaşıklıklar kurmaya çalışıyorlardı. PSOE'nin sürgündeki yönetimi ise oluşumların ve İspanya'daki sosyalistlerin çok gerisinde kalmıştı. 1972'de, yukarıda sözkonusu edilen sosyalist grupların da katılımıyla dışarıdakinden bağımsız, bir "iç PSOE" kuruldu. Her iki PSOE'nin "Sosyalist Enternasyonal"e yönelttiği "üyelik" başvurusundan 1974'de sadece "iç PSOE"ninki kabul edilince, sürgündeki PSOE yönetimi siyasal varlığını yitirmiş oldu.

PSOE, Ekim 1974'te Paris yakınlarında Suresnes'te yapılan kongresinde o zamanlar henüz 30 yaşında bulunan Felipe Gonzales'i liderliğe getirdi. Seçilen diğer yöneticiler de aşağı yukarı hep aynı yaşlarda kişilerdi. Böylece PSOE, Franco sonrası döneme çok genç ve dinamik bir yönetici kadrosu ile girdi. Bu kongrede sözkonusu genç kadro lehinde yapılan tercih daha sonra PSOE'nin PCE'ye üstünlük sağlamasında yaşamsal bir önem taşıdı. Gerçekten de yaşlı PCE yönetimi Franco sonrası dönemi seçmenin gözünde iç savaşın acı anılarını çağrıştırırken, PSOE'nin genç ve yeni kadrosu geleceğin -acılı geçmişle bağlarını koparmış- modern İspanyol toplumunu simgeliyordu. Bu imge farklılığının seçim sonuçlarındaki farka yansımamış olduğu düşünülemez.

Demokrasiye "yumuşak" geçiş

İspanyol siyasal sistemi diktatörlükten demokrasiye 1976-79 arasındaki üç yıllık bir dönemde "geçiş" yaptı. İlginç olan şudur ki, bu sürede Franco rejiminin ani ve şiddetli bir çöküşüne tanık olunmamış, parlamenter demokrasiye geçiş daha çok bir tür "reform" gibi gerçekleşmiştir. Bu geçişin bir evrim süreci biçiminde oluşması, araya hiç bir şiddet unsurunun girmemiş olması pek çok siyasal gözlemci için sevindirici olduğu kadar da şaşırtıcıydı.⁸ Gerçekten rejimin "otoritarizm"den parlamenter demokrasiye evrilmesinde aşama oluşturan olayların hemen hepsi, Franco rejimi süresince geçerli olmuş "otoriter" yapılı yasal çerçeve yürürlükte iken gerçekleşti.

İspanya'nın demokratik parlamenter rejime geçişindeki evreleri kronolojik sırayla kısaca gözden geçirmek yararlı olur. Kasım 1975'te Franco öldü ve -Franco zamanında düzenlenmiş yasa gereği- Kral Juan Carlos hemen andiçerek göreve başladı. Böylece, yönetimde süreklilik sağlanmış oldu. Mart 1976'da, tüm Franco karşıtı siyasal güçleri kucaklayan "Demokratik Eşgüdüm" adlı bir muhalefet cephesi kuruldu. Temmuz 1976'da, daha önce Franco sosyalist gruplar arasında en önemli bir tanesi de Sevilla'da boy vermişti. Bu grubun militanlarından birisinin adı Felipe Gonzales'ti.

8) Aslına bakılırsa başarılı bir "siyasal reform"un siyasal tarihte "devrim"den daha seyrek rastlanabilen bir olgu olduğu gerçeğinin de altını çizen gözlemciler vardır. Bkz: S. Huntington, "Political Order in Changing Societies", Yale University Press, New Haven, 1968, Bölüm 3.

döneminde de iş başında bulunmuş olan Başbakan Carlos Arias, önerdiği "sınırlı demokrasi" tasarısının kabul görmemesi üzerine Kral tarafından görevden alındı. Kral, Arias'ın yerine -yine eski bir "Franco Bakanı" olan ama-demokratik eğilimleri ile tanınan Adolfo Suarez'i atadı.⁹ Bu arada, yatıştırıcı ve ılımlatıcı etki yapan bir "sınırlı af" ilan edildi. Kasım 1976'da, Suarez Hükümeti'nin -Franco zamanından kalma kadrosuyla görevini sürdüren- yasama organı Cortes'in dağılmasını öngören ve siyasal reform yasasını içeren tasarısı- adı geçen yasama meclisi tarafından oylandı.¹⁰ Böylece, serbest seçimlere giden yol açılmış oldu.

Aralık 1976'da seçmen, %70'i aşkın bir kesimiyle, halkoyuna sunulan Siyasal Reform Yasası'nı kabul etti.¹¹ 1977'nin Şubat ile Nisan ayları arasında siyasal partilerin çoğu "yasal"laştı. Başbakan Suarez önderliğinde, 14 küçük siyasal gruptan oluşan UCD (Demokratik Merkez Birliği) kuruldu. Bu arada, Franco döneminden kalan "resmi sendika" ve "hareket"ler lağvedildi ve ikinci af ilan edildi.

Haziran 1977'de, ilk demokratik seçimler düzenlendi. Seçilen meclis ve senatonun, -olağan yasama işlevinin yanı sıra- baş görevi yeni bir anayasal düzenin temellerini atmaktı. Hazırlanan anayasa Aralık 1978'te halkoyuna sunulup kabul edildi.

Yeni anayasal düzenin ilk genel seçimleri ise 1979 Mart'ında yapıldı ve UCD'nin lideri Adolfo Suarez yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi. Bu arada özerkçi hareketlerin yer aldığı Bask ve Katalan bölgelerine yeni bir statü tanıyan yasal düzenlemeler ilgili bölgeci tarafların görüşleri de alındıktan sonra hazırlandı ve 1979 Ekim'de halkoyuna sunulurak kabul edildi.

9) Pek çok gözlemcinin "demokratikleşme süreci"nin Franko'nun Kasım 1975'teki ölümü ile başladığı görüşünde bulunmasına karşın, bu süreç, bence, siyasal çevrelerin demokratikleşme isteğinin ve Kral'ın demokratik niyetlerinin kurumsal düzeye yansıdığı Temmuz 1976 tarihiyle başlamıştır. Çünkü, Başbakan Arias'ın "sınırlı demokrasi" kurma girişimi başarı kazansa, ya da, bu girişimi genel kabul görmediği halde, Arias Kral tarafından görevden alınıp yerine bir "reformist" atanmamış olsa, olaylar başka yönlerde gelişebilir ya da "demokratikleşme" gecikebilirdi.

10) İspanyol yasama meclisine "Cortes" adı verilir.

11) Pek çok muhalif grubun "çekimserlik" ve o zamanlar etkinlikleri süren "Franco nostaljikleri"nin de "hayır" kampanyalarına karşın "reform" ve "demokratikleşme" yolunda alınan bu sonuç 36 yıllık dikta döneminden yeni çıkmış halkın siyasal olgunluğunun önemli bir göstergesi gibi kabul edilebilir.

Barış içinde demokratikleşebilme nedenleri¹²

Yukarıda özetlenerek sergilenen ve günümüzün İspanyol demokrasisinin ana çizgilerini belirleyen bu oluşumların bu kadar kısa bir sürede ve barış içinde gerçekleşmiş olması çok ilginçtir. Öte yandan, siyasal yapısını kökünden değiştirirken, -eski kadroları, aydını, emekçisi ile- tüm İspanyol halkının, kimsenin burnunun dahi kanamaması konusunda bu denli kararlı davranabilmiş olması da şaşırtıcıdır. Bu olgulardaki olağanüstülük ile ilgili pek çok inceleme vardır.¹³ Ancak genel kabul gören sav, İspanya'da demokratikleşmenin, muhalefetin demokratik baskısından olduğu kadar Franco rejiminin yönetici kadrolarının iç dinamiğinden de kaynaklanmış olduğudur. Bu iki kesimin birbiriyle çakışan istenci, rejimin kendiliğinden öz değiştirmesini sağlamıştır. Bu arada demokratikleşme sürecini nicelik ve nitelik olarak belirleyen iki kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı faktör vardır. Bunlardan birisi General Franco'nun yaşının -sözelimi bir "suikast" ile değil- "doğal" bir ölümle "yatağında" son bulması, diğeri de demokratikleşmede belirleyici işlevler üstlenen Kral'ın kendisinden sonra ülkenin başına geçmek üzere bizzat Franco tarafından atanmış olması ve bu nedenle de silahlı kuvvetlerin Franco kültürü ile yoğrulmuş üst kadrolarının Kral'a koşulsuz itaat gösterme eğilimine girmiş olmalarıdır. Bütün bunlardan başka, bu oluşumların 1950'li yıllardan itibaren önemli yapısal farklılaşmalara uğramış, kökleşmiş sosyal eşitsizliklerin hızla giderilmeye başlandığı, baskı rejiminin edilginleştirip politikadan uzaklaştırmış olduğu sessiz bir toplum bünyesinde gerçekleşmiş olması da "barış" ortamının egemenlik kazanmasına katkıda bulunmuştur.

İspanya'nın Franco döneminin ikinci yarısında hızlı bir sınaileşme ve ekonomik kalkınma sürecine girmiş olması, kuşkusuz ki, dikta rejiminin "olumlu" özelliklerinden kaynaklanmamıştır. Kalkınma, bu rejimle aynı süreye rastlamış hatta belki de bu rejime "rağmen" gerçekleşmiştir. Aslında otoriter rejim, belki İspanya'nın da, Avrupalı müttefikler gibi, 2.Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kalkınmasını engellemiş, ülkeyi bir ölçüde geciktirmiştir. Ne var ki, 1950'li yılların sonlarına doğru ekonomik yapıda boy veren olumlu değişimler, sosyal eşitsizlikleri büyük ölçüde azaltmış ve ekonomik gelişme, Franco döneminde halkın rejime sessizce katlanmasına ne ölçüde yol açmışsa, Franco'dan sonra demokrasiye barışçı yollardan geçilmesine de o ölçüde katkı

12) 36 yıllık, kök salmış bir "faşizm" in 3 yılda ve barış içinde "demokrasi"ye dönüşebilmesinin "sır"ının tek tümcede şöyle özetlenebileceğini düşünüyorum: geçmişte bir iç savaş yaşamış İspanyol halkı -tarihten ders almasını bilmiş- aynı acıları bir daha tatmamak için bütünüyle ılımlı bir tutum benimsemiştir.

13) Bu incelemelerin en geçerlilerinden birisinin yazarı, eldeki kitapla ilgili bilgi toplamak üzere ziyaret ettiğim Madrid'de bizzat görüşüp pek çok konuda sözlü açıklamalarını, kişisel izlenimlerini ve fikirlerini alma olanağına sahip olduğum Dr.Rafael Lopez-Pintor'dur. Ben, barış içinde gerçekleşen demokratikleşme sürecine ilişkin görüşlerimi genelde bu yazarın tezlerine dayandırıyorum. Bkz: R.Lopez Pintor, "Mass and elite perspectives in the process of transition to democracy", (ed) E.A.Baloyra. op.cit. s.79-106

yapmıştır.¹⁴ Gerçekten de 1970'li yılların ortalarında İspanya toplumu tarihinin o güne kadarki en "az eşitsiz" dönemini yaşamaktaydı. Bu ortamda insanlar ellerindeki tutmaya her zamankinden daha da çok eğilimliydi.¹⁵ Üstelik 40 yıla yakın bir süredir politikadan uzaklaştırılmış İspanyol halkının ilgisi siyasal olmaktan çok ekonomik alanlarda odaklaşıyordu.¹⁶ Bu koşullarda, Franco'dan sonra, eski dönemin iktidarını ve muhalefetini oluşturan tüm siyasal kadroların geniş bir koalisyon taban oluşturarak masaya oturup tarihsel zıtlıklarını barışçı yoldan çözüme kavuşturmamaları için hiç bir neden kalmamıştı.

Hitler ve Mussoli'nin faşist rejimleri, -aşırı uygulamalarının gerekçesi gibi gösterdikleri- halk istencini diledikleri yönde eğip büküp saptırabilmek için, yığınları yoğun bir "siyasal koşullandırma"ya tabi tutarlardı. Ancak, baskıcı rejimlerin, genelde, halkı politikadan uzak tutmayı amaç belledikleri bilinen bir gerçektir. Franco da, "çağdaş" Hitler ve Mussolini'nin aksine, halkın politikaya karışmasını istemeyen türden bir diktatördü.¹⁷ Yığınların politik açıdan etkin olmasına ve toplum yapısının bir ölçüde liberalleştirilmesine karşı Franco'nun gösterdiği çekingenlik, öncelikle İspanyol halkının siyasal olgunluğuna ilişkin kuşkularından kaynaklanıyordu. Halkın çoğunluğunun herhangi bir başka siyasal sistemin koşulları altında yaşamamış olması ve ülkenin -o zamanlar göze çarpan- görece geri kalmışlığı Franco'nun bu kuşkularını yaşamının sonlarına değin besledi.¹⁸

14) Franco öncesi ve Franco dönemi İspanyol ekonomisinin göstergeleri için bkz: W.L.Bernecker "Spanien", "Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte", 6.Cilt, Klett-Cotta, 1987, s.946-974

15) Nitekim kişi başına yıllık gelir, 1965'te 646 ABD Doları iken, 10 yıl içinde %300'lük bir artış göstererek 1975'te 2539 ABD dolarına ulaşmıştır. Bkz: M.Drain, op.cit., S.22.

16)12 Eylül'ü izleyen süreçte Türk halkının yaşadığı İspanya'ninkine oranla "kısa" "depolitizasyon" döneminin Türk toplumu ve Türk insanı düzeyindeki uzantıları gözönüne alındığında İspanyol halkının 1975'teki "ruh hali" daha kolay anlaşılabilir.

17) Baskı rejimlerince en çok kullanılan "depolitizasyon" öğelerinden biri, çok iyi bilindiği üzere "din"dir. Franco da İspanyol halkının dinsel duygularından çok yararlanırdı. 1960'lı yıllarda, daha genç bir öğrenci iken ziyaret ettiğim İspanya'nın Barcelona kentinin en büyük meydanında hoparlörlerle "ayin" yayını yapıldığını anımsıyorum. Buna benzer bir başka uygulamayı da, politikaya "bulaşmaktan" alakoymak istedikleri genç kuşaklara "din"i seçenek olarak sunmak için 1982 Anayasası'na orta öğretimde "ahlak ve din tarihi" dersi zorunluluğunu koyan "12 Eylül rejimi" gerçekleştirmiştir.

18) 1982 Anayasası'nın da temel harcını bu tür kuşkuların oluşturduğunu son olarak dikkate sunmak yararlı olur. Bu noktadan itibaren konunun akışını kesmemek için "Franco dönemi" ile "12 Eylül Rejimi" arasındaki olası benzerlik ve uygulama koşutlukları üzerinde ayrıca durmayacağım. Okuyucu metin içerisinde rastladığında bunların üzerinde zaten kendiliğinden düşünecektir.

İspanyol toplumu, demokratikleşme sürecine girilirken, bir yanda siyasal ilgisi düşük "sessiz çoğunluk", diğer yanda da çok politize katmanların bir arada yaşadığı bir toplumdur. Franco rejimi, çoğunluk için, ne övünç veren ne de utanç uyandıran bir "vaka" idi. Rejim, halk tarafından genelde bir "nesnel" veri gibi ele alınıyordu. Ancak, 1970'li yılların gelip çatması, Fransa, İtalya vb. gibi diğer Avrupalı ve İspanya'dan daha gelişmiş ülkelerin demokrasiyi çoktandır benimsediği bir çağda, "demokratik titreşimler" yine de kaçınılmaz oluyordu. Üstelik, "politize" kesimlerin, genç kuşakların, aydınların, hatta kilise ve iş çevrelerinin artık hep "demokrasi" yanlısı olması, sessiz çoğunluğun da ağırlığını demokrasiden yana koymaya başlamasına neden oluyordu. Baskı rejiminden bunalmış İspanyol halkının 1975'te hep bir ağızdan özgürlük şarkıları söylediklerini düşünmüş olabilecek olanlar için bir ölçüde düş kırıklığı yaratacak gerçek, ilgisizliğe ve hareketsizliğe alıştırılmış çoğunluğun demokratikleşme sürecine de çekinerek girdiği, ülkenin geleceğine korkuyla baktığı, ama yine de demokrasiye geçiş eğilim gösterdiği yolundadır.¹⁹

Demokratikleşme sürecine gerçekten geçilen 1976 ortalarından itibaren değişik siyasal kategoriler, davranışlarıyla, birbirlerini karşılıklı olarak etkilemişlerdir. O güne değin iktidarı ellerinde tutanlar, o günden sonra iktidarı ellerine geçirmek isteyenler, politize katmanlar ve politikadan uzak tutulmuş yığınlar bu süreçte hep karşılıklı olarak kuşkuyla bakışmış; her biri diğerinin tepkilerini önceden sezmeye çalışıp ona göre davranmış ve ayrılıkçı terorist eylemlerinin daha da yükselttiği gerilim -sınırlı reform yanlısı Arias Kral tarafından görevden alınıp demokrasiye giden kesin adım atılmadan önceki ayların belirsizlik ortamında- çok yüksek düzeylere tırmanmıştır.

Köklü reform öncesi dönemler bir rejimin en zayıf olduğu süreçlerdir. Bu gerçek, Arias Başbakanlıktan ayrılıp yerine Suarez getirildikten sonra, İspanya'da da görülmüştür. Reform yapılacağı biliniyordu, ama o anda baskı rejimi yasaları yürürlükteydi. Nitekim İspanya, 1976'nın Temmuz'undan aynı yılın son ayına değin kitlesel grevler, gösteriler, terör eylemleri vb. ile dolu günler yaşadı.²⁰ Eski rejimin henüz iktidardan ayrılmamış kadroları ve ordu, kendi içlerinde çelişkilere düşüp bölünmelere uğradılar.

Demokratikleşme sürecinin bu ilk ve en kritik evrelerinde ne bir devrim ne de darbe girişimi görüldü. Hükümet, olaylar üzerinde denetimini hiç bir an yitirmediği gibi oluşumlarda başrolleri oynayan siyasal kategorilerin hiç birisi -ya da bunlar arasında hiçbir unsur- bir riziko üstlenme, "son koz"unu oynama denemesine girişmedi.

19) Bu eğilimleri saptayan kamuoyu yoklamalarının sonuçları için, bkz: R.Lopez-Pintor, "Mass and elite perspectives in the process of transition to democracy", (ed.) E.A.Baloyra, op.cit. S.90-92

20) Özellikle ayrılıkçı örgütlerin Franco döneminden beri süregelen eylemleri günümüzde bile zaman zaman uç vermektedir. Dolayısıyla bu eylemlerin varlığı, "demokratikleşme süreci"ne özgü değildir ve İspanyanın kimseye zarar gelmeden "barış" içinde demokratikleşmiş olduğu gerçeğini değiştirmez.

Büyük bir olasılıkla, hiç kimse girişiminin başarıyla sonuçlanacağından emin olamıyordu. Hem eski rejim yanlıları hem muhalefet, hareketsiz çoğunluğun ne kadarından ne ölçüde destek elde edebileceğini düşünüyordu. İki taraf da, denetimden çıkabilecek bir "ortam"ın genelleşmesinden ve -olası girişimlerinin başarısız kalması durumunda başlarına gelebileceklerden çekiniyorlardı. Böyle bir durumda Franco'cular için halkın protestosu korkutucu idi. Franco rejiminin "resmi terör"ünü anımsayan muhalefet ise karşıtlarının şiddetli bastırma eylemlerinden çekiniyordu.

Öte yandan, her iki taraf da kendi içinde çok parçalanmıştı. Yapılmakta olan reformları düzenleyen kişilerin çoğu Franco döneminde bakanlık yapmış kişilerdi. Muhalefet gruplarının hemen tümünü kapsayan "Demokratik Eşgüdüm" hareketi içinde bile Franco döneminde rejime hizmet etmiş politikacılar vardı. Kuşkusuz ki, bu arada bazı "katıksız" Franco'cular reformlara karşı çıkıyorlardı; ancak, eski iktidar sahiplerinin tümü dikkate alınırsa, bunların oranı düşüktü.

Franco rejiminin en önemli dayanağı olan ordunun içinde ise üst düzey görevlileri reformlara açıkça karşı çıkıyor, bir kesimi istifa ediyor, kimilerine de işten el çektiriliyordu. Orduyu en çok rahatsız eden iki uygulama, kuşkusuz ki, Suarez'in siyasal reform taslağı ve komünist partinin yasallaştırılması olmuştur. Bu arada Kral, ordusunun en üst kademelerindeki kişisel ilişkilerini ve saygınlığını kullanarak silahlı kuvvetler mensuplarının "zararsızlaştırılmasında" en önemli rolü üstlenmiştir.

Muhalefet cephesinde ise zayıf nokta, demokrasiye inançsızlık gösteren aşırı sağ milliyetçi Bask gruplarıdır. Ayrılıkçı Baskların silahlı örgütü ETA'nın terör eylemleri demokratikleşme sürecinde de durmadı ve aşırı sağ Bask milliyetçiliğinin siyasal örgütü olan Herri Batasuna (HB) serbest seçimlerde Baskların yaşadığı bölgelerden % 15 oranında oy almayı sürdürdü.

Demokratikleşme sürecine katılan siyasal kategorilerin ortasında bulunan kişi Kral'dır. Tüm oluşum ve değişimlerin gerçekleşmesinde Kral'ın rolü yaşamsaldır. Bu süreçte, gidişin yönünü şu ya da bu tarafa saptırabilme olanağına sahip tek kişi Kral Juan Carlos'tu. Eğer Kral, temsil ettiği kurum adına ve kendi adına, demokrasiye -gerçekten yaptığı gibi- sahip çıkmamış olsaydı, 36 yıldır yerleşmiş yarı askeri bir otoriter rejimin dağılıp demokrasiye dönüşmesini sağlamak "kolayca" mümkün olmayabilirdi.²¹ Çünkü Frankizm ne

21) Bu nedenledir ki iç savaşta "cumhuriyetçiler" safında çarpışmış kişilerin çocukları ve torunları bugün Juan Carlos'a içtenlikle bağlılık gösteriyorlar. Kendileriyle görüştüğüm PSOE yetkilileri de partilerinin doğası gereği "cumhuriyetçi" bir örgüt olduğunu, bunu bizzat Kral'ın da bildiğini ama "böyle bir Kral"ın desteklenmeğe değer olduğunu belirttiler ve Juan Carlos'un özel yaşamında dahi -ski yapmaya gittiği dağda teleferik sırası bekleyecek kadar- demokrasiyi içine sindirmiş bir "yurttaş" olduğunu vurguladılar. Nitekim, 1981 Şubat'ında bir albay "Cortes"i basarak darbe yapmaya kalkışınca da Kral durumu bizzat denetimine almış ve -ayaklanan ordu mensuplarını "ikna" yoluyla- isyanı bastırarak demokratlığının somut kanıtını bir kez daha vermiştir.

Nazi Almanya ve Faşist İtalya gibi darmadağın edilmiş ne de 1970'lerde Yunan Cuntası'nın Kıbrıs'ta, Caetano Portekiz'inin Afrika'daki sömürgelerinde yedikleri türden askeri "şamar"lara muhatap olmuştu. Frankizm, otoriter yapısını, asal dayanağı olan ordusunun saygınlığını baltalayan bir yenilgiye uğramadan terketmişti.

PCE-PSOE ilk serbest seçimlere girmeden önce

Okurlar arasında 1970'li yılların siyasal olaylarını izlemiş olanlar, 1973 yılı sonunda Franco'nun Başbakanı Carrero Blanco'nun arabası havaya uçurularak öldürülmesi ile dikta rejiminin daha da sertleştiğini anımsayacaklardır. İktidar, o sırada illegal muhalefete karşı yoğun bir sindirme eylemine girişmişti. Bunun üzerine PCE, Temmuz 1974'te, kendine bağlı sendikaları, bir süre önce PSOE'ye "alternatif" olarak Tierno Galvan'ın kurmuş olduğu Halkçı Sosyalist Parti'yi, başka bölgesel ağırlıklı küçük grupları ve bazı bağımsızları kapsayan bir demokratik cephe örgütledi. Amaç, bu cephe öncülüğünde grev ve kitle eylemleri düzenleyerek Franco rejimini dize getirmektir.

PSOE'nin bu cephede yer almayı reddetmesi, ilgi çekici ama aynı zamanda sosyalistlerin daha sonraki stratejilerinin de habercisi olan bir gelişmedir. İspanya'nın gerçeklerini PCE yöneticilerine oranla daha iyi değerlendiren yeni PSOE önderleri, dikta rejiminin, zora başvurularak değil, ancak bu rejimin kadroları içinde yer alan "nispeten ilerici ve demokrat" unsurlarla tartışılıp onlarla ortak bir taban oluşturularak yola getirilebileceği görüşünde idiler. Nitekim, 1975 Haziran'ında da PSOE, hristiyan demokrat eğilimli grupları, eski "falanjist"lerden Ridruejo'nun sosyal demokrat gruplarını ve daha çok bölgesel nitelikli formasyonları içeren "Demokratik Yakınlaşma Platformu"nu kurdu.²² Bu "cephe" görüldüğü üzere, merkeze ve demokratik sağa açıktı.

Aslında PCE de PSOE de, rejime karşı "birleşme" sürecine girildiğinde, başını çektiği anti-faşist cephe aracılığıyla solun kontrolünü elinde tutabilmeyi güvence altına alma amacındaydı. Ne var ki, zaman ve oluşumlar PSOE lehine gelişti ve PCE'nin deneyimli önderi Carrillo'ya değil genç Gonzales'e hak verirdi. Franco ölüp de yandaşları -demokratikleşmeyi her ne pahasına olursa olsun reddeden katı Frankist azınlık ile değişime yanaşma eğilimindeki "açılış" taraftarı çoğunluk arasında- bölününce, sol muhalefet için "demokratikleşebilir" Franco'cularla görüşme masasına oturma zorunluluğu belirdi. Tartışılarak çözüme varma olanağı varken, bu arada yapılabilecek grev ve eylem çağrıları yumuşamaya yüz tutan ortamı gereksiz yere gerginleştirecek ve henüz o anda tüm gerçekliğiyle iktidarda bulunan Franco'cuların demokratikleşme yanlısı olanlarını da ürküterek "katı Frankist"lerin safına itecekti. Sonuçta, PCE "radikal" politikasını bir yana bırakarak çizgisini değiştirmek zorunda kaldı.

22) "Falanj", 1923-1930 arasında İspanya'da dikta kurmuş olan General Primo de Rivera'nın oğlu Antonio tarafından 1933'te kurulup General Franco döneminde de uzun süre "resmi parti" olarak yaşamını sürdürmüş bir siyasal örgüttür.

Ancak, PCE'nin bu "dönüş"üne karşın, demokratikleşme sürecine girilirken geniş cephe bünyesinde inisiyatif PSOE'nin eline geçmiş oldu. Daha sonra "Demokratik Eşgüdüm" kuruldu, eski rejimin sürmesine karşı olan siyasal güç ve kişiliklerin tümü bu "cephe" saflarında biraraya geldi ve Temmuz 1976'da, Kral, Suarez'i başbakanlığa getirerek, demokratikleşme sürecine ivme kazandıran Reform Yasaları'na yeşil ışık yaktı.

1960'lı yıllardan itibaren İspanya'da görülen toplumsal değişimler hem PCE'nin hem de POSE'nin yapısını, üye ve yandaş profilini etkiledi.²³ Bu yılların ekonomik ve toplumsal gelişmelerinin ürünü olan "beyaz yakalı" orta sınıfın hızla büyümesi her iki partinin üye yapısına yansdı. PCE, bu katmanları ve özellikle aydınları daha çok 1960'lı yıllarda "cezbetti". Ancak, sol partiler 1977'de yasallaştıktan sonra, orta sınıfın, siyasal ifadesini daha çok PSOE'de bulduğu saptandı. Hatta, Franco'ya karşı savaşında PCE'yi bir "araç" gibi kullanmış olan bir kesim PCE üyesi de, Franco ölünce, partisini bırakıp PSOE'ye geldi. Öte yandan, solcu olmayan ama Suarez'in bu arada "iktidar partisi" olmak üzere "alelacele" kotardığı "yapay" UCD'ye gitmeyi de içine sindiremeyen bir takım Franco karşıtı demokratlar da İspanya'nın yakın geleceğinde etkinlik gösterebilmelerini sağlayacak tek platformun PSOE olduğunu saptadılar.²⁴ Ancak vurgulamak gerekir ki, PSOE'ye gelen bu orta sınıf mensubu yeni üyeler Marksist dünya görüşünü benimsemiş ve çok gelişkin bir siyasal bilince sahip "militan" yapıları kişiler değillerdi. Marksist kökenli PSOE, işte özellikle bu yıllarda, yapısını toplumunkine koşut olarak değiştirdi. "Marksist" bir parti, üst kadroları profesyonelleşmiş bir merkez sol kitle partisine dönüştü.

PSOE'nin üye sayısı diğer Batılı sosyalist ya da sosyal demokrat partilerinkine oranla düşüktür. Tüm katımlara karşın, üye sayısının, demokratikleşme süreci boyunca, 200.000'in altında kalması, aktif üyelerin her biri için parti içinde gerçekten ilerleme ve kariyer yapma olanakları sağlıyordu. Üstelik, partinin iktidara gelmesi, bu üyelere ulusal düzeyde önemli mevkilere ulaşma olanağı da getirebilecekti. Bu görünümde bir partinin seçim başarısı elde etmesi kendisi için yaşamsaldı. Bir komünist partinin üyesi partisinden hiç bir şey beklemeksizin yıllar boyu siyasal çalışma yapabilir. Ancak, PSOE'nin 1970'li yılların sonlarına doğru dönüştüğü üye ve seçmen çoğunluğu- ideolojik motivasyonlu olmaktan çok- konjoktüre dönük parti, seçim başarısı

23) O tarihlerde bu partiler "yasaklı" olduklarından seçmenlerinden söz etmek olanak dışıdır.

24) Gerçekten de Adolfo Suarez'in UCD'yi kurması, Turgut Sunalp'ın MDP'yi kurması gibi, yapılacak ilk seçimlerde iktidara gelmek üzere bir siyasal örgüt edinmek içindi. Suarez de partisini, Sunalp gibi, zaten iktidardaki bir anlayışı seçimler yoluyla "halk" onayından geçirme aracı olarak düşünüyordu. UCD de, MDP gibi, kitle partisi değil, "taban"sız bir "kadro" partisiydi ve "iktidara mahkum" diye mütalaa ediliyordu. Ne var ki, demokratik anlayışlarla donanmamış olan MDP iktidara gelemeyi ve hemen yok oldu; buna karşılık, demokratlaşmaya eğilimli UCD iktidar oldu, ama bir süre sonra o da erimeye yüz tuttu.

göstermese üyelerini yitirebilirdi. Bunun aksine, seçim başarısı, üyelerin kendilerini ulusal düzeyde kanıtlamalarına yol açacak; parti kadrolarının çalışma hevesini arttıracak; onları, örgüte "çıkart" ilişkileri yoluyla " çok boyutlulaşan" bağlarla bağlayacak ve lider kadroyu tartışmasız desteklemeye yöneltecekti. Seçim başa -rısının hem parti hem de kendileri için önemini kavrayan PSOE üst yöneticilerinin bu başarıyı sağlama almak üzere kurdukları "Seçim Tekniği Enstitüsü" (ITE)/nden iyi yararlanmayı bildikleri 1980'li yıllarda görüldü.

Franco öldükten sonra, rejim, komünist kuramcılarının pek de öngörmedikleri biçimde, tartışma ve uzlaşma yoluyla el değiştirdi. Rejim değişimi ve demokratikleşme sürecinde ortamın belirleyici niteliğinin "ılımlılık" olması da komünistlerden çok PSOE'nin işine yarayan bir etken oldu. Özetle, bir çok tarihsel koşul bir araya gelip 1975-80 arasında PSOE'nin yararına, PCE'nin ise zararına işleyen bir "sosyal-psikolojik" mekanizma yarattı. Gerçi PCE kendisine karşı bir kesim halkta yer etmiş ön yargılardan arınma fırsatını, o sıralarda İtalyan Komünist Partisi'nin başını/ çektiği "avrokomünist" akımın ateşli temsilcilerinden birisi olmakla buldu. Üstelik, PCE önderi Carrillo, "avrokomünist" görüşlerini sergilediği kitabında çoğulcu liberal toplumu benimsemiş, avrokomünizmi benimsemiş bir partinin "tek parti" olmayı değil çoğulcu bir yapının en solundaki parti olmayı amaçladığını belirtiyor ve Sovyetler Birliği'ne karşı en saldırgan dili kullanan avrokomünist lider özelliği ediniyordu.²⁵ Ancak, 1970'li yılların sonunda ve 1980'lerin başında hem avrokomünizm'in hızı kesiliyor, üstelik hem de PCE, liderinin bu "anti-konformist" tutumundan ötürü, ortodoks tabanının bir kesimini yitiriyordu.

İlk serbest seçimlerden sonra PCE

1977 seçimlerinden sonra, siyasal yelpazenin solunda, partilerden birisi iktidar yoluna girerken diğeri iç çekişmeler yüzünden giderek küçülüyor ve kısa dönemde her türlü başarı şansını yitiriyordu. Politika "tanrı"sı PSOE'nin elinden tutmuş, PCE'ye ise küsmüştü. Gonzales ve Guerra partilerini ortodoks yapılı komünist partilerin uygulayageldiği türden "Leninist" merkeziyetçiliği çağrıştıracak bir disiplinle yönettiğinde PSOE örgütü bunu güçlü önderlik göstergesi gibi kabul etti; oysa Carrillo genelde komünist partilerin alışık olduğu bükülmez iç disiplinini PCE'de uygulamayı sürdürünce, partide iç kavgalar başgösterdi, giderek kopmalar oldu. Böylece PCE, Nisan 1977 ile Temmuz 1981 arasında 60.000 militanını yitirdi.²⁶ 1977 seçimlerinden sonra, PCE, birliğini kolay kolay sağlamadı. Parti içinde, birbirine karşıtlık güden üç akım belirdi. Bunlardan-birincisi, PCE'ye yakın CC.OO. sendika konfederasyonundan ve PCE'nin Katalonya şubesini oluşturan Katalonya Birleşik Sosyalist Partisi (PSUC) bünyesinden gelen SSCB Komünist Partisi çizgisindeki militanların oluşturduğu akımdı.

25) Bkz: S.Carrilo, op.cit.

26) Bkz: P.Heywood, "Mirror-images: the PCE and PSOE in the transition to democracy in Spain", op.cit., S.204.

Bunlar, Carrillo'yu, "devrim"i burjuvalara "satmak"la suçlayıp PCE yönetimini daha "devrimci" bir çizgiye yönelmeye çağırıyorlardı. Bu fraksiyona tam zıt bir akım ise, PCE'ye daha çok Franco döneminde katılmış aydınların ve "beyaz yakalı"ların vücuda getirdiği ve sonradan "yenilikçiler" diye anılan gruptu. Bunlar da Carrillo'yu eleştiriyorlar, ama, bir önceki grubun tersine, onu "avrokomünizm"in gereklerini parti içi politikada yerine getirmemekle suçluyorlardı. Üçüncü grupta ise, dışarıya dönük yüzünde "avrokomünist" olan, içte "Leninist merkezîyetçilik"ten şaşmayan lider Carrillo ve onun sadık destekçileri bulunuyordu.

Farklı yönlerden gelen iki ateş arasında kalan Carrillo, hele "avrokomünizm" aracılığıyla kaplamak istediği alanın o arada PSOE tarafından işgal edilmekte olduğunu görünce, iyice telaşlandı. Yel pazenin bu bölgelerini PSOE'ye kaptırmamak için -PCE'nin ortodoks kanadının şimşeklerini çekmeyi göze alarak- daha da "ılımlı" bir siyasal çizgi izlemeye başladı. Böylece, 1977 sonlarında sağ parti dışındaki tüm siyasal partilerce imzalanan "Moncloa Paktı"na PCE de katıldı.²⁷

Moncloa Paktı ya da Moncloa Belgesi, içerdiği "enflasyona ve işsizliğe karşı savaşım"ın monetarist yöntemler ve ücret sınırlamaları gibi kısıtlayıcı ekonomi politikası önlemlerine dayandırılmasını öngörüyordu. Böyle önlemler içeren bir "Belge"yi ileride oluşabilecek bir koalisyonun ortaklık yolunu PCE'ye o zamandan açma düşünmesiyle imzalayan Carrillo, partisince ve sendikalarca bu yüzden çok eleştirildi. Daha sonra, Suarez Hükümeti Moncloa'nın öngördüğü yapısal reformları gerçekleştirmeyince de, bu belgeyi imzalayan "solcu" liderler arasında İspanyol emekçilerinin öfkesini çeken -sanki bu belgenin altına PSOE de imzasını koymamış gibi- yine sadece PCE lideri Carrillo oldu.

Carrillo'nun her uygulaması eleştiri topluyor, bu çerçevede PCE'nin 1978 yılında yapılan 9.Kongresinde partinin tüzüğünden "Leninizm" sözcüğünü çıkarma önerisi de yine bir kesim partinin kızgınlığını liderde odaklaştırıyordu. Bu arada, PCE ile bölgesel komünist partiler arasında çatışmalar oldu. Katalonya komünistleri PCE'ye karşı bağımsızlıklarını ilan ederken Basklar da Madrid'deki merkezin direktiflerini dikkate almamaya başladılar. Carrillo, İspanya'nın, üzerinde en çok tartışılır lideri durumuna geldi. 1982 başlarında, PCE üyeleri-

27) Adını, imzalandığı yer olan Başbakanlık konutundan alan Moncloa Paktı esas olarak bir takım sosyo-ekonomik ve siyasal kararları içeren bir "belge" idi. Ancak, bu Belge'nin "siyasal anlamı" içeriğiyle bağımlı değildi. Şöyle ki, "Belge" tüm partilere ülke ile ilgili bazı kararları birlikte alma ve bu yolla siyasal iktidar işlevi görme olanağı veriyordu. Bu belge, tüm gözlemcilerce yeni rejimin bir "uzlaşma" rejimi olacağının müjdecisi gibi mütalaa edildi. "Moncloa Paktı" imzacı partilere böylece bir tür "demokratik meşruluk"da sağlamış oldu.

Bu belgeyi imzalayan siyasal partilerden biri olmanın PCE'ye kazandıracağı saygınlığı gözönüne alan Carrillo, zamanın başbakanı Suarez'e hemen "evet" demekle, yel pazenin merkezindeki bir başbakanın yarattığı bu ortak platforma katılıp katılmama konusunda duraksayan PSOE'yi de işin içine girmeye zorlamış oldu.

nin sayısı eskiye oranla çok azalmıştı. Aynı yılın Ekim ayında yapılan genel seçimlerde PCE'nin oy oranı %4'lere düştükten bir ay sonra Carrillo PCE Genel Sekreterliğinden istifa etti.

PCE'yi bu duruma getiren stratejik çizgi, esas olarak, Franco döneminde oluşturulmuş analizlerden kaynaklanıyordu. PCE'nin görüşüne göre, İspanyol kapitalizmi ülkeyi yönetebilmek için askeri otoriteye gereksinim duyuyordu. Demokratik meşruluk üretemeyen ve çalışan halk kesimlerini sistemiyle bütünleştiremeyen İspanyol kapitalizmi, bir tür "babacan" devlet imajı eşliğinde yürüttüğü sindirme politikasını amacına en uygun sistem olarak görüyordu. 19.yüzyılın sonunda denizaşırı sömürgelerin elden çıkması ve emekçilerin hareketlenmesiyle başlayan siyasal istikrarsızlık, PCE için, bu savının kanıtıydı. Nitekim, siyasal karışıklıklara son vermek için 1923-1930 arasında General Primo de Rivera askeri dikta kurmuş, 1931'de ilan edilen Cumhuriyeti de, 1936'da, Franco'nun - aynı yıl yapılan seçimi kazanan Halk Cephesi'nin iktidara geçmesini engellemek üzere isyan eden- ordusu boğmuştu.²⁸

PCE, stratejisini işte bu tür aşılmiş irdelemelere dayandırıyor ve demokrasiye barışçı yollardan geçilebilme olasılığını hesaplarına katmıyordu. Olaylar beklemediği biçimde gelişince de, yeni analizler üretip görüş ve yönelişlerini oluşumlara uyarlamakta yetersiz kalıyordu. Yine de, Franco sonrası yıllarda, PCE, bir "anti-sistem" parti rolünü kabullenmedi. Ne var ki, yeni durumu somut irdelemelerle değerlendirip stratejisini, konumunu ve imajını yenileştirmesi gerektiği zamanda ise, PCE'yi, iç bunalımları engelledi. Oysa, PCE, daha 1980'li yılların ilk yarısında, çalışanların PSOE iktidarına karşı duymaya başladığı memnuniyetsizliği kendi lehine sempatiye ve oya dönüştürebilirdi.

B) İspanyol Parti Sistemi

Serbest seçimlerin ortaya çıkardığı sistem özellikleri

İspanya, Haziran 1977'de, 1936'dan bu yana yaşadığı ilk serbest seçimlere hazırlanırken, önceki sayfalarda açıklanmaya çalışılan nedenlerle, kamuoyuna PCE'den yaşlı, yıpranmış ve dogmacı, PSOE'den ise genç, geleceğe dönük ve - programındaki "Marksist referans"lara ve bazı konularda PCE'ninkinden de radikal konumlarına karşın- ılımlı bir parti imajı yansıyordu. Sonuçlar görüntüyü doğruladı. PCE'nin %9.4'lük düş kırıcı oranına karşılık, PSOE, %29.3 oy ve parlamentodaki 300 milletvekilliğinin 118'i ile İspanya'nın ikinci önemli siyasal partisi statüsüne kavuştu.

Bir parlamenter demokrasinin parti sistemi, özünü oluşturan öğelerin en önemlilerinden olan seçimlerden soyutlanarak incelenemez. Dolayısıyla, bazı yorumları İspanya demokrasiye geçtikten sonra düzenlenen tüm genel seçimleri gösteren tablo ışığında yapmakta yarar vardır.

28) PCE'nin Franco dönemindeki stratejisi için bkz: J.Botella, "Spanish Communism in crisis-The Communist Party of Spain" (ed) M.WallerW/ M.Fennema, op.cit. S.69-85

	1977	1979	1982	1986	1989
	(%) mv.	% mv.	% mv.	% mv.	% mv.
PSOE	29,3 118	30,5 121	48,4 202	44,1 184	39,6 176
(sosyalist/sosyal demokrat)					
PCE (IU) (komünist)	9,4 20	10,8 23	4,1 4	4,6 7	9,1 17
UCD (merkez)	34,4 166	35,0 168	6,7 11	- -	- -
CDS (merkez)	- -	- -	2,8 2	9,2 19	7,9 14
PP (AP, CD, CP) (sağ)	8,3 16	6,0 9	26,5 107	26,0 105	25,8 106
CIU (Katalan/ulusçu)	2,8 11	2,7 8	3,7 12	5,0 18	5,0 18
PNV (Bask/ulusçu)	1,6 8	1,5 7	1,8 8	1,5 6	1,2 5
HB-EE (Bask/uç ulusçu)	0,9 1	1,4 4	1,4 3	1,7 7	1,6 6
Diğer (Bölgeciler)	13,3 10	12,1 10	4,5 1	7,9 4	9,8 8

Kaynak: Union Interparlementaire -Chronique des Elections et de l'Evolution
Parlementaires -(CIPP)- Genève

Tabloya göz atıldığında ilk göze çarpan şey, parti bolluğudur. Aşlında, ilerideki bölümlerde açıklanacağı üzere, İspanyol parti sisteminin önemli bir özelliği, "sağ-sol" boyutu dışında bir de "merkezci-özerk bölgeci" ayrışma çizgisinin varlığıdır. Dolayısıyla, -seçimlere katılan ama pek kayda değer sayıda oy alamayan pek çok sayıda bölgesel nitelikli partiden- özellikle Katalan ve Bask olanları önemli oranlara ulaşarak oylarda büyük ölçüde dağılma yaratırlar. "Bölgeci oy"un ilgili bölgelerde yüksek yoğunluğa ulaşması, bölgeci partilerin o yerlerde milletvekili çıkarabilmesini sağlar. Böylece, bu yörelerin bölgeci seçmeni, oyunu, "yararlı" olması için bir büyük partiye vermek durumunda kalmamış olur. Nitekim, Katalan CIU ve Bask PNV, bütün seçimlerde- ulusal düzeydeki küçük yüzdelere nispeten yüksek sayıda milletvekili çıkarabilmişlerdir. "Milletvekili/oy" oranı yüksek olan bölge partilerine karşılık, oy oranı %10'ların altında kalan bir ulusal parti, oyları tüm yurt düzeyine yayıldığından, az milletvekili ile yetinmek durumundadır. Nitekim, örnek olarak alınabilecek son seçimlerde, CIU, %5 oy oranı ile, %9,1'lik PCE ve %7,9'luk CDS'den daha çok milletvekili çıkarmıştır. Yine, örneğin 1982 seçimlerinde, PNV, %1,8 oy oranı ile, %4,1 alan PCE'nin iki katı milletvekili elde etmiştir. Bu olgu, Katalan ve Bask bölgeciliğinin, birçok küçük partinin erimesine yol açan "yararlı oy" mekanizmasından etkilanmemesini açıklar. Buna karşılık aynı mekanizma, toplam oyları başlarda %10'u epey aşan küçük bölgeci partileri erozyona uğratarak oylarının toplamını 1980'li yılların seçimlerinde %10'ların altına düşürmüştür.

Seçim tablosunun sergilediği bir başka gerçek te, toplam sol (PSOE+PCE) oyların ilk serbest seçimler dışında, -bölgeciler hariç- sağ ve merkezdeki oyların toplamından yüksek olmasıdır.

Seçim yıllarına göre oy oranları (%)

	1977	1979	1982	1986	1979
Sol toplam	38,7	41,3	52,5	48,7	48,7
Sağ ve merkez toplam	42,7	41,0	36,0	35,2	33,7

Öte yandan, sol içinde oy dağılımı da, PSOE'nin PCE'ye karşı ezici üstünlük sağlayarak ondan 12 kat çok oy aldığı 1982 ve 10 kat çok oy aldığı 1986 seçimleri dışında, -ortaya bir büyük bir de küçük parti görünümü çıkarmakla birlikte- PCE aleyhine "kabul edilebilir" sınırları aşmaz. Örneğin, son seçimlerde, PSOE, PCE'nin oylarının 4 katı kadarını almıştır ki, bu da, PCE'yi sol içinde marjinalleşmeye sürüklemeyi sağlar.

Ayrışmalar ve seçimler

Daha önce vurgulandığı üzere, Fransız devriminin Avrupa siyasal sistemlerine bıraktığı kalıcı ayrışma çizgilerinden birisi, "laisizm/kilise", bir ikincisi de "merkez/çevre"dir. Bu iki "ikili" kalıcı birer ayrışma çizgisi oluşturmuş, ama 20.yüzyılda, giderek "sağ-sol" ayrışma boyutu tarafından absorbe edilmişti. Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı "ulusal devlet" "merkez"i ve "laisizm"i bir arada temsil ediyordu. Oysa, İspanya'da 1936'da iç savaşa girilirken, "norm koyucu merkez"i Kral ve Ordu temsil ediyor, ancak, bu "merkez"-Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı devlet gibi -"kilise/laisizm" ayrışmasının "laisizm" kanadı ile çakışmıyordu. Toplumsal "norm"ları saptayan Kral ve Kilise, ordunun başındaki general Franco aracılığıyla laik cumhuriyetçilere savaş açıyor ve onları eziyordu.

Gerçi İspanya, Endüstri Devrimi'ni "diğer Avrupa" ile birlikte yaşamamıştı. Bununla birlikte bu devrimden kaynaklanan ayrışma, 19.yüzyılın sonunda, İspanyol toprağında da tohum veriyor ve emekçi partisi PSOE kuruluyordu. Daha sonraki Proletarya Devrimi'nin ürünü olan PCE ise, 20.yüzyılda, PSOE'nin "yanında ve karşısında" yerini alıyordu.

İşte özetle bu kaynaklardan doğan parti sistemini, 1970'li yılların başında, iki ana ayrışma çizgisi katediyordu. "Kilise/laisizm" ve "kralcı/cumhuriyetçi" boyutları içiçe geçerek genelde "sağ-sol" boyutunu oluşturur olmuşlardı. Bunun yanı sıra, "merkeziyetçi/bölgeci" ayrışma çizgisi, terörle de beslenerek, varlığını sürdürüyordu.

Bugünkü İspanyol parti sistemi, artık çağın zoruyla, "kilise/laisizm" ve de Juan Carlos'un demokrasiyle bütünleşmesi, hatta neredeyse demokrasinin sembollerinden biri olmasıyla da -Yunanistan'ın 20.yüzyıldaki ana çelişkilerinden birini oluşturmuş bulunan- "cumhuriyetçi/kralcı" çizgisini aşmıştır. İspanyol parti sistemini, artık sadece "sağ-sol" ve "merkeziyetçi/bölgeci" ayrışmasından kay-

naklanan partiler oluşturur.²⁹

Özgürlük döneminin ilk seçimleri, yeni anayasayı düzenlemek görevini üstlenecek olan meclisin yapısını ortaya çıkaracaktı. Bu meclisin aslında bir tür "kurucu meclis" olacağı biliniyordu. Seçmen, 1977'de en çok oyu demokratikleşme süreci'nin -kral dışındaki- tek yönlendiricisi olan Suarez'in alelacele topladığı merkez partisi UCD'ye verdi. Sağda "Frankist" değerleri savunan AP, halkın sadece "katıksız" Franco'cu kesiminden oy alabildi ve %8.3'te kaldı. Öte yandan solda PSOE, PCE'nin üç katı oy alıyor ama yine de seçmene "iktidar partisi" olabileceği izlenimini henüz vermiyordu.

Yeni demokratik anayasa ile çalışacak ilk meclis 1979 yılında seçildi. Sonuç, sol -özellikle de PSOE- için düş kırıcıydı. Suarez'in merkez partisi yine %35 ile en çok oyu aldı. Seçime bu kez CD adı altında giren sağın oyu daha da düştü.

1982 genel seçimleri ise kesin bir PSOE yengisiydi. PSOE, arkasından gelen ilk partiden %22 kadar fazla oy aldı. Meclisteki her 3 milletvekilinden 2'sine sahip olan PSOE, tümüyle sosyalistlerden oluşan ilk İspanyol hükümetini kurdu.³⁰ PSOE'nin yengisi PCE'nin yenilgisiyle çakışıyordu. Bu arada merkez bölünmüş ve erimişti. Kadrolarının önemli bir kesimi sağdaki Manuel Fraga'yı izlemiş, daha az bir kesimi ise Suarez ile kalmıştı. Seçmenlerinin de bir oranı PSOE, ama daha çoğu da artık Franko dönemini çağrıştırmayan -sağ parti arasında paylaşılmıştı. 1981 Şubat'ında darbeciliğe özenen serüvenci albay Tejero'nun PSOE'nin bu seçimlerdeki görkemli yengisine istemeden yaptığı katkı da gözlemcilerin dikkatini çekiyordu. Kral'ın bu olayda demokratlığını kanıtlayarak "sağda olmayabilecek" bir iktidara "hazır" bulunulduğu izlenimini vermesi ve iktidardaki Suarez'in yıpranması hep PSOE lehine oluşan siyasal konjonktürün bileşenleriydi.

1986 seçimlerinde PSOE, ufak bir yıpranma belirtisi göstermekle birlikte, iktidarı korudu. PCE zaafını sürdürdü. Merkezde CDS tek parti olarak kaldı ve bu kez CP adını alan sağ parti 1982'deki oy düzeyini 1986'da da aynen sağladı. Bundan 3 yıl sonra, 1989 sonunda yapılan seçimlerde de, 1982 ile 1986 arasındaki eğim, PCE'ninki dışında, aynen sürdü. PSOE, biraz daha aşınmakla birlikte, iktidarı yine korudu. PCE, önemli bir atılım yaparak, seçimlerin tek kazançlı partisi oldu. Buna karşılık, Suarez'in Merkez partisi CDS işlevini yitirmiş gibi göründü. Sağ ise, arka arkaya 3.seçimde, bu kez PP adı altında, aynı oranı aldı.

"Geçiş dönemi ile PSOE iktidarı arası süreçte seçmen v e parti dinamiği"

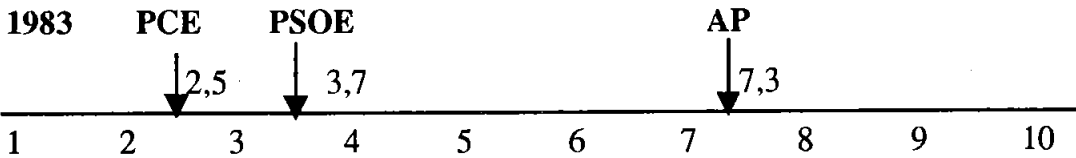
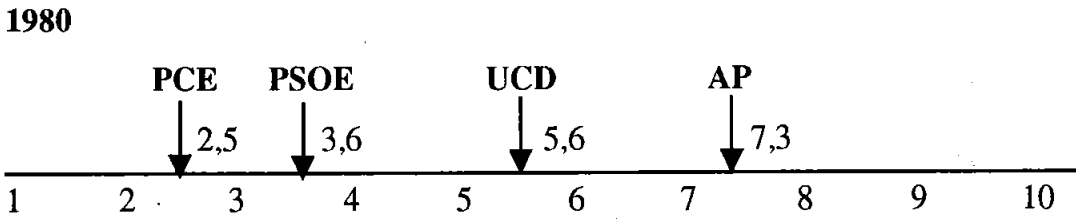
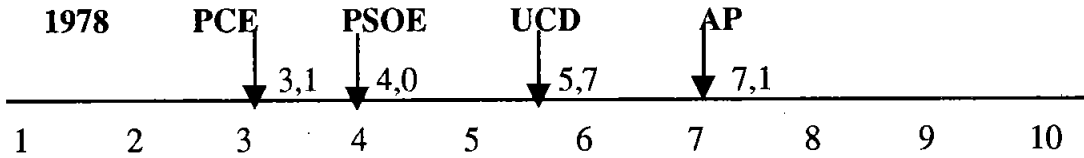
İspanyol seçmenin -demokratikleşme sürecinin başladığı 1976 yılı ile PSOE'nin ilk iktidar yılının bittiği 1983 arasındaki- dinamiği, "sağ-sol" ekseninde, 3 ayrı dönemde ele alınabilecek bir hareketler bütünü sergilemiştir.

29) Bu arada PCE'nin "proletarya diktatörlüğü" ya da "proletarya devrimi" kavramlarını reddetmesiyle sol içindeki "reformist sol/devrimci sol" ayrışması da kendiliğinden son bulmuştur. Ancak, yine de, PSOE-PCE arasında, "komünist sol/sosyal demokrat sol" ayrışmasını yaratan temel çizgi farklılığı sürer.

30) PSOE'nin daha önce 2.Cumhuriyet döneminde, 1931-33 arasında, bir koalisyon hükümetinde yer almış bulunduğu biliniyor.

Reform yasaları ve anayasa için yapılan halkoylamalarını ve ilk genel seçimleri kapsayan 1976-78 arası dönemde seçmenin sağ-sol ekseninin tam ortasında bulunan ortalama konumunu biraz sola kaydırıldığı gözlemleniyor.³¹ 1976-81 yıllarını kapsayan ikini bir süreçte seçmenin sola kayması duruyor ve ortalama konum ortanın biraz solunda sabitleşiyor. Nitekim seçmenin sola yönelişinin umutlandığı PSOE 1979 seçimlerinde UCD'nin iktidarda kalışıyla düş kırıklığına uğruyor. 1980 Mart'ında yapılan yerel seçimlerde, iktidar partisi UCD ağır yenilgilere uğramakla beraber oyları PSOE'ye gitmiyor, Bask ve Katalan "özerk" parlamentolarına "merkez sağ"da konumlanan "bölgeci-ulusçu"lar doluyor. Dolayısıyla, seçmen yine sola kaymış olmuyor. Ancak 1982-83 yıllarında, seçmen sola doğru hareketleniyor. Nitekim, bu arada yapılan genel seçimlerde PSOE mutlak çoğunluğu elde ediyor. Seçmenin bir kesimini merkezde odaklaştıran UCD önce küçülüp bölünüyor, 1982 seçimlerinden sonra da dağılıyor. Öte yandan, seçmenlerin bir kesimi konumunu giderek iktidar partisi PSOE'ninki ile özdeşleştiriyor. Bütün bunların sonucunda seçmen bu dönem boyunca sağ-sol eksenini üzerinde aldığı gözlemlenen en "sol" konuma geliyor.

Partilerin kamuoyu gözünde sağ-sol eksenindeki ortalama konumları ise 1977, 1979 ve 1982 genel seçimlerini izleyen yıllarda, aşağıda görüldüğü gibi, önce bir sola yönelme ve 1980'den sonra da dengelenme görüntüsü verir.

31) İspanyol seçmen ve parti dinamiği konusundaki gözlemlerimi şu yapıtın içerdiği sayısal veri ve ayrıntılara dayandırıyorum. J. Condomines/J.D. Barroso, "La Dimension Gauche-Droite et la Compétition entre les Partis Politiques en Europe du Sud (Portugal, Espagne, Grèce)", Etude et Recherches No.17, Département de Science Politique, Université de Genève, Genève, 1981, s.17-27. Adı geçen incelemede bulunan veriler değişik kamuoyu araştırma kuruluşlarının düzenledikleri "sondaj"lardan alınmıştır.

1978'de UCD'nin seçmenleri (5) ve (6) noktaları dolayında kümeleniyordu. PSOE seçmenlerinin ise -en çok (3) ve (4) noktalarında gruplanmakla birlikte-%20 kadarı da (5) noktasında bulunuyordu. Bu kesim ile ilgili olarak UCD ile PSOE arasında (5) noktası dolaylarında rekabet olmuş ve UCD, 1979 seçimlerinde, sağ-sol ekseninin bu bölümünde, rekabet gücünü korumuştur. Öte yandan, seçmenlerinin büyük bir kesimi (3)'te yer alan PCE ile PSOE arasında yelpazenin "sol"unu gösteren ve PSOE'nin özellikle güçlü olduğu (3), bir ölçüde de (4) noktalarında rekabet vardır. PCE'nin diğer Avrupa komünist partilerine oranla uca yaklaşmayan bir sol konum benimsemesi de, bu arada izlenmekte olan "avrokomünist" çizgiye bağlanabilir. Sağın temsilcisi AP ise (5) noktası ile (8) noktası arasında dağılmış bir seçmen kitlesine sahiptir. Otoriter sağın egemenliğinden yeni kurtulmuş İspanya'da, 1978 yılında, uç sağda konumlanan ne seçmen ne de parti kalmıştır, 1978'de UCD, hemen tüm seçmenlerinin yığıldığı (5) ve (6) noktalarında AP ve PSOE ile rekabet durumundadır.

1980'de UCD'nin toplam seçmenlerinin yaklaşık %60'ı (5) noktasında bulunuyor. Bu partinin 1978'de daha sağ ve solda bulunmuş olan seçmenlerinin AP ve PSOE arasında paylaşıldığı anlaşılıyor. PSOE ise, seçmen yapısının biraz daha solda dağılmasıyla, sola kayıyor. PCE, PSOE ile yelpazenin (3) noktasındaki savaşımını yitirerek rakipsiz olduğu daha sol bölgelere çekiliyor. AP ise, iki yıl önce %17 oranında (5) noktasında bulunan ılımlı seçmenini büyük ölçüde yitiriyor ve (7) noktasında yığılan seçmenlerinin eğilimine uyan bir konumda denge-leniyor.

UCD, 1983'te siyasi sahneden silindi. PSOE'nin seçmen yapısında merkeze doğru bir yayılma oldu. Yitip giden UCD'nin bu bölgedeki eski seçmenlerinden bir kesimi olan merkezdeki bu yeni seçmenlerin varlığına karşın, PSOE, yelpazenin solundaki konumunu korudu. PCE, üç yıl öncesine göre aynı durumda kaldı. Buna karşılık AP, eski UCD seçmenlerinin bir kesimini kaparak, seçmen yapısını soluna doğru yaydı. Ancak, buna simetrik olarak sağında, uç sağda da seçmeni arttı. Böylece AP (7) ile (8) noktaları arasındaki konumunu sürdürdü. 1983 yılına ilişkin araştırmaların ortaya çıkardığı en çarpıcı sonuç, PSOE'nin, en çok dağılmış seçmen yapısına sahip olarak, yelpazenin hem solunu hem merkezini kaplayıp hem de daha soldaki PCE ile rekabet edebilmesi olgusuydu.

Yukarıdaki irdelemenin gözlemciyi vurgulamaya yönelttiği sonuçlar şunlardır. İspanyol seçmeni, Güney Avrupa'da sosyalistlerin iktidara aday olduğu 1970'li yılların sonu ile iktidara geçtiği 1980'li yılların başında AT ülkelerinin en "sol"da bulunan seçmenidir. Öte yandan, seçmen, sağ-sol eksenini üzerinde pek kıpırdamamış, giderek biraz sola kaymakla birlikte, bu yıllar boyunca ortanın solundaki konumunu korumuştur. Bütün bu "mekanik" irdelemelerin ortaya çıkardığı gerçek, İspanyolların "hızlı reformist" eğilimli olma özelliğine sahip bulunmalarıdır. İspanyol seçmeni, dogmatik anlayışları reddetmekle birlikte, mevcut düzenin değişmesi yanlısıdır. İspanyol seçmeninin bu dönemde Avrupa'nın "en solda" oy kullanan seçmeni olması da, "geçiş" döneminde İspanyol sağının, sözc gelimi Yunan sağının yaptığı gibi demokratikleşme sürecine aktif katkıda bulunmuş olmaması dolayısıyla henüz o zamanlar demokratik meşruluğa kavuşamamış olmasından kaynaklanmıştır. Gerçekten de, İspanyol halkı, AP

seçmenin önemli bir kesiminin anayasanın halkoylamasına sunulmasında oy vermeyi reddetmiş ve AP'nin bütün partilerin imzaladığı Moncloa Belgesi'ni imzalamaktan çekinmiş olmasını o dönemde unutmamış ve sağın demokratikleşmeyi henüz içine sindiremediğini kavramıştı. Öte yandan, PCE, Portekiz komünistleri ya da Yunanistan'daki dış KKE gibi, Sovyetler Birliği yanlısı ve sistem karşıtı bir parti olmadığından seçmen çoğunluğu için yelpazenin solunda bir tür "sınır" oluşturmamıştır. Dolayısıyla, bu dönemde, siyasal yelpaze mekaniği açısından, sağda "sınırlı" İspanyol seçmeni, istediğince sola kaymakta başka ülkelerde olduğundan daha "özgür"dür. Zaten ortalama İspanyol seçmenin ortanın soluna yönelmesi de, partilerarası rekabeti PSOE'nin -doğası gereği- en avantajlı olduğu bu bölgeye yığmaktadır. 1980'li yıllar boyunca PSOE'yi iktidara "seçeneksiz" aday kılan da, İspanyol halkının tarihinin bu döneminde sergilediği sağdan ve dogmacı soldan kaçıp hızlı değişime ve reformculuğa prim tanıma eğilimidir.

Parti sisteminin nitelikleri

İspanya'nın, çok yeni bir demokrasi olmasına karşın, yukarıda görüldüğü üzere, son derece dengeli ve "nispeten oturmuş" bir parti sistemi vardır. Sistem, esas boyutu olan "sağ-sol" boyutu üzerinde incelendiğinde solda bir küçük, bir büyük parti, sağda bir büyük parti göze çarpar. Merkezdeki parti, gerçi 5 seçim dönemi boyu küçülmekle birlikte varlığını sürdürmüştür; ancak, 1990'lara doğru yaşam alanı -ortaya kayan dev PSOE ile "çağdaşlaşarak" sağ uçtan ortaya doğru ilerleyen sağ PP (Halkçı Parti) arasında- iyice daralıp yok olmaya yüz tutmuştur. Merkezdeki partinin artık bir çekim noktası oluşturmaktan çıktığı ve son seçimden sonra daha da çözülebileceği düşünülürse, İspanyol parti sisteminin, 1970'lerin sonundan bu yana, 4 kutuplu olageldiği, ancak bundan böyle yoluna üç ideolojik kutup ve "iki buçuk parti"li bir sistem olarak devam edeceği öne sürülebilir.³² Bu arada, PSOE'nin iktidarda daha da oy erozyonuna uğraması kaçınılmaz gibi görüldüğünden, oluşumlar PCE'nin oylarını olumsuz yönde etkilemediği takdirde, bugün Yunanistan'da varlığını sürdüren iki buçuk partili tablonun ortaya çıkması yüksek bir olasılık kazanabilir.³³ Üstelik, PSOE ile PCE

32) Bu arada PSOE, "merkez" partisi yıkıldığı taktirde "merkez" oylarının çoğunun sağa pek azının da kendisine geleceğinin bilincindedir. PSOE'nin, "merkez"de bir partiyi, bu nedenle, yaşatmaya çalışma eğiliminde olduğu saptanıyor. Öte yandan, merkez yittiğinde PSOE ile sağ arasında "tampon" parti de kalmayacağından, PSOE, sağındaki rakibiyle "oy kavgası"na daha "sağ"a yayılarak devam etmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla, PSOE'nin "siyasal yelpaze" üzerinde kaplamak durumunda kalacağı alan genişleyecek ve bunun uzantısı olarak tutum ve söylemindeki popülizm dozu artacak, içinde bulunduğunu ilerideki sayfalarda göreceğimiz "kimlik bunalımı" derinleşecektir.

33) Batılı komünist partilerin oylarının uluslararası konjonktüre son derece duyarlı olduğu bilinen bir gerçektir. Gerçi bu partilere oy vermekten ne olursa olsun vazgeçmeyen ve oranı da diğer partilerinkinden yüksek bir çekirdek seçmen kesimi vardır; ancak, kalan kesim, uluslararası ortamdan -örneğin yumuşamadan ya da soğuk savaştan- diğer partilerin seçmenine oranla son derece fazla etkilenir.

arasındaki çelişki ve karşıtlığın boyutları PASOK ile KKE arasındaki gibi "düşman"lığa varmadığından, ileride bu iki partinin ortak bir iktidarı da gündeme gelebilir.³⁴ Kuşkusuz ki siyasal sistem tüm oluşumlara açıktır; ancak, dış koşullar çok olumsuz bir konjonktür yaratmazsa PCE'nin en azından "buçuk" parti olarak varlığını sürdüreceğinin güvencesi, PSOE'nin onu yok etmeye çabalamasıdır. "İki İspanya"nın birbiriyle kapıştığı iç savaş dolayısıyla, iki kampa ayrılmış sistemlere allerji duyan İspanyollar, diğer partileri eritip sağ-sol ekseninde karşı karşıya kalmış iki büyük partinin oluşturacağı çift kutuplu ve kızışmaya aday bir sistem istemiyorlar.

Yukarıdaki düşünceler, "sağ-sol" boyutuna oturmuş, bir başka deyişle "establishment"ı oluşturan parti sistemi ile ilgilidir. Sistem, diğer boyut olan "merkezci/bölgeci" boyutunda incelenecek, olursa, tam anlamıyla "atomize" bir görüntü ile karşılaşılır.³⁵ Katalan ve Bask bölgelerinde önem kazanan bölgeci partiler, aralarında örneğin HB gibi uçta bulunan ve terör eylemlerini destekleyen formasyonların da varlığı yüzünden kızışmış bir ortam yaratırlar. "Establishment" partilerinin bölgeci boyutu absorbe etme çabaları, -özellikle PSOE açısından belirli bir başarı elde etmekle birlikte-, seçmenlerin "yararlı oy"a yönelemedikleri yörelerde ve uç ulusçuluğu temsil eden formasyonların az "geçirgen" seçmen kitlesi üzerinde etki oluşturmaz.³⁶ Dolayısıyla, sistem, şimdiye değin yapılan 5 seçimde oyların %15-20'sini emen bu boyutta, iki önemli yoğunluk merkezi ile atomize yapısını -bölgeci kızışmışlığı da çağın gereği gittikçe azalarak sürdürmeye adaydır.

C) PSOE'nin kimliği

PSOE'nin iktidara tırmanırken yapısı ve Gonzales'in kişiliği

PSOE, "yasal"laşmasından 5 yıl kadar bir süre sonra İspanya'nın en büyük partisi konumuna geldi ve bir süre sonra da iktidara geçti. Ekim 1982 seçimle-

34) Görüşlerini almak üzere tanışıp tartıştığım ve İspanya'nın en saygın günlük gazeteslerinden olan El Pais'in diğer Avrupa ülkelerini de çok iyi bilen bir yazarı, İspanyol siyasal ortamının örneğin İtalya ve Fransa'dakinden daha az gergin olduğunu, -PSOE'nin ikinci adamı "Guerra" hariç- hiç bir liderin başka liderler ve partiler hakkında kırıcı demeçler vermediğini ileri sürdü. 1989 Ekim seçimlerinden birkaç hafta önce gördüğüm bu gazeteciyle 1986 sonuçlarına göre %4 oy almış -ve birkaç hafta sonraki seçimde oylarını arttıracığını bilmediğimiz- PCE'nin 1990'lı yıllarda PSOE ile koalisyon yapma olasılığı üzerinde durmuştuk.

35) "Bölgeci" ayrışmadan kaynaklanan partilerin pek azı terör örgütlerinin siyasal ifadesini oluşturan formasyonlardır. Tüm bölgeci partileri bunların yapısına indirgeyerek "bölgeci" partilerin hepsinin "anti-establishment" ya da "sistem karşıtı" partiler olduklarını düşünmek yanlıştır.

36) PSOE, -bölgeci partilerin, soldan aldıkları oylardan daha çoğunu sağdan koparmalarından ötürü sağa daha büyük bir dezavantaj, dolayısıyla kendisine görece bir avantaj getirdiklerinin bilincinde olarak- "bölgeci" boyutun İspanyol parti sisteminin bir özelliği olarak -ama fazla da kapsam kazanmadan- varlığını sürdürmesine pek de karşı olmadığı izlenimini vermektedir.

rinde PSOE üzerinde toplanan oyların sayısı 10 milyonun üzerindeydi. Bu sayı, PSOE'nin 3 yıl önce elde ettiği 5,5 milyon oyun hemen hemen iki katıydı. Sosyalistlerin bu yengilerine koşut olarak, PSOE'ye bağlı işçi sendikaları konfederasyonu UGT de, yapılan sendikal seçimlerde, PCE'ye bağlı CC.OO.'yu altetti. Bir sonraki yıl, PSOE'nin konumunu iki ayrı düzeyde daha sağlamlaştırmasına tanık olundu. Belediye seçimlerinde oy oranı %28'den %43'e tırmanan PSOE, İspanya'nın 19 yeni özerk bölgesinin 15 tanesini kontrolü altına aldı.

Bütün bu önemli seçim başarılarını göstermeden önce, PSOE, bazı değişimlere uğramış ve eski "devrimci" atılganlığını yitirmişti. Daha 1976'da kendisini açıkça "Marksist" bir parti olarak niteleyen PSOE, 1980'li yılların başında Sosyalist Enternasyonal üyelerinin en "muhafazakâr"larından biri olup çıkmıştı. Gerçi yeni ılımlı kimliğinin PSOE'nin iktidara tırmanabilmesine -ve de orada kalabilmesine- çok önemli bir katkı yapmış olduğu kuşkusuzdu. Ancak partinin bu çizgisinin "tarihsel misyon"una ters düştüğü ve ona bazı geleneksel desteklerini yitirttiği de yadsınamazdı.

PSOE, Marksist dünya görüşünün gerektirdiği amaçları parlamenter rejim bünyesinde gerçekleştirmek için sosyal demokratlaşmış bir parti değildir. Günümüzdeki kimliğiyle, en azından üst kadroları düzeyinde, demokratlaşmış, modern "değer"lere ve bu arada "toplumsal dayanışma"ya da dönük, ulusçu bir "kitle partisi"dir PSOE.³⁷ Doğaldır ki, partinin, "sosyalist hedefler"den "toplumun modernleştirilmesi" ülküsüne geçişi birden gerçekleşmemiş, bu "başkalaşım" 1980'li yıllar boyunca sürmüştür. Hatta, "orta sınıf değerleri" ölçüt alınarak yönetilmekle birlikte, PSOE'nin, 1990'lı yıllara girerken bile kökenlerinin etkisinden tümüyle "arındığı", bir partiyi emekçi partisi yapan geleneksel değerlere bağlı güçlü emekçi tabanından bağımsızlaştığı söylenemez.³⁸

Tarihsel anılar, 1930'lu yıllarda birlikte yaşamış olayların yarattığı duygusal bağlar, Franco döneminde partinin hem içeride hem de dışarıda dirençle ayakta kalabilmesini sağlayan örgütsel ilişkiler ve uluslararası sosyalist bağlantılardan oluşan geleneği, Franko sonrası dönemde, PSOE'nin işine çok yaramıştır. PSOE, yüzyıllık ömrünün büyük bir bölümünü iktidardaki güçlerce dışlanarak ve resmi siyasal sistemin dışında geçirmişti. Dolayısıyla, 1970'li yılların sonunda PSOE haksızlığa uğramış ama hiç haksızlık yapmamış, yıpranmamış, içtenlikli, yüksek ahlaki değerlerle donanmış, temsil ettiği "emek" kavramı gibi saygıdeğer ve soylu ama sevecen ve güleryüzlü bir parti imajına sahipti. PSOE, bu olumlu imajını geçmişine ve kendisine etkin ve "angaje" üyeler sağlayan geleneklerine borçluydu. 1970'li yıllar biterken, seçmen PSOE'de, ilkeli ve temiz bir iktidar olmaya ve saydam politikasını belirgin bir sosyal adalet anlayışıyla süs-

37) Bu tür yığın partilerine İngilizce'de "catch-all party", Fransızca'da da "parti attrape-tout" deniyor.

38) PSOE'nin iktidara tırmanırken ve iktidar yılları boyunca parti olarak uğradığı değişimler için bkz: R.Gillespie, "Spanish Socialism in the 1980's", (ed.) T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit., s.59-85.

lemeye aday bir parti görüyordu. PSOE, işte böylesine olumlu bir görüntüyü, ancak, yıllar boyu özveri ile savaşım vererek partilerinin güç dönemleri aşmasını sağlayan ve küçük bir sosyalist partiden güçlü PSOE'nin doğmasını sağlayan -salt üyelikle yetinmeyip militanca çalışan- mensupları sayesinde sergileyebildi. Öte yandan, PSOE, gücünü, büyük ölçüde UGT ile sürdürdüğü organik ilişkiler sayesinde, bir işçi örgütü ile içiçelikte bulunmaktan alıyordu. Gerçekten de, İspanya'nın Primo de Rivera ve Franco ile geçirdiği otoriter rejimler süresince sosyalizm, örgütsel düzeyde varlığını ancak UGT yoluyla koruyabilmişti.

Kendisini seçimlerde PCE'yi altedebilecek konuma getiren bu geleneklerini bir yandan korurken, PSOE, bir yandan da yapısını ve imajını yenileştirmeye çalışmıştı. 1950'li yıllarda uç verip giderek belirginleşen "yenileşme" savaşımı, 1972'de, eski kadroların yerini bugünkü liderler kuşağına bırakmasıyla sonuçlanmıştı. Ancak bu yenileşme, başlangıçta salt yönetici kadroların ve dolayısıyla partinin kamuoyuna yansıttığı imgenin gençleşmesi ile sınırlı kaldı. Genç yöneticiler, PSOE'nin programında yer alan "radikal" sosyalist ilkeleri kaldırmaya bir süre hiç girişmediler. Ne var ki, partinin başındaki kadronun 1977'den itibaren ideolojik açıdan daha esnek bir tutum benimsediği ve ılımlı anlayışlarının daha sonraki yıllarda da giderek belirginleştiği görüldü. Eski üyelere ve yöneticilere zaman zaman ters gelen bu tür anlayışların -bunların parti içi muhalefeti- ne karşı- egemenlik kazanabilmesi bu arada parti üyelerinin yapısında göze çarpan yenileşmeye bağlanabilir. Üye sayısının, Franco rejiminin sona ermesini izleyen yıllarda 10 kat artarak 1980'li yıllara girilirken yüzbine ulaşması ile 8000-10000 eski köktenci militan üye yeni gelenler arasında sesini duyuramaz oldu.³⁹ Otoriter rejim yılları boyunca geçirdikleri deneyimlerin radikalleştirdiği "eski kuşak"tan üyeler böylece azınlığa düşerken, sağa kayan Gonzales yönetimiyle özdeşleşen yeni üyeler giderek çoğaldılar. Öyle ki, PSOE 1982'de iktidara gelirken, üye mevcudunun yarısı partiye son 5 yıl içinde kaydolmuştu. Üye ve seçmen profilindeki değişikliğin parti programında yankısını bulmaması olanaksızdı. Nitekim, daha 1976'da programına bir takım Marksist referansları koymuş olan PSOE, Gonzales'in 1979'da partinin "Marksist etiket"ini programdan bu kez çıkarma yolundaki çabalarına tanık oldu. Mayıs 1979'da yapılan kongrede delegeler Gonzales'in bu önerisine çoğunlukla karşı çıktılar. Bunun üzerine Gonzales liderlikten istifa etti.

Ancak, aslında "hesaplı" bir rizikoya girmiş olan Gonzales, kısa süre sonra istediğini elde etti ve programında kendisini "radikal reformist" bir parti olarak nitelemesini sağladığı PSOE'nin dümenine yeniden geçti.

Bu yıllarda PSOE bünyesinde gerçekleşmiş olan oluşum, partiyi bir tür "devrimci" reformcu doğrultusundan çıkarıp "demokratik" reformcu çizgiye oturtmuştur. 1970'li yılların başlarına değin, PSOE, bazen "devrimci" atılımlar sergileyen ama temelde dogmatik olmayan reformcu bir Marksist anlayışla "kapitalist olmayan bir toplum" amaçlıyordu. Oysa bu yıllarda parti içinde meydana gelen "dönüşüm", PSOE'yi mevcut sistem çerçevesinde demokrasinin sağlam-

39) Değişik kaynaklarda verilen üye sayısı, 1975 yılı için, 8.000-10.000 arasında değişmekle birlikte aslında hiç bir yapıtta Franco dönemine ilişkin kesin veri yoktur.

laştırılması ve toplum yapısının modernleştirilmesi amacını güden bir siyasal formasyon durumuna getirdi. Zihinlerde gerçekleşen oluşumları siyasal terminolojinin genelde ancak bir süre gecikerek izleyebildiği bilinen bir gerçektir. Toplum nitel açıdan değiştirmeye yönelik "eski" Marksist inanışlardan PSOE'nin de cayması, daha doğrusu caydığını itiraf etmesi kolay olmadı. Bütün bu "sosyal demokratlaşma" süreci boyunca, hatta 1982'deki seçim yengisine değin, kendilerini gerçekten sadece "sosyal demokrat" olarak niteleyen PSOE üyeleri hep azınlıkta kaldılar.⁴⁰ Nitekim, 1980'lerden önce kendisini "sosyal demokrat" kimliğiyle tanıtan yöneticilerin sadece Maravall ve Solana gibi bir iki tanesinden ibaret bulunduğu, PSOE içinde, bugün bile yinelenegelir.

Bu arada İspanya, 1970'li yılların sonunda olumsuz bir uluslararası ekonomik konjonktürden etkilenmiş, gecikerek demokratikleşmeye çabalayan, diğer Avrupalı ülkelerin çoğundan daha geri kalmış ve biraz da yalnızlığa itilmiş bir ülke görünümündeydi. İspanya'nın, hemen modernleşme ve öteki Avrupa ülkelere bir an önce yetişme gereksinimini öncelikle duyması doğaldı. Bu koşullarda, yöneticiler, sosyal reformlar yoluyla yeni bir bölüşüm politikasına öncelik tanımayı bir tür lüks gibi mütalaa edip bu sorunu daha ivedi çözüm bekleyen sorunlardan sonra ele almayı düşündüler. Üstelik PSOE yöneticileri, sosyalistlere dünyanın hemen her yerinde yakıştırılagelen "üretmekten çok paylaşmayı düşündükleri" yolundaki olumsuz özelliği de, önce "pastayı büyütme" ya da "yenilemek" yoluna giderek silmek istemiş olabilirler. Aslında, toplum olarak İspanya'nın, -o zamanlar üyesi olmayı amaçladığı- AT standartlarına yetişmek için bir takım sosyal reformlar yapmak zorunda olduğu da açıktı. Teknolojik devrimin ürünlerinin ülkeye sokularak İspanya'nın eskimiş üretim mekanizmasının uluslararası düzeyde rekabet yetisine sahip bir duruma getirilmesi, ülkenin birinci önceliğini oluşturdu.

Gonzales önderliğindeki PSOE yönetimi herşeyden önce "pragmatik" bir yapıdadır. Bu yönetici kadronun eski tabuları yıkacağı ve pragmatik yaklaşımlar benimseyerek gittikçe merkeze kayacağı 1970'li yılların başında belli olmuştu. Partinin yazgısına egemen oldukları ilk yıllarda belirli ölçüde "neo-Marksist" anlayışlar sergilemelerine karşın, genç yöneticiler, "pragmatizm"e öncelik tanıyan kişilikleriyle kısa sürede ideolojiyi gözardı edip seçim başarısını ön plana aldılar. Nitekim, 1977'deki ilk serbest seçimlerden sonra, Suarez'in önderliğindeki yapay, kişiliksiz ve "toplama" iktidar partisi UCD zaaf belirtileri gösterince, PSOE yönetiminin seçim başarısı tutkusu iyice su yüzüne çıktı. PSOE, UCD'nin merkezdeki seçmenlerini kendine çekmek amacıyla, bir iki istisna dışında, tüm kamulaştırma projelerini programından çıkardı.⁴¹ Hele bu arada yapılan araştırmalar, giderek sağa kayan PSOE'nin bu doğrultusunu sürdürdüğü taktirde solundaki PCE'ye az oy kaptırıp sağındaki UCD'den daha çok sayıda

40) Benzer bir olgunun en azından 1980'lerin sonlarına değin SHP'nin genç ve "sol" kökenli mensupları arasında da gözlemlenebilir olduğunu sanıyorum.

41) Bu dönemde kendi dışındaki oluşumların PSOE'nin ekonomi politikası programına yeni pragmatik yaklaşımlar yoluyla yansıdığı açıktır. Bkz: A.M. Williams, "Socialist economic policies: never off the drawing board?", (ed.) T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit, s.188-216.

seçmeni kendine bağlayacağını, dolayısıyla "kazançlı" çıkacağını ortaya koyduktan sonra, PSOE "ideolojik çizgi" gibi bir kaygı taşımaz oldu ve seçmen gözünde çekici olduğunu bildiği karizmatik önderini sürekli olarak ön plana çıkardı.⁴²

Ancak bu arada PSOE, sol yanını da kollamak amacıyla, 1982 seçim bildirgesine çok kapsamlı bir "işsizlikle savaşım" projesi koydu ve NATO üyeliği için halkoylaması vadetti. Bir yandan sağa kayarken yine de sola göz kırpmadan edememesi, giderek bir kitle partisi konumuna gelen PSOE'nin her şeye karşın geleneksel "işçi" tabanından tamamen kopmadığının ve eski ve sadık üyeleriyle arasındaki "ayrıcılık" ilişkileri gözetmeye çabaladığının göstergesiydi.⁴³

Felipe Gonzales, PSOE'ye 1970'li yılların ortalarına doğru egemen olan Endürlüslüler grubundandır. Partisine ve iktidara geçtikten sonra da hükümetine egemen olmakla birlikte çok da otoriter bir görüntü vermeme becerisini gösterebilmiştir. Başbakan olduktan sonra partinin yönetimini "sağ kolu" olan Guerra'ya vermesi sayesinde parti ile hükümet arasında sürtüşme olasılığı ortadan kalkmıştı.⁴⁴ Otuz iki yaşında PSOE önderi, kırk yaşında da Başbakan olan Gonzales, diğer partilerin başlarına son yıllarda yeni ve genç liderler gelinceye değin, iç savaşı ve Franco dönemini çağrıştırmayan tek siyasal önder olma özelliğini taşıyordu. 1980'li yıllar boyunca, Gonzales, ülkesinin en sevilen siyasal kişiliği oldu. Aslında, en çok tanınan ve en çok sevilen önderler genellikle aynı zamanda da en çok kızılan kişilerdir. Bu, örneğin PASOK lideri Papandreu ve bir ölçüde PS önderi Soares için böyledir. Oysa Gonzales, yumuşak tavırlarıyla, bu kurala uymayan bir kişiliktir. Bu özelliği, PSOE tarafından seçim kampanyalarında kullanılagelir. Kendisinde esasen varolan ve erken başlayan siyasal kariyeri boyunca daha da geliştirme olanağını bulduğu yetenekleri sayesinde halkla hem dolaysız hem de "mass media" aracılığıyla çok başarılı iletişim kurabilmektedir. Öyle ki, halktan bu yollarla edindiği desteği parti içinde karşıtlarına karşı bile kullanabilmektedir. Görüşlerini düzgün ve açık biçimde ifade edebilme yetisi, sıcak karakteri ve 1990'lı yılların başına değin bozulmayan yakışıklı görünümüyle Gonzales, seçmenlerde, hem onlardan biri, hem de onları yönetebilecek ölçüde onlardan üstün olduğu izlenimini uyandırabilmiştir. Gerçekten de, güleryüzlü ama ciddi, toplumun düş gücüne hitap eden ama realist bir devlet adamıdır Felipe Gonzales.

42) PSOE'ye bu dönemde yavaşmaya başlayan merkezdeki "ideolojisiz" yığınların desteği partinin yapı ve anlayışlarını iktidar yıllarında daha da "pragmatik"leştirecekti.

43) J.M.Maravall, "The socialist alternative: the policies and electorate of the PSOE", H.R.Penniman/E.M.Mujal-Leon, op.cit. s.151.

44) Ancak bu iki kurum arasındaki uyumun, PSOE örgütünü yürütmenin koşulsuz destekçisi konumuna indirgediği görüşünde olan gözlemciler çoğunluktadır.

İktidara yönelen PSOE'nin değişen seçmen profili ve öncelikleri

1979'daki -"Marksizm"e ilişkin- iç hesaplaşmaya değin PSOE'de görüşler, "ideoloji" ölçüt alınarak kabul görür ya da reddedilirdi; öyle ki, kimi Marksizm dışı fikirler bile "Marksist" kanıtlarla desteklenirdi. Sözgelimi, PSOE'nin modernleşmeyi hedefleyen reformcu yönelişleri dahi parti tabanına "İspanyol burjuvazisinin gerçekleştirmeyi beceremediği burjuva devrimini PSOE'nin yapma zorunluluğu" biçiminde sunulmuştu. Oysa, 1979'dan itibaren, tartışmaların odak noktası "ideolojik" olmaktan çıkıp "sosyolojik" ağırlıklı olmaya başladı.⁴⁵ Parti yö netimi, 1960'larda filizlenip 1970'lerde büyüyen "'orta sınıf"'ın, toplumun çoğunluğunu oluşturma özelliğini "işçi sınıfı"'nın elinden aldığını ve bu olgunun "sosyalist proje"yi geniş bir "sınıflar tabanı"'na yaslanmaya zorladığını düşünüyordu. Bu görüşe parti içinden yükselen itirazlar, Şubat 1981'de Albay Tejero'nun darbe girişiminden sonra kesildi. Sosyalist olan olmayan tüm İspanyollar demokrasinin önemi konusunda bir kez daha düşünme olanağı bulmuşlardı. O sırada İspanya'nın dört büyük partisinden solda PCE, ortada da UCD kendi içlerinde bunalımlar yaşıyorlardı. Sağ parti ise otoriter eğilimlerin egemenliğinden henüz kurtulmamıştı. Bu durumda, 1982 seçimlerinin PSOE tarafından kazanılması, salt bu parti için değil, İspanya'nın yeni doğmuş demokrasisi için de yamsaldı. İşte böylece, zaten PSOE'nin liderleri düzeyinde oluşmuş doğrultu, nesnel oluşumlarla da desteklenip pekişti. Sosyalizme giden yol, demokrasiyi geliştirme çabalarına oranla, PSOE'nin bütünü açısından da, önemsizleşti. Üstelik, bu öncelikler sırası kalıcı oldu ve -demokrasi, otoriter rejime geri dönüşü olanaksız kılacak ölçüde sağlamlaştırıldıktan sonra bile- ideoloji ve sosyal reform, PSOE'nin gündeminde ilk sıralara bir daha hiç yerleşmedi. AT ile bütünleşme yolunda derhal ve öncelikle üretim mekanizmasını yenileştirmeye ve ülkeyi "Avrupa çağ"ına yetiştirmeye yönelik çabaları sosyalist ilkeleri ikinci plana attı.⁴⁶

PSOE'nin -1980'li yıllar boyunca katlanarak yüzbin dolaylarından ikiyüzbine varan ve hatta bu sayıyı aşan- üyeleri arasında 25 yaş altındaki gençlerin oranı %8-10 kadardır. Ortalama üye yaşının 45 dolaylarında bulunması, artık bir orta sınıf partisi olan PSOE'nin aynı zamanda bir orta yaş partisi olduğunu gösterir. Örgütünün bu demografik yapısı, PSOE'de militan çalışma yapan üye sayısının azalmasını da açıklayıcı niteliktedir. Öte yandan, PSOE seçmeninin sosyolojik yapısı, 1980'li yıllarda, pek çok araştırmaya konu olmuştur. Söz konusu araştırmalar, gerçekleştirildikleri yıllara göre, birbirinden farklı sonuçlar vermekle birlikte, 1980'lerin ortalarından itibaren PSOE seçmenlerinin %50 kadarının -ev kadını, emekli, öğrenci ve işsiz gibi- herhangi bir ekonomik faaliyeti bulunmayanlardan oluştuğu saptanmıştır. Bu açıdan PSOE, "sınıf" partisi değil "kitle" partisi görünümünü sergiler. Ekonomik bakımdan faal olanların %60 kadarını el

45) Maravall ve Tezanos gibi sosyologların analizleri, PSOE'nin bu dönemlerdeki doğrultu ve strateji farklılaşmaları açısından belirleyici olmuştur.

46) Bkz: R.Gillespie, "Spanish socialism in the 1980's" (ed.), T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit. s.69-70.

emekçisinin oluşturması ise, PSOE'nin "emekçi partisi" kimliğini tümüyle yitirmediğini gösterir niteliktedir. Ancak, bu noktada belirleyici olan, seçmenin kim olduğu değil kendisini kim olarak gördüğüdür. Seçmenin kendisine öznel bakışını kavramaya yönelik bir araştırma da, 1982'de PSOE seçmenlerinin %70'inin kendilerini "emekçi" sınıfından, %25'inin "alt-orta" ve "orta" sınıftan, %5'inin de "üst-orta" ve "üst" sınıftan saydığını ortaya koymuştur. Ancak aynı kamuoyu yoklamasında bu seçmenlerin sadece %13'ü kendisine sorulan "Marksist misiniz, Marksist değil misiniz?" sorusunu "Marksistim" biçiminde yanıtlamıştı. Demek oluyor ki, PSOE, 1980'lerin başında iktidara gelirken, "ideolojik" motivasyonu düşük emekçilerin çoğunlukla desteklediği ve çalışan çalışmayan tüm halk katmanları gözünde rağbet bulan bir kitle partisidir.

PSOE, 1982'de iktidara gelmeden önce, tüm dikkatini bir temel hedefte yoğunlaştırmıştı: toplumun tüm sektörleriyle modernleştirilmesi. Hem iç hem de dış politikada atılacak bütün adımlar PSOE'nin bu konudaki kararlılığı ile tutarlı bir çerçeveye oturacaktı. Nitekim, iç politikada PSOE, "sanayide yeniden yapılanma" programı hazırlamış ve bunu 1982 seçimlerinde seçmenin onayına sunmuştu. Yeniden yapılanma ve modernleşme, yüksek bir kalkınma hızına ulaşma anlamına geliyordu. PSOE de bu konuda seçmene güvence veriyordu.⁴⁷ Önce pastayı büyütmenin yolları aranıp bulunacak, pasta ondan sonra dağıtılacaktı. PSOE, büyümeye öncelik tanıyıp sosyal adalet uygulamalarını arka plana atmasının tabanı ve bir kesim seçmeni düzeyinde getireceği sakıncaları bir ölçüde gidermek için denetimi altındaki İşçi Konfederasyonu UGT'nin bu alanda ılımlı olacağını düşündüğü tutumuna ve sağın nasıl olsa soldan daha sosyal adaletçi olmayacağına ilişkin yerleşmiş kanıya güveniyordu. PSOE, asıl büyüme ve modernleşmeyi hızla gerçekeştiremezse ülkenin geleceğinin ipotek altına gireceğini ve "sosyalistler zaten üretmez, ancak mevcudu paylaşmasını bilir" yolundaki neredeyse genelleşmiş kanıyı pekiştireceğini düşünüyordu.

PSOE'nin kendisini iktidara getiren seçimlerden önce seçmene verdiği sözlerden birisi de, "bürokrasi"nin azaltılmasıydı. Korporatist yapıdaki Franco rejimi, eriyip giderken, arkasında karmaşık ve düğümlenmiş bir bürokratik kurumlar yığını bırakmıştı. Söz konusu yapı, modern bir devletin geresinin duyabileceği etkin bir kamu hizmetini olanaksızlaştırıyordu.⁴⁸

Girilecek toplumsal modernleşme süreci çerçevesinde PSOE, seçmene sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim sistemlerini, boşanma ve kurtaj ile ilgili yasaları yeniden düzenlemeyi vadediyordu. Gerçekten de, bu alanlarda, bir kesimi sosyalistlerden önceki iktidarlar döneminde başlamış olan kapsamlı iyileştirmeler görüldü.

47) Gerçekten de %5'e yaklaşan bir yıllık büyümeye ulaşabilen PSOE için bu çok yüksek oranın bedeli, %20 ile AT'nin en yüksek işsizlik oranı oldu.

48) PSOE'nin bu alanda bir takım yerleşmiş çıkarlara dokunması gerektiği de biliniyordu. Nitekim, birçok olumlu adımına karşın, PSOE'nin bu kemikleşmiş yapıyı bugün dahi tümüyle kırabilmiş olduğu söylenemez.

PSOE, NATO'da kalıp kalmama konusunda seçmene bir halkoylaması vade-
diyor, ayrıca, radikal görüşlerini bir yana bırakarak, "sosyalist toplum" sözü de-
ğil "değişme" sözü veriyordu. Ancak, seçmene sunulan vaatler arasında bir ta-
nesi "modernleşme" programının doğal kapsamını aşar nitelikte uzantıları olabi-
lecek olan "ordunun depolitizasyonu" sorununun çözümü idi. Gerçekten de, si-
lahlı kuvvetleri siyasal yaşamın her an ortasında bulunan bir ülkede demokrasi-
nin yerleşebilmesi düşünülemezdi. İspanyol silahlı kuvvetlerinin yüzyıllık
muhafazakâr yapısı ve Frankizm ile özdeşleşme eğilimi, bu kurumu, kendini
koruma güdüsüne sahip demokratik bir iktidarın en önemli hedeflerinden biri
durumuna getiriyordu.

D) PSOE iktidarı

PSOE iktidarı ve silahlı kuvvetler

Şubat 1981 darbe girişimi, "anlamsız" ve başarısız bir deneme olmakla birlik-
te, son derece kapsamlı siyasal uzantılara sahiptir. Bu darbe denemesi üzerine,
bütün belli başlı siyasal partiler, politikalarını, darbe tehdidini yok etme ve hiç
değilse en aza indirgeme amacına dönük olarak yeniden gözden geçirmeye baş-
lamışlardır. Bu çerçevede, o günün iktidar partisi UCD, İspanya'yı NATO'ya
sokma kararını almıştır. İvedilikle alınan bu kararın nedenleri şunlardı: ordunun
dikkatini iç politikadan ayırıp yeni bir alana çekmek; silahlı kuvvetlerin moder-
nizasyonu için büyük oranda artırılması gereken savunma harcamalarına gerek-
çe bulmak; İspanyol ordusu üst kademesinin diğer Batılı NATO üyesi ülkelerin
subaylarıyla sürekli temas etmesine yol açarak İspanyol silahlı kadrolarının de-
mokratikleşmesini sağlamak.⁴⁹

PSOE, İspanya'nın NATO'ya katılmasına temelde karşıydı. Ancak, bir dikta
rejiminden kurtulduktan 5 yıl sonra yeni bir askeri darbenin pek yakınından ge-
çilmiş olduğuna ilişkin bilinç, PSOE'yi "ordu politikası"nda iktidar partisi ile iş-
birliğine yöneltti.

PSOE'nin bu konudaki politikası, iktidara geldikten sonra da bir önceki hükü-
metin politikasıyla bir bütün oluşturacak biçimde düzenlendi. PSOE, dış politi-
kada ve savunma politikasında sürekli olarak UCD ile uzlaşma aradı. PSOE hü-
kümeti, meclisten, silahlı kuvvetlerin modernleştirilmesi amacıyla, savunma
harcamalarında yıllık %4 artış öngören programlar geçirdi. Bu çerçevede, ordu
mensuplarının maaşları artırıldı ve askeri malzemenin yenilenmesi için çok
önemli yatırımlara gidildi. Aslında, tüm bu parasal özveriler, en az ülkenin "iyi"
savunulmasını sağlamak kadar, ordunun görev alanının dışına taşmasını önle-
meye de dönüktü. Meclis'ten 1985'te geçirilip sonradan Anayasa Mahkemesi ta-
rafından kısmen iptal edilen ve sanıkların 10 güne kadar mahkemeye sevk edil-
meden tutulabilmesine yasal olanak tanıyan antiterörist yasa da -insan hakları-
nın "bir ucundan" çiğnemesi pahasına- yine sertlik yanlılarının egemenliğindeki
silahlı kuvvetleri sivil yönetimle "barıştıрма" çabaları çerçevesinde çıkartılmış-
tı. Ancak, bu uygulamalara bakarak Gonzales hükümetinin silahlı kuvvetlere

49) Böylece İspanyol ordusu gözlerini dışarı çevirecek, "iç düşman" bir ölçüde unutu-
labilecekti.

sempatik görünmeyecek hiçbir uygulama yapmadığını sanmak yanlış olur. Tam tersine, Gonzales, "tatlı sert" bir davranış biçimiyle, ordu üzerindeki sivil otoriteyi pekiştirmek için çok cesur ve isabetli kararlar almıştır. PSOE hükümeti, kendisinden önceki UCD hükümetlerinin olamadığı kadar kararlı olabilmesini iki önemli farklılaşmaya borçludur. Öncelikle, halkın 1981 darbe denemesine karşı tam bir birlik içinde tepki göstermesi ve bizzat kendisi de bir subay olan Kral'ın başkaldıran ordu mensuplarına karşı sivil yönetimin yanında kararlılıkla yer alması, "sivil-ordu" ilişkilerine o güne değin egemen olagelmiş psikolojik ortamı kökünden değiştirerek, bu ilişkileri farklı bir yörüngeye oturtmuştur. Öte yandan, PSOE'nin -halkın yığinsal desteği ile- çok önemli bir seçim yengisi elde etmiş olması, Gonzales hükümetini, herkesin -ve bu arada silahlı kuvvetlerin de- gözünde çok güçlü bir iktidar yapmıştır. Dolayısıyla, UCD'nin kendi iktidarı boyunca ancak yumuşaklıkla ve ikna yoluyla yapabildiklerini PSOE kararlılıkla ve gerektiğinde sertliğe de başvurarak elde edebilmiştir. Örneğin 1981'de ayaklanıp tutuklanmış subayların cezalarının azaltılması yolundaki başvuruları, PSOE döneminde cezaları arttırılarak yanıtlandı. Savunma bakanı, disiplinsizlik yapan subaylara, PSOE iktidarının ilk 5 yılı içinde, tam 8 kez ihtar ve disiplin cezası verdi.⁵⁰ Halkın ve Kral'ın desteğinden yoksun kalmaları -ve PSOE'nin güçlü olması- yüzünden ordu bünyesindeki "uzlaşmaz" elemanlar giderek yalnızlaştılar. Silahlı kuvvetlerde artık sivil iktidarın siyasal uygulamaları üzerinde fikir yürütmek değil, bunları tartışmasız kabullenip kendi görevine bakmak olağanlaştı. Farklılaşmayı saptayan ve kararlı tutumlarının ordu mensuplarının tepkisizliği ile karşılaşmasına alışan PSOE giderek daha da "yürekli"leşti. Ordunun boyutları küçültüldü, örgütlenme biçimi yeniden düzenlendi ve Genelkurmay Başkanlığı Savunma Bakanlığı'na tabi kılınarak ordu, -sivil siyasal güç odaklarının yanında onlara "eşdeğer" bir siyasal güç olmaktan çıkarılarak- bakanlıklardan birisine bağlı bir kamu kuruluşu düzeyine indirildi.⁵¹ Ancak bu arada, silahlı kuvvetlerin daha uzman ve profesyonel bir kadro temel alınarak yeniden oluşturulması ve ilerleme için esas kabul edilen "kıdem" in bir yana bırakılıp bu alanda "yetenek ve beceri"nin ölçüt alınması da, ordu bünyesinde -ve özellikle üst kumanda düzeyinde- insan malzemesinin kalitesini arttırmakla kalmadı, sivil iktidarın ordu üst kademesi ile diyaloguna yeni ve değişik bir hiyerarşi anlayışına dayalı boyutlar getirdi. Böylece, 1990'lı yıllara girilirken "ordu müdahalesi" olasılığı İspanya'nın gündeminden kalkmış görünüyor.

İspanyol sivil iktidarının işi özellikle Yunanistan'dakinden çok daha zordu. Çünkü, daha önce de vurgulandığı üzere, demokrasiye geçişin bir evrim biçiminde oluşması, İspanyol ordusunun saygınlığını korumuş, önce çürüyüp sonra ye-

50) R.Gillespie, "Spanish socialism in the 1980's", (ed.)T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit. s.71

51) Geçmiş yıllarda Türkiye'de ordunun da sözgelimi Meteoroloji Genel Müdürlüğü gibi bir kamu kuruluşu olduğu yolundaki sözlere her yandan gelen tepkileri anımsıyor ve geleceğin demokratik iktidarlarının PSOE'nin bu alandaki uygulamalarını iyice incelemeleri gerektiğini düşünüyorum. Yine de, tarihsel ve nesnel koşulların farklı olmasının söz konusu uygulamalara kısa dönemde her ülkede aynen gidilmesini olanaksız kılabilceği bu arada belirtilmelidir.

nilgiyle çöken Yunan askeri iktidarının düştüğü "acı" duruma düşmemesini sağlamıştı. İspanyol Ordusu 1981 Şubat'ında faillerini "gülünç" duruma sokan darbe girişimi ve onun önceki sayfalarda sergilenen uzantıları olmasa idi, aslında daha da zor "hizaya" getirilirdi.

36 yıllık askeri dikta rejiminden sonra yine bir süre "Damokles'in kılıcı" altında yaşamış bir ülke halkı için bu sosyal "psikoz"dan kurtulmuş olmak, büyük bir rahatlık ve bunu beceri ile gerçekleştiren PSOE için de çok olumlu bir performanstır. Ordu artık ayrıcalıklı ve "devlet içinde devlet" oluşturan, sivil yönetimden "bağımsız" bir kurum değildir. Gonzales'in dediği gibi, İspanya'da "demokrasi iktidara tamamen yerleşmiştir ve hiç bir güç halkın iradesinin yerini almaz."⁵²

PSOE ve terör sorunu

PSOE'ye göre, demokrasinin yerleşmesine, "demokratikleştirilememiş" bir ordunun yanı sıra, bir de "terorizm" engeldi. Gonzales, 1980'li yıllarda İspanyol demokrasisini tehdit eden sorunların en önemlilerinden biri olarak gördüğü "terorizm" sorununun üstesinden gelmeye kararlıydı. Bu amaçla, önce hükümetin ılımlı Bask güçleriyle anlaşabilmesini engelleyen ordu içindeki aşırı unsurlar dizginlendi. PSOE, iktidara geldikten hemen bir yıl sonra, İspanya'yı 19 "özerk bölge" ya da "özerk topluluğa" ayırmıştı. Ne var ki, yönetim ve yargı yetkisi, merkezi otoritelerden bölgesel otoritelere ancak ordunun bu uygulamaya muhalif olan uç ve sert unsurları etkisizleştirildikten sonra kaydırılabildi.⁵³

Terör, özellikle Bask bölgesinde yoğunlaşmıştı. PSOE, burada "tatlı sert" bir politika gütmeyi yeğledi; bazen ödün verip bazen de zorla bastırarak ayrılıkçı ETA terör örgütünü zayıflattı ve ılımlı bölgecilerle diyaloga girdi. Bu arada, vurduktan sonra Pireneler'in öbür yanına kaçan teröristlerin cezasız kalmamaları için "sıcak takip" amacıyla Fransız otoritelerinin işbirliği sağlandı. Sonuçta, terörün "belli kırıldı". 1988 yılında, ETA'nın İspanya ve Fransa'daki mevcudunun çoğunluğu yakalanarak saf dışı bırakılmıştı.

PSOE hükümetinin Bask ayrılıkçılarına karşı savaşında benimsediği temel doğrultu, ılımlı ulusçulara "katlanılabilir" ödünler vererek onları güçlendirmek, şiddetten vazgeçenleri ödüllendirerek diyaloga yanaşmaya aday örgüt ve kişileri yüreklendirmek ve de şiddet yanlılarını sayıca azaltıp onları "ılımlılar" ve "ılımlılaşanlar" karşısında olabildiğince yalnız bırakmak olmuştur.

Öte yandan, Basklara tanınan özerklik statüsü de geniş ölçüde uygulamaya konmuştur. Bu yolla PSOE, -ETA'nın siyasal partisi olan Herri Batasuna dışında- tüm Bask örgütlerini, 1988'de, teröre karşı birleşme ve bir "anti-terör" belge-

52) G.Pridham, "Southern European socialists and the state: consolidation of party rule or consolidation of democracy," (ed.) T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit. S.158

53) Bir başka anlatımla, demokrasi yolundaki engellerden biri bir diğerinin kaldırılmasını engelliyordu.

si imzalamaya "ikna" etmiştir. 1990'lı yıllara girerken Bask terörü, tümüyle silinme de, 1970'li yıllarda ve 1980'li yılların başında gösterdiği ürkünç etkinlikten çok uzaklaşmıştır.⁵⁴

Ekonomi politikası

AT'ye girme ve bu topluluk içinde rekabet düzeyi yüksek bir üye olma çabası, İspanya ekonomisine, hiç kuşkusuz, canlılık kazandırmıştır. PSOE iktidarı devraldığında %1 olan büyüme oranı, 1980'li yılların sonuna doğru %5'lere ulaşmıştır. Enflasyon, %15'lerden, PSOE'nin ilk dönemi sonunda %5'lere düşmüş; 1980'lerin başında sıfırlanmış yatırım, bu yılların ikinci yarısında yükselmeye başlamıştır. Sosyalist hükümet, tüm bu atılımları gerçekleştirirken dış borcu azaltmış, dış ticaret dengesini düzeltmiştir. Öte yandan, ekonomide yeniden yapılanmanın ve bazı sosyal düzenlemelerin sonucu olarak, bütçe açıkları, PSOE hükümetinin ilk yıllarında büyümüştür. Ancak genel ekonomik canlanma ve vergilendirmede etkinlik, ikinci PSOE dönemi başlarken bütçe açığını dört yıl önceki düzeye indirmiştir.⁵⁵

1980'li yıllar boyunca, PSOE iktidarının ve İspanya ekonomisinin en büyük sorunu "işsizlik" olmuştur. Daha iktidara geldiği yıl Avrupa ülkeleri içinde en yüksek işsizlik oranlarından biriyle başbaşa kalan PSOE, bu oranın kendi döneminde daha da artmasını önleyememiştir. Modernleşme politikası, üretime rasyonelleşme ve verim getirmiştir; ama, aynı politika, bu arada, dolaylı ya da dolaysız biçimde işsizliğin artmasına neden olmuştur. Sosyalistler, ancak durumun çok ağırlaşması üzerine, bazı emek yoğun sektörlerle yatırım yaparak "işsizleşme"yi dengelemeye yönelmişlerdir. Seçim programı uyarınca ilk dört yılda yaratılması gereken 800.000 iş yeri açılmamıştır; ancak yine de, 1985-87 arasında, ortaya 700.000 yeni iş olanağı çıkarılmıştır. Ne var ki, bunların büyük çoğunluğu kısa süreli işler olduğundan, işsizlik, orta ve uzun dönemde azaltılamamıştır. Üstelik, işsizliğin bir tür sosyal trajediye dönüşmesine yol açan iki olgu vardır ki, bunlardan biri genç kuşağı etkileyen işsizlik oranının ulusal ortalamasının iki katı olması, diğeri de sosyal güvenlik sisteminin işsizler ordusunun tümünü kapsamaktan uzak bulunmasıdır.

54) İspanya'nın, Bask terör sorununu, ordusunu o bölgede önemli bir müdahaleye zorlamadan siyasal yöntemlerle "hatırı sayılır" oranda çözümlemekte gösterdiği başarı, terörle beslenen bu tür ayrılıkçı hareketlerle karşı karşıya bulunan birçok ülkeye ışık tutabilecek niteliktedir. Öte yandan, 1989 yılı sonlarında San Sebastian ve Bayonne'da görüştüğüm Bask kökenli İspanyol ve Fransız yurttaşları, terörün gerçekten büyük ölçüde önlenildiğini, ancak, özellikle İspanyol Bask bölgesindeki yüksek işsizlik oranının bu sorunun tümüyle ortadan kalkmasını engellediğini belirttiler. Gerçekten de, teröre sapacak kadar uç noktalara varan her ayrılıkçı hareketin kökeninde biraz da ekonomik neden aramak gerekiyor.

55) Birinci PSOE döneminin ekonomisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: P.Donaghy/M.T.Newton, "Spain: A Guide to Political and Economic Institutions", Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

Diğer ekonomik alanlardaki olumlu performanslarına karşın "işsizlik" gibi yamsal önemdeki bir soruna karşı etkisiz kalan PSOE'nin üç kez üst üste iktidara gelebilmesi bir ölçüde "sıçaneksiz"liğinden kaynaklanmaktadır. Aslında 1986'daki seçimlerde pek "oy kanaması"na uğramadan iktidarda kalan PSOE, bunu, halkın, ekonomiyi yenileştirme gereksinimine öncelik tanınmasını "uygun" görmesine ve kendisine bağlı sendika konfederasyonu UGT'nin de emekçi kesimden gelen seçmenleri aynı konuda "ikna" etmiş olmasına borçludur. Ne var ki, işsizlik sorunu ve ücret kısıtlamaları, 1989 seçimlerinde PSOE'yi -yine mecliste mutlak çoğunluğu elde etmekle birlikte -%40'ın altına düşen bir oy oranı ile yetinme zorunda bırakmıştır.

İspanya ekonomisi, Frankist dönemindeki yapısı gereği, önemli bir kamu sektörüne sahip olagelmıştır. Franco öldüğü zaman, kamu sektörü yığılmış borçlar altındaydı. UCD hükümetleri "kamu iktisadi teşebbüsleri" ile pek ilgilenemedi ya da ilgilenmek işlerine gelmedi. Bu arada Suarez, mevcut kamu teşebbüslerinin finansal yapısını sağlığa kavuşturmak bir yana, iflas ile karşı karşıya bulunan birkaç kuruluşu daha kamulaştırdı.

1977'de halkoyuna sunulup kabul edilen İspanyol Anayasası ülkenin piyasa ekonomisi ile yönetileceğini belirliyordu. O yıllara değin -hatta bir süre daha- "Marksist" etiketi kullanan ve programında köktenci ekonomik değişimler ve önemli kamulaştırmalar öngören PSOE, büyük bir ideolojik özveri ve pragmatizm sergileyerek, bu anayasayı kabul etmişti. Daha sonra gerçekçiliği hızla ideolojisinin önüne geçen PSOE 1982 seçim bildirgesinde kamulaştırmalardan pek söz etmemiş, daha çok karma bir ekonomi bünyesinde hem kamusal hem de özel sektörün güçlendirilmeleri gereğini vurgulamıştı. PSOE, iktidarda ise, kamulaştırmaktan çok yenileşme ve verimlilikle uğraştı. İlgili bakanlardan Boyer, hantal ekonomik birimleri fazlalıklarından arındırmaya yönelik planlar yaptı ve uyguladı. Bu çerçevede, birtakım kamu teşebbüsleri işten çıkarmalara gitti.⁵⁶ Özetle, PSOE, kamulaştırmaya hiç eğilimli görünmedi.

PSOE hükümetlerince izlenen ekonomi politikalarının ekonominin genelde yönetim ve denetimine ilişkin geleneksel "devletçi" görüşlerle pek bir ortak yanı olduğu söylenemez. PSOE'nin ekonomi politikalarının, daha çok, Thatcher'in Büyük Britanya'da uyguladığı neo-liberal serbest piyasa kapitalizmine benzediği öne sürülebilir.⁵⁷ PSOE tarafından uygulamaya konup ekonomik ve endüstriyel yapıyı yenileştirmeye yönelik olan programlar, Avrupa piyasalarında rekabet kaldırabilecek güçte modern bir kapitalist altyapı hazırlama çabasına öncelik vermiştir. PSOE'nin ekonomik stratejisi, iş gücü giderlerini kısmak, "emek yo-

56) PSOE'nin ilk döneminde ekonomiden sorumlu olan bakan Miguel Boyer, PSOE'nin "sağ" kanadına mensup olup, "ekonomik etkinlik" adına "sosyal dayanışma" ilkelerini pek dikkate almayan bir çizgi izlemesi yüzünden, partinin emekçi tabanı ve sendikalar tarafından pek sevilmeyen bir politikacıydı.

57) Bkz: B.Pollack/G.Hunter, "The Spanish socialist workers' party's foreign and defence policy: the external dimension of modernization", T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit.S.98.

ğun" sanayiden "sermaye yoğun" sanayie geçmek, devletin ekonomideki yerini küçültmek ve bunları yaparken de özel girişime ve özel yatırımlara dayanıp güvenmek olmuştur. Yukarda sergilendiği üzere, pek çok alanda olumlu sonuçlar veren bu politika, arka yüzünde, istihdam konusundaki olumsuz etkilerinden başka, -özel girişimle fazla içişçilik yüzünden- İspanya ekonomisinin yabancı teknoloji ve sermayeye bağımlılığını arttırmıştır. Frankizm'in 1960'lı yılların sonundaki "teknokratlar dönemi"nin bir göstergesi olan "ekonomide enternasyonalleşme"- yerli özel sermayenin ve ulusal burjuvazinin de yatırım ve girişim konularında yetersiz kalmasından ötürü - böylece PSOE döneminde de sürmüştür.

Bu arada, PSOE'nin ulusal ekonomiyi iktidarı boyunca yüksek bir tempoyla yenileştirdiğini sanmak da yanlış olur. Modernizasyon programının kapsamı, daha iktidarının ilk yılında Gonzales'in köktenci monetarist önlemlere başvurusu ile daralmıştı. Ekonomiden sorumlu bakanlardan Boyer ve ondan sonra gelen Solchaga hep para arzını çok sıkı bir kontrol altında tutmuş, kamu harcamalarını kısmış, özelleştirmelere gitmiş ve de ücret ve sosyal güvenlik sınırlarını alt düzeylere bastırmıştır. Hepsinden de önemlisi, PSOE'nin iktidarı döneminde toplumsal değerler sistemi -"Friedman'cı ekonomi politikaları"nı benimseyen tüm ülkelerde görüldüğü üzere- rekabeti temel alan ve emeğin değerini azaltıp sermayeyi yücelten yeni bir dünya görüşünün süzgecinden ister istemez geçirilmiştir.

Sosyal politika ve emekçi örgütleriyle ilişkiler

PSOE iktidarının ilk 5 yılı içinde sosyal harcamalar ikiye katlanmış, emeklilik hakkı kazananların sayısı %20 kadar artmıştır; ancak, yine de, sosyal harcamaların bütçe içindeki payı diğer Batılı ülkelerde alışlagelmiş oranların çok altında kalmıştır. Bütçede eğitime ayrılan payın -demokrasi açısından artırılmasının ne denli yaşamsal olduğu bilinen- savunma giderlerine ayrıldan daha düşük olması ve konut yapımına sağlanan fonlarda kesintiye gidilmesi de PSOE'nin sosyal politikada içine düşmekten kurtulamadığı ikilemlere ilişkin göstergelerdir. Öte yandan, üniversiteye girişte çok katı bir eliminasyon yönteminin benimsenmesi, bir ara özellikle orta öğretim düzeyindeki öğrenci gençliğin hareketlenmesine neden olmuş; PSOE hükümeti, burs, ödenek ve harçlar konusunda ödünler vererek öğrencilerin durulmasını sağlamıştı. Tutucu yapıdaki "Hekimler Birliği" karşısında gerilemek zorunda kalan hükümet, bu arada ulusal sağlık hizmetine ilişkin olarak düzenlediği projeleri de tastamam uygulamaya koyamamış; bu ise, tabanda ve "sol kanat"ta düş kırıklığı yaratmıştı. Ancak, Gonzales hükümetinin ortaya yine de "olumlu" diye nitelenebilecek bir kamu sağlık hizmeti çıkarmadığını söylemek haksızlık olur. Ayrıca, yine uygulamada muhafazakâr tıp doktorlarının muhalefetiyle karşılaşmakla birlikte, kürtaj -belirli koşullarda- yasallaştı.

PSOE'nin iktidara gelmeden 5 yıl kadar önce diğer demokratik siyasal güçlerle birlikte imzaladığı Moncloa Belgesi, vergi reformu ve -PSOE'nin ısrarı üzerine Belge'de yer almış olan- sağlık, sosyal refah sistemleri ile "kemer sıkma" ön-

lemlerini bir arada içeren bir "iyi niyetle hükümet etme reçetesi" idi. PSOE, bu belge ile, daha iktidar olmadan, siyasal ılımlılığa ve liberal ekonomik yöntemlere bir tür "bağlılık" beyan etmiş oluyordu.⁵⁸

Nitekim, PSOE'nin iktidara geldikten sonra yürürlüğe koyduğu ekonomik ve sosyal reformlar esasen ileriye gören bir muhafazakâr partinin çoktan yapmış olması gereken türdendi. Gerçekten de, PSOE'nin hükümet programının "sosyal" bölümü ile kendisinden önceki UCD yönetiminin bu alandaki uygulamaları arasında "nitel" değil salt "nicel" bir fark vardır. PSOE hükümetinin önceki UCD iktidarından çok daha "işbilir" ve "etkin" bir yürütme yetisine sahip olduğu gerçeği de bu vesile ile ortaya çıkmıştır.

PSOE, 1982 seçim kampanyası süresince yaratmayı vadettiği 800.000 yeni iş olanağı için esas olarak özel sektöre güveniyor, iş yeri yaratma konusunda kamu yatırımlarını özel sektöre yardımcı bir kaynak gibi mütalaa ediyordu. Gonzales, başbakanlık koltuğuna oturur oturmaz, özellikle enflasyonu dizginlemek gerektiğini düşündü. Bu amaçla -1980'li yıllar boyunca pek çok ülkede yapıldığı gibi- para (Peseta) devalüe edildi, vergiler arttırıldı, sıkı para politikası izlendi. 1986 seçimlerine girerken, İspanya'da, PSOE'nin dört yıl önce vadettiği gibi 800.000 tane daha az işsiz yoktu. Tersine, bu sürede biraz da ekonomik yaşamın içine yeni yeni çekilen katmanların oluşturduğu taleple "beslenen" işsizlik, fazladan 800.000 İspanyol'un daha emek piyasasında "sahipsiz" dolaşmasına yol açmıştı.

Seçimleri 1986'da da kazanan PSOE, iki yıl daha bu "kemer sıkma" politikasına sarıldı. Kamu sektöründe ilk reel ücret artışları ancak 1988 bütçesinde yer alabildi. Yine aynı yıl, vergilendirmeyi yaygınlaştırma amacıyla, bir reform yapıldı.

Özetlenirse, PSOE, bir arada uyguladığı modernizasyon ve kemer sıkma politikalarıyla hem kendi içinde görüş ayrılıklarına yol açmış, hem de temel kaynağını oluşturan "emekçi hareketleri"ni büyük ölçüde karşısına almıştı. İspanya'da "modernleşme"nin bedelini, düşük ücret ve maaşla yetinen ve bir yandan da işsizlikle savaşılan "yığınlar" ödemişti.

İspanya'da biri komünistlerin ağırlıklı olduğu CC.OO. diğeri de sosyalist egemenliğindeki UGT olmak üzere iki tane büyük sendika konfederasyonu vardır. UGT, Gonzales'e, iktidara geldiği günden itibaren destek vermiş ve yüksek enflasyon ve düşük yatırım oranlarını dikkate alarak, taleplerinde ılımlı davranmıştır. UGT, PSOE'nin emeğe öncelik vermeyen ekonomi politikalarına karşı gösterdiği "tepkisiz"liğin ve hatta bir tür "suç ortaklığı"na varan "hoşgörü"sünün karşılığını hükümetin kendisine kurumsal düzeyde sağladığı "itibar" ile almıştır. Bu "alışveriş"in, istediği ücret politikalarını özgürce uygulayabilen PSOE'nin işine yaradığı, ama, özellikle CC.OO.'ya karşı sol kanadını kollamak durumunda kalan UGT'yi çok zor durumda bıraktığı söylenebilir. Nitekim, işsiz sayısı üç

58) Bu Belge'nin demokratikleşme sürecinde gördüğü işlevin ayrıntıları için bkz: J.M.Maravall, "The Transition to Democracy in Spain", London, Croom Helm, 1982

milyona vardığında beklenen kopma gerçekleşmiş ve 1987 yılı sonundan itibaren, hükümetin ekonomi politikasına karşı UGT de CC.OO. ile birlikte grev düzenlemeye başlamıştır. Tüm bu oluşumların sonucunda PSOE, 1989 seçimini -süre gelen seçeneksizliğine karşın- ancak kılpayı kazanmış ve hem bu seçimlerden hemen önce hem de sonra "sosyal" yönü daha gelişkin politikalar üretmeye başlamıştır.

Dış politikada PSOE

Gonzales iktidarının dış politikada en önemli performansı İspanya'yı AT'ye sokmak olmuştur. 1986 yılı başında yürürlüğe giren AT üyeliği İspanya'nın belli başlı tüm siyasal gruplarının isteğine uygundu. Oysa, NATO konusu ülkenin siyasal çevrelerinde görüş ayrılıklarına yol açıyordu. Örneğin, PSOE, İspanya'nın NATO üyeliğine karşı idi. Ancak aynı PSOE, Aralık 1982 ile Mart 1986 arasındaki kısa sürede son derece şaşırtıcı bir "dönüş" yaparak İspanya'nın NATO üyeliğini sürdürmeye karar verip seçmeni de o doğrultuda etkilemeye çalıştı.

NATO'ya ilişkin "viraj"ın yanı sıra, Nikaragua'da Sandinistlere ve Sahra'da Polisario örgütüne yardımın kesilmesi ve o güne değin diplomatik ilişki kurmaktan kaçınılmış olan İsrail Devleti'nin 1986'da resmen tanınması, İspanyol dış politikasında da genel bir "sağa kayış"ı vurguluyordu. PSOE'nin iç politikası ile pekâlâ tutarlı bir bütün oluşturmaya karşın, bu dış politika çizgisi yine de partinin sol kanadını ve sol motivasyonlu PSOE seçmenini huzursuz etmekte gecikmedi. Öte yandan PSOE hükümeti, uluslararası muhalefete karşın Şili'ye silah satmaktaki ısrarı, İngiltere'ye karşın Cebelitarık, Fas'a karşın Sebta ve Melilla "anklav"larıyla ilgili olarak güttüğü politikası, ABD'nin İspanya'daki askeri üslerine ilişkin görüşmelerdeki tavrı ile çok belirgin bir "milliyetçi" tutum sergiledi. Öyle ki, Gonzales ve Bakanlarından "genç milliyetçiler" diye söz edilmeye başlandı ve bu onların hoşuna gitti. İktidarın böyle bir "ulusçuluk" gösterisi orduyu rahatlatı ve partinin geniş seçmen tabanının merkezdeki kesimlerinin "milliyetçi" duygularını okşadı.⁵⁹ Ancak, partinin programına ters düşen ama seçimsel tabanını genişleten bu gidişine karşın, PSOE yöneticilerinin hiç bir zaman -örneğin PASOK liderinin yaptığı türden demagojik bir Amerikan karşıtlığı yapma kolaycılığına sapsadıkları da bu arada belirtilmelidir.

Sosyalist hükümetin Franco dönemi boyunca geçerli olmuş bulunan tarafsızlığa dayalı İspanyol dış politikasını benimsemeyeceği, daha iş başına geldiği ilk günlerde belli olmuştu. Ancak sosyalistlerin bu denli çabuk "Atlantist" olup "üçüncü dünya"ya sırtlarını bu ölçüde çevirmeleri de beklenmiyordu. Gerçekten de, PSOE söyleminin dış politika bölümü, daha 1982 seçimlerinin hemen öncesine değin, geleneksel sol titreşimler içermeyi sürdürüyordu. Ne var ki, iktidar-

59) Sol ve özellikle "Marksist" kökenli partilerin, -hele iktidara geldiklerinde- biraz da merkez ve sağdaki seçmenler ve silahlı kuvvetler gözünde "milliyetçilik sınavı"ndan "geçer" not almak amacıyla, kendilerini "etiket"lerinden umulmayan dış politika çizgilerine kaydırmaları sık görülen olgulardandır.

daki PSOE'nin öncelikler listesinin en üstünde "İspanya'nın modernizasyonu" yer alıyordu. PSOE yöneticilerine göre ise, bunun yolu, ülkenin "Avrupalılaştırılması"ndan geçiyordu. Dış politika açısından, "Avrupalılaşmak" da salt Avrupa'nın en önemli ekonomik ve siyasal örgütü olan AT'ye girmek ve -Batı dünyasının savunma birliği olan- NATO'nun bir parçası olmaktan ibaret değildi. Bunların yanısıra ve bunlara ek olarak, Ortadoğu'da geleneksel Arap yanlısı tutumu terketmek, İspanyol Sahra'sı ile ilgili olarak Fas ve Polisario örgütüne karşı benimsenegelen çizgiyi değiştirmek, Cebelitarık üssü konusunda İngiltere ile yeni temeller üzerinde görüşmek, Latin Amerika'daki demokratikleşme sürecinde ilgili ülkelere destek vermek, ABD'nin Orta Amerika'daki saldırgan tutumunu dengelemek üzere bir Avrupa Bloku oluşturmak, Ekvator Gine'sindeki gelişmeleri etkilemekten vazgeçmek ve Güney Afrika'da yürürlük kazanmış bulunan "apartheid" politikasını kınamak gibi rötuşlar İspanya'nın "modernizasyon" yani "Avrupalılaşma" projesinin dış politikadaki uzantılarıydı.⁶⁰ PSOE'nin Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'na karşı izlemeyi isteyebileceği çizgi zaten daha önce Franco döneminde benimsenip demokratikleşme süreci ve UCD iktidarı boyunca da sürdürülmüş olduğundan, bu alanda herhangi bir değişikliğe gerek bulunmadı.

Sosyalistlerin dış politikaya getirdikleri değişikliklerin bir çoğu birbirine bağlıdır. Bunlar, PSOE'nin 1980'li yıllar için saptadığı iki ana hedefe varmada birbirlerini tamamlayarak bir bütün oluştururlar. Bu hedefler, artık hiç bir otoriter güç tarafından yıkılmayacak kadar sağlamlaştırılmış bir demokrasi ve de demokrat İspanya'nın uluslar topluluğu ve özellikle Batı Avrupa içinde yeni yerini almasıydı. Sözkonusu amaçlara ulaşmanın yolu, sosyalistlere göre, AT ve NATO üyeliklerinden geçiyordu. Ancak İspanya, bu üyeliklerden birincisinin gerçekleşip ikincisinin de halkoyuyla onaylanmasını beklemeden dış politikasını diğer Batı Avrupa uluslarının dış politikasına uygun duruma getirmeye başlamak istedi. İşte bu nedenledir ki, yukarıda sayılmış olan rötuşlar yoluyla dış politikada Batı Avrupa'ya adım adım yaklaşıldı. PSOE iktidarının, Franco ve daha sonra da Suarez dönemlerinde izlenmiş geleneksel tarafsızlık ve üçüncü dünya yanlısı dış politikasını terketmesinin nedeni kısaca budur.

İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na katılması, toplumun tüm katmanları tarafından daha demokratikleşme sürecine girilmeden "çağa yetişme"nin bir ön koşulu gibi algılanagelmişti. İspanya'nın AT üyeliğinin ülkede, bu nedenle, bir genel uzlaşmaya konu olduğu malumdur.⁶¹ AT ile entegrasyon, salt ekonomik anlamda ele alınmıyor, iç politikaya da yeni bir demokratik boyut getirerek tüm siyasal yapıyı "çağdaşlaştıracak" bir oluşumun ateşleyicisi gibi düşünülmüyordu.

60) PSOE'nin iktidara geçtikten sonra benimsediği dış politika doğrultusunu ayrıntılı olarak incelemek için bkz: B.Pollack/G.Hunter, "The Spanish Socialist Workers' Party's foreign and deference policy: the external dimension of modernization", (ed.) T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit. S.86-107.

61) Ortodoks komünist partilerin genelde AT'ye muhalif olmalarına karşılık "avrokomünist" çizgideki PCE de İspanya'nın AT üyeliğine tam muhalefet etmiyor, daha çok AT'nin "demokratik" bir yapıya kavuşturulmasını öneriyordu.

Avrupa ile birlikte demokratikleşilerek uluslararası siyasal standartlara ulaşma tezinin baş savunucusu da PSOE idi. Oysa, "NATO üyeliği" sorunu İspanya'yı ikiye bölmekle kalmadı, POSE'yi de derinden sarstı.⁶² Bilindiği gibi, 1982 yılında iktidara tırmanıncaya değin mevcut ittifaklardan bağımsız, özerk bir savunma politikasının sözcüğü olagelen PSOE, İspanya'nın NATO'ya girmesine ve girdikten sonra da bu örgütte kalmasına karşı çıkmıştır. Ancak PSOE hükümeti kurulup çalışmaya başladıktan bir yıl kadar sonra Gonzales, ertesi yılın sonunda da parti örgütü NATO ile ilgili görüşlerini değiştirmeye başlamıştır. İspanya'nın NATO'da kalıp kalmaması konusunun halkın oyuna sunulduğu Mart 1986'da ise PSOE, seçmeni var gücüyle "üyelik" yönünde ikna etmeye çalışmıştır. Böyle önemli bir konuda bu denli hızlı bir "görüş değiştirme" sık rastlanırlardan değildir. Dolayısıyla, "PSOE-NATO" sorununu biraz daha derinlemesine incelemekte yarar bulunabilir.

PSOE ve NATO

İspanya NATO'ya, silahlı kuvvetler ile ilgili bölümde açıklanmış olan nedenlerle, ivedi bir başvuru yapmış ve -o sıralar istifa etmiş olan Suarez'in yerine kısa süre için UCD hükümetinin başına geçen Calvo Sotelo zamanında- Mayıs 1982'de girmişti. PSOE, bu üyeliği ısrarla kınamış ve zamanın hükümetinin "NATO üyeliğinin demokrasiyi pekiştireceği, AT'ye girişi kolaylaştıracağı ve de ulusal güvenliği güçlendireceği" yolundaki savlarını reddetmişti.⁶³ Sosyalistlere göre, NATO üyeliği İspanya'da demokrasinin sağlamlaşmasına katkıda bulunmayacaktı. Bunun örnekleri de, NATO'nun kurucu üyelerinden birisinin Salazar Portekiz'i olması ve NATO üyeliğinin Yunanistan ve Türkiye gibi ülkeleri askeri dikta rejimlerinden koruyamamış bulunmasıydı. Ayrıca, AT ile bütünleşme NATO üyeliği ile bağımlı değildi; dolayısıyla, NATO'ya girmenin bir yararı yoktu. Öte yandan bu örgüt bünyesinde yer almak, sosyalistlere göre, yararsız olmakla kalmıyor bir takım sakıncaları da beraberinde getiriyordu. Şöyle ki, NATO'ya girmeden önce halkoyuna başvurulmuş olmadığından, bu üyelik halkı bölücü ve İspanya'yı dengesizleştirici bir nitelik taşıyordu. Ayrıca, Sebta ve Melilla yüzünden o zamanlar Fas ile çekişme durumundaki İspanya'nın "ilgi duymak" zorunda bulunduğu Kuzey Afrika, NATO andlaşmasının "etki alanı" dışında kalıyordu. Böylece İspanya, hem uzlaşmazlık içinde bulunduğu yerlerde NATO'nun önemli bir yardımını göremeyecek, hem de, andlaşma uyarınca,

62) Genelde dış politika ve özellikle NATO konusunda verilen kararlar ile ilgili olarak, PSOE içinde üç karşıt grup etkili oluyordu. Bunlardan birincisi geleneksel sosyalist konumları temsil eden "Marksist" kanattı. "Üçüncü dünyacı" diye nitelenen ikinci bir grup, Franco döneminin dış politikasında olumlu gördüğü -özellikle üçüncü dünyaya ilişkin- yönlerin sürdürülmesi yanlısıydı. Adı geçen her iki grup ta İspanya'nın NATO üyesi olmasına karşıydı. İçinde yönetici kadronun yer aldığı üçüncü grup ise, anlayışlarını Batı'nın politika ve savunma çizgisiyle özdeşleştirmiş "Atlantist" kanadı oluşturuyodu.

63) İspanya'nın "NATO politikası" için bkz: B.Pollack/G.Hunter, "The Paradox of Spanish Foreign Policy", Pinter, Londra, 1987

dünyanın hiç ilgili olmadığı bir başka noktasında savaşa sürüklenebilecekti. Ayrıca sosyalistler, NATO üyeliğinin İspanya'yı örgütün egemen gücü ABD'ye istemez bağımlı kılacağını ve böylece nükleer silahları bir gün İspanyol topraklarında görme olasılığının da artacağını öne sürüyorlardı. Üstelik, dünyanın barış özlemi çektiği ve askeri paktların karşılıklı olarak çözülmesinin sözkonusu edildiği bir ortamda, bu askeri ittifaklardan birine girmek anlamlı ve barışa katkıda bulunur nitelikte bir eylem değildi.

İşte tüm bu nedenlerle PSOE, -UCD'nin İspanya'yı NATO'ya sokarken halko-yuna başvurmayıp sadece hükümet kararını yasama organından geçirmekle yetinmiş olduğunu da gözönüne alarak- iktidara gelir gelmez, NATO üyeliğini bir referandum konusu yapmaya kararlıydı. Ancak, bu arada vurgulanmalıdır ki, PSOE, İspanya'nın NATO üyeliğine karşı olmakla birlikte, NATO'yu "ittifak" olarak kötülememiş ve ülkesinin yerinin "Batı savunma sistemi" içinde olması gereğini de reddetmemişti. Bir başka anlatımla, PSOE, İspanya'nın demokratik Batı'nın bir parçası olduğunu daha o zamanlar kabul ediyor; ancak, savunma politikasının ideolojik konumlanmanın bir uzantısı olmaması, bu politikanın ulusal güvenlik ve dünya barışı göz önüne alınarak üretilecek objektif görüşlere dayandırılması gerektiğini ileri sürüyordu. PSOE'nin o zamanki bu konumu, NATO konusunda sonradan yaptığı "dönüş"ün, inanılabilirlik sınırlarının dışına tümüyle taşmamasını sağlamıştır.

PSOE, Aralık 1982 ile Aralık 1984 arasında NATO ile ilgili görüşlerini değiştirdi.⁶⁴ 1976 ve 1979 arasında geçirdiği evrim, kendisini "anti-kapitalist ve Marksist" olarak niteleyen bir parti olan PSOE'yi Avrupa'nın en ılımlı sosyalist partilerinden biri durumuna getirmişti. Bu olgu, yankısını, daha sonra 1982 seçim programında buldu. Dolayısıyla, PSOE iktidara geçtiğinde, üzerindeki ideoloji baskısı hafifti ve yeni konumu, PSOE'nin yaklaşımlarının esnek ve pragmatik olmasını inandırıcı kılıyordu. Gonzales, PSOE hükümetinin NATO'ya yeni bakışını açıklarken, özetle, "işlerin dışarıdan başka içeriden başka görüldüğünü ve muhalefette iken ülkenin dış politika sorunlarını ve savunma anlayışının uzantılarını somut olarak kavrayamamış olduklarını" açıkladı. Kısacası, iktidara gelmeden önceki NATO'ya ilişkin görüşleri yanlıştı ve Gonzales bunu içtenlikle ve fazla da sıkılmadan söyledi. Ayrıca, NATO'ya girmemek ve daha sonra da NATO'dan çıkmak için düşünülmüş açıklanmış olan bütün gerekçeler PSOE tarafından bu kez tersine çevrilip kullanıldı. Sonuçta, PSOE, İspanya'nın modernizasyonunun sürmesi ve ülkenin Batı'nın -ve Avrupa'nın- bir parçası olarak onunla bütünleşmesi için NATO üyeliğinin birincil öneme sahip olduğunu belirtti.

Sosyalist hükümetin NATO'ya yeni bakışı, PSOE'nin Aralık 1984'teki

64) Bu çarpıcı "viraj"ın, PSOE yönetiminin yeni bakış açısını partiye benimsetebilmesinin ve de -1982 ile 1984 arasındaki NATO karşıtı akımların güçlülüğü de dikkate alındığında- kamuoyunu NATO'da kalma yolunda inandırabilmesinin ayrıntılı nedenleri çok ilginçtir. Çok uzun açıklamalar gerektiren gelişmeler eldeki inceleme çerçevesinde ancak özet olarak sergilenebilmiştir.

30.Kongresi'nde parti tarafından da onaylandı.⁶⁵ Ancak iş bununla da bitmiyordu; çünkü, İspanya'nın NATO'da kalması yolundaki bu yeni görüşün -yapılması 1982 seçim bildirgesinde vad edilen halkoylamasında- seçmene de kabul ettirilmesi gerekiyordu. Mart 1986'da bu da başarıldı. Gonzales tüm ağırlığını terazi- nin "NATO kefesi"ne koymuş, halkoylaması istediği sonucu vermezse istifa edeceğini belirtmişti. Seçmen, Gonzales'in gitmesini ve uygulamaya konmuş olan modernizasyon programının -tüm aksayan yönlerine karşın- yarıda kalmasını istemiyordu. Ayrıca, ülkenin en önemli potansiyel NATO karşıtı grubu olan sosyalistler "evet" cephesine geçince, "NATO'ya hayır" demek sadece komünist, pasifist, çevreci, anarşist grupçuklara ve bazı bağımsızlara kalmış, bunlar da etkili olamamışlardı. Öte yandan Frankist dönemin "bağlantısız-nötralist" dış politikasından etkilenen ve yine potansiyel bir NATO karşıtı olan sağ parti AP de seçmenini çekimser kalmaya çağırıyordu. Üstelik referandum, NATO üyeliğinin sürdürülmesini "NATO'nun askeri kanadından uzak durma, ABD'nin İspanya'daki askeri üs ve personeline kısıntıya gidilmesi ve İspanyol topraklarına nükleer silah yerleştirilmemesi" koşullarına da bağlamıştı. İşte tüm bu nedenlerle PSOE, daha önce NATO'dan çıkmaya koşullandırdığı seçmenleri, bir iki yıl içinde bu kez ters yönde inandırabilip İspanya'nın NATO üyesi kalmasını sağladı.

PSOE 1982'de iktidara geldiğinde köktenci geçmişinin izlerini hala taşımakta olan politik görüşleri, -"antiemperyalist" bakış açılarının egemenliklerini sürdürebildiği, "sosyalist" Avrupa'yı düşleyen ve her türlü ittifaktan uzak özerk savunma anlayışına dayalı- dış politika ve savunma politikalarında odaklaşmış görüşlerdi. Ne var ki, hükümet etmeye başladıktan sonra, PSOE'nin bu politikalarıyla ılımlı iç politika programı arasındaki farklılık yavaş yavaş ortadan kalktı. PSOE, pragmatik anlayış ve yöntemlerini, iktidara geldikten sonra dış politika ve savunma politikasına da yaygınlaştırdı. Böylece bu politikalar da "modernizasyon"a yönelik global politik doğrultunun dış boyutuna dönüştürüldüler.

E) PSOE ve son gelişmeler

Genel çizgileriyle PSOE iktidarı ve PSOE'nin siyasal yelpazedeki yeri

1980'li yılların sonlarından PSOE iktidarının ilk günlerine doğru geriye bakıldığında İspanya'yı çağına oturtan birçok yeniliğin gerçekleştiği göze çarpar. Modernleşen bir toplumsal doku ve üretim mekanizması, sağlanan hızlı kalkınma, göstergelerin büyük çoğunluğu bakımından düzelen ekonomi, bazı sosyal reformlar, açık ve rasyonel bir dış politika, silahlı kuvvetlerin kırılan egemenliği üzerinde yükseltilecek sivil toplum demokrasisi, büyük ölçüde çözüme bağlanmış bölgecilik ve terör sorunu vb. hep PSOE iktidarının olumlu icraatının ürünlerindendir. Ne var ki, bütün bunlar, umutlarını PSOE'nin yeni iş yerleri yaratma vaatlerine bağlamış ve önceliklerini sosyal adalet kavramında ve ülkenin

65) Atlantist grubun bu kongredeki başarısı, yöneticilerin parti tabanına tümüyle egemen olarak, "bağlantısızlık" ve "nötralizm" çizgisini savunan "Marksist" ve "üçüncü dünyacı" kanatları marjinalleştirmiş olmalarının göstergesiydi.

NATO'dan çıkmasında odaklaştırmış olan katmanlar için yeterli değildi.

Seçim bildirgesine konan "değişme" sözünün ve dört yıl içinde yaratılması öngörülen 800.000 yeni işyeri vaadinin 1982 seçim kampanyası boyunca sürekli altının çizilmesi ve de NATO üyeliğinin halkoyuna sunulması gereğinin vurgulanması seçmenlerde o zamanlar gerçekten sola dönük bir PSOE iktidarı beklentisinin boy vermesine yol açmıştı. Hatta PSOE'nin sol ideolojik motivasyonlu kesimi, ilk iktidar yıllarında "Rumasa" adlı şirketler grubunun kamulaştırılması üzerine, bir ara partisinin ideolojik çizgisine ilişkin yeni "umutlar" beslemişti. Ancak bu kamulaştırma, ideolojik nedenlere değil parasal güçlüklerle boğuşan Rumasa grubunun kamu eliyle iflastan kurtarılarak bu bünyede çalışan 40.000 kişinin işsiz kalmasını önleme amacına dayanıyordu. Nitekim, şirketler, kurtarıldıktan sonra, yine özelleştirildi.

Aslında PSOE programının pek de "sol" bir program olmadığını, PSOE'nin esas amacının kalkınma hızlandırılarak ülkenin modernleştirilip diğer Avrupa ülkeleri hizasına getirilmesi ve de toplumun ve devletin tüm kurumlarıyla demokratikleştirilmesi olduğunu herkes kabul ediyordu. Ancak PSOE'nin, neo-liberal ekonomiyi ve ulusçu dış politikaları iktidarının neredeyse temeli ve belirleyici doğrultuları yapar bir görünüme bürünmesini de ona destek verenlerin pek çoğu beklemiyordu.

PSOE'nin, talebi, iktidarı boyunca, ücret kısıtlamaları yoluyla sınırlama çabası gösterdiği bilinen bir gerçektir. Öte yandan bu uygulamanın da, aslında, pek önemli bir sermaye birikimi, dikkati çeker bir girişimcilik ruhu ve yatırım etkinliği yaratıp yaratmadığı tartışmaya açıktır. Görülen odur ki, ücret kısıtlama politikası, ekonomiye gerçekten çok ciddi bir dinamizm aşılamsızın zengini daha zengin etmiş ve bazı eskimiş üretim birimlerine yapay olarak geçici yaşama olanağı sağlayarak, global ekonomi açısından pek de yararlı olmayan bir işlev görmüştür. Sosyalistler, 1989'da üst üste üçüncü seçimlerini kazanıncaya değin, ekonomik büyümeyi öncelikle ele almışlar ve sosyal hedefleri ikinci plana atmışlardı. Bu arada sendikalar ve emekçiler, PSOE iktidarına sağlayageldikleri desteğin giderek boşa gittiği kanısına kapılmaya başladılar. Gerçekten de, ülke ekonomisinin dümenini ellerinde tutan "neo-liberal" PSOE'liler, emeğin ulusal gelir içindeki payını %50'lerin altına düşürmüşler, ama işsizliğin yine de artmasını engelleyememişlerdi. Aslında Gonzales'in, iktidarının daha ilk yıllarında, "en az kötü" ekonomik sistemin "kapitalizm" olduğu yolundaki demeçleri, PSOE'nin -1970'lerin sonuna değin sahip olduğu temel felsefeyle çelişen- gidişinin salt konjonktürden kaynaklanmayıp uzun dönemli ve kalıcı bir eğimin başlangıcı olduğunun göstergeleriydi.⁶⁶

Bir partinin varlığını borçlu olduğu ideolojik çizgiye ve kendini iktidara taşıyan "müdavim" seçmenlerinin anlayışlarına bu ölçüde ters düşen bir yola bu denli kısa bir sürede girmesi, şaşırtıcı görünmekle birlikte, rasyonel nedenlerle

66) Tüm bu gelişmelerin sosyalist bir partinin sosyalist ilkelere "ihaneti" gibi "nüanssız" bir biçimde algılanmaması gerektiği vurgulanmalıdır. Gelişmeler, çağın değişen koşulları ışığında ve kendilerini bu koşullara uyarlayan siyasal sistemler çerçevesinde değerlendirilmelidir.

açıklanabilir temellerden yoksun değildir. Daha önceki sayfalarda görüldüğü üzere, demokratikleşme süreci başlangıcından PSOE'nin iktidara geçtiği 1982 yılına değin bu partiye kariyer yapmak ve toplumda söz sahibi olabilmek için üye olanlar, Franco dönemindeki illegal PSOE'ye üyelik için başvuranlardan genelde daha ılımlı yapıda ve ideolojik motivasyonu daha düşük kişilerdi. Bir kez bu olgu partinin sosyolojik yapısını ve dolayısıyla dünya görüşünü etkilemiştir. Ayrıca, PSOE iktidara geçmeden önce ve geçtikten sonraki ilk yıllarda, sosyalist önderler, -demokratik rejimin henüz pek sağlam temellere oturmamış olması dolayısıyla-daima "consensus" aramaya ve demokratik çerçeveyi "delme" hevesi gösterebilecek kesimleri kışkırtma olasılığını içinde taşıyan ani sosyal ve siyasal değişimlerden kaçınmaya özen göstermişlerdi. İktidar perspektifi yaklaştıkça da, PSOE'nin ve yönetimdeki Endülüslü önderler grubunun pragmatizmi ve "sorumluluk duygusu" daha belirginleşmiş; ideoloji, partiye yön veren ölçütlerden birisi olma niteliğini yitirir olmuştu.

Öte yandan, 1970'li yılların ilk yarısı biterken başlayıp 1980'li yılların başlarına değin egemenliğini sürdüren ekonomik bunalım, "eşdeğer" gelişme düzeyindeki tüm ülkelerin iktidarlarını ve bu arada İspanyol hükümetlerini ve PSOE'yi aynı ekonomik güçlükleri "benzer" yöntemlerle göğüslemek zorunda bırakıyordu. En azından, "benzer"sıkıntılara "az çok benzer" yöntemlerle karşı çıkılması gerektiği düşünülüyor ve uluslararası ekonomik ilişkiler bu anlayışa göre düzenleniyordu. Güney Avrupa'da ve bu arada İspanya'da sosyalistlerin iktidara tımandığı bu yıllar ise, "sol"un Batı Avrupa'da global olarak gerilediği ve her yerde "neo-liberal" sloganların yinelenmeye başladığı yıllardır. İşte böyle bir uluslararası konjonktürden PSOE iktidarının da etkilenmemesi olanaksızdı. Üstelik İspanya, yatırımları, dış ticareti, teknolojisi, turizmi vb. açısından kendisinden daha çok gelişmiş ve ekonomik alanda "norm yapıcı" Batı ülkeleriyle bağımlıydı. Gonzales yönetimi, bu durumda, Batı Avrupa ile karşılıklı bağımlılığa yönelmenin ülke için en iyi seçim olduğunu düşünerek, "dış" örneklerle benzeme yoluna girdi ve ekonomisinin yönetimini neo-liberal görüşlü teknokratlara emanet etti.

Bütün bunların da ötesinde, önceki bölümlerde incelenen seçmen dinamiği PSOE'nin merkezde hükümet etmesinde belirleyici rolü oynadı. Demokratikleşme sürecinin başbakanı Suarez'in merkezi kaplayan partisi UCD'nin 1980'li yılların başında çökmesi, PSOE yönetiminde, bu partinin oylarını sahiplenme eğilimi uyandırdı. O dönemde bunalım içinde bulunan PCE'nin etkisizliği sayesinde solunda oy yitirme tehlikesine uğramadan sağına yönelme "konfor"una sahip olan PSOE, giderek merkeze kaydı. Öte yandan, Franco döneminin "devletçi" uygulamalarının ve etkinlikten uzak kamu sektörünün seçmen gözünde sevimsiz kıldığı kamulaştırma yöntemi POSE için benimsenebilir bir siyasal çizgi değildi. Oysa PSOE, kamulaştırmaya dayalı sosyalist kuram dışında, bir sosyal demokrat gelenekle de yoğrulmamıştı. Tüm bu bileşenler, on yıl önce Avrupa'nın en "köşeli" söylemini sergileyen sosyalist partiyi işçi sendikalarından çok işveren çevreleriyle işbirliğini neredeyse yeğleyen ve herhangi bir muhafazakâr partiden ancak nüanslarda ayrılan bir siyasal formasyon kimliğine büründürdü.

1989 seçimlerinden önce ve sonra durum

Bilindiği gibi İspanyol seçmenin çoğunluğu -geçmiş deneyimleri dolayısıyla- özellikle "ılımlı reformcu" ve "pragmatik" yaklaşımlara prim tanır. PSOE, kendini, 1982-1986 arasındaki ilk iktidarı döneminde, bu seçmene beğendirdi. İşsizliğin etkilediği kesim bir azınlıktı; oysa, ülkenin demokratikleşmesi ve modernleşmesi, seçmenlerin tümünün yaşamında, gözle görülür somut farklılıklar yaratmıştı. Seçmen, Haziran 1986'da, PSOE'nin kusurlarından çok olumlu yönleri bulunduğuna karar verdi ve PSOE, -%4'lük bir "aşınma payı"na karşın- %44 oy oranı ile iktidarda kaldı. Ancak, bu arada unutulmaması gereken ve bu seçimlere "özgü" bir durum vardır ki, o da, PSOE'nin 1982'de olduğundan daha da seçeneksiz olmasıdır. Solda komünistler iç çekişmelerini sürdürmektedirler. "Merkez" in 1982'deki yıkılışından sonra PSOE'nin sağındaki tek önemli rakibi AP de, PCE'ye benzer biçimde, kimlik arayışı içindedir ve bu nedenle, merkezdeki seçmeni kendisine yeterince çekememiştir. Bu arada, "merkez/merkez sağ" da UCD'nin yerini almak üzere eski başbakan Suarez önderliğinde kurulan CDS ise, "merkez" in PSOE'ye kaptırdığı seçmenleri yeniden kendine doğru hareketlendirebilecek güçten ve çekicilikten uzaktır. Böylece, bölgeci partiler sayılmazsa, sağ ve solda iktidara "alternatif" oluşturamayan ve bunalım içindeki birer rakipten, "merkez/merkez sağ" da da kendine yeni yer arayan küçük bir partiden sıyrılmak 1986'da PSOE için pek zor olmadı. PSOE yöneticileri alternatifsizliklerinin bilincinde idiler. Bu bilincin, hem siyasal tutumlarında daha özgür olma hem de seçmene karşı rahat ve açık davranma olanağı bağışlayarak kendilerine ek avantaj oluşturduğu da vurgulanmalıdır.

Aslında PSOE yöneticileri, görünüşte aynı rahatlığı 1989 genel seçimleri öncesinde de sergilediler. PSOE'nin seçim kampanyasını yürüten Galeote'ye göre, bu parti, "değişim" ve "güvenlik" kavramlarını İspanyol seçmenin gözünde bağdaştıran tek siyasal güç olma niteliğini sürdürüyordu.⁶⁷ Dikta rejiminin 40 yıllık hareketsizliği İspanyol halkına kolay kolay doygunluğa ulaşmaz bir "değişim açlığı" vermişti. İspanyollar, gerçekten değişim istiyorlar, ama rizikosuz değişim istiyorlardı. Bu nedenle, PSOE'nin seçmen bilincine yerleştirdiği "değişim ve gelişimi dinginlik içinde sağlayabilen parti" imgesi bu seçimde de işe yaradı.

Aslında, 1989 genel seçimleri de, -1986 seçimleri gibi- iktidarda "başka bir parti" olasılığı "vadetmiyordu". Görünüşe göre, PSOE ya mutlak çoğunluğu elde edip iktidarını sürdürecekti ya da bu çoğunluğu çok küçük bir farkla kaçıracaktı. Ancak, PSOE, bu ikinci durumda da -karşısındaki muhalif güçlerden komünistlerin, sağcılarının, bölgecilerin uzlaşarak bir araya gelip hükümet kurmaları olanaksız olduğundan- yine bir "azınlık hükümeti" yoluyla iktidarını sürdürebilecekti. Sözkonusu durum, bu seçimin kampanyalarını da kendi doğrultusunda koşullandırdı. PSOE, İspanya'nın, önündeki zorlu dönemlerde ve de özellikle 1992'de oluşturulacak AT birleşik pazarının getireceği sorunların çözümü için birlik içinde hareket eden "istikrarlı" bir hükümete gereksinim duyacağı görüşünü savundu. Muhalefet ise iktidarda kalsalar bile azınlığa düşmenin "kibirli" sosyalistleri hiç değilse, muhalefete daha sık danışmaya yönelteceğini öne sürdü.

67) Bkz: Le Monde, 18 Ekim 1989.

Kampanya boyunca işlenen temalar bile PSOE iktidarının-1986'daki kadar değilse bile- yine bir ölçüde "seçeneksiz"liğini belgeler nitelikteydi.

PSOE'nin rakiplerinin başında, 1986'daki gibi, yine -bu arada "Halkçı Parti" adını alan- sağın partisi PP geliyordu. Sağın "tarihsel" önderi Manuel Fraga'nın seçimlerden iki ay önce kendisinden sonraki lider olarak seçip PP'ye kabul ettirdiği genç Jose-Maria Aznar kamuoyunca henüz yeterince tanınmıyordu. Frankizm'i çağrıştıran ve "reaksiyon"u simgeleyen değerleri savunan "eskimiş" lider Fraga yerine 37 yaşında ve birçok yönüyle 1970'li yılların Felipe Gonzales'ini anımsatan Aznar tarafından yönetilmek, PP'ye olsa olsa avantaj sağlayabilecek nitelikte bir değişimdi. Ne var ki, PP'nin, sözkonusu olumlu değişimin ürünlerini iki ay içinde -1989 Ekim'indeki seçimlerde- toplayabilmesi olanaksızdı. Aznar,, PP için, daha ziyade uzun dönemli bir "yatırım" idi. "Değişim", "emek", "adalet", "dürüstlük" gibi kavramları kullanarak bir tür "sosyal-adaletçi neo-liberal" söylem tutturan Aznar, PSOE'yi bir yandan bireyin yaratıcı gücünü yok etmekle diğer yandan da ülkeyi ikiye bölüp "güçlüler" ve "marjinaler" İspanya'sı yaratmakla suçluyordu.⁶⁸ Aznar, bu "popülist" kıvamlı, demagojik öğelerle bezenmiş söyleminin ötesinde, partisinin iktidara geçmesi halinde yürürlükteki "liberal", "kürtaj" yasasının değişmeyeceğini ve ETA'ya yakın Herri Batasuna partisinin-yasadışı ilan edilmeyeceğini vurgulayarak "sağ"ın 1986'dan bu yana ne ölçüde farklılaştığını -ve kendi liderliğinde daha da farklılaşacağı gerçeğini- gözler önüne seriyordu. Böylece sağ, geleneksel değerlerinden, çağın zoruyla, vazgeçerek merkez'e, PSOE'ye doğru yanaşıyordu.

İki büyük partinin merkezde neredeyse bittiği bir yelpazede ayrı bir merkez partisinin başarılı olabilmesi zordu. Nitekim, CDS lideri eski başbakan Adolfo Suarez, partisine ideolojik alan arayışları içinde, bir süre önce yapılmış olan yerel seçimlerde PP ile işbirliğine gitmişti. Bu manevra, CDS'nin sağdaki seçmenlerinin PP tarafından emilmesine ve-daha da önemlisi- "sağa çark"ın düş kırıklığına uğrattığı sol kanat seçmenlerinin ise PSOE'ye yönelmelerine yol açmıştı. Bu nedenle, CDS, 1989 genel seçimlerinden önce, kendine bir "ilerici" imajı yaratıp pekiştirmeye çalıştı ve bu yolda, zaman zaman PSOE'nin soluna "dolunarak", merkez solu kaplama amacını güttü.

Solda PCE, "Birleşik Sol" adlı bir koalisyonun öncülüğünü üstlenmişti ve PSOE'nin işçi sendikaları gözündeki zaafından yararlanarak -PSOE'nin sol kanat seçmenini kendine kaydırmak amacıyla- özellikle "PSOE-emek" temasını işliyordu.

İlk seçim başarısını kazandığı 1982'den bu yana, Gonzales, "hitabet" yeteneğinden ve seçmeni etkileme gücünden hiç bir şey yitirmemişti. Yine eskisi gibi, kendisini dinleyenlerde titreşimler yaratabiliyordu. Gonzales, bu açıdan, eskisine oranla pek değişmediği izlenimini veriyordu; ama, çevre ve dekor eskisinden çok farklıydı. Artık sıkılmış yumruklar havaya kalkmıyor, birlikte "Enternasyonal" söylenmiyordu. PSOE'nin 1989 mitingleri, sanki daha önce defalarca provası yapılmış gibi hiç aksamadan yürüyen, profesyonelce düzenlenmiş toplantılardı. PSOE, seçmene, İspanyol demokrasisini rayına oturtup güçlendiren, ülkeyi

68) Bkz: Le Monde, 25 Ekim 1989

AT'ye soka ve bunalım içindeki bir toplumu Avrupa'nın en yüksek kalkınma hızına sahip çağdaş bir ulusa dönüştüren parti olduğunu anımsatıyordu. Ancak, bu genel temaların yanısıra, PSOE, kendisini çok kaygılandıran sendikalardan yana göz kırparak, ülke tarihinin bir evresinin tamamlandığını ve 29 Ekim 1989 seçimleriyle "daha eşitlikçi bir toplum, daha iyi bir yaşam" yolunda ilerleme aşamasına girileceğini öne sürüyordu. Seçim öncesinde yapılan kamuoyu yoklamaları, komünistlerin yelpazenin "PSOE damgalı" bölümünde etkili olmaya başladıklarını gösteriyordu. Gonzales, dünya konjonktüründen yararlanıp "komünistler hele bir Doğu Avrupa'ya baksınlar" diyordu; "Macarlar, Polonyalılar dikta rejiminden barış içinde demokrasiye geçebilmek için neler yaptığımızı bize soruyorlar". Gonzales bunun arkasından bir yumruk da sağa vuruyor ve daha az vergi ile daha çok kamu harcamasını aynı anda vadeden, hem altyapıyı iyileştirmekten hem de bütçe açığını kapatmaktan söz eden PP'yi "tutarsızlık" ve "hayalcilik" ile suçluyordu. Gonzales, çelişkilerle dolu olduğunu öne sürdüğü PP programını bir "demagoji yığını" olarak niteliyor, sağın sosyalistlere mutlak çoğunluğu yitirtmekten başka her hangi bir projesi bulunmadığını öne sürüyordu. Oysa, Gonzales'e göre, seçmene ancak "ekonomik realizm" tutarlı bir toplum projesi sunma olanağı verebilirdi.⁶⁹ Gonzales, PSOE'yi emekçi kesimi ve sendikalar gözünde "temize çıkarmak" için, bunlara seslenerek, -1982'de ileri sürdüklerinin aksine- "önce bir büyüme aşamasından geçmeden yeni iş yerleri, yeni okullar ve yeni hastaneler açma savında bulunmak bir uydurmacadır" diyordu.

PSOE, bir kez daha "hemen hemen seçeneksiz" iktidar adayı olarak girdiği Ekim 1989 seçiminden, yine yengi ile çıktı. Ancak, oyları, 1986'dan bu yana üç yıl içinde, neredeyse %5 oranında düşerek, %44,3'ten %39,5'e indi. Elde ettiği milletvekili sayısının 184'ten 176'ya düşmesine karşın, PSOE, 350 sandalyeli mecliste yine de mutlak çoğunluğu kılpayı kurtardı. Sonuç PSOE'yi hem sevindirdi, hem düşündürdü. 1982'deki ilk zaferinden bu yana 3 milyon dolayında oy yitirmiş olması, PSOE'nin 1989'da ne derece göreceli bir başarı elde etmiş olduğunu gösteriyordu.

Sosyalistlerin bu gerilemesi, iktidar olarak doğallıkla maruz kaldıkları erozyona ek olarak, büyük ölçüde son iki yıldır eyleme dönüşen sosyal sıkıntılardan ve sendikaların küskünlüğünden kaynaklanmıştır. Gerçekten de UGT, üyelerini, PSOE'ye oy vermeye ilk kez bu seçimde çağırmamıştır. Diğer konfederasyon CC.OO. ise komünistlerin yanında kampanyaya katılmıştır. Seçim sonuçları, kentlerde ve emekçilerin yoğun bulunduğu bölgelerde oylarını komünistlere kaptıran PSOE'nin sosyolojik yapısında ve PSOE seçmenin profilinde son yıllarda beliren başkalaşımı da böylece somut biçimde su yüzüne çıkarmıştır.

PSOE, iktidarı boyunca uyguladığı emeğe öncelik tanımayan ekonomi politikasına ve sosyal açıdan "nispi" performanssızlığına karşın, UGT'den pek muhalefet görmemişti. Konfederasyonun bazı çıkışlarına karşı "sosyalist birlik" kavramını dile getirerek duygusal titreşimler yaratan PSOE, 1987 yılına değin bu açı-

69) Bkz: Le Monde, 28 Ekim 1989

dan bir ölçüde rahat olabilmisti. ⁷⁰ Ayrıca PSOE'nin sol kanadının iyi örgütlenmemiş olması, liderin "birlik" çağrıları karşısında bu fraksiyonun etkisiz kalmasına yol açıyordu. Kaldı ki, partinin sol kanadı, hükümetin ekonomi politikasına alternatif oluşturabilecek geçerli ve tutarlı bir görüşler bütünü de sunamıyordu. Bu nedenle, sol kanat, "pasifizm", "çevrecilik" gibi konulara sıkışıp kalıyordu. Hele, yapılan halkoylaması sonucunda "NATO'ya evet" diyen PSOE yönetimine karşı çok önemli bir yenilgiye uğramış olan sol kanat, daha sonra dağılmaya yüz tutmuştu. Dolayısıyla, PSOE yöneticileri parti içinde de "şanslı" olmuşlar, neo-liberal görüşlerini parti bünyesinde ciddi bir muhalefetle karşılaşmadan "özgürce" uygulamaya koyabilmişlerdir.

Ekim 1989 seçiminin en kazançlı -hatta tek kazançlı- partisi, komünistlerin başını çektiği Sol Birlik oldu. Komünistler, oylarını üç yılda ikiye katladılar ve Cortes'e 17 milletvekili sokmayı başardılar. Yeni liderleri Julio Anguita'nın sendikaların iktidara karşı duyduğu memnuniyetsizliği partisi lehine oya dönüştürmede gösterdiği beceri komünistlerin bu başarısında çok etkili oldu. Sağda PP, bir önceki seçimdeki oy oranını ve bir eksiği ile milletvekili sayısını korudu. Böylece, seçimlere iki ay kala gerçekleşen lider değişimi sağ sarsma sonucu doğurmadı. Suarez'in merkez partisi ise yeni bir yenilgiye uğradı ve hem oy oranının hem de meclisteki varlığının küçülmesini engelleyemedi.

Bu seçimin en belirgin sonuçlarından biri de, bölgeciliğin gelişmesi ile İspanyol parti sisteminin bu ikinci boyutunun daha da önem kazanması olmuştur. Katalan partiler 1986'daki konumlarını korur, Bask ulusçuları toplam olarak meclise yine üç yıl önceki sayıda milletvekilini sokarken, Endülüslü ve Valencialı ulusçular Cortes'te ilk kez temsil edilme olanağı buldular.

Görülen odur ki, PSOE gelecek seçimlere artık eskisi kadar "seçeneksiz" bir iktidar adayı olarak giremeyecektir. Bir kez PP, giderek eriyen merkeze doğru kayarak yelpazede kapladığı alanı genişletecek, iktidara oynayacak bir konuma gelme yollarını arayacaktır. Öte yandan komünistler, "sevdiği" "parti PSOE"yi "kızdığı" "hükümet PSOE"nin sürekli gölgesinde görmekten ötürü bu partiye soğukluk duyan sol ideolojik motivasyonlu seçmeni ve yine aynı nedenle "parti PSOE" ile özdeşleşmede güçlük çeken "UGT ağırlıklı" emekçi kesimini kendi seçmenleri safına katmaya karardır. Bu açıdan komünistler, kendilerini, ileride mutlak çoğunluğu yitirip azınlık hükümeti de kuramayacak bir PSOE'ye koalisyon ortağı olmaya hazırlanmaktadır.

1980'li yılların neredeyse tümünde İspanya'nın yazgısına egemen olan PSOE, gerçekten de, İspanya'nın hızla kalkınarak 1990'lı yıllara modern bir ülke olarak girmesinde çok etkili olmuştur. Ancak, artık kendi içinde "barış"a ulaşmış iki siyasal parti tarafından sağından ve solundan sıkıştırılan PSOE iktidarının işi, bundan böyle, daha zordur. 1989 seçiminde sosyalistlerin gerilemesi ve komünistle-

70) Yine bu "sosyalist aile" ya da "sosyalist birlik" sloganları UGT'yi NATO konusundaki halkoylaması öncesinde "NATO'ya karşı" kampanya yapmaktan alakoymuştu. Ancak, PSOE hükümetinin sosyalist sol gözündeki "dokunulmazlığı", 1987'de boy veren öğrenci hareketlerinin "öğrenci-işçi" işbirliğine dönüşmesi ile bir daha geri dönmek üzere yitip gitti.

rin ilerlemesi nedeniyle daha da güçlenecek olan -ve sağıın da iktidarı yıpratma amacıyla destekleyeceği- sosyal talepler, bu kez, en azından belli bir oranda karşılanmak zorundadır.⁷¹ Sosyal taleplerin yanısıra, "bölgeci/ulusçu" siyasal güçlerin de ilerlemesi gözönüne alındığında, eğer 4 yıl sonra yine iktidara aday olmak istiyorsa, PSOE'nin ve PSOE hükümetinin -modernleşme ve büyümenin yanısıra- sosyal adalet ve refaha da kapılarını açan bir politik anlayışa yönelmesinin ve de "bölgeci" partnerleri karşısında yeni ve yapıcı bir yaklaşım benimsemesinin gereği belirecektir. 4 yıldan beri hazırlanıp Ocak 1990'da dünya kamuoyuna tanıtılan "2000 Programı" bu tür bir politikanın ipuçlarını vermektedir.

71) Oysa, kalkınma yıllarının fazla "ısınmış" ekonomisinin, sosyal politikada önceki dönemlere oranla daha "cömert" olunabilmesine olanak tanıyacağı hususu da kuşkuludur.

PORTEKİZ

A) Dikta rejiminden istikrarlı demokrasiye geçiş

Karanfil Devrimi

25 Nisan 1974 tarihinde genç subaylar tarafından düzenlenen darbe, Portekiz'i, 1930'lardan beri süregelen dikta rejiminden çıkarıp devrim rüzgarlarının estiğı bir ortamdan geçirerek önceleri kırılğan görünen ama 1980'li yılların sonlarında istikrara kavuşan bir demokrasiye yöneltti. Portekiz, Nisan 1974 darbesinden sonra, 1975 Mart'ında bir "karşı-devrim" ve aynı yılın Kasım ayında da radikal subayların darbe girişimleri ile, çok çalkantılı bir siyasal ortama itildi. Nisan 1976'da ilk serbest parlamento seçimleri yapılmaya değin 6 geçici hükümet, 1976 seçimlerinden Temmuz 1987'de düzenlenen son genel seçimlere değin ise meclisten güvenoyu almış 10 sivil hükümet işbaşına geldi.

Yüzyılın başında yürürlükte bulunan monarşik sistem 1910'da devrilip Cumhuriyet ilan edilmişti. Ne var ki, Portekiz'i bir türlü istikrara kavuşturamayan cumhuriyet yönetimi, bu kez 1926'da, bir başka darbe ile yıkılmıştı. Sistem, ancak Başbakan Salazar'ın hazırlatıp kabul ettirdiğı 1933 Anayasası ile dengeye oturmuştu.¹ Bu anayasal düzen ile Portekiz'de yerleşen "korporatist" yapıdaki otoriter siyasal sistem 1974 yılına değin sürdü. 1933 rejimi bir tür başkanlık sistemi getirmişti. Başkan Salazar, 1932 yılından, sağlığı bozularak -ölümünden iki yıl önce- 1968'de, yerini Caetano'ya bırakıncaya değin, Portekiz'in yazgısına "tek adam" kimliğiyle egemen olmuştu. Gerçi, Caetano iktidara geldikten sonra, rejimin katı otoritarizminde bir "esneme" görülmüşü; ancak, "Salazar rejimi", genç subayların 25 Nisan 1974 Devrimi'ne değin, kurumsal düzeyde hiç değişmeden sürdü.

Devrimi gerçekleştiren subayların esas motivasyonları Portekiz'in "sömürge" sorunlarıydı. Portekiz, ekonomik ve sosyal yapısı ve de uluslararası düzeydeki siyasal ağırlığı bakımından önemli bir güç olarak ele alınmasını gerektirecek ölçütlere, hele 1970'li yıllarda ve daha öncesinde, kesinlikle sahip değildi. Ancak, bu durumuna karşın, Portekiz, dünyanın sayılı sömürgeci ülkelerinden biriydi. Özellikle Angola, Mozambik ve Gine-Bissau'da bağımsızlık yanlısı yerel "kurtuluş cepheleri" ile savaş durumunda bulunan Portekiz, deniz aşırı savaşların finansman sorunuyla karşı karşıyaydı. "Ekonomik kanama"ya ek olarak, kendilerini pek de inanmadıkları "kolonyal" savaşlarda tüketen silahlı kadroların bezgindikleri, Portekiz'i, 1970'li yılların başında bir çıkmazın eşiğine getirmişti. Çok özölü bir anlatımla, Portekiz, denizler ötesinde "prestij" savaşları sürdürme lüksünü karşılama uğruna kendi halkını besleyemez duruma düşmüştü. Ordunun savaşı fiilen sürdüren -"yüzbaşı ilâ albay" kademesindeki -ara kadroları, durumu rejimle içiçeleşmiş üst kadrolardan daha gerçekçi biçimde değerlendiriyorlar, Afrika'da günahsız insanların kırılmasına neden olan "anlamsız" ve "amaçsız" bir savaşın finansmanının Portekiz halkının boğazından kesilerek sağlandığının bi-

1) Portekiz tarihinin bu bölümündeki oluşumların sosyal ve ekonomik düzeydeki ayrıntıları için bkz: G.Thomas, "Portugal", "Handbuch der Europäischen Wirtschafts-und Sozialgeschichte", Klett-Cotta, 1987, Cilt 6, S.975-997.

lincine daha iyi varabiliyorlardı.²

Batı'nın savunma mekanizması içinde başından beri yeralan ve "Batı-Hıristiyan değerleri"ni kara Afrika'da egemen kılmak için savaş verdiği öne sürülen Portekiz halkı, bu arada "uygar Batı"nın birincil ilkesi olan "özgürlük"ten kendi ülkesinde yoksundu.³ Caetano rejiminin toplumun liberalleşmesi yolundaki son dakika ödünleri yarar sağlamadı ve -bazıları yukarıda çok kısa biçimde özetlenen- pek çok neden bir araya gelerek patlamaya yol açtı. Portekiz, demokratikleşme sürecine, daha doğrusu bu sürecin ilk evresi olan "geçiş dönemi"ne 25 Nisan 1974 Devrimi ile başlamıştır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, bu süreçte Portekiz'in düz bir çizgide ilerleyerek 1980'li yılların başında "eksiksiz demokrasi"ye vardığını sanmak yanlıştır. Tam tersine, izlenen yol çok inişli çıkışlı ve çok zikzaklı olmuş ve bir ara Portekiz, devrim öncesindeki sivil otoritarizmden bu kez askeri totalitarizme kaydığı izlenimini dahi uyandırmıştır. 25 Nisan 1974 Devrimi'nden sonraki gelişmelere ilişkin yorumlar -oluşumlar özellikle Portekiz solu bakımından değerlendirilirken- daha sonraki sayfalarda yapılacaktır.

25 Nisan Devrimi ile iktidara el koyan Silahlı Kuvvetler Hareketi'nin kurduğı geçici hükümetler kısa sürede birbirini kovalamıştır. Bu arada, 11 Mart 1975'te "ılımlı" subaylardan bir grubun "karşı-darbe" girişimi üzerine rejim birdenbire sertleşmiştir. Bu dönemde radikal subaylar, askeri güçlerle işbirliği yapan tek sivil siyasal güç olan PCP (Portekiz Komünist Partisi)'nin etkisi ile, çok kapsamlı ve köktenci bir tarım reformuna, -banka ve sigorta şirketleri başta olmak üzere- önemli ekonomik sektörlerin kamulaştırılmasına gitmişlerdir. Fabrikalar işçiler tarafından işgal edilmiş, tüm ülkede komünist devrim benzeri bir görüntüye tanık olunmuştur. Nisan 1975'te yapılan seçimler sonucunda bir kurucu meclis oluşmuştur. Ancak, sosyalist ağırlıklı bu meclis komünistlerin desteklediğı radikal subayların "aşırı" uygulamalarını engelleyememiş, tam tersine Kurucu Meclis bunlar tarafından nerede ise "marjinalleştirilmiştir".

25 Kasım 1975'te, bu kez, yürürlükteki "sosyalleştirme" programıyla yetinmek istemeyen daha köktenci subaylar darbe girişiminde bulundular. Bu başarısız girişim sonucunda, PS (Sosyalist Parti) yanlısı ılımlı subaylar ile PCP'nin desteklediğı radikal subaylar arasında bir "hesaplaşma" dönemi başladı. 1976 Anayasası bu koşullarda hazırlanıp kabul edildi. Böylece, 1982'de değişikliklere uğramasına karşın günümüz Portekiz'inde de geçerli ve yürürlükte olan yasal çerçevenin harcında PCP-PS çekişmesi yer almış oldu. Bu açıdan, denilebilir ki, 25 Nisan Devrimi ve demokratikleşme sürecinin ilk evresi olan "geçiş dönemi", Portekiz'de, "ılımlı/radikal" subaylar karşıtlığı yoluyla sadece "sol" siyasal güçlerin rol oynadığı ve yapılanma düzeyinde sadece "sol"un yankısını bulduğı bir dö-

2) Salazar "rejimi"nin çöküş dönemine ilişkin koşullar için bkz: M.Passos, "Der Niedergang des Faschismus in Portugal-Zum Verhältnis von Ökonomie, Gesellschaft und Staat/Politik in einem Europäischen Schwellenland", (hrsg.) W.Abendroth / F.Deppe / G.Fulberth / G.Hardach, 1987

3) Portekiz NATO'nun kurucu üyelerinden birisidir.

nemdir.⁴ Bu süreçte, yeniden yapılanmaya tüm eğilimleri kapsayan geniş bir tabanın katılmamış olması, demokratikleşme sürecinin sonraki evrelerinde darboğazlar yaratılmıştır.

1974-75 devrim yılları, içeride sosyal kaynaşmaya, dışarıda ise Afrika sömürgelerinin "alelacele" terkedilip bunların yönetimlerinin yerel Marksist ulusal kuruluş hareketlerine bırakılmasına sahne olmuştur. Demokratikleşme sürecinin - 25 Nisan Devrimi ile başlayıp 1976 Anayasası'nın kabulü ile son bulan- bu ilk evresinde, esas çelişki, PS'nin başını çektiği siviller ve ılımlı subaylar ile PCP'nin desteklediği radikal subaylar arasında "kurumsal düzeyde" oluşmuş, diğer siyasal gerilim odakları arka planda kalmışlardır.

PS, bu yıllarda, büyük özel şirketlerin, bankaların vb. devletleştirilmesine; ülkenin güneyindeki geniş toprakların kamulaştırılarak toprak emekçilerine devredilmesine; Salazar rejimi ile işbirliği yapmış kişilerin yerel yönetimlerden, devlet radyo ve televizyonundan alınıp diğer belli başlı sektörlerde de bu tür "ivedi temizlik" eylemlerine girilmesine hep "göz yummak" durumunda kalmıştır. Ne var ki, görevden alınanların yerine getirilenlerin ya PCP ya da aynı doğrultudaki MDP (Portekiz Demokratik Hareketi) militanları olması, Portekizlilerin yeni kavuştukları özgürlükleri, daha doyasıya göremeden -bir başka totalitarizme kayarak- yeniden yitirmeleri olasılığını gündeme getirmiştir. Bu koşullarda, PS daha "enerjik" davranmaya yönelmiştir. Böylece PS, devleti ele geçirmek amacıyla Leninist yöntemler uygulayan PCP ile çelişkiye düşmekle kalmamış, kendi eliyle parlamenter bir demokrasi kurmayı bir türlü içlerine sindiremeyen devrimci subaylarla da karşı karşıya gelmiştir. Bu arada, zaten Kurucu Meclis'in oluşturulması için yapılan seçimlerde %37,9 gibi bir oran ile en çok oyu alan PS daha da güçlenmiş ve Portekiz'in bir sol dikta rejimine sapmasını önlemek amacıyla ulusal düzeyde bir kampanyanın başını çekmiştir.

25 Nisan 1974 Devriminden tam bir yıl sonra vücuda getirilen Kurucu Meclis üyelerinin seçimi, Portekiz'de, 50 yıldır yapılan ilk seçimdi. Böylece, Portekiz, 1975 Nisan'ından itibaren, birbiriyle çelişen iki "meşru" kurum arasında kaldı. Bunlardan birisi meşruluğunu yarım yüzyıllık faşizmi silip süpüren devrimden alan "radikal subaylar hareketi", diğeri de meşruluğu halk çoğunluğunun "Kurucu Meclis" seçimindeki desteğinden kaynaklanan "demokratik sol" idi. Meşruluğunu "devrim"de bulan sivil ve askeri güçler, bir süre sonra, geniş halk katmanlarından koptular. Ancak, bir ara, her şeyin hatta bir iç savaşın ya da hiç bir gücün dizginleyemeyeceği bir kaosun dahi boy vermesi olasılığı belirmişti. İşte, Mario Soares, böyle gergin ve belirsiz bir ortamda, çok becerikli taktikler uygu-

4) Ben Portekiz'in demokratikleşme sürecine ilişkin değerlendirmelerini genel olarak, Lizbon'da ziyaret edip bu konudaki ayrıntılı görüşlerini aldığım Prof.Dr.M.Braga - Cruz'un sözlü açıklamalarına dayandırıyorum. Bu konuda ayrıntılı inceleme ve yorumlar için ayrıca bkz: G.Pridham, "The New Mediterranean Democracies: Regime Transition in Spain, Greece and Portugal", Frank Cass, London, 1984 ve U.Sperling, "Portugal-Von Salazar zu Soares-Krise der Diktatur und Systemstabilisierung in einem Europäischen Entwicklungsland" (hrsg) W.Aabendroth / F.Deppe / G.Fulberth / G.Hardach, 1987

layarak, kendini, Portekiz halkına, ulusal bir önder olarak kabul ettirdi.

Soares, PS'yi 1973'te, Federal Almanya'da, -sürgünde- kurmuştu. Sürgün yılları boyunca Batı Avrupa'da edindiği dostluklar, Portekiz Devrimi'nin bu ilk bunalımlı yıllarında, Soares'in ve dolayısıyla demokratik solun çok işine yaradı. Batı Avrupa'nın sosyalist önderleri, bu dönemde, demeç ve ziyaret yoluyla, Portekiz'in demokratik güçleriyle dayanışma gösterdiler ve "devrimciler"i -demokratik yollardan saptıkları taktirde Batı'nın "yaşamsal" ekonomik desteğinden yoksun kalacaklarını belirterek- uyardılar. ABD diplomasisi, Watergate skandalı nedeniyle o sıralarda işlerliğini yitirmişti. "ABD faktörü"nü etkinlik gösteremediği bu dönemde, Avrupa'nın demokratik sol kesimleri önemli bir siyasal rol oynamış ve Portekiz'deki "bilek güreşi"ni, 1975 sonlarında "ılımlı" sivil ve askeri güçlerin kazanmasında etkili olmuşlardır.

Portekiz, 1976'da, yeni bir anayasaya kavuştu. Hem radikal sol ile demokratik sol ve -bu arada, o zamanlar ortanın solunda olup sonradan sağa kayan Halkçı Demokratların (PPD/PSD) da içinde bulunduğu -merkez sol arasındaki "çelişki", hem de sivillerle askerler arasındaki "karşıtlık" sözkonusu anayasa metninde ifadelerini buldular. Portekiz Anayasası, İspanyol Anayasası gibi bir halkoylaması konusu olmadı. PS, Kurucu Meclis'in egemen gücü olmasına karşın, bazı maddeleri "ister istemez" kabul etmek zorunda kaldı. Anayasa, "askerler"in ülke yönetiminde önemli bir denetim işlevi yükümlenmesini güvenceye almak amacıyla, -MFA (Silahlı Kuvvetler Hareketi)nin lağvından sonra- Devrim Konseyi adlı bir "askeri kurul"un yeni demokrasinin "bekçi"liğini yapmasını öngörüyordu.⁵

1910'da kurulmuş olan Birinci Cumhuriyet parlamenter bir rejime sahipti, ama 1933'te yürürlüğe girmiş bulunan Anayasa Portekiz'e başkanlık sistemini yerleştirmişti. 1976 Anayasası, belki de bu iki sisteme tepki olarak "yarı-başkanlık" sistemi getiriyor ve genel seçimlerle oluşan parlamentoya ek olarak halkoyuyla seçilen bir cumhurbaşkanlığı kurumu öngörüyordu.

Silahlı güçlerin siyasal etkisi, 1976'da, aralarından birinin cumhurbaşkanı seçilmesini sağlayacak ölçüde büyüktü. Nitekim aynı yıl, General Ramalho Eanes, Komünistler dışındaki tüm sivil siyasal kuruluşların oyuyla cumhurbaşkanlığına seçildi. Devrimin barış içinde sonuçlanıp demokratikleşme sürecinin ilk evresinin aşılmasında etkin rol oynayan ılımlı subaylardan biri olan Eanes, PC tarafından desteklenen radikal subayların adayı Carvalho'ya karşı sosyalistler ve merkez ve demokratik sağ güçlerce desteklenerek cumhurbaşkanlığına geldi. Eanes, Anayasa 1982'de gözden geçirilip cumhurbaşkanının yetki alanı bir ölçüde kısıtlanıncaya değin -bugünün Fransa'sında olduğu gibi- yarı başkanlık sisteminin

5) Portekiz'deki Devrim Konseyi de, 12 Eylül askeri rejiminin kendinden sonra gelen sivil yönetime devrettiği Cumhurbaşkanlığı Konseyi gibi kısa sürede işlevsiz kaldı. Yine de, böyle bir maddeyi 1976'da içine sinmeden kabul etmek zorunda kalmış olan PS, bu Konsey'in Anayasa'nın 1982'de tabi tutulduğu revizyon çerçevesinde lağvedilmesinden -diğer demokratik güçler gibi- rahatlık duydu.

kendisine verdiği bütün siyasal olanakları kullandı.⁶ 1982 Anayasa revizyonu hem sivil yönetime güvensizlik ifade eden bazı maddelerin ayıklanmasına, hem de halk tarafından seçilmiş iktidarlara karşı "bekçilik" işlevi üstlenmiş Devrim Konseyi'nin lağvına yol açması bakımından demokratikleşme sürecinin 2.evresini kapatmıştır.

İlk Soares hükümetleri ve istikrarsızlık dönemi

PS, yeni anayasal düzenin Nisan 1976'da yapılan ilk genel seçimlerinden %36,7 oranında oy ile en büyük parti olarak çıktı; ancak, 263 sandalyeli mecliste 107 milletvekilliği ile çoğunluğa ulaşamadı. Yine de Soares, Başkan Eanes tarafından, bir azınlık hükümeti kurmaya çağrıldı. Demokratik Portekiz'in seçimle iş başına gelen ilk hükümeti bir buçuk yıl yaşayabildi. Nisan 1974 ile Nisan 1976 arasında 6 geçici hükümet gören Portekizliler, ilk seçilmiş hükümetlerinin ancak Aralık 1977'ye değin ayakta kalabilmesine tanık oldular.

Toplumsal yapısı, dikta döneminin kötü yönetimi yüzünden iyiden iyiye bozulmuştu. Dolayısıyla, Portekiz ekonomisi, zaten geçmiş dönemin mirası olan bazı zaaflara sahipti. Üstelik 25 Nisan'dan sonra da, üretim devrim coşkusu ile bir yana bırakılmış, ülke ekonomisinin gerekleri tamamen unutulmuştu. Bu ölçüde bozulmuş dengeleri -hele 1973 sonrasında dünyanın içinde bulunduğu genel ekonomik bunalım ortamında- kısa sürede düzeltmek olanaksızdı. Yine de, sömürge savaşlarını yürüten 200.000 kişilik askeri gücün terhis edilebilmesi, sömürgelerden geri dönen 700.000 Portekizlinin ülke ekonomisi ile bütünleştirilmesi, demokrasinin güçlendirilmesi yolunda atılan adımlar ve 1976 seçimlerine "Avrupa bizimle" sloganıyla giren PS Hükümeti'nin "AT'ye tam üyelik başvurusu" sosyalistlerin bu kısa "azınlık iktidarı" döneminin olumlu uygulamalarındandır. Soares hükümetinin 1976'da işe başlarken Parlamento'ya sunduğu ekonomik ve sosyal program ise bu dönemde uygulamaya konamadı. 1977 sonunda, IMF'den alınması düşünülen yüklü bir borç ile ilgili olarak bozguna uğrayınca da, ilk PS hükümeti düştü.

1976 seçiminde PS, ardından gelen ilk parti olan merkez ya da merkez sol PPD'den %11,5 fazla oy almıştı. Bu nedenle, PS, kendisi iktidardan ayrılırsa ülkenin kaosa sürükleneceği görüşüne kapılmıştı. İlk hükümeti düştükten sonra, Soares, parlamentoda temsil edilen partilerin en tutucusu olan CDS ile bir koalisyon kurdu. Hiç inandırıcı bir görünüme sahip olmayan bu ikinci hükümet ise ancak 1978 ortalarına kadar yaşayabildi. Aynı yılın Temmuz ayında, Başkan Eanes, anayasadan kaynaklanan yetkilerine dayanarak, Soares başkanlığındaki bu

6) 1982 Anayasa revizyonunun tüm siyasal yapıyı değiştirdiğini sanmak yanlış olur. Nitekim, Anayasa'nın kamulaştırmalar ve tarım reformu ile ilgili maddelerine dokunulmadı ve Anayasa, Portekiz'in "sosyalizme geçiş"ine ilişkin maddeler içermeyi sürdürdü. Bir başka deyişle, anayasal çerçeve ile "reel" Portekiz arasındaki ya da bir "devrim anayasası" ile demokratikleşme sürecini tamamlayıp "oturmuş toplum" arasındaki çelişki varlığını korudu.

hükümeti "yönetimde acze düştüğü" gerekçesiyle görevden aldı.⁷

Eanes tarafından görevden alınan Soares başkanlığındaki PS-CDS koalisyon hükümetini, Aralık 1979'da yapılan ikinci genel seçimlere değin üç adet kısa ömürlü hükümet izledi. Başkan Eanes'in belirlediği sosyalist ve sosyal demokrat eğilimli kişilerin yönettiği bu hükümetlerden birincisi görevde bir aydan az bir süre kalabildi. Nobre de Costa yönetimindeki bu çok kısa süreli kabineyi, 8 ay iş başında kalabilen Mota Pinto hükümeti, bunu da, 5 ay görev yapıp ülkeyi Aralık 1979 seçimlerine kadar yöneten Bayan Pintasilgo hükümeti izledi.

Merkez ve sağ, 1979 seçimlerine birleşerek girdi. Seçmen desteğini büyük ölçüde yitiren sosyalistlerin %27,3, komünistlerin ise %18.8 oranındaki oylarına karşılık seçmenin karşısına "Demokratik Birlik" adı altında birleşerek çıkan PSD (Sosyal Demokrat Parti) ve CDS (Sosyal Demokrasi Merkezi), yanlarına monarşist ve diğer merkez sağ reformistleri de alarak, oyların %47,8'i ile 250 sandalyelik parlamentoda 128 milletvekilliği elde ettiler.⁸ Seçimle işbaşına gelen 6.Hükümet, PSD önderi Sa Carneiro başkanlığında kuruldu ve ertesi yıl yenilenen seçimlere kadar görev yaptı.

1979 yılı boyunca çalışanların alım gücünün düşmesi ve genelleşen kemer sıkma politikası PCP'nin alt gelir katmanları üzerindeki etkisini arttırmış, böylece, komünistler 1979 seçiminde %19 dolayında bir oy düzeyine ulaşmışlardı. Buna karşılık, PS, emekçi örgütleri arasında varlık gösterememiş ve kitlesel sosyal demokrat partilerin diğer Güney AT ülkelerinde -hele emekçilerin alım gücünün düştüğü dönemlerde- oynayabildiği rolü üstlenememişti.

Bütün bunların ötesinde, Aralık 1979 seçiminden sonra kurulan Sa Carneiro Hükümeti ile Başkan Eanes arasında beliren ve giderek boyutlanan çekişme de PS'yi güç duruma düşürüyordu. Devrimden aldığı meşruluğuna halkın seçtiği başkan olma ağırlığını katan General Eanes, siyasal güçler arasındaki devrim sonrası hesaplaşmalarda, devrimin edinimlerini koruma görevini üstlenmişti. Bu arada merkez/sağ sivil yönetimin "devrim karşıtı davranışlarını denetleme" işlevi, onu, giderek solda konumlandırıyordu. Başbakan Sa Carneiro ise, genel seçimden kaynaklanan meşruluğunu eski asker bir başkanın denetimine tabi olmayan bir sivil siyasal otoriteye dönüştürmek amacıyla, bir an önce anayasayı değiştirmeye çabalıyordu. PS, sola kaymış ve devrimin kazanımlarını koruma çabasındaki "ilerici" bir -eski ordu mensubu- başkan ile merkez sağda yer almakla birlikte halk iradesinin üstünlüğünü popülist tavırlarla vurgulayan bir sivil başkanın oluşturduğu ikilem içinde ne yapacağını bilemez duruma gelmişti. Bu aşamada, PS'den, uzlaşıcı nitelikli bir denge partisi olarak, devrim ile halk iradesini bağdaştırma yolunda aracılık etmesi beklenebilirdi. Oysa PS, hem hükümette yer

7) Seçimle işbaşına gelen ilk ve ikinci Portekiz hükümetlerinin ekonomik program ve uygulamaları için bkz: T.Bruneau, "Politics and Nationhood, Post-Revolutionary Portugal", Praeger, 1984.

8) Portekiz siyasal terminolojisinin okuyucuyu yanıltmasını önlemek bakımından, PSD ve CSD'nin, adlarının belirlediği doğrultuyla ilintili olmaksızın, merkez sağ ve sağ partiler oldukları belirtilmelidir.

almaması hem de kendisine yönelen seçmen desteğinin azalması nedeniyle bu tür bir "hakem" rolünü üstlenebilecek güçten ve inandırıcılıktan uzaktı.

1976'da yürürlüğe giren Portekiz Anayasası demokrasinin güçlendirilmesini amaç biliyor ve bu çerçevede yeni anayasal düzenin ilk genel seçimlerinden 4 yıl sonra bir başka genel seçim yapılmasını öngörüyordu. Böylece, 1976'da düzenlenen ilk genel seçimlerden 4 yıl sonra, seçmenlerin, anayasa uyarınca, yine sandığa davet edilmesi gerekiyordu.

PS, 1979 seçimlerinden Ekim 1980'deki seçimlere kadar geçen 10 ay içinde hem merkezde hem de solunda yitirdiği oyları geri almak için yeni bir strateji oluşturuncaya kadar seçim vakti gelip çattı. PS için PCP ile birlikte oluşturulabilecek ortak bir sol strateji son derece uzak bir olasılıktı, çünkü her iki parti Devrim'in ilk yıllarında acımasızca karşı karşıya gelmişlerdi. PS, Cumhuriyet'in 1910'da ilanının tam 70.yıldönümü olan 5 Ekim 1980 günü yapılacak bu seçimde, belirgin "cumhuriyetçi" kimliğinin seçmenlerin cumhuriyetçi çoğunluğu üzerinde yapacağı olumlu etkiye güveniyordu⁹. Bu nedenle, bu seçime -listesine küçük sol grupları da katarak- FRS (Cumhuriyetçi Sosyalist Cephe) adı altında girdi.

1980 Ekim'indeki seçim bir yıl öncekine benzer bir sonuç verdi. PS'nin oyu aynı düzeyde kalırken, PCP biraz oy kaybına uğradı ve yine "Demokratik Birlik" adı altında birleşen merkez sağ ve sağ çoğunluğu elde etti. Ocak 1981'de kurulan hükümete -bu arada bir uçak kazasında ölmüş bulunan PSD lideri Sa Carneiro'nun yerine seçilen- yeni PSD önderi Balsemao başkanlık ediyordu.

Birbirini izleyen iki yılda yapılan iki genel seçimde üst üste aldığı iki yenilgiden sonra, PS büyük bir bunalım içine girdi. Bunalımın derinlerdeki nedeni, kuşkusuz ki, partinin seçim başarısızlığıydı. Ancak parti içi kriz, Eanes'in ikinci kez başkanlığa seçilmesi için desteklenmesi yolunda PS örgütünün verdiği kararı Soares'in reddetmesiyle su yüzüne çıktı. Soares, başkanlığını yaptığı hükümetin 1978 Temmuz'unda Eanes tarafından birdenbire görevden alınmasını unutmamıştı. Soares'in, bu nedenle, Eanes'e kişisel kırgınlık duyması doğaldı. Öte yandan Soares, Eanes'in, -başkanlık yılları boyunca benimsediği tutum ve çizgi ile -kişiliği çevresinde solun "doğal" liderliği havası yaratmaya özen gösterdiğini saptamıştı. Eanes, ikinci devlet başkanlığı dönemini de tamamladıktan sonra, Portekiz demokratik solunda- bu arada yapabileceği siyasal yatırımlarla da güçlendireceği - bir önderlik kimliğine bürünebilecekti.¹⁰ Üstelik, bu sırada PS içinde Soares'e karşı güçlü bir muhalefet oluşmaktaydı. Soares, 5 yıl sonra "partisine

9) T.Gallagher, "The Portuguese Socialist Party: the pitfalls of being first", (ed.) T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit. S.21.

10) 1976 Portekiz Anayasası bir kişinin ancak iki kez başkan seçilebilmesine olanak tanıyordu. Dolayısıyla, 1976-1981 arası devlet başkanlığı görevini yürüten Eanes'in, 1981'de de seçildiği taktirde, 1986 yılından sonra devletin başından ayrılması gerekiyordu. İşte Eanes'in o zaman Portekiz demokratik solunun liderliğine "soyunma" olasılığı, Soares'in zihnini daha 1981'de kurcalamıştı. Gelişmeler, Soares'in bu konuda pek de hak-sız olmadığını daha sonra ortaya çıkardı.

üst üste iki seçim yitirten lider" ve "geçmişin adamı" gibi etiketlerle karşılaşma olasılığını daha o zamanlar sezmiş olabilir.

Eanes üniformasını çıkarmıştı, ama eski bir askerdi. Devrimin kazanımlarını ordu adına koruyup sivil yöneticileri ordu adına denetleyerek devrimi yapan kadroları kurumsal düzeyde temsil etme işlevini yüklenmişti. Bu yolla, sivil iktidarların kolay kolay "nötralize edemeyebileceği" silahlı kadroları "depolitize" etmiş ve onları kışlalarına göndermeyi başarmıştı. Bu açıdan Eanes'in olumlu bir demokratik işlevi olmuştu. Ayrıca, onun başkanlık statüsünün devamı, ordunun kışladan çıkmaya yeniden kalkışmayacağını da güvencesiydi. Öte yandan Eanes, ordunun PS'ye sempati duyan ılımlı subaylarına yakın olagelmiş, biraz da koşulların zoruyla -hele Sa Carneiro Hükümeti döneminde- sola kaymış ve de "devlet adamı" niteliklerine sahip bir önderdi. Gerçi, Eanes yine de bir "asker"di, o başkanlığı sürdürdükçe rejim "tam sivilleşmiş" sayılamaz ve demokratikleşme süreci tümüyle sona ermiş olamazdı; ama, PS örgütü açısından, Eanes'in artıları eksilerinden fazlaydı.

Soares, PS örgütünün bu irdelemelerine -yukarıda belirlenen, ama hiç bir zaman bizzat açıklamadığı için spekülasyon konusu olmayı sürdürmüş olan nedenlerle - katılmadı ve Eanes'in adaylığını desteklemeyi reddetti. Böylece sosyalistlerin "sivil önderi" ile "askeri önderi" 1981'de karşı karşıya geldi. İlk raund, 1981'de PS örgütünün de desteğiyle başkanlığa ikinci kez seçilen Eanes'in oldu¹¹. Böylece Eanes, 1982 'de yapılan anayasa revizyonu ile lağvedilen Devrim Konseyi'nden sonra, varlığını 1986'ya değin kurumsal düzeyde sürdüren tek askeri "etken" olarak kaldı.

Ekim 1980 seçimi sonunda PSD lideri Balsemao başkanlığında kurulan 7. anayasal hükümeti yine Balsemao'nun yönettiği 8. anayasal hükümet izledi. Ne var ki, istikrarsızlık Portekiz'in yakasını bırakmıyordu. "Merkez sağ/sağ" Demokratik Birlik koalisyonu 1983 ilkyazında çatladı. PSD içinde çoğunluk, sağındaki CDS yerine solundaki PS ile yeni bir koalisyona gitme yanlısıydı. Soares, böyle bir işbirliğine karşı PS içinde oluşan direnimleri üstesinden geldi. Nisan 1983 seçimlerine de, Soares yandaşlarının "PSD ile merkezde işbirliği" perspektifinin, PS tarafından propaganda ve programının temel malzemesi gibi kullanıldığı bir atmosferde girildi. Nitekim, PS'nin seçim bildirgesinde "100 günde 100 reform"dan söz ediliyor, "sosyalizm"e hiç değinilmiyordu.

Merkez Bloğu

Sosyalistler, oy oranlarını, %36,3 ile Devrim'den sonraki ilk seçimde elde ettikleri düzeye getirdiler. Sonuç, seçim kampanyası boyunca kişiliği partinin önü-

11) "Soares-Eanes karşıtlığı" daha sonra Eanes'in PS'ye rakip olarak kurdurduğu parti (PRD)'nin Soares'in partisi ile seçimsel düzeydeki savaşımı yoluyla sürdü. Ancak, bu karşıtlık PRD adayını 1986 başkanlık seçimlerinde alt eden Soares'in Eanes'ten sonra cumhurbaşkanlığına seçilmesi ve de PRD'nin 1987 genel seçimlerinde hemen hemen silinmesiyle Soares üstünlüğüne dönüştü.

ne çıkarılmış bulunan PS liderinin yüzünü güldürecek nitelikteydi. Öte yandan, PSD %27 oranında oy almış ve 75 milletvekilliği elde etmişti. Böylece PS+PSD parlamentoda 250 sandalyenin 176'sına sahip olarak -bu arada oy oranını yine biraz yükseltmiş bulunan- PCP ile CDS'yi muhalefete itiyor ve PS/PSD koalisyon hükümeti PS lideri Soares başkanlığında kuruluyordu.

1983 ortasından 1985 sonlarına değin işbaşında kalan bu koalisyon hükümeti politologlarca "Merkez Bloğu" diye anılır. Salt bu terim, Soares önderliğindeki PS'nin, 1980'li yılların ortalarına doğru, ne ölçüde merkeze kaydığını gösterir. PSD ile kurduğu koalisyon çerçevesinde PS, pragmatik başkanının çok yetkin olduğu siyasal konularda yoğunlaşıyor, teknik beceri ve uzmanlık gerektiren ve de ekonomik sorumluluk yükleyen bakanlıkları PSD'ye bırakıyordu. Bunun nedeni, hem PS'nin bünyesinde çok sayıda uzman teknokrat bulunmaması, hem de mevcut sosyalist uzmanların bu hükümette sorumluluk almaktan kaçınmalarıydı. Merkez Bloğu'nun, bir önceki hükümetin yığıp bıraktığı sorunlarla baş edebil-
mek için deflasyonist bir ekonomi politikası izleyeceği biliniyordu. Sosyalist uzmanların çalışan yığınların hoşuna gitmeyeceği önceden belli olan ve "sağ" ko-
kan ekonomi politikalarını uygulamaya talip olmaması doğaldı.

Gerçekten de, iki yıl boyunca, Batı Avrupa'da başka hiç bir sosyalist liderin uygulamadığı ölçüde sert bir kemer sıkma politikası Soares başkanlığındaki ko-
alisyon hükümeti tarafından Portekiz'de uygulamaya konuldu¹².

İlerideki sayfalarda görüleceği üzere, bu sert deflasyonist program dahi ülke-
nin ekonomik sorunlarını pek çözemedi; işsizlik oranı kaygı verici boyutlara ulaştı. Ekonomik faaliyet neredeyse tümüyle durdu, işçilerin ücretleri ödenemez oldu. Bazı sanayi bölgelerinde açlık tehlikesi belirdi.

Başbakan Soares'in bu olumsuz ve emeğe prim tanımayan ekonomik gidişe nispeten duyarsız kalışını ilginç nedenlere bağlayan gözlemciler vardır. PS lideri ve Başbakan Soares'in, Eanes'ten sonra Cumhurbaşkanı olmaya bu dönemde ha-
zırlanmaya başladığı biliniyor. Soares'in, başkanlık seçimini düşünerek, "muhafazakâr" ekonomi politikaları aracılığıyla merkezdeki ve hatta merkez sağ-
daki çevre ve seçmenin güvenini ve de PSD'nin desteğini kazanmaya yöneldiği varsayılabilir. Ayrıca, Portekiz'in AT'ye Soares yönetimindeki Merkez Bloğu dö-
neminde girmiş olmasının Başbakan Soares'in cumhurbaşkanı seçilme şansını arttırabileceği de açıktı. Bu gerçeğin bilincinde olan Soares -uluslararası finans kuruluşlarının önerilerine "kayıtsız şartsız" uyararak- Portekiz'i AT'nin kapısından bir an önce içeri sokmaktan başka bir şey düşünmemişti¹³.

Merkez Bloğu, koalisyon ortaklarından PSD'nin başına yeni bir liderin gelme-
siyle parçalandı. Sa Carneiro'nun bir uçak kazasında yaşamını yitirmesinden son-

12) Bkz: A.M.Williams, "Socialist economic policies", (ed.) T.Gallagher/A.M.Willi-
ams, op.cit. S.190-191

13) Portekiz'in AT'ye girişine ilişkin koşullar için, bkz: K.Featherstone, "Socialist Par-
ties in Southern Europe and the enlarged European Community", (ed.) T.Gallagher,
A.M.Williams, op.cit. p.247-270.

ra bir türlü güçlü bir öndere kavuşamamış olan PSD, yeni lideri Anibal Cavaco Silva'nın inisiyatifi üzerine, PS'den bağımsız bir kimlik arayışına girdi. Merkez Bloğu'nun çöküşü, seçmenin, Ekim 1985'te, bir kez daha sandık başına çağırılmasına yol açtı.

1985 genel seçimleri - Soares'in Cumhurbaşkanlığı

Ekim 1985 seçimi, Cavaco Silva yönetimindeki PSD'yi %29,9 oranında oy ile birinci parti konumuna getirdi. Bu arada, CDS %10, PCP ise %15,5 kadar oy almışlar; seçmen, sağdan uç sola 5 -eşit büyüklükte değil ama- eşdeğer parti arasında bölünmüştü. Bu partilerden en çok oy alan PSD'nin genç başkanı Cavaco Silva, ülkeyi hiç değilse yeni cumhurbaşkanı seçilinceye değin yönetecek bir azınlık hükümeti kurmaya çağrıldı. Cavaco Silva, Kasım 1985'te, Portekiz'de ilk serbest seçimlerden bu yana iş başına gelen 10. Hükümeti kurdu ve ülkenin gündemindeki en önemli sorun olan cumhurbaşkanlığı seçiminin bekleyişine girdi.

Soares, 1986 yılı başında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerine hazırlanmak üzere, Temmuz 1985'te PS'nin başından ayrılmış ve yerini Almeida Santos almıştı. Portekiz'in eski sömürgesi Mozambik'te servet yapmış bir hukukçu olan Santos'un liderliği PS örgütünce de seçmenlerince de iyi karşılanmadı. Bu koşullarda düzenlenen Ekim 1985 seçimi PS'ye sevindirici bir sonuç getirmedi. Oy oranı, %15,5 kadar gerileyerek, %20,8'e düştü. Batı ülkelerinde pek görülmeyen kapsamdaki bu gerileme, esas olarak bu arada ortanın solunda kurulmuş bulunan yeni bir partinin PS oylarına ortak çıkmasından kaynaklanıyordu. Eanes, başkanlık süresinin bitiminden bir yıl önce, yandaşlarına PRD (Demokratik Yenileşme Partisi)ni kurdurtmuştu. PRD, ciddi ve belirgin bir çizgiye sahip olmamakla birlikte, popülist bir söylem tutturarak Merkez Bloğu'nu itici bulan eski PS seçmenlerini kendisine çekmeyi başarmış ve seçimde %18 dolaylarında oy almıştı. Eanes'in başkanlıktan ayrıldıktan sonraki siyasal eylemine "çerçeve-örgüt" oluşturmak üzere kurulmuş olan PRD, seçmen gözünde Eanes'in ciddi ve dürüst devlet adamı imajı ile özdeşleşmesi sayesinde başarı kazandı.

Devrim'den sonraki çalkantılı ve kritik dönemde, Soares, sorumlu, ılımlı ama kararlı tutumlarıyla ulusal bir önder imajı yaratmıştı. Ancak 1976-78 arası iki hükümet başkanlığı ve hele Merkez Bloğu deneyimi seçimde Soares'in yöneticiliğine ilişkin pek olumlu izlenimler bırakmamıştı. Üstelik, cumhurbaşkanlığı seçiminde kendisini koşulsuz desteklemesi beklenebilecek sosyalist seçmen, kendi partisi PS ile Eanes'in PRD'si arasında bölünmüştü. Tüm bu nedenlerle, 1986'daki başkanlık yarışında sağın ortak adayı Freitas karşısında Soares'e şans tanıyanlar azanlıkta idi. Ne var ki, kendini Portekiz seçmenine bir merkez aday gibi sunma çabasını ısrarla sürdüren Soares, bir yandan da kendi parti örgütünün desteğini sağlama aldı. Soares, bu arada deneyimsiz PRD'nin hatalarından da yararlandı. Şöyle ki, PRD, PS'nin kurucularından ve Soares'in yardımcılarından Francisco Salgado Zenha'yı son anda "ayartıp" Soares'in karşısına aday olarak çıkartıyor ve böylece inanırlılığın çok şeyler yitiriyordu. Gerçekten de Zenha, Soares'in çok yakın arkadaşıydı ve -1981'de Eanes'in başkanlığının PS örgütünce desteklenip desteklenmemesi konusu dışında- PS lideri ile o güne değin hiç bir

alandan anlaşmazlığa düşmemişti. Durum böyle iken, Zenha, PRD'nin önerisi üzerine, PS'den istifa edip PRD'nin başkan adayı oldu.

Kendi içlerinden bir aday belirlemeyen Komünistler de Zenha'yı destekliyorlardı¹⁴. Bütün bu oluşumlar Soares'in işini kolaylaştırdı; çünkü, PS örgütü ve seçmenleri Zenha'yı, sol bünyesinde PS'yi marjinalleştirmek için ortak çaba harcayan "Leninist"lerin ve "Eanist popülist"lerin oyununa gelen bir "dönek" olarak gördü¹⁵. Bu sırada, yine soldan eski başbakanlardan Bayan Pintasilgo'nun da adaylığını koymasıyla cebinde bildiği radikal sol oyların bir kesimi Zenha'nın elinden gitti.

Portekiz başkanlık seçimleri iki turludur. İlk turda adaylardan hiçbirisi oyların %50'sinden fazlasını alamazsa, bu turda en çok oy alan iki aday 3 hafta sonra yapılan ikinci tura girer. İkinci turda diğerinden çok oy alan aday seçimi kazanmış olur. Ocak 1986'da yapılan cumhurbaşkanlığı ilk tur seçimlerinde solun üç adayından en çok oyu %25,4 ile Soares aldı. Merkez sağ ve sağın ortak adayı olan CDS lideri Freitas do Amaral ise %50'yi aşamadı. Bu nedenle, ilk turdan 3 hafta sonra, Şubat 1986'da, bu iki aday bir kez seçmenin karşısına daha çıktılar.

İki seçim turu arasındaki 3 hafta boyunca Portekiz seçmeni Soares'in yeni bir siyasal becerisine tanık oldu. Soares, ilk turdan sonra, tam bir dönüş yaptı ve ilk turdan önce izlediği merkezdeki oylara yönelik stratejiyi terkedip "solun lideri" rolünü üstlendi. Soares, seçimi kazanmak için, komünistlerin oylarını gereksiniyordu. Bundan ötürü, PCP'ye dönük temalara ağırlık verdi. "Faşizan" geçmişiyile tanınan Freitas'ın başkan olması durumunda, bundan, kendisine oy vermeyecek olan radikal solcuların ve komünistlerin sorumlu bulunacaklarını vurguladı. Soares, 3 hafta süreyle eski antifaşist temaları işleyerek solu birlik içinde hareket etmeye çağırırdı. ve politoloji literatürüne geçecek bir kampanya sonucunda, başta umutsuz görünen bir seçimi kazanmayı başardı. Böylece, geçiş dönemi 1976'da Anayasa'nın kabulü, ikinci evresi de 1982'de Portekiz'in Devrim Konseyi'nin vesaayetinden kurtulması ile tamamlanan demokratikleşme sürecinin üçüncü ve son evresi 1986 başında "asker başkan" Eanes'in gitmesiyle kapanıyordu¹⁶.

Ülkeyi hiç değilse cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldıktan sonra yönetmek üzere Kasım 1985'te kurulan PSD azınlık hükümeti 2 yıla yakın bir süre iktidarda kaldı.

14) Zenha'nın ideolojik bir ayrışma bulunmaksızın istifa etmiş olması ve başkanlık yarışında 1975'in olaylı günlerinde en şiddetli eleştirileri yönelttiği PCP'den de destek görüp bu desteği kabullenmesi Portekiz politikasında ideolojinin arka planda kaldığının, siyasal sahnede belirleyici ögenin -ideolojik çizgi değil-kişilikler olduğunun kanıtıdır.

15) T.Gallagher, "The Portuguese Socialist Party: the pitfalls of being first", (ed.) T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit., s.25.

16) Pek çok siyasal bilimcinin demokratikleşme sürecinin Eanes'in cumhurbaşkanlığından ayrılmasıyla kesinlikle sonuçlandığını düşünmesine karşın, aslında ben, bu sürecin -ya da daha doğrusu, "devrimden tam ve istikrarlı demokrasiye" varma sürecinin- ancak 25 Nisan'ı yapan güçlerin karşısındaki bir partinin tek başına hükümeti kurabildiği ve dae kurumsal düzeyde hiçbir "asker denetimi" olmaksızın iktidara müdahalesiz gelinip gidilebileceğini kanıtlayan 1987 seçimleriyle son bulduğu görüşünü taşıma eğilimindeyim.

Hükümet, düzelen uluslararası ekonomik konjonktürün de yardımıyla "kabul edilebilir" bir yönetim gösteriyordu. Üstelik, Cavaco Silva önderliğindeki PSD hükümeti, kendisinden önceki hiçbir hükümetin gösteremediği ölçüde kişilikli bir yönetim biçimiyle göze çarpıyor ve gerçekten "iktidar" olmayı beceriyordu. Tüm bunlara ve PSD hükümetinin kuşku götürmez popülerliğine karşın, PRD, yine bir hata yaparak, hükümete güvensizlik beyan etti. PS ise, eski önderi ve yeni Cumhurbaşkanı Soares'ın hükümet kurma görevini bu kez kendisine verebileceğini umdu. Bu durumda PRD'nin desteği ve PCP'nin çekimserliği ile bir azınlık hükümeti kurabileceğini düşünen PS, hükümeti düşürmek amacıyla PRD'yi destekledi. Oysa PS'nin beklediği olmadı; "yüksek hakem" işlevini benimseyen Başkan Soares, tam bir yansızlık içinde davranarak, durumu ancak yeni seçimlerin açıklığı kavuşturacağı görüşüne öncelik verdi.

1987 genel seçimlerinden 1990'lı yılların istikrarlı demokrasisine

Temmuz 1987 genel seçimleri hem PSD'ye Portekiz'de o güne değin hiç görülmemiş bir seçim zaferi kazandırdı, hem de siyasal sistemi altüst etti. Eanist PRD ve Freitas'ın partisi sağ CDS, %5'in altında kalan oy oranlarıyla "marjinal" parti boyutlarına indirgendiler. PCP ise, %12,1 ile, oy oranını 1976'dan bu yana en düşük düzeyine indirdi. PS'nin başına -Soares'i izleyen Santos'un yerine- gelen yeni PS lideri Constancio, iyi bir seçim kampanyası yapmasına karşın, partisnin PSD'den 28 puan geride kalmasını engelleyemedi. PS'nin tek avantajı, yelpazenin solundaki egemen konumunu pekiştirmiş olmasıydı. Böylece, popülist PRD ile Leninist PCP'nin solda PS'yi sıkıştırıp küçültme yolunda harcadıkları ortak çabalar sonuçsuz kalmış oldu. Öte yandan, parti sistemi, yeni PS önderi Constancio'nun dilediği üzere, sağ ve solda birer ılımlı partinin egemen olduğu bir sistem görünümü veriyordu. Soares, o zamana değin hiçbir partinin tek başına çoğunluğu elde edemediği ve PS'nin merkezde konumlanarak -PCP dışı- partilerden biriyle koalisyon kurabilmesine elverecek bir sistem arayışı içinde olagelmmişti. Gerçekten de PS, genellikle sistemin eksenini olma işlevini yüklenip PSD ya da CDS ile koalisyon hükümetleri kurma olanağına kavuşmuştu. Bu mekanizma, 1987 seçimleri ile tarihe karışmış oldu. Sistem, sağ ve solda sadece birer ılımlı büyük partiyle donandı. Komünistler, küçülmekle birlikte, varlıklarını koruyabileceklerini kanıtlarken sağda CDS, merkez solda PRD eriyerek bir sonraki genel seçimlerde yok olabilecekleri izlenimini verdiler.

Portekiz, Temmuz 1987'den bu yana, Cavaco Silva başkanlığındaki PSD hükümetince yönetiliyor. "İdeolojisiz" ve tipik bir "catch-all" parti olan PSD'nin iktidarı döneminde, Portekiz toplumunun Batı'da görülen genel trendleri izlediği görülüyor. Gerçekten de, Portekiz, son yıllarda giderek ideolojisiz, hatta depolitize bir görünüme bürünmüştür. Bu ülkede de, 1980'lerin eğimine uyularak "koşulsuz liberalizm"e "meyledilir" olmuştur. Öte yandan, toplumun bazı kesimlerinde bir tür "etik devrim" yaşanmakta, yazılı basında bir patlama göze çarpmaktadır. Özetle Portekiz, PSD ile ya da PSD'ye karşın, ama kuşkusuz AT'nin etkisi ile, kabuk değiştirmekte ancak bu sürecin Yunanistan'a ve hele İspanya'ya oranla

daha ön evrelerinde bulunmaktadır¹⁷

Portekiz politikasında çok önemli bir gelişme de, 1989 yılının Aralık ayında yapılan yerel seçimler dolayısıyla uç vermiştir. Portekizli sosyalistler ve komünistler, bilindiği üzere, daha önce uzlaşmaya hiç yanaşmamış, seçmenin karşısına hiç bir arada çıkmamışlardı. İlk kez bu yerel seçimler dolayısıyla, -PS'nin bu arada değişen lideri- Jorge Sampaio, PCP ve PS'den oluşan solun ortak listesinin başında Lizbon Belediye Başkanlığı'nı kazandı.¹⁸ PSD'nin iki yılı aşkın bir sürelik iktidar aşınmasına bu seçimlerde ödediği bedel epey yüksek oldu. 20 kadar kentin yerel yönetimi PSD'den bu seçimin "galibi" PS'ye geçti.¹⁹

Öte yandan, lideri Cunhal'ın ortodoks çizgisini tartışma konusu yapan PCP örgütü bünyesindeki çekişmelerin komünist seçmene yansımadağı saptandı. PS ile PCP'nin beklenmedik "anlaşma" çabaları, PS açısından -sağdaki ılımlı ve iri PSD ile soldaki ılımlı ve büyük PS dışında yelpaze üzerinde sadece PCP'nin ciddi bir yer almaya yüz tuttuğu sistemde- gelecekte PS-PCP koalisyon hükümetlerinin gerekebileceği öngörüsüne bağlanabilir. PCP açısından da bu "ortaklık", Portekiz solunda artık PS'nin marjinalleştirilemeyeceğinin bilincine varılmasından kaynaklansa gerektir.

B) Parti sistemi ve siyasal partiler

Siyasal çizgiler, seçimler, seçmen ve parti dinamiği

Cumhuriyetçiler ile monarşistler arasındaki karşıtlık 1960'lı yıllara değin Portekiz siyasal yaşamının önemli bir ayrışma çizgisi olmuş, ancak, Salazar rejimi koşullarında giderek sağ-sol ayrışması ile özdeşleşmiştir. Bu ana ayrışma konusunun yanısıra, devrimden sonra ve demokratikleşme sürecinin ilk dönemlerinde "asker-sivil" karşıtlığı, -norm koyucu devrimcinin temsil ettiği "merkez"e karşı sivil güçlerde ifadesini bulan "çevre" ayrışması ile çakışarak- 1980'li yıllar boyunca da, "devrimci anayasa/ılımlı sol, merkez ve sağ partiler" çelişkisi yoluyla sürmüştür.

17) Gerçekten de, AT üyeliğinin hızlandırıcı etkisine ve harcanan tüm modernleşme çabalarına karşın, Portekiz'de geleneksel değerler henüz- örneğin İspanya'da olduğu ölçüde- aşılamamıştır. Sözgelimi, Başbakan Cavaco Silva'nın "Fatima" adlı kutsal yeri ziyaret ederek "hac" eylemi yapması televizyonlardan yayınlanabilmekte, bir başka anlatımla, kamuoyu önünde gerçekleştirilen dinsel eylemler Portekiz'de hala -Türkiye'de de olduğu gibi- siyasal yatırım işlevi görebilmektedir.

18) Bu arada Constancio, Başkan Soares'in devletin tepesindeki makamından PS'nin iç işlerine karışmaya hala devam ettiği gerekçesiyle, PS başkanlığından istifa etmiş ve yerine Jorge Sampaio seçilmişti. Soares'in bu davranışı ve bunun yol açtığı istifa, hem yıllar boyu "taraf" olmayı alışkanlık edinmiş kişilerin bazen tarafsızlık gerektiren konumlara geldikten sonra da eski alışkanlıklarını sürdürdüklerini göstermesi açısından ve hem de bu davranışları kabullenemeyen Constancio'nun "ibret verici" kişilikli tutumunu sergilemesi bakımından ilginçtir.

19) Bkz: Le Monde, 19.12.1989

Portekiz'de, 1975'de Kurucu Meclis'i oluşturmak için yapılanı dışında, 1976 ile 1987 arasında tam 6 kez genel seçim dzenlenmiştir.

	Nisan 1976		Aralık 1979		Ekim 1980		Nisan 1983		Ekim 1985		Temmuz 1987	
	(%)	m. vekili	(%)	(mv.)	(%)	(mv.)	(%)	(mv.)	(%)	(mv.)	(%)	(mv.)
PCP	15,3	40	18,8	47	16,8	41	18,2	44	15,5	38	12,1	31
PS	36,7	107	27,3	74	27,8	74	36,3	101	20,8	57	22,2	60
PRD	-	-	-	-	-	-	-	-	17,9	45	4,9	7
PSD(PPD)	25,2	73					27,0	75	29,9	88	50,2	148
CDS	16,7	42					12,4	30	10,0	22	4,4	4
AD (Demokratik Birlik)												
(PSD-CDS-monaşistler)			47,9	128	47,4	134						
Diğer	6,1	1	6,0	1	8,0	1	6,1	-	5,9	-	6,2	-

Kaynak: Union Interparlementaire - Chronique des Elections et de l'Evolution Parlementaires - CIDP - Genève

Tablonun sergilediği en önemli gerçek, devrimden hemen sonra oluşan parti sisteminin "değişmez"liğidir. Gerçekten de, 6 genel seçime sahne olan 10 yılı aşkın bir sürede, bir tek yeni parti doğmuş ve mevcut partilerden hiç birisi varlığını tümüyle yitirmemiştir. Öte yandan, partilerin oy kazanç ve kayıpları da, 1987'de yapılan son genel seçime değin, olağanüstü "zıplama" ya da "başasağı düşüş" niteliği sergilememiş; bunlar, belirli sınırlar içinde kalan oy kaymaları biçiminde gerçekleşmiştir.²⁰ 1979 ve 1980'de monarşistleri de yanlarına alarak seçime AD adı altında koalisyon oluşturup giren merkez sağ ve sağ partiler genelde oylarını bu sürede dengede tutmuş, sadece 1987'de PSD bir sıçrama yaparken, CDS marjinalleşmiştir. Buna karşılık, solda, PCP oyları, 1979 ile 1983'de %20'ye yaklaşıp son seçimde %10'lara yakın düzeye inmiştir. PS ise, ilk genel seçimdeki performansını 1983'te yine tutturmuş, ancak 1985'te, kendi yaşam alanında PRD'nin boy vermesiyle, oylarını neredeyse yarı yarıya yitirmiştir. 1985'te kurulup PS'nin oylarını kendine kaydıran "flaş" parti PRD ise, ilk aşamada edindiği boyutları ancak bu dönem koruyabilmiş, girdiği ikinci seçimde oyları %5'in altına inmiştir.²¹ Ancak bu arada PS açısından dikkati çeken bir nokta şudur: kendisinden oy kopararak 1985'te küçülmesine neden olan PRD 1987'de oy kazanmasına uğradığı halde, bu oylar çoğunlukla PS'ye geri dönmemiştir. Görünen odur ki, merkezdeki seçmen için verilen savaşı 1987'de PSD kazanmış, buradaki seçmenin daha önceleri PS'ye ve 1985'te PRD'ye yönelmiş olan kesimini kendine çekmeyi başarmıştır.

Portekiz'de sol oylar ile sağ oylar, 1987 genel seçimine değin, aşağı yukarı birbirine eşit düzeyde kalmıştır. Sol oyların "PCP+PS+PRD" olarak toplamı seçimlere göre şöyledir:

1976	1979	1980	1983	1985	1987
% 52,0	% 46,1	% 44,6	% 54,5	% 54,2	% 39,2

Görüldüğü üzere, PCP ve PS oylarının toplamı 1976 ve 1983'te % 50'yi aşmış; ancak, bu iki partinin koalisyon yaparak solun ortak iktidarını gerçekleştirmesini aralarındaki karşıtlık engellemiştir.²² Soldaki iki partiden daha çok oy sahibi olan PS, bu iki dönemde, ya azınlık hükümeti kurmuş ya da sağındaki bir partiyle koalisyon yapmayı yeğlemiştir. 1987'de ise, sol oylar toplamı, ilk kez % 40 oranının altına düşmüştür.

20) Genellikle PRD'nin seçim performansları ve özel olarak da 1985 seçimindeki PS-PRD oy kayması bu "kural"ın istisnasıdır.

21) Bu açıdan PRD'yi, Türkiye'deki "ana" siyasal bloklardan kopup ancak bir dönem "verimli" olabilen ama ikinci seçim döneminde marjinalleşen -Demokratik Parti ya da Cumhuriyetçi Güven Partisi gibi- "flaş" partilere benzetmek olasıdır.

22) Her iki partinin bu karşıtlığı, ilk kez 1989'da yerel seçim vesilesiyle, "yendikleri" biliniyor. %50'yi 1985'te de aşan -ve 1987'de %40'ın altında kalan- toplam sol oylarda ise, bu iki partiye ek olarak, PRD'nin de payı vardır.

Portekiz seçimlerinin, sisteme ilişkin olarak, ortaya koyduğu bir başka özellik, oy dağılmasının düşüklüğüdür. PRD kuruluncaya değin 4, daha sonra da 5 büyük parti dışında dağılan oy oranı % 8'i hiç aşmamıştır. Sistem, 1976 ile 1985 arasında PS ile PSD'nin merkezde bittiği, solda PCP, sağda CDS ile donanmış 4 partili bir sistem olarak işlemiştir. 1985'te, PRD'nin "sahneye" çıkmasıyla bir dönem dengesi bozulan sistem, 1987'den itibaren, merkez solda PRD ve sağda CDS'nin erimeye yüz tutması sonucunda, yelpazenin merkezinde savaşım veren PSD ve PS gibi birer "sağ" ve "sol" "catch-all" parti ile bir de komünist partinin yer aldığı iki buçuk partili bir sistem olma yoluna girmiştir²³.

Portekiz parti ve seçmen dinamiğinin ortaya çıkardığı karakteristik çizgilerin başında Portekiz seçmenin çoğunlukla merkezdeki görüşlere prim tanıma eğilimi gelir. Öte yandan, partilerin sağ-sol eksenindeki konumlarının, seçmen gözünde, konjonktüre bağlı olarak, çok ağır değişmesi dikkati çeker.²⁴ PS'nin seçmenleri merkez ve merkez sol arasında epey dağınık yer alırlarken, PSD'nin seçmenleri merkez, merkez sağ ve hatta bazen sağda dağılmışlardır. Her iki parti seçmenlerinin önemli bir oranı merkezde örtüşme gösterdiğinden, Portekiz parti sisteminin en önemli rekabet bölgesi sağ-sol ekseninin merkezidir.

Devrimden sonra oluşan Portekiz parti sistemi, demokratikleşme sürecine geçiş döneminden bu yana, pek önemli değişikliklere uğramamıştır. Soldan sağa PCP/PS/PSD/CDS partilerinin meydana getirdiği sistem, -1980'lerin ortalarında merkez sola PRD'nin katılması ve bir süre sonra da erimesiyle- 1990'lı yıllara da, 1980'lere girdiğinden pek farklı olmayan bir yapıyla varmıştır. Oysa, Yunan ve İspanyol parti sistemleri, dikta rejimlerinin tükenmesinden 1990'lı yıllara kadar geçen sürede çok değişmiş, her iki ülkede de bu arada yeni partiler kurulmuş, eski partiler yitip gitmiş, partilerin boyutları olağanüstü ölçülerde farklılaşarak kimi küçük partiler iktidar adayı olurken, kimi büyük partiler de marjinalleşmiştir. Gerçekten de Portekiz'de partilerin gelişmeleri -PRD dışında- genellikle pek "sıçrama" niteliği taşımamıştır. Buna karşılık, örneğin İspanya'da sağ parti PP, Franco'dan sonra marjinal iken, bugün merkezi sağından eriterek PSOE ile bu bölgede bitişip iktidara aday durumuna gelmiş; Yunanistan'da da "merkezin partisi" EDİK'in "PASOK yüzünden" yitişine tanık olunmuştur.

Portekizli seçmenin motivasyonları ideolojik kökenli olmayıp daha çok duygusal temele oturmuştur. Bu açıdan, Portekiz politikasının anahtarını da, Yunanistan'da olduğu gibi, en az sağ-sol boyutunda olduğu kadar siyasal kişiliklerde aramak olasıdır. Ne var ki, oynak siyasal zemine karşın seçmen tercihlerinde 1974'ten bu yana göze çarpan istikrarın açıklaması yine de ancak sağ-sol eksenini

23) Bazı uzmanların -bu arada Prof.Dr.Braga Cruz'un - değerlendirmelerine göre, Portekiz sistemi, 1990'lı yıllarda bir "çift parti sistemi"ne dönüşme olasılığını da içinde taşımaktadır.

24) Kısa aralıklarla birbiri ardına kurulan hükümetlerin ve iktidarda birbirini izleyen farklı görüşlerin 1980'li yılların sonlarına değin sürdürdüğü istikrarsız ortam göz önüne alındığında, seçmenlerin siyasal partilere ilişkin bakışlarındaki bu dengelilik şaşırtıcıdır.

referans alınarak yapılabilir. Gerçekten de, PS'nin, seçmenini genellikle sağına yayılarak arttırmaya çalışması, Portekiz seçmeninin merkezde yoğunlaşması olgusuna olduğu kadar sağ-sol ekseninde PCP'nin PS'den çok "mesafeli" olmasına bağlanabilir.²⁵ PCP'nin bu eksen üzerinde diğer partilerden çok uzakta "durması" ve bir sistem karşıtı parti işlevi görmesi kendisi ile koalisyon olasılığını, PS açısından, hep ortadan kaldırmıştır. Yine PS ile PSD arasındaki kapışma, ancak seçmenin sağ-sol eksenindeki dağılımı dikkate alınarak açıklanabilir. 1987'ye değin karşılıklı çekişmeler, -hatta giderek PSD'nin PS'yi merkeze çekmesi ve PS'nin de PSD'yi merkezin sağına itmesi biçiminde süren bu savaşım,- PSD'nin, Cavaco Silva'nın güçlü önderliği sayesinde, merkezdeki seçmenin içerdiği pek çok "duyarlılığı" oya dönüştürmesi ile 1990'lara doğru PS aleyhine ve PSD lehine gelişti.²⁶

PCP'nin devrim sürecinde rolü

25 Nisan 1974'ü izleyen dönemde, özellikle Eylül'e kadar geçen sürede, PCP demokrasiye geçişin en önemli siyasal destekçilerinden biri olmuştur. Karanfil Devrimi halktan büyük ölçüde destek görmüştü. Böyle bir ortamda, Portekiz Komünistleri, denge bozucu her türlü eylemden kaçındıkları gibi, başka siyasal güçlerden kaynaklanabilecek bu tür eylemleri de engellemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Örneğin PCP, devrimi izleyen günlerde grevlere gidilmesini önlemek amacıyla, grevlere karşı bir gösteri düzenlemiştir. Bu süreçte PCP, tüm siyasal çevrelere ılımlı davranmaları konusunda çağrıda bulunmuş, programından "proletarya diktatörlüğü" deyimini çıkartmış, kendi dışındaki sol grupların radikal tutumlarına karşı çıkmış ve hatta o dönemin ılımlı devlet başkanı General Spínola'nın sömürgelere ilişkin "gerici" politikasını bile desteklemişti.²⁷ Ancak Eylül'den itibaren PCP, bugün bile tam anlamıyla açıklık kazanamamış koşullarda, tutumunu sertleştirmiş ve Spínola'nın politikasını desteklemeye yönelik bir kitle gösterisini boykot etme kararı almıştır. Bu noktadan başlayarak da, PCP'nin çizgisi giderek katılaşmış ve Portekiz siyasal literatüründe "devrim mekanizmasının işlemediği" diye anılan sürece girilmiştir.²⁸

25) 1976-1983 dönemine ilişkin anketlere dayalı sayısal bilgi için bkz: J. Condomines/J.D. Barroso, op.cit, s.4-15

26) PSD'nin PS'yi 1980'lerin başlarından beri kendisinin daha avantajlı olduğu siyasal "bölge"lere, "merkez"e çekmeye çalıştığı biliniyor. Bkz: J.R. Lewis/A.M. Williams, "Social cleavages and electoral performance: the social basis of Portuguese political parties, 1976-83", G. Pridham (ed.) "The New Mediterranean Democracies: Regime Transition in Spain, Greece and Portugal", London, Frank Cass, 1984, s.131-133.

27) PCP'nin bu süreçte tutumu, De Gaulle iktidarını sarsan "sorumsuz" sol gruplara karşı Mayıs 1968'de kurulu düzenin yanında yer almayı yeğlemiş olan Fransız Komünist Partisi'nin tutumuna benzer.

28) PCP'nin bu dönemdeki rolü için bkz: J. Pacheco Pereira, "A case of orthodoxy: the Communist Party of Portugal" (ed.) M. Waller/M. Fennema, op.cit. S.86-95.

Eylül 1974'ten başlayıp 11 Mart 1975'teki karşı devrimci darbe denemesinden de geçerek Kasım 1975'e kadar giden sürede PCP, tarihteki başka devrimlerde de rastlanmış kimi görüş ve eylemler sergilemiştir²⁹.

PCP'nin, devrimin ilk aylarında izlediği ılımlı politikadan sonra, sert bir eğime girmesi, aslında, Cunhal'ın 1960'lardan beri değişmeyen toplum analizlerinden ve siyasal stratejisinden kaynaklanıyordu. Cunhal'ın irdelemelerine göre, 1960'lı yılların Portekiz'inde burjuvazi, "demokrasi lüksü"nü karşılayabilecek ölçüde güçlü değildi. Portekiz burjuvazisi, Cunhal'e göre, ülkeyi yönetebilmek için bir diktatörlüğe gerek duyuyordu. Öte yandan, Portekiz emekçi sınıfının 1974-75 yılında sağladığı bir dizi kazanım burjuvaziyi daha da zayıflatmış ve bu emekçi sınıfını Avrupa'da eşi bulunmaz bir devrim ortamına sokmuştu. O halde, "sosyalist devrim" gerçekleştirmenin zamanıydı. İşte PCP, 1975 yılında çoktan aşımış olan bu analiz çizgisinin bedelini, yaptığı -ve zararlarını sonradan çektiği- hatalarla ödemiştir.

PCP, gerçekten de, devrim sürecinde, daha Caetano döneminde başlamış kapitalist modernleşmenin getirdiği gereklerle "inatlaşıp" 2. Dünya Savaşı sonrası gelişme modellerinden oluşan şablonlara dönmeye çabaladı. Aynı süreçte, PCP yönetimi, bazı yeni üyelerinin daha önceleri oluşturup beslemiş bulundukları çağdaş eğitim ve ortama karşı da tutum takındı. Sonuçta, pek çok destek PS lehine yitirilmiş oldu. PCP, Karanfil devrimi sürecinde -ilk ve kısa ılımlı dönem dışında- genel olarak radikal bir söylem ve darbeci bir strateji uyguladı; 1970'li yıllarda kentlerde gerilla örgütleyen tek Avrupalı komünist parti olma özelliğini edindi.

PCP'nin "çağ ile çelişen" çizgisini 1974-75'in çalkantılı döneminde de sürdürebilmesi, bu partinin Alentejo gibi daha önceleri de çok etkin olduğu kırsal bölgelerden bu süreçte çok yandaş toplanmasından kaynaklanır.³⁰ Bu "yeni" taban, katı çizgi izleyen yönetime omuz vermiş, partideki yenileşme yanlısı aydınlar "hizaya" getirilmiştir. Daha sonraları, kentlere göç ve toplumsal yapının değişmesi gibi olgular nedeniyle zayıflayan bu radikal grup, 1974-75 döneminde çok etkili bir tutucu baskı grubu oluşturmuş ve parti yönetimine, -yeni palazlanmaya başlayan Portekiz kapitalizmine karşı "devrimci" yöntemlerle savaşıma yolunda- destek sağlamıştır. Bütün bu oluşumların uzantısı olarak PCP, sınırlanmış Portekiz'in 1960'lı yıllardan beri düşüşe geçmiş olan eski sosyal güçlerini 1974-75'te- kısa bir süre için de olsa- canlandırmayı başarmıştır. PCP, böylece, hem Salazar'ın ölümünü izleyen zamanlardan beri parti içinde önem ve etkisini yitirmeye başlamış olan sosyal katmanların düşüşünü bir süre ertelemiş, hem de, bünyesinde el

29) Gerçekten de PCP lideri Cunhal'ın bu dönemde "burjuva parlamentarizmi"ne yönelttiği şiddetli eleştiriler Lenin'in 1918'de kurucu meclise dönük sözlü saldırılarını anımsatıyordu. Öte yandan, yine aynı dönemde kurulan "devrimi savunma komiteleri"nin de Küba patentli olduğu bilinen bir gerçektir.

30) Bu dönemde girilen tarım reformunun ayrıntıları için bkz: A.Morais Barreto, "L'Etat et La Société Civile au Portugal: Révolution et Réforme Agraire en Alentejo, 1974-76" Lisbon, Grodna, 1986.

emekçisinin yerini ve ideolojisini hizmet sektörünün beyaz yakalisına bırakmaya başladığı partinin bu gidişini -yine kısa süre için- durdurmuştur. Öyle ki, PCP için 1940'lı ve 1950'li yılların düşleri yeniden gündeme gelmiş, 1960'lı ve 1970'li yıllar hiç yaşanmamış varsayılarak bu süreçte biçimlenen oluşumlar gözardı edilmiştir. 1960 ve 1970'lerde geçirdiği sosyal değişimin, PCP'yi, geleneksel tabanının belirleyici etkisinden kurtaramadığı gerçeği bu dönemde ortaya çıkmıştır. Aslında, geleneksel ortodoks taban, 1974 yılında, belki o denli belirleyici bir güce sahip de değildi; ama, diktatörlüğün yıkılışı, yeni yandaşların katılımıyla geçici olarak değişen üye profili ve 1970'lerin ilk yarısında kapitalist ve yayılmacı ekonomik modellerin geçirdiği bunalım, PCP içinde ortodoks çizginin egemen olmasına katkı yaptı. Bu arada, "devrimin kazanımları", anayasal düzenlemelere konu olarak kurumsallaşmıştı. PCP yönetimi ve tabanı, birbiriyle kenetlenme ve siyasal birlik olarak yaşama nedenini biraz da bu kazanımları koruma çabasında buldu.

25 Nisan Devrimi siyasal özgürlük getirmiş, sömürge savaşlarını sona erdirmişti; ancak, PCP için hepsinden önemlisi, Devrim'in sağladığı kamulaştırmalar ve parti yönetiminin yıllardır tanımladığı "sosyalist toplum"a giden yolda toprak reformu sayesinde ulaşılan "aşama" idi. Alentejo gibi bölgelerde feodal yapısı bozulmamış tarımı ve kentlerdeki cılız sınaileşmesi ile Portekiz ekonomisi de, o dönemde, PCP'nin "global anlamda" aşılmış gelişme analizlerine bir ölçüde konu olabilir nitelikler göstermiyor değildi. Böyle bir ortamda, PCP önerilerinin toplum için bir seçenek oluşturabileceği izlenimi uyanabiliyordu.

PCP'nin yapısı ve çizgisi

1921'de kurulan Portekiz Komünist Partisi, 48 yıl boyu yeraltı faaliyetine mahkum edilmeden önce, 5 yıl kadar, yasal bir yaşam sürdürdü. 1974'te yeniden yasallığa kavuştuğunda, PCP, tüm diğer Batı Avrupalı komünist partilerden daha uzun süre yasadışı kalmış ve uluslararası komünizmin tüm önemli dönüşümlerine illegal bir parti olarak tanık olmuştu. Bu özelliği, PCP'nin yaşamında çok önemli bir nokta olagelmıştır.

Beyinlerin yarım yüzyıldır korseye sokulmuş olduğu Portekiz'de 25 Nisan 1974 Devrimi, hem ülkenin 2.Dünya Savaşı sonunda yaşamadığı ulusal kurtuluş savaşı, hem bir tür gecikmiş 1968 patlaması, hem de sömürgecilikten arınma süreci idi. Bu tür bir ortam, 1917 tipi devrim düşleri gören bir önder kadro yönetimindeki PCP için bulunmaz bir fırsat oluşturunuyordu. Elli yıllık yasakçı ortam Portekiz'in bütün reformist ve aydın katmanlarını darmadağın etmişti. Ayrıca, o dönemde Portekiz, Batı Avrupa'nın ekonomik açıdan da en geri ülkelerinden biriydi. PCP yöneticileri bu ortamın "eylem"e çok elverişli olduğunu düşündüler. Gerçekten de, parti, başlangıçta önemli siyasal başarılar sağladı; ancak, ortamın hiç değişmeyeceğini, eğimin farklılaşmayacağını sanan PCP yöneticileri çizgilerini dondurunca partinin oluşumlara ayak uydurabilme şansı ortadan kalktı.

Aslında Portekiz Komünistlerinin bu dönemdeki göreceli başarıları, kendilerinin ve ülkenin sosyal ve siyasal geçmişinden ve de -hemen tüm Avrupalı komü-

nist akımların düşüşe geçtiği 1970'lerin ortasında- PCP'nin Portekiz'de yaratma olanağını bulabildiği "devrimci" ve "antifaşist" ortamın varlığından kaynaklanır. PCP, 2.Dünya Savaşı sonrası dönem dışında hiç bir zaman çok büyük bir parti olmamakla birlikte, Salazar iktidarına karşı tek örgütlü siyasal muhalefeti temsil ediyordu. PCP'nin bu konumu diktatörlüğün son dönemlerinde daha da belirginleşmişti. 1974 başında, Portekiz'de, muhalefet olarak, PCP hariç, sadece -bazı küçük sol kanat gruplar ve çoğunlukla eski cumhuriyetçilerin, masonların ve merkezden ılımlı sola uzanan sosyal demokrat görüşlü teknokratların oluşturduğu bir "aydınlar kulübü" görünümündeki- Sosyalist Parti vardı.³¹ PCP,yasallaştıktan sonra, Komünist çizgiye yakın kişileri, eski antifaşist militanları, baskı rejiminin partiden uzak tuttuğu örgütleri ve özellikle sendika, kooperatif gibi örgütlerin personelini kendine çekti. Demek oluyor ki, dikta rejimi yıkılırken, Portekiz'de de, -tıpkı İspanya'da olduğu gibi,- Komünist Parti, Sosyalist Parti'ye oranla çok daha güçlü, iyi örgütlü bir yapıya sahip bulunuyor; gelecek demokratik dönemde ülkenin egemen sol partisi olmaya ve siyasal sahnede baş rolü üstlenmeye aday görünüyordu.

1970'li yılların ortasındaki bu biçimlenme, 1980'li yıllarda, yine İspanya'daki gibi değişiyor ve komünistler -İspanya'da bir ara olduğu gibi marjinalleşmeler de- düşüşe geçiyor, sosyalistler ise -yine İspanya'daki kadar egemen biçimde iktidara yerleşmeler de- siyasal yelpazenin merkezinde ve solunda belirleyici siyasal öge konumunu ediniyorlardı.

Devrimin doruğuna ulaştığı Mayıs 1975'te, PCP'nin üye sayısı yüzbine ulaşmış; PCP, solda, Sosyalist Partiyi ve diğer ılımlı güçleri marjinalleştirmişti. İlimli Devlet Başkanı Spinoła'nın desteklenmesi için düzenlenen 28 Eylül 1974 gösterisinden başlayarak MFA'nın sola doğru hareketlenmesinden 11 Mart 1975'te "ılımlıların" başarısız darbe girişimine kadar geçen sürede, PCP'nin yıldızı, gerçekten de, çok parlamıştı. PCP, bu süreçte, ekonomik, sınai ve tarımsal yenileşmelerin -meşruluğunu devrimden alan- öncüsü olarak kabul ediliyordu. Gücünün ve saygınlığının doruğunu yaşadığı 1974-75 yıllarından sonra da PCP'nin üye sayısı artmayı sürdürdü, ancak bu üyeleri içinde militan ya da aktif olanlarının oranı sürekli düştü.

PCP, devrim yıllarını izleyen seçimlerde genellikle pek olumsuz skorlar elde etmedi. PCP, en iyi seçim sonuçlarına 1979'da ve 1983'de ulaştı. Öte yandan, popülaritesinin en alt düzeylere indiği dönemlerde dahi seçimlerde belirli bir sınırın altına düşmemesi, PCP'nin kemikleşmiş bir çekirdek seçmen kitlesine sahip olduğunu gösterir.

Bu gerçeğin bir uzantısı olarak PCP'nin gündemine gelen sorun, parti çizgisinin konjonktüre uyarak kolay kolay değişip değişmeyeceğidir. Bir komünist partinin çizgisini ve bu çizgiden -konjonktüre bağlı- olası sapmaları değerlendirir-

31) PCP'nin 25 Nisan 1974 Devri'minin yapıldığı günlerdeki üye sayısı aslında hiç açıklanmamış olmakla birlikte, gözlemciler, -sonradan hızla artan- bu sayının 2.000 dolayında olduğunu tahmin ederler. Bkz: J.Pacheco Pereira, "A case of orthodoxy- the Communist Party of Portugal", (ed.) M.Waller/M.Fennema, S.87.

ken gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır ki, o da, komünist militanın başka partilerin militanlarından farklı bir ruh ve kafa yapısında olması gerçeğidir. Herhangi bir Avrupalı siyasal partinin aktif bir üyesi, çevresinde olup biteni, kuşkusuz ki mensubu olduğu partinin koşullandırdığı dünya görüşü çerçevesinde, ama, esas olarak olayların içinde aktığı zaman parçasını ve günün konjonktürünü dikkate alarak değerlendirmeye çalışır; bu alanda yargıları, az ya da çok, kişisel çıkarlarının ışığında ve duygusal yapısının izlerini taşıyacak biçimde oluşur. Demek oluyor ki, -sosyal demokrat ya da muhafazakâr- bir parti militanı ya da üyesi, tek tek olaylarla ilgili "kısmi" nitelikli yorumlarına o andaki beyinsel ve ruhsal durumunu önemli ölçüde yansıtır. Buna karşılık komünist militan, komünizmin kaynaklandığı dünya görüşü gereği, "tüm"ü kapsayan bir anlayışla donanmıştır. Komünist parti militanı, cebinde kendisine tüm evrenin tüm zamanlarda geçerli açıklamalarını verecek bir bilinç anahtarı ile dolaştığı kanısındadır. Her olay, her durum, "diyalektik" görüş uyarınca, genel, evrensel ve hiç bir boşluğu bulunmayan bir düşünsel düzen çerçevesinde yerli yerine oturur. Komünist partilerin ortodoks tabanı, her olay ve durumun tek kaynaktan açıklanmasına elveren bu mantık mekanizmasının kendisine sağladığı beyinsel konfordan kolay cayamaz. İşte büyük ölçüde bu nedenledir ki, köklü bir komünist parti, çekirdek seçmenlerini yitirme rizikosuna girmeden, "alışılmış" çizgilerini yadsıyamamıştır. Nitekim; 1930'lu yıllardan bu yana gelen geleneksel tabanı ve önemli sayıdaki çekirdek seçmen kitlesi, PCP'ye, konjonktürden esinlenerek çizgisini "revizyon"a tabi tutma olanağını pek tanımamıştır³²

PCP'nin siyasal gücü, coğrafi ve sosyal açıdan ilginç bir dağılım gösterir. PCP, demir-çelik, gemi inşaatı, kimya endüstrisi vb. gibi ağır sanayiın yerleşik olduğu bölgelerde; Alentejo'da yoğunlaşan büyük çiftliklerde çalışan gündelikçi tarım işçileri nezdinde; Lizbon'un çevresindeki kaçak yapılaşma sonucu oluşup sakinlerine çok kötü yaşam koşulları verebilen mahallelerde özellikle güçlüdür. PCP'nin oy oranı, bu gibi yörelerde, %40-50'lere tırmanabilmektedir. PCP'ye yönelen bu sosyal katmanlar, kaynaklarını çoğunlukla 1930'lardan 1950'li yıllara kadar geçen dönemden alırlar. Portekiz, işte bu yıllarda bir tür "coğrafi bölünme"ye uğramış, bazı yörelerde çok yüksek bir proleterleşme oranı görülmüş ve buralarda "katı" görüşlü bir proletarya doğmuştur. Öte yandan, Alentejo'nun büyük çiftliklerinde sezonluk işçi olarak çalışan tarım proletaryası ise bu yıllarda laik ve eşitlikçi bir dünya görüşünü geleneksel kültürü durumuna getirmiştir.

Yukarıda kalın çizgileriyle belirlenen Portekiz proletaryası 1960'lı ve 1970'li yıllarda büyük ölçüde değişime uğradı, hatta çöktü. Örneğin balık konservesi sanayi gibi ülkeye özgü bir çok sektör bu yıllarda yıkıldı. Diğer bazı geleneksel sanayi dalları önemlerini yitirirken, -Portekiz ekonomisinin 1970'li yıllarda biçimlenen uluslararası iş bölümü çerçevesinde tekstil endüstrisine, elektronik imalata,

32) İspanyol Komünist Partisi, çekirdek seçmenini yitirme pahasına giriştiği yenileşmelerin seçimsel bedelini 1980'li yılların seçimlerinde ödemiş ve artık "yeni" bir tabana oturduğunu kanıtlayacak performansa 1989 seçiminde ulaşmıştır. Oysa, PCP, bu rizikoya girmekten kaçınagelmış; geleneksel taban sayıca azaldıkça ve partinin siyasal çizgisi ile konjonktürel gidiş arasındaki "bağdaşmazlık" dozu arttıkça oyu düşmüş; gerekli revizyonlara gitmeyi PCP ancak son yıllarda ve koşulların zoru ile sözkonusu etmeye başlamıştır.

montaj sanayiine ağırlık tanıyacak biçimde yönlendirilmesi sonucunda- daha önce endüstriye sahip olmayan bölgelerde "proleterleşme" görüldü. Aynı anda, -eski- endüstri bölgelerinde proleter oranı azaldı. Yavaş yavaş daha "esnek" düşünüp davranan bir proletarya doğdu ve emeğin Portekiz yüzeyindeki dağılımı daha dengeli olmaya başladı. Alentejo'da ise 1960'lı yıllarda yaşanan göç, iş gücü fazlasını bölge dışına çıkardı. Bunun yanı sıra, artan makinalaşma yaşam standardını yükseltti. Öte yandan, yine bu dönemde, hizmet sektörü kapsam kazandı.

25 Nisan 1974 Devrimi sonrasında yürürlüğe konan kamulaştırmalar ve toprak reformu, işte bu gelişmeleri bir süre durdurdu. Kamulaştırmalar, en dinamik ve en yüksek finansal güce sahip kapitalist sektörleri çökerttiği gibi, tam kalkınmakta olan ve pazarları genişleyen bir çok endüstrinin bu kritik dönemde yönetilmesi sorumluluğunu -ilk petrol krizi ve sömürge düzeninin tasfiyesi yüzünden zaten bunalıma girmiş olan- devlete yükledi. Yeni iş yasaları işten çıkarmayı olanaksız duruma getirdi; geleneksel sanayi sektörlerinde istihdam düzeyi donduruldu. Bu ise, ilgili sını dalaların kendilerini, üretim biçimlerini ve ürünlerini piyasa koşullarına uyarlamalarını olanaksızlaştırdı.

Alentejo'da uygulamaya konan tarım reformu, tahılın devlet tarafından garanti edilen fiyatlarla satılmak üzere üretilmesini öngörüyordu. PCP'nin, Sovyet modelinden esinlenerek 1975'te yaşama geçirttiği kolektif tarımsal üretim birimleri daha önce Alentejo'dan Lizbon'a göçüp orada doğru dürüst iş bulamamış yığınları yeniden bu bölgeye çekti. Özetle, kökü 1930'larda bulunan ve 1960'lı ve 1970'lı yıllarda uluslararası koşullardan da etkilenecek biçimlenen doğal gelişme 25 Nisan Devrimi sonrasında alınan sosyalizasyon önlemleriyle durduruldu. Yeni durumdan -geçici olarak da olsa- yararlananların PCP'ye bağlanmaları doğaldı.

Komünist partilerin yerel seçimlerde, genel seçimlerde olduğundan daha yüksek bir performans gösterdikleri bilinen bir gerçektir. Bu, seçmenin, genel siyasal çizgisini Sovyetler Birliği'ninki ile özdeşleştirerek ülkenin global yönelişlerini eline teslim etmekten kaçındığı komünist partinin yerel düzeyde etkin olup iyi hizmet üreteceğine güvenmesinden kaynaklanan bir olgudur. Sözkonusu eğilim Portekiz seçmeni için de geçerli olmuş, PCP, yerel seçimlerde sürekli olarak genel seçimlerden fazla oy almıştır. Genel seçimlerde %20'ye hiç varamayan PCP oylarının oranı, 1979'dan sonraki yerel seçimlerde %20'nin altına düşmemiştir.

PCP, yaşamının 40 yılını uluslararası komünizmi meşgul eden tartışmalardan uzak geçirdi. PCP, ancak Alvaro Cunhal önderliğe geçtikten sonra -ve "Çin-Sovyet çekişmesi" ve "sömürgelere özgürlük" sorunları dolayısıyla- bizzat ideoloji üretmeye ve uluslararası forumlarda söz sahibi olmaya başladı. Bilindiği gibi Cunhal, "zayıf" Portekiz burjuvazisinin ülkeyi demokratik sistemle yönetemeyeceği kanısında olagelmıştır. Bu nedenle, Cunhal, ulusal demokratik devrime öncelik tanır ve bu devrimin sosyalist devrimin ön aşaması olduğunu öne sürer. Bu konumu ile Cunhal, 1960'lı yıllarda, Çin sosyalizmine daha yakın olmuş ve PCP'nin Sovyetler Birliği'ne eleştirel bakışı, Cunhal'in görüşlerinin, Sovyetler'in egemen olduğu uluslararası yayınlarda sansüre uğramasına yol açmıştır. Cunhal, ancak Kruçef'in iktidardan düşmesinden sonra Sovyet yöneticileri ile yeniden

barışmış ve Marksist-Leninist ilkelere sarsılmaz bağlılığı ona uluslararası ortodoks komünist çevrelerde saygınlık sağlamıştır. 1970'li yılların ortalarına doğru Avrupa'nın Güney kanadı ülkelerinin komünist partilerince benimsenen avrokomünist çizgi de, Portekiz komünist yöneticilerin yukarıda sergilenen eğilimi nedeniyle, PCP'de tutunamamıştır. Cunhal, avrokomünizme, partiyi zayıflatabilecek, PCP'nin tutarlı çizgisini saptırabilecek bir akım gözüyle bakmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere, PCP çok uzun bir süre yeraltı faaliyeti göstermiştir. Bu yaşamın PCP'yi genelde "içine kapanık" bir parti yapısına sokmuş olması doğaldır³³. Öte yandan, PCP yönetimi son yıllara değin eski Stanilist ekole mensup komünistlerden oluşagelmıştır. PCP'nin, hem "katı" ideolojik yapısı nedeniyle, hem de Karanfil Devrimi'nden sonraki süreçte totaliter anlayışlı askerleri desteklemiş olması dolayısıyla, halk gözünde demokratiklik sınavını başarmış olduğu söylenemez. PCP, son dönemde, sendikalar ve gençler üzerinde de etkisini önemli ölçüde yitirmiştir. Hele son yıllarda uluslararası komünizmin yaşadığı bunalım da PCP'nin iç krizine eklenmiş ve ortaya bir ara Gorbacov'un çizgisini savunan militanların bile ihraç edildiği bir parti çıkmıştır. Görülen odur ki, Cunhal, "eski Sovyet modeli" yanlısı ortodoks çizgi ile modernleşme yolunda baskı yapan yenilikçiler arasında sentez işlevini yürütmektedir. Ancak, PCP kadroları ve parlamenterleri arasında giderek daha çok genç insana ve teknokrata rastlanması bu partideki "kıvıldanma"nın göstergesidir.

Sistemin siyasal partilerinden PSD- CDS- PRD

Portekiz partilerinden sadece PCP ve PSD, köklerini toplumun derinliklerinden alan kitle partileri niteliğine sahiptir. Buna karşılık, solda PS ve sağda CDS, daha çok aydınların yönlendirdiği partilerdir. CDS, Karanfil Devrimi'nden sonra, devrimci -hatta sola açık- olmayanların siyasal iradesini dile getirmek için kurulmuştur. CDS (Sosyal Demokrasi Merkezi), adının da çağrıştırdığı üzere, başlangıçta siyasal yelpazenin merkezini hatta merkez solunu kaplama hedefini güder görüldüğü halde daha sonra PSD tarafından merkez sağdan daha da sağa itilmiştir³⁴. Sonraları Avrupalı Hristiyan demokrat partiler ailesinin ortak değerlerini Portekiz'de temsil eden CDS, kurulduktan sonra giderek sağa kaymak zorunda kalmış ve 1990'lı yıllara girilirken -yelpazenin merkezini, merkez sağını ve hatta bir ölçüde de sağını PSD'nin kaplaması sonucunda- sağda marji-

33) İlgi çekicidir ki, eldeki incelemeyi hazırlamak üzere ilk elden bilgi toplamak amacıyla Yunan, İspanyola, Portekizli ve İtalyan siyasal partilerinin sorumlularıyla yaptığım temaslar çerçevesinde randevu talebimi reddeden "tek" parti PCP olmuştur. Nevar ki, PCP'nin diğer komünistlerle -özellikle "dışa açık" İtalyan komünistleriyle çelişen- bu tutumu, bu partinin ideolojik yapısını inceleyince bana daha az şaşırtıcı geldi.

34) Devrim coşkusunun doruklara tırmandığı 25 Nisan'ı izleyen günlerde -ve hatta 1980'li yıllara değin- devrilen otoriter sağ rejime ve Salazar dönemine özgü değerleri savunmak üzere siyasal parti oluşturmak zordu. Aslında, devrim karşıtı, hatta sağcı ve belki de otoriter sağa yatkın siyasal güçler, en azından görünüşte, merkez sol ve merkez partileri kuruyorlardı. Merkez sağ ve sağın Portekiz'deki temsilcileri PSD ve CDS'nin de etiketlerinde "sosyal demokrasi"ye yer verme nedenlerinin başında bu olgu gelir.

nalleşmiştir.

1980'li yıllarda, özellikle bu dönemin ikinci yarısında "Thatcher tipi" ekonomik anlayışa benzer bir liberalizmi savunan CDS'nin son yıllarda küçülmesinde, lideri Freitas do Amaral'ın -sağın ortak cumhurbaşkanı adayı olarak- 1986'da Soares karşısında yenilgiye uğramasının da olumsuz katkısı olmuştur.

CDS'nin "mutlak" liberalizmine karşılık PSD daha çok "Keynesçi" bir ekonomi politikası anlayışına sahiptir. Kurucusu ve tartışmasız lideri Sa Carneiro'nun 1980'li yılların başında bir uçak kazasında ölmesinden sonra bir kaç yıl güçlü bir önderden yoksun kalan PSD, 1980'lerin ikinci yarısında Cavaco Silva'nın kişiliğinde yeniden "sözü dinlenir" bir lidere kavuştu. Cavaco Silva, Sa Carneiro'dan sonra hiziplerin dolu dizgin çarpışmalarına sahne olan PSD'ye düzen verdi, parti disiplinini oturttu.

1974'te kurulmuş olan PSD, 1979 seçimlerinde, CDS ve monarşistlerle birlikte AD (Demokratik Birlik) etiketi altında bir koalisyon oluşturarak iktidara geldi. 1983'te, bu kez Merkez Bloğu adı altında, PS'nin önderliğinde yine iktidar ortağı oldu. Daha sonra, 1985'te azınlık hükümeti kurdu ve 1987'de çoğunluğu tek başına elde ederek "demokratik" Portekiz'in "meclis çoğunluğuna dayalı ve koalisyonsuz" ilk hükümetini oluşturdu³⁵. Böylece, PSD, 1979'dan itibaren Portekiz'de iş başına gelmiş bulunan tüm hükümetlerde yer almış oldu.

Partisindeki değişik fraksiyonları hizaya getiren ve cumhurbaşkanlığı seçiminde Soares'i desteklemiş olan sendika kanadını partiden atan Cavaco Silva, -kamuun ekonomik yaşama katılımını kısıtlı tutma yanlısı olmakla birlikte- partisindeki ve özellikle diğer sağ parti CDS ve hatta PS bünyesindeki liberal ekonomi yanlılarının aksine, devletin ekonomiye müdahalesi yolunu açık tutmayı yeğlemiştir. Öte yandan, PSD'nin çerçevesi belirgin bir ideoloji, içeriği bilinen bir görüşler kümesi ile donanmış olduğu da öne sürülemez. Nitekim, PSD'nin bir "enternasyonal"e üye olmak üzere önce Hristiyan demokratlara başvurup reddedilmiş, daha sonra Sosyalist Enternasyonal'e yönelmiş ve en sonunda Liberaller nezdinde kabul görüp bu gruba girmiş olması bu partinin "ideolojik omurgası" konusuna yeterince açıklık getirir. Bu nedenle, önderin etkisi, PSD için, belki de bir başka parti için olduğundan daha önemlidir. Demek oluyor ki, PSD'nin başından Cavaco Silva ayrılıp bir başka kişi liderlik koltuğuna oturduğunda parti daha da liberal bir ekonomik çizgiye yönelebilecek ya da daha gelenekçi bir toplumsal değerler sistemini savunmaya başlayabilecektir.³⁶ 1980'li yıllar boyunca, Portekiz'in sessiz çoğunluğunun siyasal iradesini en yakından dile getirmiş, en "Portekizli", hele Cavaco Silva önderliğinde halkın nabzını elinde tutmayı en iyi başarmış, halktaki hareketlenmeleri en doğru algılayabilmiş parti PSD'dir. Bu yolla PSD, kendisi iktidarda olduğu halde "norm koyucu merkez"i temsil eden

35) Devrim'den o güne iş başına gelmiş tüm hükümetler, gerçekten de, ya mecliste azınlığa dayanıyor ya da meclis çoğunluğunu kapsayan bir koalisyon çerçevesinde vücut buluyordu.

36) Kuşkusuz ki, bu farklılaşmalar, partinin tabanı, seçmen gözündeki konumu ve yelpaze üzerinde kapladığı alan ile yine de büyük ölçüde sınırlıdır.

devrimci anayasaya karşı oluşan "çevre" tepkisini açık biçimde ifade edip kendi lehine yönlendirebilmiştir.³⁷

PRD başka bölümlerde konu edilmiştir. İlimli solun askeri lideri Eanes tarafından aynı akımın sivil önderi Soares'in partisi PS'ye karşı kurulan PRD, bir dönem boyu popülist söyleme dayalı ve Eanes "Sezarizm"ini temel proje kabul eden bir kariyer yapmıştır.

CDS'nin giderek küçüldüğü biliniyor; öte yandan, PCP'nin de -sistem karşıtı yapısını değiştirmezse- uzun dönemde yok olması kaçınılmazdır. Merkez sağ ve merkez solda iki "çekim alanı"na sahip iki kutuplu bir sistemin oluşmasına tek engel "Eanes faktörü" olagelmıştır. Eanes'in ve partisi PRD'nin göreceli silinmesiyle, kısa dönemde -uç solda PCP'nin de sınırlı varlığıyla- iki buçuk partili ve uzun dönemde ise çift-kutuplu bir parti sistemine yöneliş belirgindir.

Portekiz, coğrafi konumu açısından, Avrupa ile ilişkilerinde İspanya'ya "mahkumdur". Hem bu nedenle hem de boyutlarındaki farklılık dolayısıyla, Portekiz, tarihi boyunca İspanya'ya biraz ürkerek bakmıştır.³⁸ Her iki ülkenin AT'ye girmesi, karşılıklı bakışagelen Portekiz ve İspanya'nın bundan böyle aynı yöne bakmalarını sağlamış bulunması açısından da yararlı olmuştur.

Son yıllarda, hele büyük kentlerde, gelenekçi ahlaki yapısı çok önemli değişikliklere uğrayan Portekiz toplumu, yine de "kilise", "ordu" gibi tabulaşmış konulara İspanya ve hatta Yunanistan'da olduğu ölçüde dokunamıyor. Öte yandan, 1980'li yılların genel eğimi Portekiz'de de kendini göstermiş, toplumda ideolojilerden genel bir kaçış göze çarpmıştır. Bu olgunun, "ideoloji fakiri" partilerin -bu arada PSD'nin- işini kolaylaştırıp sözgelimi PS'yi de ideolojiden "arınma"ya yöneltmiş olduğu açıktır. Toplumda görülen tüm aksaklık ve yanlış yönlendirmelere karşın, 1990'lı yıllara girerken Portekiz toplumunun bir tür gecikmiş "aydınlanma" döneminden göreceli bir başarıyla geçmekte olduğu açıktır.³⁹

37) PSD, bu açıdan, 1950'li, 1960'lı yıllarda ve hatta 1970'li yılların ilk yarısında, halk gözünde "merkez"i temsil eden "Kemalist" normlara karşı "çevre"de oluşan tepkiyi muhafazeteki CHP'ye ve sola karşı yönlendirmeyi beceri ve oportünizmle başarabilmiş iktidardaki Türk sağının temsilcileri olan DP ve AP'ye benzer.

38) Bu iki ülke arasındaki ilişkinin "Türkiye-Yunanistan" ilişkilerini andıran yönleri bulunduğuna dikkat çekmekle yetiniyorum.

39) Portekiz toplumu ile ilgili küçük ama belirleyici ayrıntıları algılamamda Portekizli dostların uyarıları çok yardımcı olmuştur. İncelemeye konu olan üç ülke arasında ekonomik açıdan en donanımsız olanı Portekiz'dir. Bu olgu, salt ekonomik göstergeler ışığında değil, sözgelimi sokaktaki dilenci bolluğunda odaklaşan çıplak gözlemler düzeyinde de belirgindir. Belki de, tüm bu nedenlerle -üç inceleme konusu ülke arasında- Türkiye'de olan bitene en benzer sahneleri, coğrafi uzaklığına karşın, Portekiz sergilemektedir.

C) Portekiz Sosyalist Partisi

Partinin yapısı ve özellikleri

PS, otoriter rejimin yıkılmasından bir yıl önce, 1973'te Federal Almanya'da kuruldu. PS'nin kuruluş bildirgesinde yer alan ifadeler Güney Avrupalı sosyalist partilerin kullanmayı alışkanlık edindiği türden "köktenci tınılar" taşıyordu. Ancak, bu arada PS'nin, sosyalizmin "bürokratik" ve "otoriter" biçimlerini reddetmesi ve "dogmacı olmayan" bir Marksizm'i benimseyerek sınıfsız bir toplum yaratmayı "çoğulcu bir siyasal çerçeve" içerisinde amaçlaması dikkat çekiciydi.

Portekiz Sosyalist Partisi'nin en belirleyici niteliklerinden birisi, bu partinin Portekiz emekçi yığınlarının etkisiyle değil dış desteklerle kurulmuş bulunması ve aradan geçen bunca yıla karşın, yine de, örneğin PSOE gibi emekçi tabana dayalı bir militan partisi olmaktan çok, aydın ve ilerici kadroların desteklediği bir "seçmen" partisi olmasıdır. Bilindiği gibi PS, Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde çalışan Portekizli işçilerden çok aralarında liberal solcular cumhuriyetçiler, masonlar, bağımsız sosyalistler, eski komünistler, ilerici katoliklerin bulunduğu orta sınıf katmanlarının öncülüğünde kurulmuştur⁴⁰.

PS'nin yönetici kadroları, başta Soares olmak üzere, ekonomik sorunları öncelikle ele almaktan genellikle kaçınmışlardır⁴¹. Partinin üst kademelerini orta sınıftan, hatta orta sınıfın üst kesiminden gelen serbest meslek sahipleri, özellikle hukukçular ve tanınmış akademisyenler paylaşmışlardır. PS'de, diğer Batılı sosyalist partilerin örgütlerinde etkinlik gösterdiği bilinen orta sınıfa sonradan geçmiş "emekçi kökenli" parti görevlisi ve aydın "prototip" bile yoktur. Öte yandan, PS ile emekçi yığınlar arasında organik bağ oluşturacak sosyalist eğilimli sendika da Portekiz'de varolmamış; PS, komünist ağırlıklı CGTP'ye seçenek oluşturan sosyal demokrat işçi sendikası konfederasyonu UGT'yi ancak 1979'da PSD'nin yardımıyla vücuda getirebilmiştir. UGT aracılığıyla kurulan organik bağa karşın, PS, "işçi partisi" olmama niteliğini 1980'li yıllara girerken de sürdürmüştür. Örneğin 1981 yılında parti kongresine katılan delegelerin %34'ü Lizbon'da odaklaşan bürokrasinin orta ve alt kesimlerinden gelen beyaz yakalı emekçilerden, %30'u da kalifiye serbest meslek sahiplerinden oluşuyordu. Delegelerin ancak %14 kadarı sanayi işçisi iken, %11'i de küçük işyeri sahipleri idi⁴². PS'nin seçim listelerinde ise ön sıraları sürekli olarak yine hukukçular, üniversite öğretim görevlileri ve tanınmış aydınlar tutagelmıştır. Okur yazar oranı en düşük Avrupa ülkelerinden biri olan Portekiz'de halk, okumuş insanlara, giderek akademik un-

40) PS'nin temellerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: T.Bruneau/A.Macleod, "Politics in Contemporary Portugal", Boulder, Colorado: USA, 1986.

41) Bu eğilim, siyasal mesajlarında soyut kavram dozu yüksek ve evrensel değer, hümanizma yükü dolgun sol kadrolar ve liderler arasında 1980'li yıllara değin yaygın biçimde görülen bir eksikliklerdir. Sözelimi, 1970'lerin Ecevit önderliğindeki CHP'si de söylem ve eylemini ekonomi dışı siyasal konularda yoğunlaştırmayı yeğlemiştir.

42) Bkz: T.Gallagher, "The Portuguese Socialist Party: the pitfalls of being first", (ed). T.Gallagher/A.M.Williams, op.cit. S.16-17

vana, "titr"e -Türkiye'de de bir ölçüde gözlemlenen türden- özel bir düşkünlük gösterir. 25 Nisan Devrimi de bu eğilimi yok etmemiştir. Böylece, eğitim ve akademik unvan siyasal önderliğe giden yolda ön koşul olma niteliklerini demokratikleşen ülkede ve PS bünyesinde de sürdürmüştür⁴³.

Öte yandan , 1976-78 arası iş başına gelen PS hükümetleri, zaten şişkin bürokratik kadroları kendi yandaşlarıyla daha da doldurarak kendilerinden sonra göreve gelen hükümetlerin de sürdürdüğü bir geleneği başlatmış oldular. Bu dönemde PS'ye üye olanlar, genellikle, partinin üyelik kartını kamu işyerlerinde kariyer yapma amacıyla kullanmak niyetinde olan kişilerdi. Dolayısıyla, bu üyelerin parti içi çalışmaları ve destekleri PS için gerçek bir kazanç değildi.

Diğer Portekiz partileri gibi, PS de, tümüyle Lizbon'daki merkezin sıkı denetimi altındadır. Bu yapı, partinin bölgesel örgütlerini, faaliyetlerini iki seçim arasında da kesintisiz olarak sürdürmeye yüreklendirecek nitelikte değildir. Esasen partide orta kademe görevlisi yokluğu, üst düzey yöneticileri ile taban arasında seçim dönemleri dışında iletişim bulunmadığının göstergesidir. Nitekim başkan Soares, partiyi yıllar boyu, resmi kanallardan geçmeden, çevresine topladığı ve muhalefet günlerinden tanıdığı yakın birkaç ilke arkadaşı ile birlikte "teklifsizce" yönetmiştir. Soares, başbakanlık yaptığı, dolayısıyla ülke yönetimiyle yükümlü olduğu dönemlerde bile -ve hatta Sosyalist Enternasyonal'in başkan yardımcılığı görevini de üstlendiği halde- PS'nin iç işlerini yürütmek üzere herhangi bir kişiyi atamamıştır.⁴⁴

Politikanın Portekiz'de de, fikirler üzerine kurulu olduğu kadar -ve hatta daha çok- kişiliklere dayalı bulunduğu daha önce belirtildi. Bu, PS bünyesinde de böyle olmuş; parti 1978'den itibaren bir süre için iktidardan uzaklaştığında, PS içinde önemli kişiliklerin yönlendirdiği hizipler etkili olmuşlardır. Gerçi parti içinde merkezin doğrultusundan farklı eğilimler hiç resmiyet kazanmamıştır; ancak, gayriresmi fraksiyonlar, parti içinde etkinliklerini arttırmak ve kumanda noktalarını ele geçirmek için birbirleriyle kıyasıya kapışmışlardır. Aslında Soares, 1980'li yıllara değin otoritesini, bir ölçüde hizipler arasında hakemlik yapmadaki becerisine borçludur. Soares, bunu yaparken de ideolojik açıdan rahattır; çünkü gruplar arası zıtlasmalar sağ-sol çizgisi boyunca oluşan ayrışmalardan kaynaklanmamış, daha çok kişiliklere, kişiler ya da gruplar arası dostluklara ve ya antipatilere dayalı kavgalara bağlı kalmıştır.

PS, 1976-78 arası iktidarının son zamanlarında, bazı etkili teknokrat üyelerinin hükümetten ayrılıp sonra da -PS'nin reformculuktan uzaklaşmış olduğu gerekçe- siyle- partiden istifa etmeleriyle önemli bir darbe almıştı. Bu arada, sürgünde ye-

43) Haziran 1983 - Kasım 1985 arası görev yapan Mario Soares başkanlığındaki PS-PSD Merkez Bloğu hükümetinin bakan, müsteşar olarak 83 kişilik kadrosunun, -resmi PS broşürlerinde görüldüğü üzere- 59 tanesi "doktor" akademik ünvanı taşıyordu. Ayrıca aynı kabinede 11 profesör yer alıyordu.

44) PSOE önderi Gonzales'in, başbakan olduktan sonra, partisinin iç işleri ile bizzat meşgul olmayıp, bununla "sağ kolu" Guarra'yı görevlendirdiği biliniyor. Bu açıdan Soares, Gonzales'ten çok PASOK lideri Papandreu'yu andıran bir tutum izlemiştir.

tişmiş ilk kuşak sosyalistlerin yönetimde yetkinlikten ne denli yoksun oldukları da ortaya çıkmış bulunduğundan, Soares, PS'nin kapılarını eski devrimci konumlarını terketmiş bir grup sol kanat aydına açarak partiye yeni bir kan aşılamaı düşünmüştü. Bu grup, daha sonra PS içinde etkili olmuş, partinin 1979'daki kongresinde kabul ettiğı "Portekiz'i 10 yılda değıştirme" ye yönelik parti programının hazırlanışına katkıda bulunmuştur. Toplumsal gelişmenin motoru olarak karma ekonomiyi benimseyen ve toplumsal bölüşümün ve sosyal adaletin -mülkiyet hakkına "dokunularak" ya da üretim araçları kamulaştırılarak değıl- sosyal reform yoluyla gerçekleştirilmesini öngören bu program -PS'nin köktenci ilkelelerinden tamamen kopması sürecinde- önemli bir adım oluşturmıştır.

Soares, PS bünyesinde fikirlerden çok kişilerden söz edilmesinden yakınıyordu. Bu nedenle, 1970'li yılların sonunda, belirli görüşleri eksen olarak oluşmuş grupları, tartışmalarını partinin tüm üyelerinin önüne taşımaya çağırdı. Soares, PS'yi, -1974-75'te devrimci görüşleri benimsemiş, ama, sonradan "durulmuş" olmakla birlikte- bu partiyi çok "yumuşak" ve "hareketsiz" bulan yığınlar gözünde bu yolla çekici kılmak istiyordu.

PS, soldaki her türlü tartışmaya açık bir forum niteliğı kazanarak hem görüş üretimi yönünden zenginleşecek ve modern bir parti imgesi edinecek, hem de bu yolla kendisine PCP'den üye ve oy kaydırarak güçlenecekti. Ancak tüm bu oluşumların Lizbon'daki merkezle sınırlı kalması yenileşmenin kapsamını daraltıyor, etkisini kısıtlıyordu. Böylece, zaten sınırlı olan taban 1980'lere girilirken daha da eridi. 1983'teki seçim başarısı dışında 1979, 1985 ve 1987'de bir kitle partisi olan merkez sağdaki PSD'nin hep çok gerisinde kalan PS, bu sürekli erozyondan ancak 1989 yerel seçimlerinde kurtulduğunu kanıtladı. 1980'li yılların başında erimeye yüz tutan parti 1990'lı yıllara Sampaio'nun liderliğinde taze kan ile -ve artan üye sayısıyl- girdi⁴⁵.

PS, 1973'te kurulduktan bir yıl sonra, Portekiz'in yazgısını belirleyen en önemli siyasal güçlerden biri oluvermiştir. Portekiz devriminin olağanüstü koşulları, PS'yi, demokratikleşme sürecinin "geçiş" döneminde, PASOK'un Yunanistan'da PSOE'nin de İspanya'da oynadığından daha dolaysız ve yaşamsal bir rol üstlenmeye yöneltmiştir. Bu aşamada, totaliter solun halkın elinden yeni kavuştuğı demokrasiyi almasına kararlılıkla karşı çıkan PS, bu sayede ulusal düzeyde saygınlık kazanmıştır. PS'nin bugün bile bu saygınlık kapitalini tüketmemiş olması ve bu birikimi kullanmaya çalışması, bu partinin özelliklerinden birisidir. Öte yandan, Soares'in kişiliğinin partisinin önüne çıkması, PS açısından sorun kaynağı olmuş; bu gerek, devlet başkanlığına doğru yol alan ve devlet başkanı olan Soares ile PS'nin öncelikleri çatıştığında, özellikle ve çarpıcı biçimden su yüzüne çıkmıştır⁴⁶.

45) Resmi olmayan kaynaklara göre, PS, 1983'te 30.000 üyeye sahipti. Bkz: T.Bruneau / A.Macleod, op.cit., S.69.

46) Bu olgunun, Özal'ın -cumhurbaşkanlığına "oyarken" ve cumhurbaşkanı olduktan sonraki- öncelikleri ile "yaşama savaşı" veren ANAP'ın çıkarlarının çatıştığı siyasal süreçleri çağrıştırması doğaldır. Gerçekten de "Soares/PS" ikilisinin ilişkisi ile "Özal/ANAP" ikilisinin ilişkisi pek çok açıdan benzerlikler sergiler.

Geçici hükümetler dönemi bitip 1976 seçimlerinden sonra PS iktidarı başladığında, sosyalistlerin, Portekiz'in ağır sorunlarını göğüslemeye hazırlıklı olmadıkları görülmüştür. Gerçi PS, hiçbir seçimde salt çoğunluğa ulaşamamıştır; ancak, bunun, PS'nin iktidardaki performansı üzerinde belirleyici bir etki yaptığını ileri sürmek zordur. Yunanistan ve İspanya deneyimleri ortaya çıkarmıştır ki, demokratikleşme sürecinin ilk seçimleri ile iktidara gelen demokratik hükümetler halkın birikmiş ve yığılmış beklentilerine tümüyle yanıt getirememiş, baskı rejiminin çöküşü ile harekete geçen değişim isteğinin hızına ayak uyduramamıştır. Bu nedenle, PS'nin, bu ilk iktidar deneyimlerinden sonra, halk tarafından "kızağa" alınmış olması da doğaldır. Ancak, kuşkusuz ki, PS, daha deneyimli, olgunlaşmış ve profesyonelleşmiş olsa idi dikta dönemi sonrası ilk iktidar olmanın yüksek aşındırma etkisine, biraz daha fazla direnç gösterebilirdi. Demek oluyor ki, Yunan ve İspanyol sosyalistleri -dikta dönemi ile sosyalist iktidar arasında- kendilerine iktidara hazırlanma olanağı sağlayan bir sürece sahip olmuşlar ve bu süreçten iyi örgütlenme ve sağlıklı strateji saptama yolunda yararlanmışlardır. PS ise, aynı olanağı bulamamış olmanın zararını çekmiştir.

PS-Soares

Soares, 1.Cumhuriyet döneminde bakanlık yapmış bir babanın oğludur. Köken ve kişiliğine uygun olarak da, söyleminde antifaşizm, hümanizm ve demokrasi gibi konuları -pek de iyi bilmediği- ekonomik konuların önüne çıkarır.

PS, bilindiği gibi Federal Almanya'da SPD'nin aktif desteği ile kurulmuştur. Soares, PS liderliğinden sadece Eanes'in bu parti desteğiyle ikinci kez Portekiz Cumhurbaşkanlığına seçilmesine yol açan kampanya süresince ayrılmıştır. Bunun dışında, Soares, 1986'da cumhurbaşkanı oluncaya değin, hep PS'nin başında kalmış ve partiye damgasını vurmuştur. Ne var ki, PS'lilerin 1980'li yıllara değin kişiliği üzerinde uzlaştığı Soares, -Eanes'in ikinci kez cumhurbaşkanlığı konusunda PS desteğine ilişkin olaylardan sonra- parti içinde "consensus" yaratabilme özelliğini yitirmiştir. Nitekim, 1981'deki parti kongresinde, karşıtları Soares'i altetmek için epey uğraşmışlar; ancak, Soares, çok dağınık ve farklı cephelerden gelen bu karşıtlarının hem bölünmüşlüklerinden hem de partinin işleyişini kendisi kadar iyi bilmemelerinden yararlanabilmiştir. Soares, parti liderliği için verdiği bu tek ciddi savaşım süresince yürüttüğü popülist kampanya çerçevesinde partinin tabanına, özellikle, sendika kökenli delegelere dayanmış; kendisinde otokratik eğilimler gören karşıtlarını siyasal mesajı, kişisel otoritesi ve karizması sayesinde yenmeyi başarmıştır.⁴⁷ Aynı kongrede genel sekreterin -dolayısıyla Soares'in- yetkileri arttırılmış ve parti sekretaryasının lağvı ile, bu makam tek yetki

47) Sözkonusu 4.PS kongresinde, Soares, aidatlarını yıllardır ödememiş olan yerel örgütlerin gönderdiği delegeler tarafından seçilmiştir. Bkz: T.Bruneau/A. Macleod, op.cit. S.71. Soares yanlılarının "işlerine gelen" delegeleri seçtirmek için uyguladıkları bu yöntemin, eski CHP ve yeni SHP bünyesinde oynanmış olan bazı "oyunları" anımsatmaması olanaksızdır.

odağı olarak bırakılmıştır⁴⁸.

Soares, 1985 yılının sonunda, cumhurbaşkanlığı seçimine katılmak üzere PS başkanlığından ayrıldığında, yerine gelen "sağ kolu" Santos'un liderliğinin partinin bütününde iyi karşılanmadığı biliniyor. Gerçi Santos gibi zengin bir hukukçunun seçimi, burjuvaziye mensup aydın kesimin egemenliğindeki bir parti için hiç de "temsil kabiliyeti" olmayan bir liderlik seçimi değildi; ancak, Portekiz halkının alım gücünün sürekli düşmekte olduğunu dikkate alan taban bu tercihi olumlu karşılamadı. Santos'tan sonra önder olan ve kısa sürede istifa eden Constancio da, PS'ye kalıcı bir önder olamadı. Bu satırların yazıldığı anda lider konumunu edinmiş bulunan Sampaio'nun 1989 yerel seçimlerinde elde ettiği başarının sürekli olup olmayacağını ise zaman gösterecektir.

Mario Soares, sahip olduğu devlet adamı imajını ve partisinin çoğunluğu nezdindeki saygınlık ve otoritesini PS'nin kurucusu olmuş ve Portekiz'i çalkantılı 1974-75 demokratikleşme sürecinde yönlendirmiş bulunmasına borçludur. Devrim sürecinin barış içinde demokrasiye dönüşmesi, gerçekten de, bir ölçüde Soares'in soğukkanlı tutumu ve parlamenter demokrasiye bağlı güçlere yurt dışından destek sağlama yetisi sayesinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık, ülke yönetimindeki yetersizlikleri ve bir türlü bir çoğunluk hükümeti oluşturamamış olması ise Soares'in saygınlığını aşındırmış etkenlerdir. Yine de, Soares'in PS içindeki konumu, ancak partinin 1979 ve 1980'de üst üste uğradığı iki seçim yenilgisinden sonra sarsılmaya başlamıştır.

Soares'in parti içindeki tartışmasız önderliğine yönelen tehdit, -çoğu zaten 1975-1977 arasında partiden atılmış olan- Marksist militanlardan gelmedi. Bu tehdidin kaynağı, içlerinde Soares'in eski dostlarının da bulunduğu bir grup PS'linin Portekiz sosyalizminin umudunu -bir aralar- Eanes'te görme eğilimiydi. Soares, Eanes'in çevresindeki reformcu subayların, başkan Eanes'i, Portekiz solunun önderliğine bir seçenek gibi, hatta giderek solun umudu gibi lanse etmelerinden, haklı olarak, çekiniyordu. Öyle ki, ilk 1980'li yıllarda Portekiz demokratik solunu boydan boya kateden ayrışma çizgisi, sağ-sol ya da "ılımlı reformcu sol/radikal reformu sol" tartışması çevresinde değil, "sivil-asker" karşıtlığında belirginleşti. İşte bu arada Soares, örgüt çoğunluğunun Eanes'in cumhurbaşkanlığına ikinci kez seçilmesini PS olarak destekleme yolundaki kararına uymaktansa -bir süre önce PSOE programına ilişkin önerileri örgütçe reddedilen Gonzales'in İspanya'da yaptığı gibi- istifa etti. Gerçi Eanes, PS tarafından, Soares'e rağmen, desteklendi ve cumhurbaşkanlığına yeniden seçildi; ancak, tıpkı Gonzales'in

48) Bu vesile ile de Soares yandaşlarını adlandırmak üzere üretilen "Soaristas" terimi siyasal terminolojiye yerleşmiş ve bunların karşısında da lağvedilen sekreteryaya ile birleşen Soares karşıtları önemli bir parti içi muhalefet grubu olarak yer almıştır. "Soares'çiler" gibi bir terimin üretilmiş olması bile başlarda adı üzerinde "birlik" sağlayan Soares'in "lider" statüsünün, 1980'lerden itibaren, "çoğunluk hizbinin önderi" konumuna dönüştüğünü kanıtlar. Öte yandan, Türk parti sisteminin de özelliklerinden biri olan "X'çiler" "Y'çiler" türünden hizipleşmelerin -Portekiz partilerinin içinde en yüksek oranda "seçkin" ve "aydın" barındıran parti olan- PS bünyesinde de ortaya çıkması, Portekiz siyasal ortamı ile Türkiye'de geçerli siyasal ortam arasındaki benzerliğin göstergesidir.

les'in PSOE içinde girdiği türden hesaplı bir rizikoya girmiş olan Soares de, 1981'de, yine çoğunluğun oylarıyla PS'nin başına geldi. Karşıtlarının PS içinde Soares'e karşı sunabilecekleri bir seçenek yoktu ve Soares bunun bilincindeydi. Ne var ki, 1981 yılından başlayarak Soares PS içinde "tartışılmaz" ve "dokunulmaz" bir lider olmaktan çıkıp yukarıda belirtildiği üzere çoğunluktaki hizbin önderi konumuna yerleşti. Bunun bir uzantısı olarak da, Soares, bu yıllardan itibaren PS'yi otokratik bir anlayışla yönetmeye başladı.

Soares'in, PS içinde, bir dönem tek egemen kişi olduğu açık bir gerçektir; ancak, yine de, Soares'in PS bünyesindeki konumu, PASOK'u yaratıp ideolojisini biçimlendirmiş olan Papandreu'nun bu parti içindeki otokrasisi ile karşılaştırılmaz.

Soares sonrası PS

Önderi ile özdeşleşmiş bir siyasal kuruluşun o önderden sonra alacağı yön ve edineceği yapıyı önceden kestirmek zordur⁴⁹. Üstelik, belirsizlik ürkütücü olduğundan, siyasal örgütler karizmatik liderlerinden vazgeçmek istemezler. Bu, PS örgütünün çoğunluğu için de cumhurbaşkanlığına "niyetlenen" Soares konusunda böyle olmuştur. Ancak Soares, özellikle kişisel çabalarıyla, cumhurbaşkanlığına tırmanmış; halk, zor ekonomik koşullarda başarılı başbakanlık yapabilmesine elverecek özelliklere sahip olmayan Soares'te -Portekiz anayasasına göre yüksek bir hakem konumundaki- cumhurbaşkanında bulunması gereken yansızlık, ölçülülük, dürüstlük ve bilgelik gibi niteliklerin var olduğu gerçeğini gözönüne alarak onu cumhurbaşkanlığına getirmiştir.

Lideri olduğu sürece, hele 1980'li yıllarda, Soares'in mi PS için yoksa PS'nin mi Soares için "çalıştığı" konusu pek açık değildir. Belirgin olan, parti ile şefin birbirini uzunca bir süre uyum içinde tamamladığıdır. Soares, PS'nin başına kendinden sonra gelmesini uygun gördüğü lideri belirlemedi. Öte yandan, başkanlığa seçilmeden önceki dönemde de partisinin örgütüne mesafeli davranmış ve politikasını tabana doğrudan seslenerek yürütmüştü. Bu nedenle, Soares'in örgüte halefini seçtirme ve hele bu kişinin yerini korumasını sağlama olanakları da yoktu. Yeni liderin de Soares'in siyasal yeteneklerini taşıyabileceği, Federal Alman sosyalistlerinin maddi ve manevi desteğini Soares gibi beceriyle sağlayarak PS'ye bol olanaklı seçim kampanyaları yaptırabileceği kuşkuluydu. Nitekim Soares'in yerine gelen Santos'u örgüt tutmamıştı. 1986 kongresinde Santos'un yerine Constancio seçildi.

PS, kurulduğunda militanı az bir parti olduğundan, üyelerini öncelikle kurucuların ve yöneticilerin "bildik, tanıdık"ları arasından toplamıştı. Sonuçta PS, sosyalist inançları taşıyan ve bu nedenle partiye katılmış ideolojik motivasyonlu üyelerden çok, kişisel ve duygusal motivasyona dayalı nedenlerle kayıt yaptırmış "kariyerist" partililerin egemen olduğu bir örgüt durumuna gelmişti. Lider

49) Nitekim, Papandreu sonrası PASOK'un ne olacağı konusu Yunanistan ile ilgili politologların zihnini meşgul eden ağırlıklı sorunların başında gelir.

kadro emekçi kökenli olmaktan uzaktı. Parti üyeliği ve parti içi kariyer de işte bu yönetici kadronun "icazet" ve "himaye"sine büyük ölçüde bağlıydı. 1970'li yıllardaki gücü, Soares'e, kendisine sert eleştiriler yönelten sol kanadı o zamanlar "tasfiye" etme olanağı vermişti⁵⁰. Constancio liderliğe gelir gelmez işte bu tasfiyeye uğramış kişilerin "itibarlarını iade" etti. Parti içi dengeleri korumada usta olan Constancio, bu yeni gelişmeler karşısında huzursuzlanan Soares yanlılarını da PS'nin programından Marksizm'in son kalıntılarını çıkararak rahatlatmıştı. Böylece, geçici bir hizipler arası denge sağlanmış oldu. Ne var ki, Soares sonrası PS'nin sorunları küçük denge hesapları ile çözümlenebilecek türden değildi. Bir kez, karizmatik bir hümanist politikacı ile "işleyegelmiş" ve tüm organlarıyla bu olguya göre ayarlanmış bir partinin birdenbire "renksiz" bir ekonomistin yönetimine uyum sağlaması kolay değildi. Öte yandan, iktidara koşullanmış ve bu yüzden kendini ortalama Portekizli seçmene beğendirmeye yolunda ideolojik yapısını törpüleyerek pragmatikleşmiş bir sosyal demokrat partinin kısa dönemde iktidar şansının bulunmaması, örgütte kimlik bunalımı yaratan bir sorundu. Soares sonrası PS, yeni kimlik arayışı çerçevesinde, öncelikle geleneksel "cumhuriyetçi-radikal" parti imgesini aşmak üzere, 1986 sonunda, tüm demokratik sosyalistlere açık bir "demokratik sol" konferansı düzenledi. Geçici hükümetler döneminin son bulduğu 1976'dan sonra farklı yönlerde dağılan "devrim yıllarının ülküdaşları" bir araya gelerek geniş bir cephe oluşturdular. Ancak, demokratik solun Portekiz'de inanırlılığa yeniden kavuşabilmesinin kolay olmadığı bu vesile ile ortaya çıktı. Özellikle faşist dönemi yetişkin olarak yaşamamış genç kuşaktan seçmen için antifaşist retorik anlamlı değildi. Oysa, Portekiz'de, demokratik solun farklı bileşenlerinin yapıstırıcısı, o zamana değin hep "antifaşist söylem" olmuştu. Üstelik genç bir parti olan PS, Portekiz'in ulusal yaşamını, örneğin PCP gibi, derinden kavramış bir parti de değildi. Gerçi, 1980'lerin sonunda, PS'nin her katmandan ve her bölgeden desteğe sahip olduğu öne sürülebilir; ancak, bu destek çok yaygın değildir ve PS sözkonusu desteği arttırabilecek tutarlı bir programı de gerçekleştirmemiştir. Çağın değerlerini en iyi özümseyen Portekiz partisi olmakla birlikte PS, ne -PSOE gibi- güçlü bir emekçi tabanına oturmuş "emeğin geleneksel partisi"dir, ne de -PASOK gibi- siyasal yelpazenin tüm merkezini kaplayabilmesine olanak verecek popülizm dozuna ulaşmış bir sosyal demokrat partidir. Nitekim, Soares sonrası dönemin yoğun kimlik bunalımı sırasında girdiği 1987 seçimlerinde PS, PSD karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Şubat 1988'de düzenlenen 7.kongre PS'ye canlılık getirdi. Parti tüzüğü, tabanı ve örgütün ara kadrolarını etkinleştirecek biçimde değiştirildi; böylece, depolitize edilip lider tarafından istenilen yönde hareketlendirilmeye alışmış alt kadrolar partinin

50) Yönetimin, özellikle solundan gelen parti içi eleştirilere karşı, 1980'li yılların başına kadar sürdürdüğü "tasfiyecilik", PS'yi, bazı dinamik ve yetkin elemanlarından yoksun bırakmıştı. Nitekim Merkez Bloğu çerçevesindeki iktidarı boyunca PS'nin izlediği "yanlış" ekonomi politikasında, Soares'in ekonomik konulardaki yetersizliği kadar, etkili konumlardan uzaklaştırılmış yetkin "sol kanat" PS'lilerin eksikliğinin de payı vardır. Demokratikleşme sürecinin ilk evresinde demokrasiye karşı tehdidin hep soldan -PCP'den ve radikal subaylardan- gelmesinin, Soares'i, ilkelerine göre daha sağda konumlanmaya koşullandırdığı ve onda soldan kaynaklanan "çıkış"lara hoşgörüsüz davranma alışkanlığı yarattığı kuşkusuzdur.

çizgisini saptamada söz sahibi olma şansı elde ettiler. Ayrıca, tüm örgüt bünyesinde, yerlerinden ayrılan eski kuşaktan sosyalistler ile genç kuşak arasında bir görev değişimi gerçekleşti. PS, her zaman olduğundan daha da çok birlik içinde ve yenileşmeye açık bir parti görüntüsü yansıttı. Bu kongrede, Soares'in hiçbir kongrede elde edememiş olduğu bir skor olan %94'lük bir delege çoğunluğu sağlayan lider Constancio'nun bir süre sonra parti liderliğinden istifa etmesi gerçekten şaşırtıcı oldu. Ne var ki, Constancio'nun yerine geçen Jorge Sampaio'nun karizmatik kişiliği, PS'nin bu değişimden pek de zararlı çıkmayacağını ortaya koydu. Profesyonel bir politikacı olan avukat Sampaio, toplumda filizlenen değişimleri iyi algılayarak, PCP ile uzlaşma yoluna girdi. PCP içinde, ortodoks çizgi yanlıları ile savaşım durumundaki yenilikçi kanat, PS'nin bu yaklaşımından -PCP içindeki konumunu pekiştirme yolunda- kuşkusuz ki, yarar gördü.

PS ve kamulaştırmalar

Portekiz'de ilk sosyalist hükümet, 1976'da, birinci petrol bunalımını izleyen dönemde, devrimden sonraki 2 yılda 6 geçici hükümetin darmadağın ettiği ekonomik tablo içerisinde iktidara geldi. PS'nin iktidar dönemlerinde izlediği ekonomi politikalarını da, PSOE ve PASOK'unkiler gibi -hatta daha da çok- ideolojiden ziyade nesnel koşullar belirlemiştir.

Güney Avrupa'da devletin ekonomik yaşamdaki varlığı yaygındır. Güney Avrupa ülkelerinde üretim araçlarının önemli bir kesimi devletin mülkiyetindedir. Bu anlamda Güney Avrupa'nın 1970'li yıllara kadar rekabete dayalı olmaktan çok devlet destekli bir kapitalizm uygulaması yaşadığı öne sürülebilir.

Güney Avrupa'da, bu kuruluşların, devlet tarafından biraz da ekonomik gidişi denetleme ve rejimin yandaşlarına istihdam sağlama araçları gibi mütalaa edilmiş olduğu kuşkusuzdur. Buna karşılık, Güney Avrupa'da iktidara gelen sosyalist partilerin, PASOK dışında, kamunun ekonomik alandaki faaliyetini yaygınlaştırmaya dönük çabaları bulunmamış; tam tersine, bunlar, daha çok, özelleştirme yanlısı olmuşlardır.

Portekiz'de, 1975 yılında devrimin radikalleşmesi ile, geçici hükümetler devletin ekonomik yaşamdaki zaten önemli sayılabilir varlığını daha da yaygınlaştırmaya çabaladılar. 1975 ilkyazında birçok sektör kamulaştırıldı, ya da kamulaştırılmadan devlet denetimine alındı. Ancak, Eylül 1975'de iş başına gelen Azevedo önderliğindeki son geçici hükümet kendisinden önceki -radikal Gonçalves'in yönettiği- geçici hükümetlerin bu kamulaştırmalarını ve ekonomik alandaki uygulamalarını durdurdu. Kamulaştırmaların sınırlandırılmasına karar veren 6. ve son geçici hükümet, Aralık 1975'te de, "daha iyi bir vergi denetimi", "daha fazla yabancı yatırım" ve "iş yerinde daha çok disiplin" konularının altını çizen bir ekonomik plan benimseme yoluyla, devrimden başlayarak radikalleşen gidişe son verdi⁵¹.

51) O yıllarda devrim heyecanı herkesi sarmış, okullarda ders, fabrikalarda üretim yapılamaz olmuş, tüm iş yerleri siyasal forumların birer uzantısı durumuna gelmişti.

İşte Soares'in başkanlığındaki ilk seçim hükümeti, 1976'da, böyle bir ortamda iş başına geldi. PS hükümeti, son geçici hükümetin ortaya koyduğu ekonomik gerçekçiliği benimsedi. Soares, esasen 1976 seçimlerinden önce kamulaştırmaların durdurulması gerektiğini belirtmiş, özel sektöre teşvik ve -yatırıma dönüşmesi için- özel sermayeye güvence verme zorunluluklarını vurgulamıştı⁵². Aynı yıl, mevzuat, devlet müdahalesini zorlaştıracak ve hatta devletin ekonomiden elini çekmesini kolaylaştıracak biçimde değiştirildi. Öte yandan PS, -1976 anayasasında özellikle ve önemle vurgulanan- "işçilerin işyerlerinin yönetimine katılması" konusuna da pek "sempatik" bir yaklaşım içinde değildi⁵³. Bu yönleriyle, PS, radikal unsurların belirleyici katkısıyla hazırlanan 1976 anayasası ile daha ilk günden çelişkiye düşüyor; dolayısıyla, anayasa, PS'nin, merkezin ve sağın ortak çabalarıyla 6 yıl sonra, 1982'de uğratıldığı revizyonun tohumlarını, daha kabul edildiği gün içinde taşıyordu. Gerçekten de, PS'nin 1979'da kabul ettiği program karma ekonomiyi benimsiyor; 1982'de ise PS, merkez sağın ve sağın koalisyonu olan AD'yi destekleyerek, anayasadan üretim araçlarının sosyalizasyonuna ilişkin hükmü kaldırıyordu. Öte yandan PS, 1983'te Merkez Bloğu'nun öncüsü olarak iktidara döndüğünde de, banka, sigorta, çimento sanayii gibi sektörleri özel sermayenin rekabetine açma yoluna gidiyordu.

PS hükümetlerinin ekonomi politikaları

PS'nin ekonomi politikası, iktidarda geçirdiği 3 hükümet dönemi çerçevesinde ayrı ayrı incelenebilir. 1976'daki ilk PS hükümeti, özel ve kamusal sektörlerin rekabet içinde bir arada yaşadığı bir ortamda çalışmaya başladı ve hemen kemer sıkma politikalarından, devalüasyondan ve kamu sektörüne yapılan sübvansiyonlarda kısıtlamalardan oluşan bir "ekonomik önlem paketi"ni uygulamaya koydu. Daha sonra ücretler sınırlandı, devalüasyon yinелendi, para arzı daraltıldı ve toprakların kamulaştırılmasına son verildi. Birçoğu hiç de "popüler" olmayan bu önlemlere karşın ekonomik durumda düzelme görülmedi ve bilindiği gibi, 1977 sonunda IMF ile kredi elde etmek amacıyla görüşmeler sürdürülürken, hükümet istifa etti.

İkinci PS hükümeti 1978 başında CDS ile koalisyon halinde kurulduğunda IMF, -Türk halkının da yakından bildiği- bazı acı ekonomik reçetelerin uygulanmasında ısrarlıydı. PS, bunları kabul ederek, yine devalüasyona gitti, faizleri

52) Bkz: H.M.Makler, "The consequences of the survival and revival of the industrial bourgeoisie", (ed) L.S.Graham/D.L.Wheeler, "In Search of Modern Portugal: the Revolution and its Consequences", Madison University of Wisconsin, 1983, S.359.

53) PS'nin 25 Nisan Devrimi'nin emeğe ilişkin "kazanım"larına karşı takındığı tavırlar, hep yeni kavuşulan demokrasiye karşı solun radikal unsurlarından gelen tehlikeden "korunma" güdülerinin izlerini taşır. PS, belki biraz da bu nedenle, "normal" olarak izleyebileceği ya da programı uyarınca izlemesi beklenebilecek çizginin daha sağında yer almıştır. Daha çok ayrıntı için bkz: N.Bermeo, "Worker Management in Industry: reconciling representative government and industrial democracy in a polarized society", (ed.) L.S.Graham /D.L.Wheeler, op.cit.

yükseltti ve fiyatları arttırdı. Gerçi sonuçta enflasyon oranı biraz düştü, ancak, işsizlik boyutlandı ve gelir dağılımı dar gelirli aleyhine giderek bozuldu. Bilinen nedenler, çok denendiği için artık iyi bilinen sonuçları doğurdu, halktaki memnuniyetsizlik büyüdü ve koalisyon ortağı CDS hükümetten desteğini çekti. Böylece; her iki PS hükümeti de, IMF reçeteleri ile boğuşarak son derece muhafazakâr, hatta monetarist ekonomi politikaları izlemiş oldu.

1980'nin ilk günlerinde iktidara gelip "AD" diye anılan PSD-CDS koalisyonu PS'nin getirdiği ekonomik kısıtlamaları biraz hafifletti, büyümeyi hızlandırdı. Bunun bedeli ise fırlayan enflasyon ve büyüyen ödemeler dengesi açığı oldu. Sa Carneiro'nun ölümünden sonra Balsemao başkanlığında sürdürülen koalisyon derinleşen ekonomik sorunlarla başedecek durumda bulunmadığından seçimlere gidildi.

1983'ten 1985'e değin süren üçüncü -ve şimdilik son- PS hükümeti de yine bir koalisyon kabinesiydi⁵⁴. Soares, iktidarda bir kez daha "IMF patentli" ekonomi politikası uygulamak zorunda kaldı. Ekonomi, zayıf Balsemao hükümetlerinin bıraktığı enkazı kaldırmak amacıyla, yakın ve sıkı bir denetime alındı. Soares, daha kabinesini kurarken, hükümetin ekonomik düzelme ve kalkınmayı sağlama yolunda disiplinli ve ödünsüz davranacağını ve bu amaçla, gerektiğinde halkın beğenisini toplamayan önlemlere başvurmakta duraksamayacağını açıklamıştı. Öncelikli amaç enflasyonu düşürmek ve dış ticaret dengesinde açık vermemektir. Bu arada sosyal adalet ve emekçi sınıfın çıkarları, ancak öncelikli ekonomik hedeflerle çelişmedikleri oranda, dikkate alınabilecekti. Öte yandan, ekonomide ağırlık yeniden özel sektöre kaydırılırken vergiler yükseltildi, tüketim mallarının ve hizmetlerin fiyatları arttırıldı, kamu harcamaları ve kamu yatırımları kısıldı, kredi arzı daraltıldı. Genel çizgileriyle özetlenen bu politika, ödemeler dengesini düzeltti ve ilk yıl olumsuz etkilediği ekonomik büyümeyi ikinci yıl rayına oturtabildi. Ne var ki, olumlu sonuçların bedelini ödeyen yine ücretli kesim oldu. Merkez Bloğu adlı PS-PSD koalisyonu iktidara geldikten sonraki iki yıl içinde reel ücretler %10 oranında düştü, işsizlik hızla arttı ve yüz bin dolayında işçi kredi bulamayarak kapanan işyerlerinden ücretlerini alamadan ayrılmak zorunda kaldı⁵⁵. PS-PSD ağırlıklı işçi sendikaları konfederasyonu UGT, bu dönemde, hükümet politikasını, kendi üyeleri nezdinde ve PCP ağırlıklı konfederasyon CGTP'ye karşı savunmakta çok güçlük çekti. Bu -hiç bir sosyal demokrat partinin uygulamadığı ölçüdeki sert- kemer sıkma politikasından zarar gören dar gelirli kitleler siyasal faturayı koalisyonun küçük ortağı merkez sağ PSD'ye değil

54) Aslında hem bir türlü çoğunluk hükümeti kurma olanağına kavuşamamış olması hem de iktidarları döneminde izlediği ekonomi politikalarının başarısızlığı ile göze çarpan PS'nin, bu açılardan, 1970-80 arası CHP'si ile koşutluklar sergilediği yadsınamaz. Üstelik, cumhuriyetçi, ilerici, hümanist "aydın siyasetçi" kişilikleri "belirgin", ama ekonomiye "merak" dozları düşük olan -parti dışı demokrat ama parti içi otokrat- Soares ile Ecevit arasında da belirli benzerlikler olduğu düşünülebilir.

55) Bkz: A.M.Williams, "Socialist economic policies: never off the drawing board?" (ed) T.Gallagher / A.M.Williams, op.cit. S.191.

"emeğin dostu" bildikleri PS'ye çıkardılar. Öyle ki, Merkez Bloğu'nun çözülmesinden sonra 1985'te yapılan seçimlerde PSD bir azınlık hükümeti kurabilecek oya ve milletvekili sayısına ulaşırken, sol kanadını bu arada kurulmuş bulunan PRD'ye kaptıran PS küçüldü.

Böylece 3 iktidar döneminin hepsinde IMF'den esinlenen kemer sıkma politikaları izlemek ve gelir dağılımını çalışanlar aleyhine bozmak zorunda kalan PS'nin bu ödünsüz çizgisini yumuşatma işlevini, ne gariptir ki, 1985'ten itibaren Cavaco Silva'nın yönettiği merkez sağ hükümeti üstlendi. Kuşkusuz ki, PSD hükümetinin rahatlatıcı önlemler alabilmesinde 1986'dan itibaren Portekiz'in üyesi olduğu AT'den akmaya başlayan fonların, bu arada değer yitiren doların ve düşen petrol fiyatlarının katkısı büyüktü. Ancak göze çarpan çelişki, sol iktidarın "emek" aleyhine bozduğu gelir dağılımını bir ölçüde sağın düzelttiği yolundaydı. PS hükümetlerinin yüzüne gülmeyen uluslararası ekonomik konjonktürün PSD hükümetine sağladığı şans sayesinde 1986'da yüksek bir kalkınma hızına ulaşıldı. Bu ise, PSD'ye, 1987'de, büyük bir seçim yengisi kazandırdı. PS, bu seçimlere de girerken yine seçmene tutarlı ve inandırıcı bir ekonomik program sunamamış, AT'ye bağlılık, etkili para piyasası, merkez bankasının rolünün kısıtlanması vb.gibi PSD'nin kamuoyuna daha inandırıcı biçimde sunduğu temalara değinmiş, dolayısıyla tamamen PSD'nin gölgesinde kalmıştı. PS'nin iktidar "deneme"leri süresince uyguladığı başarısız ekonomi politikaları ve bunların siyasal sonuçları, -sağın genelde daha iyi yürütebildiği ekonomi reçetelerinin ötesinde- özgün boyutlar taşıyan gerçek bir seçenek sunamamanın, sosyal demokrat bir iktidar için, en az ekonomik realizmden uzaklaşıp ütopyalara saplanmak kadar tehlikeli olduğunu göstermiştir.

SONUÇ

Sonuç bölümünün yazımı, araştırmacıda dayanılmaz bir "son sözü söyleyip altına çizgiyi çekme" isteği uyandırır. Önceki sayfalarda araştırılanların genel bir karşılaştırma ve tümü kapsayan -total- bir değerlendirme yoluyla "taçlandırılması" araştırmacıya büyük bir haz verir. Oysa bu, çok tehlikeli ve genellikle kaçınılması gereken bir girişimdir. Çünkü böyle bir girişim, esas amacı okuru bilgilendirmek, düşündürmek ve giderek inceleme konusuna ilişkin bir tartışma ortamı yaratıp bu ortama ışık tutmaktan ibaret olan bir kitabın yazarını, -ona değer yargıları salgılatarak- ister istemez bu tartışmanın "taraf"larından biri konumuna getirebilir. Dolayısıyla, yazara "yansız gözlemci" kimliğini aşırtabilecek değerlendirmelerden bu bölümde de kaçınılacak, ancak, yine de AT'nin Güney kanadını oluşturan ülkelerin parti sistemlerinden ve demokratik sollarından çıkılarak kendiliklerinden beliren kimi genellemeler ve eleştirel görüşler sunulacaktır.

Parti sistemlerindeki değişimler

İspanya, Portekiz ve Yunanistan, 1990'da, işleyen demokrasiler olarak 3. ve AT üyesi olarak ise 2.on yıllarına girdiler. AT üyeliği, bu ülkeler bünyesinde, hiç kuşkusuz ki, çok önemli ekonomik ve sosyal değişimlere yol açmıştır. Bunlar, yeni değer yargılarının, yaşam biçimlerinin ve siyasal yaklaşımların belirmesi, işgücünün hareketlilik kazanıp geleneksel emekçi sınıfı küçülürken hizmet sektörünün büyümesi vb. gibi çok kapsamlı siyasal uzantıları bulunan değişimlerdir. Beklenmedik ve öngörülmesi olanaksız yeni oluşumlar ortaya çıkmadığı taktirde yukarıdaki gidiş sürecektir. İnceleme boyu gözden geçirilmiş bulunan sosyal demokrat akım ve partilerin, el emekçileri, beyaz yakalı emekçiler, teknokratlar, orta sınıflar ve diğer yeni sosyal kategoriler vb. gibi farklı türlerden oluşan bir koalisyonun desteğini sağlayacak siyasal formüller üretebilme ölçüsü, adı geçen akım ve partilerin 1990'lı yıllardaki eğimini belirleyecektir.

AT'nin Güney kanadı ülkelerinde parti sistemleri, demokratikleşme sürecine girdikten bu yana -az ya da çok- değişikliğe uğramışlardır. Yunanistan'da 1970'lerde ve İspanya'da ise 1980'lerde, mevcut merkez partileri dağılmış, her iki ülkede sosyal demokrat ve demokratik sağ partiler merkezde bitmişlerdir. Buna karşılık, Portekiz'de bir merkez sağ yığın partisi 1980'li yıllarda önemli bir çıkış yapmıştır. Bu oluşumlar, seçmen çoğunluğunun tercihlerini sağ-sol ekseninin ortasına yığması sonucunda partilerarası rekabetin merkeze yönelik biçimlenmesinden kaynaklanmıştır.¹ Sonuçta, ya sağdan ve soldan iri partiler yelpazenin bu bölgesine yayılıp buradaki daha küçük partileri kovmuş veya yok etmiş ya da -Portekiz'de olduğu gibi- iyi işgal edilmemiş merkezi kaplamak

1) Sözkonusu seçmen dağılımının yarattığı merkeze yönelik rekabet dinamiğinin ayrıntılı açıklaması için bkz: A.Downs, "An Economic Theory of Democracy", Harper Brothers, New York, 1957, S.114-119

üzere, merkez sağ ve sağ "amaca uygun" stratejiler gerçekleştirmiştir.

Yelpazenin uç solu 1980'ler boyunca genel bir zaaf belirtisi göstermiştir. İnceleme konusu üç ülkede de komünist partiler 1970'lerde başlayan düşüşü bu on yılda sürdürmüşlerdir. Bu arada demokratikleşme sürecinin komünizme seçimsel düzeyde getirdiği engeller, Güney AT'de, sadece köklü demokrasiye sahip İtalya'yı etkilememiş ve PCI Güney Avrupa'nın tek güçlü komünist partisi olma ayrıcalığını korumuştur. Batılı komünist partilerin en büyüğü olan PCI, Doğu Avrupa'dan gelen rüzgarlara en önce duyarlı yaklaşabilmiş komünist partidir. Moskova'da yaşama geçirilen doğmalara karşı eleştirel bir tutuma girmiş olan PCI, 1970'li yılların ikinci yarısında, eski lideri Berlinguer'in kişiliğinde simgesini bulan bir açılım politikası izlemiştir. Öyle ki, İtalya'nın en önemli iki siyasal gücü olan Hristiyan Demokratlar ile Komünistler arasında "tarihsel uzlaşma"nın gerçekleşmesini ancak Hristiyan Demokratların önderi Aldo Moro'nun teröristlerce katledilmesi engellemiştir. Ne var ki, bu arada Craxi yönetimindeki PSI'nin Hristiyan Demokratlar gözünde partner olarak PCI'ye seçenek oluşturabilecek ölçülerde büyümesi, Hristiyan Demokratların iktidar ortağı olmayı düşleyen İtalyan Komünistleri "hükümet partisi olma" olanağından yoksun bırakmıştı.

1980'lerin Güney Avrupa'sında komünistler en çok İspanya'da kayba uğramışlardır. Ancak, yine PCE, belki de kabuk değiştirmesinin bedelini bu yıllarda ödemiş olduğundan, 1990'lı yıllarda Güney Avrupa'nın en güçlü beklentilere sahip olan komünist partisidir.

1980'li yılların ilk yarısında kendilerini yenilemekte güçlüğe uğradıkları saptanan Güney Avrupa sağ ve merkez sağ partileri daha sonra toparlanmış ve iktidar aşınmasına uğrayan demokratik sola seçenek oluşturma yoluna girmiştir. Nitekim inceleme konusu üç ülkenin ikisinde, 1990'lara girilirken, sağ ve merkez sağ iktidardadır. Uç sağda ise, Güney Avrupa, İtalya dışında hareketsizdir. Fransa'da Le Pen'i ateşleyen koşulların daha çok Kuzey Avrupa'ya özgü olduğu göze çarpıyor. Bu akımların, 1990'lara girilirken, ne Yunanistan'da ne de İber Yarımadası'nın iki ülkesinde rağbet gördükleri söylenebilir. Otoriter sağ rejimlerden kurtulalı çok olmayan bu ülkelerin çok yakın bir gelecekte de uç sağa kitle halinde iltifat etmeyecekleri öngörülebilir. Öte yandan, uç sağın en büyük ve etkin düşmanı da, bu akımın soldan çok kendisine zarar vereceğinin bilincinde olan parlamenter sağdır.

1990'lı yıllara girerken her üç Güney AT ülkesinin parti sisteminde de merkez sağ ve merkez solda iki büyük solda da bir küçük boyutlu partinin belirleyici varlıkları göze çarpıyor.

Eanes "Sezarizm"inin siyasal ifadesi olan PRD'nin Portekiz'de 1980'lerin ortalarında elde ettiği geçici başarı, soldaki seçmenin de ulusçu retorik ve popülist söyleme duyarlı olduğunu göstermiştir. Ancak bu yöntemle "gayrimemnun" yığınları oya dönüştürmeyi en iyi beceren parti PASOK olmuştur. Aslında incelemenin "Yunanistan" bölümünde gözden geçirilmiş olan "PASOK popülizmi" demokratik sosyalizmin ve sosyal demokrat partilerin geleceğine ilişkin bir takım soruları gündeme getirir.

Popülizm olgusu

Gerçekten de, seçim başarısı savındaki demokratik sol partilerin yolları üzerindeki kimi önemli rizikolardan burada kısaca söz etmekte yarar bulunacaktır. Bunlardan birincisi "popülizm" dir.

Kapitalist düzen içerisinde gerçekleşen toplumsal gelişmenin sosyalist bir partiye taban oluşturacak nitelikte, birleşmiş ve türdeş bir emekçi sınıfı yaratacağı yolundaki tez genel kabul görmekten uzaktır. Pek çok sol çevrede benimsenen bir anlayışa göre, sosyalist dünya görüşünü temsil eden bir siyasal kuruluş, tabanını, artık yeni bir halk "ethik"i aracılığıyla bizzat "imal" edecektir. Bu amaçla, hiyerarşiye dayalı toplumda siyasal egemenlik ilişkilerinin değiştirilmesini vurgulayan bir söylem oluşturulacak, edilginleştirilmiş ve marjinalleştirilmiş vatandaşa güç "enjekte" edilerek bir tür "radikal demokrasi" yaratılacaktır.

Bilinen bir gerçektir ki, sosyal demokrat partiler ve işçi partileri, 20.yüzyılın ortalarından bu yana giderek reformist bir kimliğe bürünmüşlerdir. Bu partiler, üretim araçlarının kamulaştırılması yoluyla kapitalizmi ortadan kaldırma ve sosyalizmi kurma projesini nesnel koşulların zoruyla terkedip ılımlı reformlar ve sosyal politikalar ile yetinir olmuşlardır. Ne var ki, bir süre sonra ılımlı reformizm de seçim başarısının güvencesi olmaktan çıkmış ve pek çok Avrupa sosyal demokrat partisi, 1970'lerin sonlarında, sadece emeğin değil tüm katmanların partileri oldukları, özetle birer -"catch-all"- kitle partisine dönüştükleri halde muhalefette kalmışlardı. Seçim başarısızlıkları, bu "emekçi" partilerini yeni bir strateji ve söylem oluşturmaya ve "sosyalizm"e farklı bir yaklaşım tanımlamaya yöneltti. Buna göre, sürekli seçim başarısının yolu, sınıfsal çıkarları ve salt emekçilerin maddi koşullarının iyileştirmesi sorununu ön plana çıkarmayan ve de bir tür "radikal-liberal demokrasi"ye dayalı ve sosyal hiyerarşiye ilişkin siyasal ve etik sorunları vurgulayan yeni bir söylemden geçiyordu. Gerçekten de, salt emeğin yüceltilmesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesi vaadi, kapitalist toplumların sosyal yapılarının değişmesi ve sağ partilerin ekonomik büyüme ve gelişme sağlamadaki kanıtlanmış becerileri dolayısıyla, artık sosyal demokrasiye seçim başarısı getirmekte yeterli olmamıyordu. Üstelik, hem sosyal demokrat partilerin yaşam koşullarını iyileştirme yolundaki vaatlerini gerçekleştirebileceklerinin güvencesi yoktu; hem de bu yolla elde edilmiş seçmen desteğinin, ekonomik göstergeler biraz gerilediği anda, yitirilmesi kaçınılmazdı. İşte popülist davranışların temelinde yatan mantığı biraz da yukarıdaki görüşler beslemiştir.²

Güney Avrupa'da PASOK deneyimi, gerçekten de, popülist mantığın sınır ve

2) Aslında, bu görüşlerin, gerçekleri önemli oranda yansıttıkları yadsınamaz. Öte yandan, Batı toplumlarının yakın geleceğine büyük ölçüde "radikal-liberal demokrasi"nin egemen olacağı konusu da gündeme gelebilir. Ancak burada önemli olan, popülist sosyalizmin, radikal demokrasiyi hedefleyen bir strateji ile mevcut çelişkileri gözardı eden bir söylemi "yapıştırıcı" gibi kullanarak kenetlettiği türdeş olmayan bir toplumsal tabana dayanmasıdır. Bunun anlamı ise, sosyalizmin, hedef olarak, radikal demokrasi yolunda verilen savaşımın ardında kalmasıdır.

sonuçlarını tüm açıklığıyla gözler önüne sermiştir. Hedeflerini belirgin biçimde saptamamış, tutarlı bir programa yaslanmayan ve de çizgisinin bedelini seçimsel düzeyde ödemekten kaçınan bir "değişim" politikasının tehlikelerini göstermesi, yine PASOK deneyiminin demokratik sol birikime "armağanı"dır. Bu arada, -olası bir kavram karışıklığını önlemek bakımından- toplumun ekonomik ve sosyal yapısının bir dizi reform yoluyla değiştirilmek istenmesinde eleştirilecek bir yön bulunmadığı ve esasen PASOK'un popülist mantığını eleştiren politologların da, zaman zaman devrimciden çok devrimci bir söylem tutturan bu partinin özünde reformist yol izlemesini eleştiri konusu yapmadıkları belirtilmelidir. Öte yandan, bir partinin, iktidara tırmanabilmek için, geniş katmanları içeren bir koalisyon tabanı yaratmak istemesi de doğaldır. Sosyal demokrasinin, 1980'li yıllar boyunca, pek çok ülkede, modernleşme, etkinlik, istihdam gibi kavramlara öncelik tanımış bulunmasının "akıllı" ve hatta bir anlamda en "rasyonel" tercihler dizisi olduğu da ileri sürülebilir. Ancak, demokratik sol bir parti, sosyal demokrasinin sosyalist toplum yaratmadığını önceden bilmeli ve strateji ve söylemini bu gerçekler ışığında saptamalı; PASOK gibi, sosyal demokrat modeli reddedip "sosyalizme giden üçüncü yol"larda pusulayı şaşırmmamalıdır.

Güney Avrupa Sosyal Demokrasisi'ni 1990'larda bekleyen sorunlar

Güney Avrupalı sosyal demokrat partilerin 1990'lı yılların en azından bir kesimini muhalefette geçirecekleri görülüyor. Söz konusu partilerin bu süreçte uğrayabilecekleri sıkıntılardan birisi iktidar nimetlerinden uzak kalmanın doğuracağı gerginlikler ve iç çekişmelerden kaynaklanabilecektir. PASOK da, PSOE de, PS de, 1970'lerde ve 1980'lerin başlarında hızla gelişmiştir. Kadrolar ve üyeler çoğunlukla 1970'li yılların ortalarından bu yana oluşmuştur. Demek oluyor ki, bu partiler, mevcut kadro ve üyelerini, ya iktidarda iken ya da kısa dönemde iktidar olma beklentileri yüksek iken edinmişlerdir. Nitekim, bütün bu partiler, yandaşlarına çıkar sağlama yolunda son derece etkin olmuşlardır. 1990'lı yıllara değin -PS dışında- bu partiler, uzun süre iktidardan uzak kalmanın ve iktidar nimetlerinden yoksun bulunmanın, kadro ve üyelerinde hangi tepkileri uyandıracığı konusunda bilgi sahibi değildirlir.

Güney Avrupa sosyal demokrat partileri bünyesinde gözlemlenen bir başka sorun da, siyasal gücün genel merkezde ve özellikle tek kişide toplanmasına yol açan örgütlenme biçimidir. Her üç partide -hatta bir ölçüde PSI'de- parti içi demokrasi yoksunluğu, partinin önder kadrosu ile üyeleri arasında ayrışma ve sürtüşmelere neden olmuş ve olmaktadır. Bu ayrışmaların, -parti olgunlaştıkça- uzun dönemde parti içi demokrasiye dönüşerek, buna uygun bir iç yapıyı beraberinde getirme olasılığı yüksektir. Ancak parti içi iktidarın tek elde toplanarak kişiselleşmesi olgusu, daha ivedi çözümleri bekleyen sorunları da içinde taşır. Gonzales -ve Craxi- karşısında şimdilik başka aday bulunmaz ve genç olmaları dolayısıyla bunlara ivedi birer halef arayışına girmek gerekmezken, yaşlı Papandreu'nun yerine kimin geçeceği sorunu PASOK için her geçen gün daha yaşamsallaşmaktadır. PS'nin Soares'ten sonra içine düştüğü durum, gücün

kişiliğinde odaklaştığı bir lider çevresinde oluşup gelişmiş partilerde, bu liderlerin hadeflerini ne denli büyük güçlüklerin beklediğini gösterir.

Modernizasyon, hem inceleme konusu üç ülkenin sosyalist partisi için hem de PSI için 1980'lerin "anahtar tema"sı oldu. Eğitim ve sağlık politikaları gibi "sosyal" ağırlıklı politikaları bu partiler tarafından ancak modernleşmenin yanısıra ele alındı. Seçmenler de, genelde sözkonusu partileri demokratikleşme ve modernleşme yolundaki çabalarından ötürü ödüllendirdiler. Ancak 1980'li yılların sonlarına doğru, demokrasinin pekişmesi ve dış ekonomik baskıların hafiflemesi sonucunda, o güne değin ikinci plana atılmak zorunda kalmış bazı sorunların su yüzüne çıkması engellenemez oldu.

Ekonomi politikaları bu alanda en önemli ölçütleri ortaya koydu. Yüksek işsizlik oranı Güney AT'de gerilim kaynağı olagelmmişti. Bu arada, dış ekonomik baskıların azalması, ivedilikle ele alınması gereken kimi sorunların çözümüne kolaylık getirdi; ancak, bu aşamada da artık ekonomik büyümenin türü ve kalkınma stratejisi konusunda kesin tercihler yapma zorunluluğu belirdi.

1960'lar ve 1970'lerde uygulanan kalkınma stratejileri, 1980'li yıllardan çıkar-ken, Güney Avrupa ülkelerinde, eşitsiz bir vergilendirme sisteminin daha da bozduğu dengesiz bir gelir dağılımı yaratmıştır. Dolayısıyla, 1970'ler ve 1980'lerde, demokrasiye susamış ve Avrupa'nın çok gerisinde kalmış toplumla-rında "demokratikleşme" ve "modernleşme" gibi iki ana eksen çevresinde "con-sensus" yaratmayı başarmış olan Güney AT sosyal demokratları, girdiğimiz on yıllık dönemde, tartışma konusu olmaya daha açık bir öncelikler hiyerarşisi saptamak durumundadırlar. Özellikle, istihdam düzeyini arttırmak, ulusal gelirin bölüşümünü yeniden ve hakça düzenlemek yolunda yönecekleri tercihler, bu partileri, temellerinde yatan sosyalist kimlik ile 1980'li yıllar boyu benimseyegeldikleri pragmatik yaklaşımlar bütünü arasında yıpratıcı ikilemlere sürüklemeye adaydır. Güney AT demokratik solu, 1990'larda, örneğin ulusal gelirin sermaye ile emek arasında hangi oranlarda bölüşüleceği, kamu harcamalarının ne düzeylerde tutulacağı, kamu kuruluşlarının nasıl yeniden yapılandırılacağı, çevre sorunlarına hangi önceliğin tanınacağı vb. konularında da daha önce olduğundan çok daha kesin tutumlar takınmak zorunda bulunacaktır. Ulusal ekonomik ve sosyal politika çizgilerini saptarken -iktidarda olsun olmasın- bu partiler, bir ölçüde ülkelerinin AT üyeliği ile sınırlıdırlar. Üstelik, 1992'den itibaren oluşturulacak tek AT Pazarı ve Avrupa Para Sistemi, Güney AT sosyal demokratlarını bu alanda daha da kısıtlayabilecektir. Öte yandan, dünya bir bütün ve bir gezegen olarak ele alındığında, örneğin Güney yarım kürenin az gelişmiş ülkelerine, nüfus patlamasına, insan haklarına ya da çevre sorunlarına ilişkin olarak benimsenecek yaklaşım yelpazesi dardır. O halde, sosyal demokratlar, -kuşkusuz ki, sağda ve merkezde konumlanmış diğer kitle partilerinin de benzer biçimde sunmaktan geri kalmayabileceği- "rasyonel" çözümler önerirken bir yandan da "sol" kimliklerini korumak zorunda olacaklardır.

Kimlik bunalımı - başkalaşım

1990'lı yıllarda sosyal demokrasiyi bekleyen en önemli sorunlardan biri, "kimlik bunalımı"dır. Bu alanda Güney AT'den gösterilecek en iyi somut örnek, PSOE'dir. Gerçekten de, demokrasiye dönmesinden bu yana, İspanyol toplumu giderek moral değerlerin yitimine dönüşen bir düş kırıklığı yaşamıştır. Yüzyılın son on yılına girerken Lopez Aranguren, Goytisolo gibi düşünür ve yazarlar 1980'lerin İspanya'sında geçerlilik kazanmış olan para düşkünlüğü, köşe dönücülük ve bunların yol açtığı görgüsüz tüketim eğilimlerine duydukları iğrentiyi dile getiriyorlar.³

1975-76 yıllarının demokrasiye geçiş sürecindeki coşkusu, yerini, 1980'lerin başında, bir tür burukluğa bırakmıştı. Umut, genç ve karizmatik önder Gonzales'in başını çektiği PSOE'nin 1982'deki ezici seçim zaferi ile geri döndü. Ülkenin bin yıllık tarihinde ilk kez bir halk çocuğu solu ve halkı temsilen iktidara geliyordu. İktidar kavramının "kayırmacılık", "kokuşmuşluk" vb. gibi o güne değin halkta çağrıştırdığı erdemsizlikler silindi; umut herkesin yüreğini yeniden kapladı.

PSOE'nin programı, demokrasinin pekiştirilmesi; devletin, ekonominin ve zihniyetlerin modernleştirilmesi; AT'ye girilmesi gibi üç temel ilke çevresinde oluşuyordu. 1990'lı yıllara girilirken -PSOE'nin gerçekten yüksek bir performans gösterdiği ve- bu üç hedefe de varılmış olduğu saptanıyor. Ancak, PSOE'nin iktidarı döneminde "piyasa", "kâr", "verimlilik", "etkinlik" vb. ekonomik ve hatta günlük yaşamın "anahtar" kavramları olmuştur. 1990'ların başında ülkede tam bir "iş bitiricilik" ortamı egemendir. Spekülasyon, borsa hareketleri, hatta yolsuzluk ve bunların sonucunda bir günde oluşup bir günde yok olan servetler, "emeğin partisi" PSOE iktidarını her günlük "manzara"larındandır.

İspanyol sosyalistlerinin neredeyse on yıla yaklaşan iktidarlarının başında İspanya'yı bu tür bir kapitalizm sarhoşluğuna sokma amacı gütmüş olmadıkları açıktır. PSOE'nin rota şaşırmasının nedeni, çok basite indirgenerek ve çok özlü biçimde şudur: "muhalefete koşullanmış sosyalizmi iktidar sosyalizmi yapma" ya da "sağ politikaları sağcılardan daha akılcı ve daha etkin biçimde uygulama" çabası. Bunun uzantısı ya da gereği olarak, PSOE önder kadrosu, sağa karşı hayalci ve sorumsuz yöneticiler imgesi vermeme çabası içinde, önemli, kapsamlı ve ideolojik içerikli sosyal projeleri uygulamaya koymaktan kaçınmıştır. Yönetimde değerlerin "iktidar olmanın koşullarını" saptayagelmiş bulunan sağın ölçütlerine göre biçildiği bu ortamda "sosyalizm oranı" asgariye indirgenmiş; emekçi kökenli parti neredeyse kimliğini yitirmiş ve 20.yüzyılın son çeyreğine değin altını çizip durduğu "tarihsel" misyonuna sırt çevirmiştir.⁴

3) Bkz: I.Ramonet, "Socialisme minimal en Espagne", *Le Monde Diplomatique*, Mayıs 1990.

4) Bu oluşumun büyük ölçüde, partinin dışındaki koşullardan, sosyolojik değişimlerden kaynaklandığı biliniyor. Ancak iktidardaki kitle partisi PSOE'nin yeni eğilimlere uyarken "emek ağırlıklı" olma niteliğini her zaman koruyabildiği tartışma götürür.

Sonuçta, kalkınan bir ekonomi bünyesinde eşitsizlikler artmış, sosyal farklar derinleşmiş, suçluluk oranı yükselmiş ve işsizlik, dilencilik kol gezmeye başlamıştır.⁵

Öte yandan, "solcu"ların sağ politikaları "sağcı"lardan daha iyi becermeye kalkışması, salt Güney Avrupa'ya ve PSOE'ye özgü bir olgu değildir.⁶ Örneğin sosyalist başkan Mitterrand'ın döneminde -ve kısa süreli bir Chirac hükümeti dışında sosyalistlerin yönetimi sırasındaki 1983-1989 yıllarında- Fransa'da ücretlerin ancak % 6'lık bir reel artışla yetinmesine tanık olunmuştur. Oysa aynı dönemde Thatcher, sendikalara karşı takındığı tüm katı tutuma karşın, reel ücret artış oranını ancak % 20 ile sınırlayabilmiştir.⁷ Gerçekten, -Fransa da, sosyalist bir başkan ve çoğunlukla sosyalist hükümetlerle geçen 1980'li yıllarını uluslararası rekabet gücünü artırma çabalarına öncelik vererek geçiren ülkelerdendir. Bu amaçla, Mitterrand, monetarizmi Thatcher'den daha büyük bir etkinlikle uygulamış, enflasyonu düşürüp ekonomisinin liberalleştirilmesine dönük bir politikanın öncüsü olmuştur.⁸

Fransa'da, 1982 yılı sonunda, zamanın sosyalist Başbakanı Mauroy, en çok 35 yaşın altındaki vatandaşlar gözünde popüler iken, 1989 yılının sonunda yapılan kamuoyu araştırmalarına göre, Başbakan Rocard, en çok 50 yaşın üzerindeki Fransız vatandaşlarınca tutuluyor. Aynı araştırmalar, Mauroy'nın işçi ve memurlardan destek görmesine karşılık Rocard'ın daha çok yönetici, serbest meslek sahibi ve emeklilerin desteğinden yararlandığını ortaya koyuyor.⁹ Demek oluyor ki, Sosyalist Parti, Mitterrand'ın başkanlığında geçen 1980'li yıllar içinde, iktidara temsil etme savıyla geldiği sosyal kategorilerden çok o döneme değin bunların karşısında olagelmış bulunanlara "yararın" duruma girmişti. Gözlemlenen odur ki, ortaya, coşkusuz, rizikoyu sevmeyen, "hali vakti yerinde", akşamları terliğini giyip televizyon seyreden orta yaşlı ve 1980'lere değin "sağ"ın çağrıştırdığı imgeye sahip bir "sol" çıkmıştır. Öyle ki, aynı anketlere göre -sosyalist seçmenler de dahil- seçmenlerin çoğunluğu Sosyalist Parti ile sağ partiler arasında temel sorunlarla ilgili olarak pek fark bulunmadığı görüşünü belirtmişlerdir. Hele seçmen nezdinde son yıllarda ağırlık kazanan bir görüşe göre, "sosyal adalet", "toplumun değiştirilmesi" ya da "kadın hakları" gibi solun özel bir duyarlılıkla ele alagelmış olduğu sorunlar dahi artık bu niteliklerini yitirmiş, sol kadar neredeyse sağın da sahip çıktığı sorunlar

5) Yinelemek gerekir ki bu olumsuz yönler PSOE'nin bilançosunun global açıdan olumlu olmasını engellemez. Ancak yansız bir gözlemcinin iyi performanslar yanında tatsız gerçekleri de sergileme işlevi vardır.

6) Portekiz'de ise, PS'nin koalisyonun büyük ortağı olarak geçirdiği her üç iktidar dönemini de IMF reçetesi uygulamakla tükettiği biliniyor.

7) Bkz: Financial Times, 20 Nisan 1990

8) Bkz: Le Monde, 21 Nisan 1990.

9) Kesin rakamlar için "Baromètre: Figaro-Magazine/SOFRES" kaynaklarından yararlanılmıştır. Bkz: Le Monde, 10 Ekim 1989

olmuştur.

1990'da Avrupa'da tek başlarına iktidarda bulundukları İspanya ve Fransa'da, sosyalistlerin bir tür rahatsızlık duyumsadıkları açıktır. Bu ülkelerde geniş katmanlar gözünde yüzyıl boyu meşruluk savaşı vermiş olan sol, artık bu yığınlar tarafından yerleşik düzenin bir parçası sayılıyor. Ne var ki, sosyalistler, bu avantajlı başkalaşımın bedelini bir tür "kimlik bunalımı" ile ödüyorlar.¹⁰

Oysa, sosyal demokrasi, yüzyılın ortalarında son derece ilginç bir "sentez" olarak ortaya çıkmıştı. Sosyal demokrasi, toplum yapısının ve sosyal dokunun aniden ters yüz edilmesi yerine demokratik kurallar içinde derece derece değiştirilmesi yolunda tercih yapmıştı. Bu görüşler bütünüünün en özgün yönü, birbirinden farklı hatta birbirine zıt toplumsal istenç ve çıkarlar arasında uzlaşma öngören "çoğulcu ve liberal demokrasi"nin yeni bir biçimini yaratmasıydı. Geçen yüzyılın sonlarına doğru çerçevesini bulan bu "toplum ile birey" "devlet ile piyasa" ve "sermaye ile emek" arasındaki uzlaşmaya dayalı model 1950'li ve 1960'lı yıllarda saygınlığının doruğuna ulaşmıştı.¹¹

Sosyal demokrat rejimlerin ilk petrol şokunu izleyen ekonomik bunalıma getirdikleri yanıtların ortak çizgileri, bir yandan sendikalara sınırlı ücret artışlarını ve hatta zaman zaman alım gücü kayıplarını kabul ettirirken diğer yandan kapsamlı sosyal politikalar öngören geniş bir bütçe ve vergi kısıtlamaları yoluyla talebi desteklemektir.¹² Ancak unutulmamalıdır ki, sosyal demokratlar, böyle bir politikayı, kendilerine özgü yapıları ve sosyal kültürleri sayesinde uygulayabilmişlerdi. Batılı ülkelerde "ekonomik yaşam", esas olarak , emeğin getirisi -olan ücret- ile sermayenin getirisi -olan kâr- arasındaki kesişme çizgisi tarafından koşullandırılmayı sürdürmüştür ve daha da sürdüreceği gibi görünmektedir. Demek ki, bu iki kategori arasındaki uzlaşmayı demokrasi ile en iyi bağdaştırabilmiş görüşler bütünü olarak sosyal demokrasinin gelecekte de söyleyecek sözü olmalıdır. O halde, sosyal demokrasinin "yüzyıl sonu versiyonu" neden giderek bir kimlik bunalımına düşmekte, niçin bir politikalar bütünü olmaktan çok bir yönetim biçimine dönüşmektedir?

10) Yıllar boyu "iktidarda beceriksiz" olmakla suçlanan sol, gerçekten de, ilk kez bu alanda sağın önüne geçmiştir. Ayrıca, "güvenlik", "savunma" politikaları gibi öteden beri kamuoyunda sağın sola üstünlük tasladığı alanlarda da artık sol sağinkine eşdeğer imgeye sahiptir. Demokratik solun, bu ülkelerde "halkın partisi" olma özelliğini "iktidar partisi" imgesi ile bağdaştırmaya yönelik çabaları "sonuçsuz kalmamış" gibi görülüyor. İşte demokratik solun kimlik bunalımına dönüşen "başkalaşım" böyle olumlu bir gelişmeye koşut olarak boy veriyor.

11) İsveç, İngiliz, Avusturya vb. sosyal demokratları, 1959'da Bad-Godesberg Kongresi ile kendilerini komünist kaynaktan tümüyle soyutlayan Federal Alman sosyal demokratlarına hem örnek oluşturmuş, hem de onlardan esin almışlardır.

12) Bkz: A.Bergounioux/B.Manin, "Le Régime Social-Démocrate", Presses Universitaires de France, 1989

Sosyolojik başkalaşım - yeni taban

Sosyal demokrasinin 1980'lerin Batı ülkelerinde uğradığı zorluklar, -daha önce de vurgulandığı üzere- öncelikle ücretlilerin çıkarlarını savunarak siyasal çoğunluk elde etmenin artık olanaksızlaşması gerçeğinden kaynaklanıyor. Değişen toplum yapısı ve bireylerin siyasal davranışını artık "salt" sosyo-ekonomik durumlarının belirlemez olması, "emek/sermaye" ya da "emekçi/varlıklı" ayrışma çizgisinin bir yanına yerleşerek siyasal çoğunluğa kavuşmayı olanak dışı kılıyor. Öte yandan pasifistler, feministler vb. gibi bazı sosyal gruplarca temsil edilen yeni değerlerin ve de çevre sorunlarının toplumsal değerler hiyerarşisinde üst sıralara tırmanması, siyasal çoğunluk sağlamak için, bu yeni kategori ile "emek" kesiminin kaynaştırılıp birleştirilmesini gerektiriyor. 1980'lerde ve 1990'larda Batılı sosyal demokratların en önemli sorunu, -ideolojik motivasyonu bulunmayan ılımlı seçmen yığınlarının yanı sıra- sendikaların örgütlediği emek ile endüstri sonrası değerleri temsil eden bu kategorileri aynı bayrak altında birleştirebilmektedir. Bu da her iki grubun duyarlılıklarının kesişmesi -hatta bir ölçüde çakışması- anlamına gelir. Oysa, bilindiği üzere sözkonusu duyarlılıklar farklı önceliklere sahip ve farklı sosyal katmanlarda yer alan gruplardan kaynaklanıyor.

Gerçekten de, 1960'lı yıllarda, yüksek yaşam standartlarına kavuşmuş olan sınıfa mensup Batı toplumları bünyesinde yepyeni bir öncelikler dizisi uç vermeye başlamıştı.¹³ Bu öncelikler -ya da değerler- fizyolojik olmayan ve paraya dönüştürülemeyen gereksinimlerin itkisi ile oluşan değerlerdi. Birçok politolog ve sosyolog, ileri toplumların, "endüstri sonrası" olma ölçüleri ile demografik ve sosyal yapıları arasındaki ilişkiyi araştırma konusu yapmıştır.¹⁴

ABD, Büyük Britanya, Federal Almanya, Hollanda, Avusturya gibi ileri derecede sınıfa mensup Batı ülkelerinde yapılan araştırmalar, bir kişinin post-materyalist değerlere sahip olma olasılığının o bireyin eğitim düzeyi ve gelir düzeyi ile doğru orantılı, yaşı ile ters orantılı olduğunu göstermiştir.¹⁵ Kuşkusuz ki, bu değerler de, sağ-sol boyutu üzerinde yer almış değerler bütünü ve bunları temsil eden partiler tarafından değişik ölçülerde "absorbe" edilebilirler. Nitekim, 1970'lerin başlarından bu yana batılı parti sistemlerinde yer alan soldan sağa komünist, sosyalist, sosyal demokrat, liberal, muhafazakâr, vb. partiler, programlarında, birer ikişer bu değerleri dile getirmişlerdir. Artık her partinin bir çevre programı ve kadın haklarına, azınlıklara, yaşam kalitesine vb. ilişkin olarak oluşturup metne dönüştürdüğü görüşleri vardır. Ne var ki, bu

13) Bkz: R.Inglehart ve H.D.Klingemann, "Ideological conceptualization and value priorities", S.H.Barnes/M.Kaase, "Political Action-Mass Participation in Five Western Democracies", Sage Publication, Beverly Hills, London, 1979, S.203-212

14) Endüstri sonrası değerlere batı dillerindeki kullanımı ve Türkçe yazımıyla "post-materyalist" ya da "post-endüstriyel" değerler deniyor.

15) Bkz: R.Inglehart, "Value priorities and socioeconomic change", S.H. Barnes/M.Kaase, op.cit S.324-328

arada sosyal demokrasi, siyasal çoğunluk bulmak ve iktidarı yakalamak için, - tercihlerini giderek ve çoğunlukla merkezde yapan "ideolojisiz" seçmen yığınlarının yanı sıra- eğitim düzeyi ve geliri düşük "devlet eliyle toplumsal dayanışma" yanlısı geleneksel emekçi ve ücretli tabanı ile eğitim düzeyi yüksek, varlıklı ve genelde piyasa ekonomisine ağırlık tanıyan "endüstri sonrası" duyarlılık sahiplerini aynı temel doğrultularda birleştirip aynı potada eritmek zorundadır.¹⁶ Bu yapısal çelişki, hem endüstri sonrası değerler taşıyan katmanların hızla kapsam kazanmakta olduğu Güney'de hem de bunların Güney'den daha etkili olup ücretlilerin de çok güçlü baskı gruplarına sahip olmayı sürdürdükleri Kuzey Avrupa'da 1990'ların sosyal demokratlarını epey zorlayacaktır.¹⁷

Sosyal demokrasinin 1990'larda şansı

Neo-liberalizmin dünya çapındaki "mutlak egemenliği" on beş yıldır sürüyor. İktidarlar, bu dönemde ekonomik uygulamalara salt "teknik" açıdan bakarak bunları temel siyasal tercihlerden olabildiğince soyutlama alışkanlığını edinmişlerdir. Demek ki, bu dönem boyunca ekonomilerin bir anlamda "depolitizasyon"una tanık olunmuştur. Öte yandan, giderek karmaşıklaşan ve tüm ayrıntılarıyla algılanmak istenen toplumsal yaşam, her kesiti "para birimi" cinsinden ölçülüp biçilebilecek biçimde düzenlenir olmuş, dolayısıyla, "insan" ve "kültür" ister istemez bir tür "monetarizasyon"a tabi tutulmuştur. Bu sürede, piyasa mekanizmaları "tabu" niteliği kazanmış, bunlara gözü kapalı uymanın insanlığı ne-redeyse yeni bir "altın çağ"a ulaştıracağına inanılmıştır.

Tüm bu gelişmelerin, zihinleri ve toplumları -biraz abartılı bir anlatımla- bir tür "liberal cendere"ye soktuğu öne sürülebilir. Gerçekten de bu dönemde, kimi toplumlar bünyesinde süregelen eşitsizlik ve haksızlıkların sıradanlaştırılıp olağanlaştırıldığı görülmüştür. Bu çerçevede, yüzyılların maddi ve manevi edinimlerinin elden çıkmasına, - piyasanın "kutsal" yasaları uğruna - zaman zaman göz yumulmuştur¹⁸. Öte yandan, ekonomik liberalizmin siyasal liberalizm ile her

16) Nitekim böyle bir çelişkinin kaskacında kalıp bir tür kimlik bunalımına uğradığını saptadığınız Avrupa demokratik solunun 1980'li yıllarda bu sentezi başarabildiği, en azından bu yolda "özgün" çözümlere yönelebildiği şimdilik söylenemez.

17) Türk sosyal demokrasisi, 1990'larda stratejisini, endüstri sonrası duyarlılıklar taşıyan kesimi henüz çok marjinal olan sınıflaşmakta olan Türk toplumunun yapısına uygun olarak -ama toplumun itici gücü olma işlevini de unutmadan- Kuzey Avrupa ülkelerinin sosyal demokratlarından çok Güney Avrupa ülkelerinin sosyal demokrat partilerinininkine yakın biçimde saptamak durumunda kalabilecektir.

18) Bazı hükümetlerin, bu arada "üçüncü dönemde" Thatcher'in - basite indirgeyerek, "sosyalizm" diye adlandırdıkları- "piyasanın kendiliğinden işleyişine engel her türlü kurum ve tutum"a karşı "seferberlik" ilan ettikleri ve bu çerçevede, sözcüğü, parasız eğitim ve sağlık hizmetinin -piyasa kurallarına uymadığı gerekçesiyle- "koşulsuz" karşıtı oldukları biliniyor Bkz: P.Camiller, "Beyond 1992: the left and Europe", *New Left Review - The Future of Europe*, No 175, Mayıs-Haziran 1989, s.5-17

koşulda çakışmadığı, -demokrasinin genelde girişim özgürlüğünü gerektirmesi- ne karşılık- liberal bir ekonominin beraberinde çoğulcu demokrasiyi getiremeye- yebildiği ve hele dünyanın bazı bölgelerinde, ekonomik liberalizmi ayakta tut- manın ancak siyasal liberalizmin yok edilmesiyle olası bulunduğu da saptan- mıştır.

Diğer yandan komünist ütopya çökmüştür.¹⁹ İlerlemiş ve karmaşıklaşmış toplumların her bir yanında biteni tek merkezden yönetme savındaki "de- demokratik merkezîyetçilik" iflas etmiştir. Günümüz toplumlarının işleyişinde or- taya çıkabilecek yerel ve kısmi aksaklıklara anında tanı koyup düzeltmelere git- mek gerekiyor. Oysa, Leninist yapıdaki devlet bunu yapabilecek biçimde kurul- mamış, düzenin şurasında burasında beliren aksaklıkların giderilmesi için gere- ken zaman bu aksaklıkların kalıcılık edinmesine yol açmıştır. Bir "ütopya"sı ek- silen insanlık için sosyal demokrasi, 1990'larda kişideki idealizm potansiyelini, daha çok dayanışma, daha insancıl ve "düzgün" işleyen bir toplum ve daha ya- şanası bir gezegen vb. -ya da daha özlü bir deyişle- daha mükemmele yönelen "insan, toplum, çevre" üçlüsü yolunda kanalizé edebilecek bir "hedef" olmaya adaydır.

Demokratik sol, bireydeki, idealizm potansiyelini harekete geçirmekte zorla- nan liberal sağa göre bu açıdan avantajlıdır. Öte yandan, sosyal demokrasi, demokratik olmayan sola ve demokratik solun "daha az esnek" biçimlerine oranla, uluslararası ekonomik ilişkilerin piyasa kuralları uyarınca işleyen yapısı- na iyi uyum sağlama ayrıcalığına da sahiptir. Bu kozları, -daha önce sayılmış avantaj ve deneyimleriyle birleştirildiğinde- sosyal demokrasiyi, 1990'ların en olumlu çıkış noktasına sahip görüşler bütünü durumuna getiriyor.

Vurgulanmalıdır ki, bugünün sosyal demokrasisinin yüzyılın ortalarındaki sosyal demokrasiye benzememesi doğaldır. Öte yandan, bir ülkeden diğerine sosyal demokrat anlayışların farklı olduğu ya da en azından böyle görüntüler sergilediği de açıktır. Nitekim, "Mannheimer Forschungsgruppe" tarafından 1980'de yapılan bir araştırma, Avrupa Parlamentosu'nun sosyalist partiler grubuna mensup delegelerin, bu grupta yer alan değişik AT ülkelerinden "sosyalist partileri", siyasal yelpazenin neredeyse yarısını kaplayacak bir alana serpiştirilmiş" olarak algıladığını ortaya koymuştur. Öyle ki, AT ülkelerine mensup sosyalist delegelerin çoğunluğu, örneğin SPD'yi yelpazenin sağında gördüğünü belirtmiştir.²⁰ Bu olgu, "sosyalist" kavramının bizzat sosyalistlerde

19) Kişinin toplumdan ancak gereksindiği kadar alıp topluma elinden geldiğince ver- mesi ilkesine dayalı "komünist ütopya", insan doğasına "iyimser" bakan ve bu özelliğiyle yığınları büyülemiş bir ütopyadır. İnsanın toplumda kendi çıkarları doğrultusunda dav- ranma eğilimine kendiliğinden girdiği ve ancak bu taktirde "etkin" olabildiğini öne süren liberal tez ise, -bencil yönünü ön plana alır görüldüğü- insanın doğasına belki gerçekçi ama "az iyimser" bir yaklaşımın ürünü olup yığınlar gözündeki çekicilik ölçüsü komüniz- minkine oranla daha düşüktür.

20) Sayısal ayrıntılar ve diğer siyasal grupların değerlendirmeleri için bkz: A.Cingı, "Essai d'Analyse Unidimensionnelle des Systèmes de Partis des Communautés Européennes", Institut Universitaire d'Etudes Européennes, 1981, s.83-85 (yayınlanma- mış tez)

ne denli farklı yankılar uyandırdığı ve aşağı yukarı aynı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde birbirinden ne ölçüde değişik biçimde algılanabildiği gerçeğinin göstergesidir. Bu arada, 21.yüzyıla girerken, AT içinde siyasal algılamaların, bir tür sistemler arası politik ve sosyo-psikolojik etkileşim ve kaynaşma yoluyla, birbirine yakınlaşması, hatta türdeşleşmeye başlaması da olasıdır. Ancak, yine de, 1990'ların başında demokratik sol, Avrupa'nın doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine farklı anlayışlar sergiler.

Uluslararası düzeyde bu denli farklılıklar gösteren demokratik sol partiler grubunu oluşturan tek tek partilerin kendi içlerinde de farklı ideolojik kanatlara sahip olmaları doğaldır. Bu bölünmeler, -örneğin Soares liderliğinin son dönemlerindeki PS bünyesinde görülen türden- kişisel çekişmelere dayanmıyor ve bir hizipler kavgasına dönüşmüyorsa, sağlıksızlık belirtisi olarak kabul edilmemelidirler. Kaldı ki, günümüz demokratik sol partileri, bu kanatlardan sağdakini iş çevrelerinin, soldakini sendika ve emek çevrelerinin desteklerini sağlamakta kullanırlar. Bu arada yönetim de, -hem bu kategorilerin dışında kalan duyarlılıkları kanalize edip hem de bu kanatların arasında ve onlardan eşit uzaklıkta kalma yoluyla- merkezde kümelenmiş "rizikosuz ve yavaş değişim" yanlısı seçmene "sağduyu" imgesi verir. Böylece, bu partiler, içlerindeki farklılıklardan olabildiğince geniş alan kaplamakta yararlanırlar. Ancak, bu olgunun olağanlığını vurgulamak bir şeydir, içinde taşıdığı -ve daha önceki sayfalarda görülmüş bulunan türden- rizikoların varlığının bilincinde olmak başka bir şeydir.

Çoğulcu -ve bir ölçüde "endüstri sonrası"- 'demokratik toplumların yönetilebilirliği bazı koşullara bağlıdır. Gerçekten de, bu tip bir toplum demokrasi içinde yönetilebilme şansına ancak hem yöneticiler hem de bu toplumun tüm bileşenleri "barış içinde bir arada yaşama" koşullarını birinci öncelik olarak ele aldıkları taktirde sahip olabilir.²¹ Böyle bir toplum, eğer içerdiği sosyal kategoriler, kendi çıkarlarını "kutsal" görüp onu toplumsal çıkarın önüne koyuyorlarsa, yönetilebilir bir demokrasi olamaz. Esas olan, demokrasinin ve devletin varlığına gerekli "demokratik uzlaşma" istencidir. Güney AT'nin yeni demokrasileri içinde yer alan toplumsal kategorilerin böyle bir uzlaşma istencine sahip oldukları ise açık bir gerçektir.

21) Bkz: F.Bourricaud: A quelles conditions les sociétés post-industrielles sont-elles gouvernables?", J.-L. Seurin, "Démocratie Pluraliste", Ed. Economica, 1981, s.162-164

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

- Baloyra, E.: **"Comparing New Democracies-Transition and Consolidation in Mediterranean Europe and the Southern Cone"**, Westview Press/Boulder and London, 1987
- Barnes, S.H. / Kaase, M.: **"Political Action-Mass Participation in Five Western Democracies"**, Sage Publication, Beverly Hills, London, 1979
- Barreto, A.M.: **"L'Etat et la Société Civile au Portugal: Révolution et Réforme Agraire en Alentejo, 1974-76"** Lisboa, Grodna, 1986
- Bergounioux, A./Manin, B.: **"Le Régime Social-Démocrate"**, Presses Universitaires de France, 1989.
- Bernecker, W.L.: **"Spaniens Geschichte seit dem Bürgerkrieg"**, Beck, 1988
- Bruneau, T.: **"Politics and Nationhood, Post-Revolutionary Portugal"**, Praeger, 1984
- Bruneau, T./Macleod, A.: **"Politics in Contemporary Portugal"**, Boulder, Colorado: USA, 1986
- Carrillo, S.: **"Eurokommunismus and Staat"**, VSA, Hamburg, 1978
- Charlot, J.: **"Les Partis Politiques"**, Paris, A.Colin, 1971
- Cingi, A.: **"Essai d'Analyse Unidimensionnelle des Systèmes de Partis de la Communauté Européenne"**, Institut Universitaire d'Etudes Européennes, Genève, 1981- (yayınlanmamış tez)
- Condomines J./Barroso J.D.: **"La Dimension Gauche-Droite et la Compétition entre les Partis Politiques en Europe du Sud (Portugal, Espagne, Grèce)"**, Etude et Recherches No.17, Dépt. de Science Politique, Université de Genève, 1984 - (yayınlanmamış inceleme)
- Dahl, R.A.: **"Polyarchy, Participation and Opposition"**, New Haven, Conn: Yale University Press, 1971
- P.Donaghy/Newton, M.T.: **"Spain: A Guide to Political and Economic Institutions"**, Cambridge University Press, Cambridge, 1987
- Dougherty, J.E./Pfaltzgraff, D.K.: **"Eurocommunism and the Atlantic Alliance"**, Institute for Foreign Policy Analysis, Cambridge, Mass. 1977.
- Downs, A.: **"An Economic Theory of Democracy"**, Harper and Brothers, New York, 1957
- Drain, M.: **"L'Economie de l'Espagne"**, Presses Universitaires de France, 1988, (5.baskı)

- Esche, M.: **"Die Kommunistische Partei Griechenlands 1941-1949"**, Franz Steiner, 1982
- Featherstone, K./Katsoudas, D.K.: **"Political Change in Greece-Before and After the Colonels"**, Croom Helm, London, 1987
- Gallagher, T./Williams, A.M.: **"Southern European Socialism-Parties, Elections and the Challenge of Government"**, Manchester University Press, Manchester, 1989
- Gilmour, D.: **"The Transformation of Spain: from France to the Constitutional Monarchy"**, London, Quartet Books, 1985
- Graham, L.S./Wheeler, D.L.: **"In Search of Modern Portugal: the Revolution and its Consequences"**, Madison University of Wisconsin, 1983
- Hermet, G.: **"L'Espagne au 20.Siècle"**, Presses Universitaires de France, 1986
- Huntington, S.: **Political Order in Changing Societies**, Yale University Press, New Haven, 1968.
- Kohler, B.: **"Political Forces in Spain, Greece and Portugal"**, London: Butterworth, 1982.
- Leuenberger, T./Gysin, W.: **"Der Historische Kompromiss-Chancen und Grenzen des Eurokommunismus"**, Colloquium Verlag Otto H.Hess, Berlin, 1979.
- Lipjhart, A.: **"Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries"**, Yale University Press, New Haven, 1984
- Lipset, S.M./Rokkan, S.: **"Party Systems and Voter Alignments"**, Free Press, New York, 1967
- Lyrantzis, C.: **"Between Socialism and Populism: the Rise of the Panhellenic Socialist Movement (PASOK)"** London: London School of Economics, 1983.- (Yayınlanmamış doktora tezi)
- Maravall, J.M.: **"The Transition to Democracy in Spain"**, London, Croom Helm, 1982.
- Mavrogordatos, G.T.: **"The Rise of the Green Sun (The Greek Election of 1981)"**, London: King's College, 1983
- Passos, M.: **"Der Niedergang des Faschismus in Portugal-Zum Verhaeltnis von Oekonomie, Gesellschaft und Staat/Politik in einem Europaeischen Schwellenland"** (hrsg.) Abendroth, W./Deppe, F./Fulberth, G./Hardach, G., 1987
- Pollack, B./Hunter, G.: **The Paradox of Spanish Foreign Policy**, Pinter, London, 1989

- Pridham, G.: **"The New Mediterranean Democracies: Regime Transition in Spain, Greece and Portugal"**, Frank Cass, London, 1984
- Przeworski, A.: **"Capitalism and Social Democracy"**, Cambridge University Press, Cambridge, 1985
- Sartori, G.: **"Parties and Party Systems"**, Cambridge University Press, Cambridge, 1976
- Seiler, D.L.: **"Les Partis Politiques"**, Presses Universitaires de France, 1978
- Seurin, J.L.: **"La Démocratie Pluraliste"**, Ed.Economica, 1981
- Sperling, U.: **"Portugal-Von Salazar zu Soares-Krise der Diktatur und Systemstabilisierung in einem Europäischen Entwicklungsland"** (hrsg.) Abendroth, W./Deppe, F./Fulberth, G./Hardach, G., 1987
- Waller, M./Fennema, M.: **"Communist Parties in Western Europe-Divide or Adaptation?"**, Oxford, 1988
- Williams, A.M.: **"Southern Europe Transformed: Political and Economic Change in Greece, Italy, Portugal and Spain"**, London: Harper and Row, 1984

MAKALELER:

- Bermeo, N.: "Worker management in industry: reconciling representative government and industrial democracy in a polarized society", (eds) Graham, L.S./Wheeler, D.L.: **"In Search of Modern Portugal": the Revolution and its Consequences"**, Madison University of Wisconsin, 1983
- Bernecker, W.L.: "Spanien", **Handbuch der Europäischen Wirtschafts-und Sozialgeschichte**, Klett-Cotta, 1987, (6.Cilt)
- Botella, J.: "Spanish Communism in crisis-The Communist Party of Spain," (ed.) Waller, M./Fennema, M.: **Communist Parties in Western Europe-Divide or Adaptation?** Oxford, 1988
- Bourricaud, F.: "A quelles conditions les sociétés post-industrielles sont-elles gouvernables?", Seurin, J.L.: **"La Démocratie Pluraliste"**, Ed.Economica, 1981
- Brooks, J.E.: "Mediterranean Neo-Democracies and the Opinion-Policy Nexus", **West European Politics**, Temmuz 1988, No.3. (Cilt 11)
- Camiller, P.: "Beyond 1992: The left and Europe", **New Left Review, The Future of Europe**, No.175, Mayıs-Haziran 1989
- Coufoudakis, V.: "Greek Foreign Policy, 1945-1985: Seeking Independence in an Interdependent World", Featherstone, K./Katsoudas, D.K. **"Political Change in Greece-Before and After the Colonels"**, Croom Helm, London, 1987

- van Deth, W.P./Geurts, A.T.M.: "Value orientation, left-right placement and voting", **European Journal of Political Research**, 17/1989, No.1
- Diamandouros, P.N.: "Transition to, and consolidation of, democratic politics in Greece, 1974-83: a tentative assessment" **West European Politics**, No.2, Nisan 1984.
- Featherstone, K.: "Socialist parties in Southern Europe and the enlarged European Community", (ed) Gallagher, T./Williams, A.M.: **"Southern European Socialism-Parties, Elections and the Challenge of Government"**, Manchester University Press, Manchester, 1989
- Gallagher, T.: "The Portuguese Socialist Party: the pitfalls of being first", (ed) Gallagher, T./Williams, A.M., op.cit.
- Gillespie, R., "Spanish Socialism in the 1980's", (ed) Gallagher, T./Williams, A.M., op.cit.
- Graziano, L./Lande, C.H.: "Political clientelism and comparative perspectives", **International Political Science Review**, No.4, 1983
- Heywood, P.: "Mirror-images: The PCE and PSOE in the Transition to democracy in Spain", **West European Politics**, No.2 Nisan 1987
- Hine, D.: "Leaders and followers: democracy and manageability in the social democratic parties of Western Europe", (eds) Paterson, W.E./Thomas, A.H.: **"The Future of Social Democracy"**, Oxford: Oxford University Press, 1986
- Inglehart, R.: "Value priorities and socioeconomic change", Barnes, S.H./Kaase, M.: **"Political Action-Mass Participation in Five Western Democracies"**, Sage Publication, Beverly Hills, London, 1979,
- Inglehart, R./Klingemann, H.D.: "Ideological conceptualization and value priorities", Barnes, S.H./Kaase, M. op.cit.
- Kalogeropoulou, E.: "Election promises and government performance in Greece: PASOK's fulfilment of its 1981 pledges", **European Journal of Political Research**, No.3 Mayis 1989
- Kitsikis, D.: "Populism, Eurocommunism and the KKE-The Communist Party of Greece", (ed) Waller, M./Fennema, M., op.cit.
- Lewis, J.R./Williams, A.M.: "Social cleavages and electoral performance: the social basis of Portuguese political parties", (ed) Pridham, G.: **"The New Mediterranean Democracies: Regime Transition in Spain, Greece and Portugal"**, London: Frank Cass, 1984
- Linardos, P.: "Une économie sous le choc", *Le Monde Diplomatique*, Ocak 1990
- Lopez-Pintor, R.: "Mass and elite perspectives in the process of transition to democracy", (ed) Baloyra, E.A., **"Comparing New Democracies-Transition and Consolidation in Mediterranean Europe and the**

Southern Cone Westview Press/Boulder and London, 1987

- Lyrantzis, C.: "PASOK in power: the loss of the third road to socialism", (ed) Gallagher, T./Williams, A.M., op.cit.
- Lyrantzis, C.: "The power of populism: the Greek case", **European Journal of Political Research**, Kasım-Aralık 1987
- Makler, H.M.: "The consequences of the survival and revival of the industrial bourgeoisie", (ed.) Graham, L.S./Wheeler, D.L., op.cit.
- Maravall, J.M.: "The socialist alternative: the policies and electorate of the PSOE", (ed.) Penniman, H.R./Mujal-Leon, E.M.: **"Spain at the Polls, 1977, 1979 and 1982"**, Durham, NC: Duke University Press, 1985.
- Morlino, L.: "Democratic establishments: a dimensional analysis", (ed.) Baloyra, E.A., op.cit.
- Mouzelis, N.: "Continuities and discontinuities in Greek politics", Featherstone, K./Katsoudas, D.K., op.cit.
- Pacheco Pereira, J.: "A case of orthodoxy-the Communist Party of Portugal", Waller, M./Fennema, M., op.cit.
- Papadopoulos, Y.: "Parties, the state and society in Greece: continuity within change", **West European Politics**, No.2 4/1989,
- Petras, J.: "The rise and decline of Southern European Socialism", **New Left Review** 146, Temmuz-Ağustos 1986
- Petras, J.: "The contradictions of Greek Socialism" **"New Left Review**, 163, Mayıs-Haziran 1987
- Pollack, B./Hunter, G.: "The Spanish Socialist Workers Party's foreign and defence policy: the external dimension of modernization", (ed.) Gallagher, T./Williams, A.M., op.cit.
- Pridham, G.: "Southern European socialists and the state: consolidation of party rule of consolidation of democracy" (ed.) Gallagher, T./ Williams, A.M., op.cit.
- Ramonet, I.: "Socialisme minimal en Espagne", **Le Monde Diplomatique**, Mayıs 1990
- Santamaria, J.M./Maravall, J.M.: "Political change in Spain and the prospects for democracy", (ed.) O'Donnell, G./Schnitter, P.C./Whitehead, L.: **"Transition from Authoritarian Rule"**, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986.
- Thomas, G.: "Portugal", **"Handbuch der Europäischen Wirtschafts-und Sozialgeschichte"**, Klett-Cotta, 1987, (6.Cilt)
- Williams, A.M.: "Socialist economic policies: never off the drawing board?" Gallagher, T./Williams, A.M., op.cit.,

DİĞER KAYNAKLAR:

- Eurobarometer/Eurobaromètre - AT Komisyonu kamuoyu yoklaması kuruluşunun 6 aylık periyodik yayınları - Commission des Communautés Européennes, 200, rue de La Loi, Bruxelles
- Chronique des Elections et de l'Evolution Parlementaires - Centre International de Documentation Parlementaire - Union Interparlementaire - Genève
- ND,PASOK, PSOE, PP, PCE, PSD, PS tarafından yapılmış yayınlar .
- Statistiques Rétrospectives, OCDE
- "Le Monde", "Financial Times" günlük gazete koleksiyonları

Yazar ile ilgili kısa bilgi:

İlkokulu İstanbul'da okuyan Aydın Cıngı orta öğrenimini sırasıyla İstanbul'da Sen Mişel, Paris'de Janson de Sailly'de sürdürmüş ve liseyi İstanbul'da Sen Jozef'te bitirmiştir. İstanbul ve Zürih'de inşaat mühendisliği öğrenimi yapan Aydın Cıngı, daha sonra siyasal bilimlere yönelmiş ve lisansüstü tezini Cenevre Üniversitesi Avrupa İnceleme Enstitüsü'nde "AT ülkeleri parti sistemleri" konusunda vermiştir.

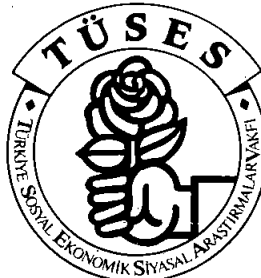
1940'lı yıllarda bir memur çocuğu olarak dünyaya gelmiş pek çok İstanbullu gibi Aydın Cıngı da çocukluğunu ve ilk gençliğini "radikal Kemalist" bir ortamda geçirmiştir. 1960'lı yıllarda yüksek öğrenimini yapmak üzere gittiği Avrupa'da 68 kuşağının diğer temsilcileri gibi "başkaldırı" kuramları ile tanışmış olan yazar, 1970'lerin başlarından itibaren de "arayışlarını" demokratik sol çerçevede sürdürmüştür.

Uzun süre araştırmacı ve uzman olarak çalıştığı İsviçre'den 1982'de dönerek İstanbul'a yerleşen araştırmacının değişik teknik ve sosyal konularda yurt dışında ve yurt içinde yayınlanmış kitap, inceleme ve makaleleri vardır.

TÜSES ARAŞTIRMALARI

	S.	Fiyatı
1- "Savunma-Güvenlik: Dünya ve Türkiye", Prof. Dr. Tolga Yarman	67	8.000 TL
2- Kamuoyu Araştırmalarına Göre Türkiye Gelir Dağılımı-1988, Prof. Dr. Emre Kongar.....	26	6.000 TL
3- Türkiye'de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler (1980-1989), Doç. Dr. Mete Törüner	27	6.000 TL
4- Türkiye'de Yabancı Sermaye, Prof. Dr. Taner Berksoy, Yrd. Doç. Dr. A. Suut Doğruel, Dr. Fatma Doğruel	58	8.000 TL
5- Türkiye Sanayisinde Küçük Üretim, Dr. Gürel Tüzün, Dr. Sezgin Tüzün	123	12.000 TL
6- Otomotiv Sektör Raporu, Şener Özşahin	98	10.000 TL
7- İşçinin Feshe Karşı Korunması (İş Güvencesi): Türkiye İçin Bir Model, Prof. Dr. Devrim Ulucan, Prof. Dr. Öner Eyrenci, Prof. Dr. Fazıl Sağlam, Doç. Dr. Savaş Taşkent	120	12.000 TL
8- Sosyo-Ekonomik Düzene Tepki Olarak Din: Gölcük Örneği, Prof. Dr. Ahmet Yücekök	29	6.000 TL
9- Sanayide Uygulanacak Ana Politikalar: Petrokimya ve İlgili Sektörler, Yük. Müh. Gündüz Pamuk	92	10.000 TL
10- Doğu Avrupa Sosyalist Ülkeleri: Bugünü ve Geleceği, E. General Sedat İlhan	35	7.000 TL
11- Enflasyon Sorunu ve Türkiye'de Enflasyonu Önleme Politikaları, Prof. Dr. Süleyman Özmucur, Doç. Dr. Ziya Önis	97	10.000 TL
12- Sosyal Demokrasi Açısından Sermayenin Mülkiyeti, Dr. Seyfettin Gürsel, Banu Gülsever, Fikret Adaman, Feyzi Baban	98	10.000 TL
13- Türk Halkının Sağlık Düzeyi: Nasıl Yükseltilebilir? Prof. Dr. Nusret H. Fişek	32	9.000 TL
14- Sağlık Sigortaları, Bilgi Kongar	60	8.000 TL
15- Avrupa Topluluğunda Sosyal Güvenliğe İlişkin Düzenlemeler ve Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Uyum Sorunları, Prof. Dr. Mesut Önen, Prof. Dr. A. Can Tuncay, Ar. Gör. Işıl Karakaş	77	8.000 TL
16- Kadın Erkek Eşitliği Politikaları ve Devlet, Doç. Dr. Şirin Tekeli	93	10.000 TL
17- Türkiye İmalat Sanayisinde Yoğunlaşma ve Yoğunlaşmayı Belirleyen Faktörler, 1975-1985, Dr. Erol Katircioğlu	52	8.000 TL
18- Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi, Prof. Dr. İzzettin Önder, Doç. Dr. Tülay Arın, Dr. Esin Akbulut, Dr. Eser Karakaş	132	12.000 TL
19- Türkiye'de Vergi Politikaları, Prof. Dr. Burhan Şenatalar, Prof. Dr. İzzettin Önder, Doç. Dr. Oğuz Oyan, Dr. Veysi Seviş	169	15.000 TL
20- Teknoloji: Dünya ve Türkiye, Prof. Dr. Tolga Yarman, Doç. Dr. Binboğa Sıddık Yarman, Dr. Faruk Ağa Yarman	102	10.000 TL
21- Sosyal Demokrat Kültür Politikası İçin Engeller ve Olanaklar: Yerel Yönetimlerde Kültürel Örgütlenme Modelleri, Sabahattin Çetin	90	10.000 TL
22- İhracat Teşviklerinin İmalat Sanayii İhracatına Etkisi, Prof. Dr. Gülten Kazgan, Dr. Nihal Tuncer, Dr. Hasan Kirmanoğlu	41	7.000 TL
23- Kamu Ekonomik Girişimcilik Politikaları, Algan Hacaloğlu, Prof. Dr. Yakup Kepenek, Aykut Eksen, Doç. Dr. Hürşit Güneş, Mustafa Özcan, Nazif Eksen	152	14.000 TL
24- Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması, H. Semih Eryıldız	49	7.000 TL
25- Yerel Kentsel Hizmetlerin Dağıtımında Ekonomik Verimlilik, Feyzan Beler	63	8.000 TL
26- Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Emeklilik Sorunları ve Çözüm İçin Bir Model Önerisi, Prof. Dr. Ali Güzel, Doç. Dr. Ali Rıza Okur, Yrd. Doç. Dr. Müjdat Sakar	96	10.000 TL
27- Sağlık Politikaları, Prof. Dr. Türkan Akyol	25	6.000 TL
28- İstanbul'daki Sosyal Demokrat Belediye Başkanları ve Gecekondu, Dr. Sema Köksal	67	8.000 TL

NOT: Araştırma Raporları, doğrudan Vakıf Merkezi'nden veya TÜSES'in 671352 numaralı Posta Çeki hesabına bedelini yatırıp istediğiniz araştırma raporu ve adedi ile adresinizi bildirerek sağlanabilir. Raporlar istek tarihinden yaklaşık bir-ay sonra gönderilecektir.

Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
Ali Sami Yen Sok. Lale Apt. 8/20 Gayrettepe-İstanbul
Tel: 174 95 75 Fax: 174 95 76